

124

ΤΡΥΦΩΝΟΣ Ε. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ
ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ
(756 π. Χ.—1897)

«Οὐ γὰρ ὅσιον ᾤθηεν λαμπροτάτων
ἔργων καὶ ὀνησιφόρων διηγημάτων
τὸ κλέος παριδεῖν ὑπὸ τῆς λήθης
συλούμενον» [Θεοδώρητος Κόρου]

ΕΝ ΟΔΗΣΣΩ
ΕΚΔΟΤΗΣ Π. ΖΕΡΒΑΤΗΣ ΠΕΡΑΚΗΣ
1898

ΤΡΥΦΩΝΟΣ Ε. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ
ΠΟΝΤΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

(756 π. Χ.—1897)

«Οὐ γὰρ ἔστιον ᾠθήτην λαμπροτάτων
ἔργων καὶ ἀνησιφόρων διηγημάτων
τὸ κλέος παριδεῖν ὑπὸ τῆς λήθης
συλούμενον »

[Θεοδώρητος Κόρου]

ΕΝ ΟΔΗΣΣΩ:

ΕΚΔΟΤΗΣ Π. ΖΕΡΒΑΤΗΣ ΠΕΡΑΚΗΣ

1898.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΚΡΗΤΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
14649

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

«Καθάπερ ἐμφόχου σώματος, τῶν ὄψεων
ἐξαιρεθειῶν, ἀχραιοῦται τὸ ὄλον, οὕτως
ἐξ ἱστορίας, ἐὰν ἀρχῆς τὴν ἀλήθειαν, τὸ
καταλείπόμενον ἀπὸ τῆς ἀνωφερῆς γίνεται
διήγημα.»

[Πολύβιος Βιβλ. 1Β'.]

Ἐκδίδοντες τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ μεγάλης Ἑλληνίδος πόλεως, τῆς Τραπεζοῦντος, οὐκ ἀπὸ σκοποῦ ἠγνῶσαμεθα νὰ προτάξωμεν ὀλίγα τινα περὶ τοῦ σχεδίου, ᾧ περ ἠκολουθήσαμεν κατὰ τὴν συγγραφὴν αὐτῆς, τοῦτο μὲν δεικνύοντες τὰς δυσκολίας, καθ' ὧν ἔχει νὰ ἀντιπαλαίσῃ ὁ ἐπιχειρῶν τοιαύτην τινὴ ἐργασία, τοῦτο δ' ὅπως γνωστὰς καταστήσωμεν τὰς ἐργασίας, αἵτινες, ἀπὸ τοῦ πρώτου ἡμίσεως τῆς πρὸς τὸ τέρμα αὐτῆς δολιχοδρομούσης 10'. ἑκατονταετηρίδος, ἀπασχόλησαν τοὺς ἱστορικοὺς περὶ τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων περὶ ὧν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὀλιγώρως εἶχον. Πράγματι δ' ἡ Ἱστορία τῆς Τραπεζοῦντος, ἰδίως ἡ ἀπὸ τῆς εἰς πρωτεύουσαν τοῦ μεγάλου φερωνύμου Κράτους τῆς Ἀνατολῆς ἀνυψώσεως αὐτῆς, ἦτο ὅλως ἄγνωστος· διότι δὲν δύναται τις βεβαίως νὰ θεωρήσῃ ὡς Ἱστορίαν τὸ μικρὸν πόνημα τοῦ Τραπεζοῦντιοῦ μοναχοῦ Παρθενίου Μεταξοπούλου, ὅστις ἔργον πατριωτικῶν τελῶν ἐξέδωκεν ἐν Λειψίᾳ, τῷ 1775, *Ἱστορικὸν τῆς πόλεως Τραπεζοῦντος καὶ τῆς Βασιλείας αὐτῆς ἀπὸ 718 μέχρι τῆς ἀλώσεως (1461)*, συνεκδοθὲν ἐν τῇ, τῇ ἐπιμελείᾳ αὐτοῦ, γενομένῃ ἐκδόσει τοῦ ὑπὸ τοῦ Νεοφύτου Καυσοκαλυβίτου τοῦ Πατρέως συνταγέντος ἐν Τρανσυλβανίᾳ τῷ 1770 *Κυτιορικοῦ τῆς Μονῆς Σουμλαῖ*. Ἐκτοτε οὐδὲν περὶ Τραπεζοῦντος ἐγράφη, σκότος δὲ βαθὺ ἐπεκάθητο ἐπὶ τῶν Τραπεζοῦντιακῶν πραγμάτων, ὅτε ὁ βαθὺς ἱστορικὸς καὶ φιλόλογος I. Φ. Φαλμεράϋερ κα-

θηγητής ἐν Μονάχῳ, διὰ τῆς μεγάλης κριτικῆς ἰδιοφυίας, διαλύσας τὴν ἀμαυρὰν ἀχλὺν τὴν καλύπτουσαν τὸν Τραπεζουντιακὸν ὀρίζοντα, ἔθηκε τὰ θεμέλια τῆς ἀληθοῦς, τῆς πραγματικῆς, τῆς ἐπὶ ἱστορικῶν μαρτυριῶν καὶ ἄλλων αὐθεντικῶν πονημάτων ἐδραζομένης Τραπεζουντιακῆς Ἱστορίας. Ὁ ἀνὰ τὸ Πανελλήνιον σύμπαν γνῶριμος Φαλμεράυερ διὰ τὰς παραδόλους θεωρίας αὐτοῦ περὶ Ἑλληνικῆς φυλῆς, ἦν ἐδογματίσεν ἐκλιποῦσαν παντάπασιν ἐν τῷ περὶ τῆς *Πελοποννησιακῆς Χερσονήσου* κατὰ τὸν *μυσαίωνα* περισπούδαστῳ συγγράμματι αὐτοῦ, ἀνεκάλυψε τὸ χειρόγραφον τοῦ Τραπεζουντίου Μιχαὴλ Παναρέτου παρὰ τὰ βιβλία τοῦ Καρδινάλιου Βησσαρίωνος ἐν Βενετίᾳ. Οὗτοι ἀμφότεροι γόνοι εὐγενῶν τῆς Τραπεζούντος, τὰ τῆς γενετείρας αὐτῶν κατορθώματα εἰς τοὺς ἐπιγιγνομένους νὰ παραδώσωσι ζήτησαντες ἔγραψαν, ὁ μὲν : «*Τραπεζοῦντος ἐγκώμιον*», ὁ δέ : «*Περὶ τῶν τῆς Τραπεζοῦντος Βασιλείων, τῶν μεγάλων Κομνηνῶν, ὅπως καὶ πότε καὶ πόσον ἕκαστος ἐβασίλευσεν.*» (ἐκδ. Φαλμεράυερ). Παραλλήλως πρὸς τούτους βαίνουσι καὶ ὁ Βυζάντιος λόγιος Ἰωάννης ὁ Εὐγενικός, ὁ ἀδελφὸς τοῦ πολλοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ τοῦ Ἐφέσου καὶ ὁ Ἄνδρέας Λιβαθητὸς ὁ Βυζάντιος, οἵτινες ἔγραψαν τὰ γεγεννημένα ἐν Τραπεζοῦντι, τοῖς μεταγενεστέροις διαφυλάττοντες ὁ μὲν : «*Περιηγητικὴν Ἱστορίαν*» (ἐκδ. Μ. Παρανίκα) ὁ δέ : «*Ἐμφρασιμ Τραπεζοῦντος*» (ἐκδοσις Τάφελ). Ἐκ τῶν χρονικῶν τούτων, τῶν ἐκφράσεων καὶ ἐγκωμίων καὶ ἄλλων ἀνεκδότων χειρογράφων καὶ ἀγνώστων τέλος πηγῶν ὀρηθῆεις ὁ Φαλμεράυερ ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς Τραπεζούντος (*Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt, München, 1837*) καὶ ἐξέδωκεν ἐπισκεφθεὶς τῷ 1840 τὴν Τραπεζοῦντα : *Τὰ ἀπρωτότυπα ἀποσπάσματα, Χρονικά, Ἐπιγραφὰς καὶ ἄλλο ὑλικὸν τῆς Ἱστορίας τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος* (Original-Fragmente, Chroniken Inschriften und andere Materiale zur Geschichte des Kaiserthums Trapezunt) ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Μονάχου 1843-1844, (Κλάσις Γ΄. τόμος Γ΄. μέρος Γ΄. καὶ Κλάσις Γ΄. τόμος 4΄. μέρος Β΄. καὶ τὰ : «*Ἀποσπάσματα ἐξ Ἀνατολῆς*» (Fragmenta aus

Orient, München 1845.) δι' ὧν ἀπλετον φῶς ἐχύθη ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς Τραπεζουντιακῆς αὐτοκρατορίας. Τὰς ἐργασίας τοῦ Φαλμεράυερ μνηθέντες καὶ ἄλλοι πολλοὶ σοφοὶ τῆς Ἑσπερίας σπουδαίως διέτριψαν περὶ τὴν μελέτην τῶν Ποντικῶν Ἑλληνίδων χωρῶν, ἰδίως δὲ ὁ ἐν Τυβίγγῃ καθηγητῆς Γ. Α. Φ. Τάφελ, ὅστις ὡς παράρτημα τῶν ἔργων τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης (Eustathii metropolitae Thessalonicensi Opuscula, Francofurti 1832) ἐξέδωκεν ἐν μὲν ταῖς σελήσι 362—370 τὸ χρονικὸν τοῦ Παναρέτου, τοῦθ' ὄπερ ὁ τε P. R. Lebeau μετεξέδωκεν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους (Histoire du Bas—Empire, Paris 1836, τόμος 20. σελίς 482—509) καὶ ὁ Φαλμεράυερ ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Μονάχου, ἐνθ' ἀνωτέρω, ἐν δὲ ταῖς 370—373 τὴν ἐκφρασιν τῆς Τραπεζούντος τοῦ Ἰωάννου Εὐγενικοῦ. Ἐπίσης περὶ τῶν Τραπεζουντιακῶν πραγμάτων ἔγραψεν ἰδίαν μονογραφίαν ὁ ἐν Ἑλλάδι ζήσας καὶ θανὼν Ἄγγλος Ἱστορικὸς Γεώργιος Φίνλαϊ ἐν τῇ σειρᾷ τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοῦ Ἱστορίας. (G. Finlay, the history of Greece and of the Empire of Trebizond, London 1851, τόμ. Ε'. σελ. 351 καὶ ἐφεξῆς) ἧς κατ' ἐπιτομὴν μετάφρασις ἐγένετο καὶ παρ' ἡμῖν ἐν Χρυσαιδίῳ, τοῦ 1863 καὶ 1864. Πρὸς τούτοις μεγάλως εἰς τὴν διαφώτισιν τῆς Τραπεζουντιακῆς Ἱστορίας συνεβάλλετο καὶ τὸ ἔργον τῶν G. L. F. Tafel—G. M. Thomas, Urkunden zur älteren Handelsgeschichte κτλ. τόμος 3, Βιέννη 1856—1857 (ἐν τοῖς Fontes Rerum Austriacarum), τὸ ἐπὶ τῇ βάσει ἐπισήμων ἐγγράφων ἐκδομένων τε καὶ ἀνεκδότων πολλοῦ λόγου ἀξίον σύγγραμμα τοῦ Wilhelm Heyd, Geschichte des Levanthandels im Mittelalter, Stuttgart 1879 τόμ. 2. τὰ ὑπὸ τῶν F. Miklosich καὶ J. Müller ἐκδοθέντα Acta Patriarchatus Constantinopolitani (τόμ. 6) καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ παρ' ἡμῖν διατρίβοντος ἀπὸ μακροῦ Βαυαροῦ Μιχαὴλ Δέφφνερ γραφέντα (ἐν τοῖς Archive u. s. w.) Μετὰ τοὺς ξένους τούτους ἐγράφησαν καὶ ὑφ' Ἑλλήνων ἔρθρα τινὰ ἐν Πανδώρα, Κόσμφ, Ἡμερολογίῳ τοῦ Χρόνου, ἐν Ἐξέτιφ Πόνιφ, ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλλ.

Φιλολ. Συλλόγου, ἐν δευτέρῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς εταιρίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐν Ὀμήρῳ, ὡς ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ θέλομεν ἀναγράψει, ἀλλὰ ταῦτα πάντα, γεγονότα τινὰ τῆς Τραπεζουντικῆς ἱστορίας μονομερῶς περιλαμβάνοντα, ὑπὸ μορφήν περιοδειῶν γραφέντα, οὐδόλως ἤρκουν εἰς τὴν ἐντελῆ τῆς Τραπεζουντικῆς Ἱστορίας διήγησιν, ἕως οὗ ἐλθὼν ὁ ἐκ Τραπεζούντος λόγιος Περικλῆς Τριανταφυλλίδης ἐξέδωκε : τὰ *Ποντικά* ἥτοι τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν τῷ Πόντῳ Ἑλληνικῆς φυλῆς, (Ἀθῆναι 1866) καὶ μετὰ τέσσαρα ἔτη τοὺς *Φρυγάδας* μετὰ μακρῶν περὶ Πόντου προλεγομένων. Ἄλλὰ καὶ τὰ δύο ταῦτα ἔργα τοῦ Τριανταφυλλίδου ὑπὸ μορφήν ἀπρομημονευμάτων συνταγέντα καὶ ὡς ὑλικά διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς ἱστορίας τῆς Τραπεζουντίας χώρας χρήσιμα, δὲν ἐθεωρήθησαν ἱκανά, ἐφ' ᾧ καὶ ὁ ἡμέτερος συμπολίτης Σάββας Ἰωαννίδης διδάσκαλος ὢν τοῦ ἐν Τραπεζούντι φροντιστηρίου συγγράφας ἐξέδωκε : τὴν *Ἱστορίαν καὶ στατιστικὴν τῆς Τραπεζούντος καὶ τῆς περὶ ταύτην χώρας* (Κων/πολις. 1870). Βραδύτερον ἐξέδωκε καὶ ὁ Γ. Χ. Γεωργιάδης : Γεωγραφικὴν περιγραφὴν τῆς Τραπεζούντος (Τραπεζοῦς 1879). Ἄλλὰ πάσας ταύτας τὰς ἱστορίας ὑπερέβαλεν ὁ Γερμανὸς W. Fischer γράψας δύο ἀξιολόγα περὶ Τραπεζούντος ἔργα : *τὴν Τραπεζούντα καὶ τὴν σημασίαν αὐτῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ*. (Trapezunt und Seine Bedeutung in der Geschichte, ἐν τῇ Zeitschrift für allgemeine Geschichte 3 (Stattgart 1886 σελ. 13—39) καὶ *τὴν Τραπεζούντα κατὰ τὴν 11 καὶ 12 ἑκατονταετηρίδα* (Trapezus in 11 καὶ 12 Jahrhundert ἐν τῷ Mittheilungen des Instituts für Oesterreiche Geschichtsforschungen, τόμος 10, 1889 σελ. 117—207. Πλὴν τῶν δύο τούτων ἔργων ἐδημοσιεύθησαν ἱκανὰ αὐτοκρατορικὰ Χρυσόβουλλα ὑπὸ τε ὁμογενῶν καὶ ξένων οὐ μικρὸν διευκρινίζοντα καὶ καθορίζοντα ὀνόματα ἱστορικὰ καὶ τοπογραφικὰ τῆς Τραπεζουντικῆς Ἱστορίας, ὁ δὲ μεσαιωνολόγος Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμεύς, ὅστις ἀκαμάτως ἐργάζεται ὑπὲρ τῆς μεσῆλικος ἡμῶν ἱστορίας ἐν Πετρούπολει παραλλήλως πρὸς τὸν ἐν Βυζαντίῳ Βυζαντινολόγον Μανουὴλ Ι. Γεδεών, κατὰ τὴν ἀνὰ τὸν Πόντον παλαιο-

γραφικὴν αὐτοῦ ἀποστολὴν, ἧς τὸ αἶσιον ἀποτέλεσμα ἐδημοσίευσεν ἐν *Μαυροκορδαίῳ βιβλιοθήκῃ*, τῇ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἐν Κων/πόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου (Κων/πολις 1885). Ἐν αὐτῇ ἀναφέρει, ὅτι καὶ πολλὰς ἄλλας ἀνεῦρε πηγὰς, περὶ ὧν μνείαν ἐποιήσατο καὶ ὁ Ρῶσος Βυζαντινολόγος *Θεόδωρος Οὐσπένσκις* ἐν τοῖς *Βυζαντινοῖς Χρονικοῖς* τῆς Πετροπόλεως, (Τόμ. Β', φυλλάδιον 4 σελ. 724—725) ἀλλὰ δυστυχῶς ἡμεῖς δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐπωφεληθῶμεν αὐτῶν, ἃ τε χωριζόμενοι ἀπὸ τε τῆς Τραπεζούντος καὶ τῆς Μονῆς τοῦ Σουμελά ὑπὸ οὐρέων τε σκιοέντων καὶ θαλασσῶν ἠχνησῶν. Αἱ νέαι αὗται πηγαί, ἃς ἔχομεν δι' ἐλπίδος, ὅτι θὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψει ἐν δευτέρᾳ ἐκδόσει τῆς παρουσίης ἡμῶν Ἱστορίας, εἶναι αἷδε, κατὰ τὴν ἀναγραφὴν τοῦ Παπαδοπούλου Κεραμέως : α'. Ἀνωνύμων : σύνταγμα βιογραφίας Θεοδώρου τοῦ Γαβρᾶ, Ἀθανασίου, Βασιλείου καὶ τῶν ἁγίων μητροπολιτῶν τῆς Τραπεζούντος. β'. Μακρὸν στιχούργημα τοῦ 17' αἰῶνος περιγράφον τὴν, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τραπεζούντος, κοινωνικὴν κατάστασιν τῶν κατοίκων, τὴν καταστροφὴν τῆς βιβλιοθήκης τῆς πόλεως καὶ τὴν παρ' ἄλλοπίστων ἀρπαγὴν τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Φιλίππου. (Ἐξεδόθη ἐν *Fontes hist. imperii Trapez. Petrop.* 1897 σελ. 150—165) γ'. Πολυάριθμα ἔγγραφα συμβαλλόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τοπογραφίαν τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζούντος, ἅτινα συμπληροῦσι τὴν κοινοποίησιν τοῦ Ἀθ. Π. Κεραμέως, γενομένην ἐν Ὁδησσῷ, ἐν τῷ ἀρχαιολογικῷ συνεδρίῳ. Εἶναι δὲ ταῦτα, ὧν ἐδημοσιεύθησαν μόνον 20 ὑπὸ τοῦ Κεραμέως, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πρατήρια καὶ ἀφιερωτήρια πολλοῦ λόγου ἄξια, φέροντα τὰς χρονολογίας 1256—1473 καὶ περιλαμβάνοντα ἄπειρα ὀνόματα Ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν, πρόσωπα ὀφθικιοῦχα τῆς αὐτῆς τῆς Τραπεζούντος, ἐνόματα τόπων, χωρίων καὶ ἀγρῶν, καὶ τέλος λεπτομερείας περὶ τῶν ἠθῶν τῶν κατοίκων, περὶ αἰχμαλωσιῶν, περὶ μετρολογικοῦ συστήματος τῶν Ποντικῶν χωρῶν, ἐτι δέ, λέξεις καὶ ἰδιωτισμοὺς ἐγχωρίους διὰ τὴν μελέτην τῆς Τραπεζουντιακῆς διαλέκτου, περὶ ἧς πολλοὶ τε ἄλλοι, ἰδίᾳ δὲ

ὁ Ἐλευθέριος Τριαντ. Κούσης ἠσυχολήθη γράψας ἐναίσιμον διατριβὴν περὶ τῆς Τραπεζουντίας διαλέκτου ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ ἐν Ἀθήναις διδασκαλικοῦ συλλόγου ὁ *Πλάτων* (Τόμ. Ε'. 1881, σελ. 83—89, 161—168, 309—324, 377—400). Ἐπίσης διαλεκτικὴν ἐπιγραφὴν Τραπεζούντος ἐξέδωκεν ὁ αὐτὸς Κεραμεὺς ἐν τῷ ΙΖ' Ἀρχαιολογικῷ Παραρτήματι τοῦ ἐν Κων/πόλει Ἑλληνικ. Φιλ. Συλλόγου (σελ. 114—115) καὶ τινα ἀνέκδοτα Τραπεζουντίων λογίων οἷον τοῦ πρωτονοταρίου καὶ πρωτοβεσπταρίου τῆς Τραπεζουντιακῆς αὐλῆς *Κωνσταντίνου τοῦ Δουκίτου* καὶ τοῦ πρωτονοταρίου ἐπίσης *Στεφάνου τοῦ Σγουροπούλου* (ἐν τῷ Α' τόμῳ τῶν Ἀναλέκτων τῆς Ἱεροσολυμητικῆς Σταχυολογίας, Πετρούπολις 1891 σελ. 421—437· τὸν Β' τόμον δὲν εἶδον.) Ἐπίσης ἀνέκδοτα ἔργα περὶ Τραπεζούντος καὶ τῶν ἔργων τοῦ προστάτου αὐτῆς *Εὐγενίου* ἔχομεν τοῦ ἱερομονάχου *Γρηγορίου Χιονιάδου* συγχρόνου Ἰωσήφ τοῦ μητροπολίτου Τραπεζούντος, οὗ ἐπιστολαὶ σῶζονται ἐν τῷ Βιενναίῳ Κώδικι (ιδεὶ Lambecii Comm. de aug. biblioth. Caesarea Vindeb. Liber V, 167 2σελ. 247—248). Τὰ ἔγγραφα ταῦτα τὰ τε δημοσιευθέντα καὶ μὴ, ὡς καὶ πολλὰ ἄλλα ἀποκείμενα παρὰ τῷ καθηγητῇ *Σπ. Π. Λάμπρῳ* ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης ἀντιγραφέντα καὶ μέλλοντα νὰ ἐκδοθῶσι προσεχῶς, ὡς ἐλπροφορήθην, οὐ μόνον γλωσσικῶς ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν εἶναι σπουδαῖα ὡς διαφωτίζοντα ἱκανῶς τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τῆς Τραπεζουντιακῆς αὐτοκρατορίας, περὶ ἧς λείπουσι πηγαί, πλὴν τῶν ἔργασι τῶν Φαλμεράνερ καὶ τινῶν νεωτέρων. Δύο Χρυσόβουλλα τῶν αὐτοκρατόρων Τραπεζούντος *Μανουῆλ* καὶ *Ἀλεξίου* (1386) τῶν μεγάλων Κομνηνῶν, ἀπερ ὁ Κεραμεὺς θεωρεῖ ὡς νόθα καὶ ἀξιολογώτατον δικονομικῶν ἔγγραφων περιέχον ἀπόφασιν ἀκυρώσεως Ἀρείου Πάγου: «*τῶν Καθολικῶν κριτῶν τῆς θεοσώσιον καὶ θεοσυντηρήτου πόλεως Τραπεζούντος καὶ πασῶν τῶν χωρῶν*» κατ' ἀποφάσεως ἀδίκου ἐκδοθείσης ὑπὸ τοῦ Δουκὸς τῆς Ματσούκας περὶ τινος ἀγροῦ ἀμφισβητουμένου.

Ἐσχάτως μεγίστη παρατηρεῖται περὶ τῶν Τραπεζουντια-

κῶν πραγμάτων κινήσεις. Ὁ Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, ὁ Σπυρίδων Π. Λάμπρος, ὁ Μιχαὴλ Δεῦφνερ καὶ ὁ διευθυντὴς τοῦ ἐν Βυζαντίῳ ρωσικοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἰνστιτούτου Θεόδωρος Οὐσπένσκις, πολὺ ὑλικὸν ἀνέκδοτον ἔχουσιν, ὁ Λάμπρος μάλιστα ὠμίλησε πρὸ τριετίας ἐν τῷ συλλόγῳ *Παρνασσῶ* περὶ τοῦ *τελευταίου αυτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος Δαβὶδ τοῦ Κομνηνοῦ*, ὁ δὲ Οὐσπένσκις ἐπισκεψάμενος πέρυσι, κατὰ Μάϊον, τὴν Τραπεζοῦντα καὶ διακόσια περίπου ἀνέκδοτα χειρόγραφα εὐρών, ὠμίλησεν ἐν τῷ ἐν Βυζαντίῳ ρωσικῷ ἰνστιτούτῳ: *περὶ τῶν νέων ἡμερομηνιῶν τῆς ἱστορίας τῆς Τραπεζοῦντος, τῶν εὐρισκομένων ἐν τῷ βίῳ τοῦ Εὐγενίου*. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἔάν αἱ ἐργασίαι αὗται ἔδλεπον τὸ φῶς πρὸς ταχυτέραν διαλεύκανσιν τῶν Τραπεζουντιακῶν πραγμάτων. Ἐφέτος δ' ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ ἀκαμάτου Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως: *Fontes historiae imperii Trapezuntini, Petropoli 1897* καὶ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἐπαμ. Θ. Κυριακίδου, *Βιογραφίαι λογίων Τραπεζουντίων, Ἀθῆναι 1897*. Τοιαῦται τινὲς εἶναι αἱ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος κυρίως γενόμεναι περὶ Τραπεζοῦντος ἱστορικαὶ ἔρευναι καὶ ἐργασίαι ἀλλοδαπῶν τε καὶ ἡμεδαπῶν καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν προσεπαθήσαμεν νὰ γράψωμεν, ἐν συνόψει—διότι τοιαύτη εἶναι ἡ παραγγελία τοῦ ἐκδότου ἡμῶν *Πέτρου Ζερβάτη Περάκη*—τὴν *ἱστορίαν τῆς Τραπεζοῦντος ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν*. Καὶ ταῦτα μὲν ἡμεῖς προλογιζόμενοι, εἰ δὲ ἐπετύχομεν τοῦ σκοποῦ, οἱ ἀναγνώσται κρινόντων.

Ἐργαρον ἐν Ἀγίῳ Μελετίῳ (προαστείῳ Ἀθηνῶν) μηνὶ Δεκεμβρίῳ 1896.

Ὁ συγγραφεὺς

Τ. Ε. Εὐαγγελίδης.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

(756 π. Χ. — 1204 μ. Χ.)

Ἡ Τραπεζοῦς εἶνε πόλις κειμένη κατὰ τὴν ΝΑ ἐσχατιὰν τοῦ Εὐξείνου Πόντου οὐ μακρὰν τῆς μυθολογουμένης Κολχίδος. Καὶ κατὰ τινας μὲν τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ὑπῆρχεν ἤδη ἐπὶ τῶν Τρωϊκῶν πολέμων ὑπὸ Πελασγῶν ἰδρυθεῖσα (1), κατ' ἄλλους δέ, βασιζομένους ἐπὶ τῶν μαρτυριῶν τοῦ Εὐσέβιου (II, 80), τοῦ Γεωργίου Συγγέλου (σελ. 212), ἐκτίσθη τῷ 756 π. Χ. ἤτοι δύο ἔτη πρὸ τῆς Ρώμης καὶ δύο μετὰ τὴν κτίσιν τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ Σινωπέων, ἀποίκων γενομένων τῶν Μιλησίων. Ἐκτίσθη δ' ἡ Σινώπη, κατ' Εὐσέβιον (ἐνθ' ἀνωτέρω) καὶ Σκύρνον (949) τῷ 630, τοῦθ' ὅπερ χρονολογικῶς ἀντιφάσκει, παρισταμένης τῆς μητροπόλεως Σινώπης ὡς οὔσης μεταγενεστέρας τῆς ἀποικίας, τῆς Τραπεζοῦντος. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ φαινομενικὴ αὕτη ἀντιφασίς ἀναιρεῖται, ἐὰν ἀποδεχθῶμεν, ὅτι ἡ Σινώπη ἔσχε δύο κτίσεις, τῆς πρώτης ὑπὸ Μιλησίων γενομένης τῷ 790· οὕτω δὲ δυνάμεθα νὰ ἀκριβολογήσωμεν ὅτι ἡ Σινώπη μετὰ τριάκοντα καὶ τέσσαρα ἔτη ἀπὸ τῆς κτίσεως αὐτῆς ἦτο εἰς θέσιν νὰ πέμψῃ ἀποικίαν καὶ (2) ἔπεμψε τοιαύτην, τὴν εἰς Τραπεζοῦντα τῷ 756.

(1) Ἰδὲ Raoul-Rochette, *Histoire critique de l' Etablissement des Colonies Grecques*. Paris 1851. Τόμ. Α' σελ. 264 σημ. 2. — Πρὸς καὶ τόμ. Γ' σελ. 173, 175 καὶ 332—H. F. Clinton, *Fasti Hellenici*, Oxford 1830 ▲' 156.

(2) Ἰδὲ Ernst Curtius, *Griechische Geschichte*, Berlin 1877 Τόμ. Α' σελ. 408 καὶ 680 — Th. Reinach, *Mithridate Eupator*, Paris 1890 σελ. 25. L. Büchner, *Die Besiedelung der Küsten des Pontos Euxinos durch die Milesier*, Kempten 1885 — Ed. Meyer, *Geschichte des Königsreichs Pontos*, Leipzig 1879 — Georg Busolt, *Griechische Geschichte*, Gotha 1893 σελ. 464.

Ἡ Σινωπικὴ ἀποικία (1) ἀπεστάλη ὑπὸ Μιλήσιον ἀρχηγόν, ὃν, οὐκ οἶδ' ὅπως, ἐκάλεσαν Ἀσκληρὸν τινές· ὤφειλε δὲ ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἀποικῶν νὰ εἶναι ἐκ τῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν τῆς πρωτογόνου μητροπόλεως — τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ Μίλητος — ὡς πάνυ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ καθηγητῆς Σ. Π. Λάμπρος ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ : περὶ τῶν τιμῶν τῶν ἀποδιδόμενων τοῖς Ἑλλήσιν οἰκισταῖς. Φαίνεται δ' ὅτι ἡ πόλις πρὶν ἢ ὑπὸ τῶν Σινωπέων οἰκισθῆ, κατὰ τὴν Πελασγικὴν ἐποχὴν, ἐκαλεῖτο Οἰζηνίς ἢ Ἀζηνίς, τοῦτο δὲ ἀναφέρει μόνος ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος ἐν τῷ περὶ πόλεων, ἄγνωστον πόθεν τὴν εἰδησιν ἀρυσθεῖς (2) οἱ δὲ Σινωπεῖς ἀποικοὶ ἐκάλεσαν αὐτὴν Τραπεζοῦντα, κατὰ τινὰς μὲν ἀπὸ τῶν τραπεζοειδῶν λόφων τῶν περὶ αὐτὴν, κατ' ἄλλους δ' ἐκ τοῦ τραπεζοειδοῦς σχήματος ὅπερ ἔδωκαν αὐτῇ οἱ ἀποικοὶ. (3)

Ἡ ἐν τῇ νῦν θέσει τῆς πόλεως Ἱδρυσις τῆς Τραπεζοῦντος, προδίδει τὸν σκοπὸν τῆς μητροπόλεως, ἐπιθυμούσης νὰ πῆξῃ αὐτόθι νέον ἐμπορικὸν σταθμὸν. Καὶ ὄντως ἡ ἐκλογὴ τῆς θέσεως ἀποδεικνύει ὅτι ὁ οἰκιστῆς (4) ἐνεφορεῖτο πνεύματος πολιτικοῦ, πρὸ πάντων δὲ ἐμπορικοῦ·

(1) Μόνος ἐκ πάντων τῶν περὶ Τραπεζοῦντος γραφάντων ἀρχαίων συγγραφέων ὁ Πausanias (VIII, 27 4.) λέγει ὅτι ἡ ἡμετέρα Τραπεζοῦς δὲν ἦτο Σινωπέων ἀποικία ἀλλὰ τῶν ἐν Ἀρκαδίᾳ Τραπεζοῦντίων, οἵτινες καὶ τὸ ἴδιον ὄνομα εἰς τὴν ἀποικίαν ἀπέδωκαν.

(2) Φαίνεται ὅτι μᾶλλον τῇ ἀρκαδικῇ Τραπεζοῦντι προσιδιάζει ἡ ὀνομασία αὕτη.

(3) Τὰ ἀρχαῖα, τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ., νομίσματα τῆς Τραπεζοῦντος φέρουσι κεφαλὴν νεανίου ἀσκεπῆ, ἐπὶ δὲ τοῦ ἄλλου μέρους τράπεζαν ἐφ' ἧς σταφυλαὶ καὶ ὑπ' αὐτὴν τὰ γράμματα ΤΡΑ. ἢ τράπεζαν ἄνευ τῶν σταφυλῶν καὶ ἀντ' αὐτῶν τὰ γράμματα ΤΡΑ. Ἐπίσης δὲ ὁ Ἀπολλόδωρος (Γ' 8, 4) προκειμένου τοῦ λόγου περὶ τῆς ἀρκαδικῆς Τραπεζοῦντος λέγει : «Οὗτοι (οἱ πεντήκοντα υἱοὶ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀρκαδίας Λυκάωνος) πάντας ἀνθρώπους ὑπερέβαλον ὑπερηφανείᾳ καὶ ἀσεβείᾳ. Ζεὺς δὲ αὐτῶν βουλόμενος τὴν ἀσεβείαν πειρᾶσαι, εἰκασθεῖς ἀνδρὶ χερνῆτη παρμαγίνεται. Οἱ δὲ αὐτὸν ἐπὶ ξενίᾳ καλέσαντες, σφάζαντες ἕνα τῶν ἐπιχωρίων παῖδα, τοῖς ἱεροῖς τὰ τούτου σπλάγγνα συναναμίξαντες, παρέδωκαν, συμβουλεύοντος τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ Μαινάλου. Ζεὺς δὲ τὴν μὲν τράπεζαν ἀνέτρεψεν ἔνθα νῦν Τραπεζοῦς καλεῖται ὁ τόπος . . . »

(4) Ch. Texier ἐν τῷ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ R. Pullan ἔργῳ αὐτοῦ : L' Architecture Byzantine, Londres 1864 σελ. 212 θεωρεῖ ὡς οἰκιστὴν, παρεξηγήσας τὸν Ἀπολλόδωρον καὶ τὸν Στέφανον Βυζάντιον τὸν υἱὸν τοῦ Λυκάωνος Τράπεζον !

διότι οὐδεμία ἄλλη ἐν Εὐξείνῳ πόλις, μηδ' αὐτῆς τῆς Σινώπης ἐξαιρουμένης, κέκτηται τοιαύτην εὐθετον θέσιν δι' ἐμπόριον, ὅταν ἡ Τραπεζοῦς, ἥτις μόνη τῶν πόλεων, διὰ ταπεινῆς καὶ ὀμαλῆς ὁδοῦ, κάτωθεν ταπεινῶν ὄροπεδίων εὐκόλως καὶ ἀνέτως ἄνευ φόβου πλημμυρῶν, τὸν πάντα χρόνον συγκοινωνεῖ μετὰ τῆς Ἀσίας ἀπάσης, πλεονέκτημα εἰς δ' ὀφείλει τὸ μετέπειτα μεγαλεῖον αὐτῆς, ὡς θέλομεν ἰδεῖ. Ἡ πόλις τοσοῦτον ἀμέσως ἐπέδωκεν εἰς πλοῦτον καὶ μέγεθος, ὥστε ἔδωκε καὶ τὸ ἴδιον ὄνομα εἰς τὴν περίξ χώραν, ἥτις ἐκλήθη Τραπεζουντία ἢ μᾶλλον Τραπεζουσία. Ἡ Τραπεζοῦς δὲν παρήλθε πολὺς ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς χρόνος καὶ τὴν μητρόπολιν, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ὁποίας οὐσα καὶ ἐνεργοῦσα σημαντικὸν ἐμπόριον, προήγετο, μιμουμένη ἔστειλεν ἀποικίας πρὸς τὰ ἀνατολικά αὐτῆς παράλια, τὰς κατὰ Πόντον Ἀθῆνας (Ἀρριανοῦ Περίπλους 3, 4. Στέφ. Βυζάντιος) καὶ ὑπὲρ αὐτὴν τὴν νέαν Τραπεζοῦντα (;) καὶ τὴν Ἐρμώναςσαν. Ἐπειδὴ ὅμως οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν ἀναφέρει τι περὶ τῆς κατὰ τοὺς πρώτους τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς χρόνους πολιτικῆς καὶ διοικητικῆς καταστάσεως, μένει ἄγνωστον ἡμῖν τό τε πολίτευμα τῆς Τραπεζοῦντος καὶ αἱ περαιτέρω πολιτικαὶ αὐτῆς τύχαι. Ἐξ ἐλαχίστων δ' ἀρχαίων μαρτυριῶν συνάγεται ὅτι ἐπὶ πολὺ ἡ Τραπεζοῦς διετέλει δημοκρατουμένη ὡς Ἰωνικὴ ἀποικία καὶ ἀνεξάρτητος (1), φόρον μόνον τελοῦσα, ὡς καὶ ὁ Ξενοφῶν ἀναγράφει ἐν τῇ *Ἀναβάσει*, (Βιβλ. Ε' Ε, 10) ὡς χρέος ἀποικιακὸν τῇ Σινώπῃ, (2) οὐδόλως ὑποκύψασα εἰς τὸν περσικὸν ζυγόν· διότι κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, οὔτε οἱ Κόλχοι, οὔτε οἱ Χαλδαῖοι ἀνεγνώριζον τὴν Περσικὴν κυριαρχίαν, ἀλλ' αὐτόνομοι ἦσαν. Τῆς ὑπὸ τοὺς Πέρσας ὑπαγωγῆς ἐσώθησαν οἱ Τραπεζοῦντιοὶ καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες τοῦ Πόντου· διότι ὁ μὲν Ἀχαιμενίδης Κῦρος, ὁ πρῶτος Πέρσης κατακτητῆς ἐλληνίδων πόλεων, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐπέστησε τὴν προσοχὴν περὶ τὰς Σκυθικὰς χώρας, ὅπου καὶ κατεστράφη· ὁ δὲ Καμβύσης πρὸς τὴν Αἴγυπτον καὶ Ἀραβίαν· ὁ δὲ Δαρεῖος περιπλακεὶς εἰς τοὺς κατὰ τὸν Ἰστρὸν καὶ τὴν Ἑλλάδα πολέμους, τοὺς μηδικοὺς λεγομένους, δὲν ἔλαβε καιρὸν νὰ στρατεύῃ εἰς ταῦτα τὰ μέρη τὰ ἄγρια καὶ πτωχά, οἷα τὰ τῶν

(1) Ἴδὲ Walter Judeich, *Kleinasiatische Studien*, Marburg 1892 σελ. 40 — I. P. Six, *Numismat. Chronolog.* 1885 σελ. 21 καὶ ἐφεξῆς.

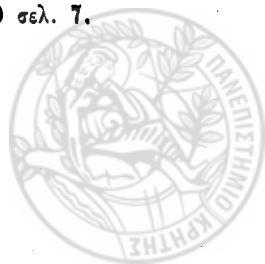
(2) Ἴδὲ Raoul-Rochette, ἐνδ' ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σελ. 332.

Χαλδαίων και Κόλχων· ὁ δὲ Ξέρξης ὅλην τὴν προσοχὴν ἀφιερῶσας εἰς τὴν Αἴγυπτον και τὴν Ἑλλάδα, δὲν ἔπραξέ τι οὔτε κατὰ γῆν, οὔτε κατὰ θάλασσαν, κατὰ τῶν Τραπεζουντίων και τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Βραδύτερον δέ, ἐπελθόντων τῶν ἄλλων Μηδικῶν πολέμων και εἶτα τῶν ἐπὶ Κίμωνος, κατεστράφη ἡ κατὰ θάλασσαν δύναμις τῶν Περσῶν, και ἐσθίσθη ἡ πρὸς τὰς κατακτήσεις ἐπιθυμία αὐτῶν.

Ἐκ τῶν λόγων λοιπὸν τούτων, καιπερ στερούμενοι ὠρισμένων ἱστορικῶν μαρτυριῶν, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ τε ἡμετέρα Τραπεζοῦς και πᾶσαι αἱ περὶ αὐτὴν παράλοι πόλεις διετέλουν ἀνεξάρτητοι και αὐτόνομοι μέχρις αὐτῶν τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων και τῶν Ρωμαϊκῶν, θεωρούμεναι, ὑπὸ τῶν δευτέρων μάλιστα, ἐλεύθεραι πόλεις, διατηροῦσαι τὴν αὐτονομίαν και κόπτουσαι ἴδια νομίσματα, ὡς θέλομεν εἶπῃ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Ἡ Τραπεζοῦς τοῦ Περσικοῦ ζυγοῦ προφυλαχθεῖσα, κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, συνεμάχει τοῖς Ἀθηναίοις, εἰ ἔξεστιν ἡμῖν νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τῆς μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἐπίσης συμμαχίας τῶν Σινωπέων, ὧν ἀποικοι, ὡς εἶπομεν, οἱ Τραπεζούντιοι· ὡς γνωστὸν δ' ἐν τῇ ἀρχαιότητι αἱ ἀποικίαι συνεβάδιζον ταῖς μητροπόλεσιν, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ. Ἀλλὰ δυστυχῶς τὴν εἰκασίαν ἡμῶν ταύτην δὲν δυνάμεθα νὰ ἐνισχύσωμεν οὔτε διὰ τῆς μαρτυρίας, ἔστω και βραχείας τινός, ἀρχαίου συγγραφέως, οὔτε δι' ἐπιγραφῶν κἄν· διότι, κακῆ τιμι μοῖρᾳ οὐδεμία ἐπιγραφή ἀρχαία εὑρέθη ἐν Τραπεζοῦντι, τοῦθ' ὅπερ ἐμβάλλει ἡμᾶς εἰς ἀπορίαν, μετρίαζομένην πως ἐκ τῆς ἐλλείψεως μαρμάρου. Καὶ ὄντως ἐλάχιστα μόνον λείψανα ἀρχαῖα ἐκ μαρμάρου περιεσώθησαν, και ταῦτα ἀσήμαντα, οὐδεμία δ' ἐπιγραφή, τῶν λίθων ὧν, ἀντὶ μαρμάρων, ἐποιοῦντο χρῆσιν οἱ Τραπεζούντιοι, ὄντων εὐθρόπτων και εὐκόλως ἐπηρεαζομένων ὑπὸ τῆς ἀτμοσφαιρας και τοῦ χρόνου. Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ ἔλλειψις ἀρχιτεκτονικῶν και ἐπιγραφικῶν μνημείων, ὡς μαρτυρεῖ βραδύτερον ὅτε στρατιωτικὸς διοικητὴς τῶν Ρωμαίων κατὰ τὸ 131—132 μ. Χ. Φλάβιος Ἀρριανὸς και αὐταὶ αἱ σπαντάκις, κατὰ ταῦτα τὰ μέρη, δυσανάγνωστοι ἐπιγραφαὶ αἱ ἐπὶ τῶν Αὐτοκρατόρων τῆς Τραπεζοῦντος. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι και ἡ ἔλλειψις ἀρχαίων μνημείων ἔχει και ἀλλαγῶν τὸν λόγον, ὅτι δηλαδὴ ἡ χώρα αὕτη μικρὰν μόνον ἔσχε τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἑλλήνων και Ρωμαίων. (1)

(1) Ἴδὲ H. Barth, Reise von Trapezunt nach Scutari, Gotha 1860 σελ. 7.

Ἐκ τῆς ἀρχαίας, τῆς πρὸ τοῦ Ξενοφῶντος ἐποχῆς, τῆς Ἱστορίας τῆς Τραπεζοῦντος, ἀγνοοῦμεν τὰ πλεῖστα σημεῖα, ἐλλείψει συγγραφικῶν καὶ ἐπιγρᾶφικῶν μαρτυριῶν, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ Ξενοφῶντος καὶ ἐντεῦθεν ἔχομεν ὅπως οὖν γνωστὰς τινὰς καὶ ὠρισμένας ἱστορικὰς εἰδήσεις ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Ξενοφῶντος τοῦ ἐπιγραφομένου: **Κύρου Ἀνάβασις**. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος γραφεῖσα **Ἀνάβασις τοῦ Κύρου ἢ Κάθοδος τῶν Μυρίων** ἐκ Περσίας εἰς Ἑλλάδα, ἀποτελεῖ ἐν ἐκ τῶν ἀξιοθαυμαστοτέρων μερῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, ὡς λέγουσι πάντες ὁμοθυμαδὸν οἱ ἱστορικοί, διότι καὶ τὰς ἐνδόξους πράξεις τῶν Ἑλλήνων ἐπεκύρωσε καὶ τὴν ἀμίμητον πολεμικὴν τέχνην καὶ ὑπεροχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐπεβεβαίωσε, καὶ ἀπὸ ταύτης τέλος ἐνεθαρρύνθησαν πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων στρατηγῶν νὰ τολμῆσωσι κατὰ τῆς περσικῆς ἀρχῆς, ὧν εὐτυχέστερος ὑπῆρξεν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, ὁ καταλύσας αὐτὴν ἐξ ὀλοκλήρου. (1)

Ἡ Κύρου ἀνάβασις γενομένη κατὰ 401|400 π. Χ. σκοπὸν εἶχεν, ὡς γνωστὸν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, τὴν ὑπὸ τοῦ Κύρου ἀρπαγὴν τοῦ θρόνου τῆς Περσίας, κατεχομένου ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀρταξέρξου, ἥτις, δυστυχῶς διὰ τοὺς μυρίους Ἑλληνας, ἀπέτυχεν, οἱ δὲ ταλαιπῶροι συμπολίται μείναντες ἐν ξένη ἀβοήθητοι καὶ τῶν τόπων ἀδαεῖς, ὑπέστησαν, κατὰ τὴν κάθοδον, μυρίας ταλαιπωρίας, μέχρι τῆς εἰς Τραπεζοῦντα ἀφίξεως αὐτῶν, ὅτε ἀνέκραζον τὸ περιάλητον ἐκεῖνο: **θάλαττα! θάλαττα!** ἀπὸ τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους Θήγιος. Εἰς Τραπεζοῦντα οἱ Ἕλληνες ἔφθασαν κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου τοῦ 400 π. Χ. ὡς ἐσημείωσεν ὁ Κούρτιος. Ἐνταῦθα ἔμειναν ἡμέρας τριάκοντα· κατὰ τοῦτο δὲ τὸ διάστημα ὀρμώμενοι ἔβλαπτον τὴν ὑπερχειμένην χώραν, τῇ προτροπῇ τῶν Τραπεζοῦντιων, οὐσαν αἰεὶ πολεμίαν, χωρὶς ὅμως νὰ βλάβωσι τὴν πλησίον ὡς φιλίαν. Οἱ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ στρατηγοῦ καὶ φιλοσόφου Ξενοφῶντος Ἕλληνες, μετὰ τὸσαύτην ἀπελπιστικὴν πορείαν καὶ τὸσαῦτα δεινὰ καὶ στερήσεις καὶ χαλεποὺς κινδύνους, ἰδόντες τὸ πρῶτον Ἕλληνας ἐν Τραπεζοῦντι καὶ ἀκούσαντες ἑλληνικὴν φωνὴν ἐχάρησαν χαρὰν μεγάλην, καὶ δάκρυα ἔχυσαν, ἀσπαζόμενοι ἀλλήλους τὸν ἑλληνικὸν ἀσπασμόν. Καὶ οἱ Τραπεζοῦντιοὶ δὲ ἀνταποκρινόμενοι εἰς τὰ αἰσθήματα αὐτῶν καὶ συγκινηθέντες, εὐχαρίστως ἐπὶ ἡμέ-

(1) Ἴδὲ τὴν ἐμὴν ἱστορίαν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἀθήναι 1898.

ρας τριάκοντα ἐφιλοξένησαν αὐτούς, διδόντες ξένια καὶ βοῦς καὶ ἄλφιτα καὶ οἶνον καὶ παρέχοντες αὐτοῖς ἀγοράν· συνεώρτασαν δὲ ὁμοῦ, καὶ ἀπὸ κοινῆς θυσίας ἔθυσαν εἰς τὸν *Σαυτήρα Δία* καὶ εἰς τὸν Ἡρακλῆ (1) καὶ τοὺς λοιποὺς θεοὺς· τὴν δὲ ἑορτὴν ταύτην ἐπεσφράγισαν καὶ δι' ἀγῶνων τελεσθέντων ἐν τῷ χωρίῳ ἔνθα ἐσκήνουν, ἐκείθεν τῆς γεφύρας τοῦ Πυξίτου· μεταξύ δὲ τῶν ἀγῶνων τούτων διασκεδαστικώτερος ὑπῆρξεν ὁ ἵππικός· διότι διὰ τὸ ἐπικλινὲς τοῦ χωρίου οἱ πρὸς τὰ κάτω τρέχοντες σπεύδοντες νὰ νικήσωσιν ἐκυλλόντο, καὶ ἐκ τούτου πολλὴν μὲν κραυγὴν πρὸς ἀλλήλους ἐποίουν, πολὺν δὲ καὶ τοῖς θεαταῖς παρεῖχον γέλωτα. Διαμείναντες δὲ ἐνταῦθα οἱ Ἕλληνες, κατὰ παραίνεσιν τῶν Τραπεζουντίων καὶ πρὸς λείαν ἰδίαν, ἐξεστράτευσαν οἱ μὲν λαβόντες δύο ἐπίκωπα πλοῖαρια παρὰ τῶν Τραπεζουντίων κατὰ θάλασσαν, οἱ δ' ἡμίσεις πρὸς τὰ μεσημβρινὰ ὄρη κατὰ τῶν Δριλῶν, ἀεῖποτε ἐχθρῶν ὄντων τοῖς Τραπεζουντίοις. Ἐνταῦθα ὅμως εὔρον μεγάλην ἀντίστασιν καὶ παρ' ὀλίγον θὰ ἐτρέποντο εἰς φυγὴν ὑποστάντες μεγάλην ζημίαν, ἃν ὁ Ξενοφῶν δὲν προέφθανε, διὰ στρατηγήματος, νὰ ἐπισυνάξῃ τοὺς Ἕλληνας καὶ νὰ γείνη κύριος τοῦ χωρίου· καὶ οἱ μὲν βάρβαροι ἔφυγον εἰς τὰ ὑπερκείμενα δάση, λεία δὲ πλουσία περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων ἐκ βοῶν καὶ ἄλλων ζῴων καὶ παντοδαπῶν χρημάτων, ἅπερ παραλαβόντες, μηδένα ἄνδρα ἀποβαλόντες, ἐπέστρεψαν εἰς Τραπεζοῦντα, ὁπόθεν προσεπάθουν νὰ διευκολύνωσι τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀναχώρησιν αὐτῶν.

Οὕτως ὁ μὲν Χειρίσοφος, εἰς τῶν στρατηγῶν, ἀπῆλθεν ἐπὶ κέλητος εἰς Βυζάντιον, ἵνα ζητήσῃ ἐκείθεν παρὰ τοῦ ναυάρχου τῶν Λακεδαιμονίων πλοῖα, πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα πλοῖα ἐναύλωσαν, καὶ τελευταῖον διέταξαν τοὺς μεταξύ Τραπεζοῦντος καὶ Κερασσοῦντος κατοίκους νὰ ὁδοποιήσωσι τὴν μεταξύ τῶν δύο πόλεων ὁδόν, ἣν καὶ προθύμως ἐν βραχεῖ ἤγαγον εἰς πέρας, ἐπιθυμοῦντες ν' ἀπαλλαγῶσι τῶν ξένων· τέλος

(2) Ἐπίσης ἐν Τραπεζοῦντι ἐλατρεύετο, κατὰ τὸν Ἀρριανόν, ὡς θέλομεν εἰπῆ ἐν τῷ οἰκίῳ τόπῳ, καὶ ὁ Ἑρμῆς καὶ ὁ Φιλῆσιος, κατὰ δὲ τὰ νομίσματα ὁ Σάραπις, ἡ Τύχη καὶ ὁ Μῆν. (Λοῦνος ὁ θεὸς τῆς σελήνης) Ὁ δὲ ἀρχαιολόγος Streber, ἐν τῇ Ἑλληνικῇ νομισματολογίᾳ σελ. 174 λέγει ὅτι ὁ Λοῦνος = Μῆν ἐπέχει τόπον παρὰ τοῖς Τραπεζουντίοις τοῦ Μίθρου. Πρὸς Archäologische Zeitung τόμ. IV σελ. 210. Πράγματι δὲ ὁ Μίθρας ἐλατρεύετο ἐν Τραπεζοῦντι καὶ ἕρος παρ' αὐτὴν σώζεται φερώνυμον, ὡς θέλομεν ἰδεῖ παρακατιόντες.

δὲ ὁ Ξενοφῶν βλέπων ὅτι δὲν ἤρχοντο τὰ πλοῖα, καὶ τὰ ἐν Τραπεζουντῇ δὲν ἦσαν ἱκανά, ἀφ' οὗ ἐπεβίβασε γυναῖκας, παῖδας, γέροντας καὶ ἀσθενεῖς καὶ πᾶσαν τὴν ἀποσκευὴν, τοὺς ἄλλους λαβὼν διὰ ξηρᾶς ἐφθασεν ἐντὸς τριημέρου εἰς Κερασοῦντα, διότι ἡ ὁδὸς ἦτο ὠδοποποιημένη· εἶχε δὲ μεθ' ἑαυτοῦ ὡς ὀδηγὸν καὶ διερμηνέα Τραπεζουντιὸν τινα **Τιμησίθεον** ὀνομαζόμενον (Κύρου Ἀνάβασις 5, 4. 2—4). Οὕτω περιγράφει ἐν τῇ Ἀναβάσει ὁ Ξενοφῶν τὴν πρὸς τοὺς ὁμοειθεῖς διαγωγὴν τῶν Τραπεζουντιῶν, οἵτινες ὄντως ἐδείχθησαν ἀμίμητοι μεταξὺ τῶν παράλων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἐν τῇ ἐκδηλώσει τῆς πρὸς τοὺς Μυρίους ἀγάπης καὶ συμπαθείας. Ταῦτά ἀναφέρει καὶ ὁ Διόδωρος (ΙΔ' 30, 3). (1)

Οὐδὲν τι ἄλλο ἀσφαλές γεγονός ἐκ τῆς Τραπεζουντιακῆς ἱστορίας τῶν χρόνων τούτων γινώσκουμεν, ἅτε στερούμενοι ἀρχαίων μαρτυριῶν, εἰμὴ ὅτι, ἡ ἡμετέρα πόλις διατηρήσασα τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς ἀπὸ τῶν Περσῶν, διηνεκῶς ἐμεγεθύνετο καὶ ἐπλούτει, ἐὰν ἀπιδώμεν εἰς τὰ λαμπρὰ ὄντως, πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ μετὰ ταῦτα, κοπένταν ομίσματα, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ (2). Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην φαίνεται ἐπισκεψάμενος καὶ τὰ μέρη τοῦ Πόντου ὁ πολὺς Ἀριστοτέλης, ὅστις ἐν τῷ *περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων* ἔργῳ αὐτοῦ (18) διηγεῖται ὅτι ἐν τῇ Ποντικῇ Τραπεζουντῇ ἐγένετο βαρύσομον μέλι ἀπὸ τῆς πύξου, ἥτις ἀφθονεῖ κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα, οὔτινος οἱ γευόμενοι, ἐὰν μὲν ἦσαν ὑγιεῖς ἐγένοντο παράφρονες, ἐὰν δὲ ἐπιληπτικοὶ ἀπηλλάττοντο ἀμέσως τοῦ πάθους. Τὴν εἰδησίην ταύτην τοῦ Ἀριστοτέλους ἀναφέρει καὶ ὁ Διλιανὸς ἐν τῷ *περὶ ζώων ιδιότητος* (Ε' 42) καὶ ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος ἐν λέξει *Τραπεζοῦς*, ὁ δὲ Στράβων (Ζ' Κεφ. Ζ' 5) λέγει ὅτι μεγάλως ἠλείετο ἡ πηλαμῖς (παλαμίδα). Ὁ δὲ Μέγας Ἀλεξάνδρος (334—323) τοὺς Πέρσας σατράπας καὶ ὑπάρχους ἐκδιώξας ἐκ τῶν Ποντι-

(1) Ἐπιθι G. Grote, A. History of Greece, London 1869 Τόμ. Δ' σελ. 169, τόμ. Γ' 3, 145, 252, 426, 428. Περὶ δὲ τῆς ἐκστρατείας ὑπὸ στρατιωτικὴν ἐποψίν ἰδὲ τὸ ἔργον τοῦ λοχαγοῦ Treuenfeld, Der Zug der 10.000 Griechen bis zu Ankuft am Schwarzen Meer bei Trapezunt, Neumburg μετὰ τριῶν χαρτῶν.

(2) Ἰδὲ T. E. Mionnet, Description des Medailles Antiques Grecques et Romaines, Paris 1827 τόμ. Β' σελ. 356—357 καὶ Παράρτημα (Supplement) Τόμ. Δ' σελ. 456—459 — Warwick Wroth, Catalogue of Greek Coins, London 1889 σελ. 40 — Barclay U. Head, Historia Numorum, Oxford 1887 σελ. 427.

κῶν ἑπαρχιῶν, καὶ τὸν Ἀριαράθην Β' τὸν τῆς Καπαδοκίας, οὐδεμίαν τῶν ἑλληνίδων πόλεων τοῦ Εὐξείνου Πόντου ὑφ' ἑαυτὸν ἐποιήσατο, ἀλλ' ἀφῆκεν αὐτὰς αὐτονόμους καὶ ἀνεξαρτήτους· τὴν δ' Ἀμισόν, πόλιν ἰσχυράν, περὶ ἧς ἱκανὰ ἔγραψεν ὁ Χ. Παπαγεωργιάδης, στερηθεῖσαν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος ἐπὶ Περσοκρατίας, ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὸ ἀρχαῖον αὐτὴν κατέστησε πολίτευμα (Ἀππιανός, Μιθριδατικός πόλεμος 8, 83). Ἐπὶ δὲ τῶν Ἀλεξάνδρου διαδόχων φαίνεται ὑπερισχύων περὶ τὴν Καππαδοκίαν, Παφλαγονίαν καὶ μέρος τι τοῦ Πόντου μέχρι Τραπεζοῦντος ὁ Εὐμένης (1) (322—315) καὶ ὁ Περδίκας, εἶτα δὲ ὁ Μιθραδάτης ἢ Μιθραδάτης ὁ Β', κατὰ τὰ νομίσματα, καὶ πρὸ πάντων Σέλευκος Α' ὁ Νικάτωρ (312—280), ἕως οὐ πάλιν ἐπεκράτησαν οἱ Μιθριδάται, ὁ Β' ὁ τῆς Κίου ἡγεμῶν (337—302) (2) καὶ ὁ Γ' ὁ υἱὸς αὐτοῦ, καὶ οἱ ἄλλοι ἐφεξῆς μέχρι τοῦ 63 π. Χ., ὅτε, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, οἱ Μιθριδάται ἐδαμάσθησαν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καὶ νέα περίοδος ἄρχεται διὰ τὴν Τραπεζοῦντα. Πράγματι δὲ τὸ βασίλειον τῶν Μιθριδατῶν, ὧν ἡ πλεονεξία καὶ ἡ πρὸς τὰς κατακτήσεις τάσις ἠρέθισε τὴν Ρώμην, ἐπέσεν ὑπὸ τὸν ἰσχυρὸν πέλεκυν τῶν ρωμαϊκῶν λεγεῶνων· διότι οἱ Μιθριδάται, οἱ τοῦ Πόντου βασιλεῖς, μεθ' ὅλην τὴν φιλελληνικὴν αὐτῶν διαγωγὴν, ἐδείκνυον ποιάν τινα πρὸς τοὺς Ρωμαίους ἀνάρμοστον στάσιν, διὰ τὸ ἀγέρωχον καὶ ἀπολυταρχικὸν αὐτῶν, ἰδίως δὲ οἱ τελευταῖοι Μιθριδάται, καὶ ὁ Μιθριδάτης ὁ ΣΤ' ὁ Εὐεργέτης, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Φαρνάκης, Μιθριδάτης ὁ Η' ὁ καὶ Εὐπάτωρ, ὁ ἐπονομασθεὶς Μέγας, ὅστις εἶναι ἰδίως ἄξιος σημειώσεως διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Πόντου, διότι καὶ μεγάλους ἐνταῦθα πολέμους διεπράξατο, καὶ πολλαὶ πόλεις ὑπ' αὐτοῦ ἠλαμπρύνθησαν. Ὁ Εὐπάτωρ (123—63) δύναμιν πολλὴν κτησάμενος καὶ πλοῦτον, πολλὰς δὲ χώρας διὰ συμμαχιῶν καὶ συγγενειῶν οἰκισάμενος, ἐπέφερε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ρωμαϊκῶν συμμάχων τε καὶ ὑποτελῶν, καὶ ἐν βραχεὶ χρόνῳ, ἀφ' οὗ πάσας τὰς ἐν τῇ Ἀσίᾳ προσέλαβε πόλεις, εἶτι δὲ καὶ πολλὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, καὶ τὴν πλουσίαν Δῆλον, ἦλθε καὶ εἰς Ἑλλάδα, καὶ ἐντεῦθεν ἐμελέτα νὰ εἰσ-

(1) Ἴδὲ Ἀθηναῖον Δέξικπον. παρὰ Müller, *Fragmenta Historicorum Graecorum* τόμ. Γ' σελ. 668 — Παρβλ. Πλουτάρχου *Εὐμένη* 3 καὶ J. G. Droysen. *Geschichte des Hellenismus*, Gotha 1878, τόμ. Β' σελ. 28, Γ', 261, 2.

(2) Παρβλ. τὴν ἐμὴν *Κιανῶν Πολιτείαν*, Ἀθ. 1892 σελ. 16—17.

βάλη εἰς τὴν Ἰταλίαν (89 π. Χ.). Τὴν πολεμίαν τοῖς Ρωμαϊκοῖς συμφέρουσι διαγωγὴν τοῦ Εὐπάτωρος βλέπουσα ἢ Σύγκλητος ἀποστέλλει εἰς συνάντησιν τοῦ ἀγερώχου βασιλέως τοῦ Πόντου τὸν πολὺν Σύλλα, ὅστις ἰθὺς εἰς Ἑλλάδα καταλαμβάνει τὰς Ἀθήνας τῷ 87, νικᾷ τοὺς στρατηγούς τοῦ Μιθριδάτου ἐν Ὀρχομενῷ, καὶ ἀπελθὼν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν κατανικᾷ τοὺς στρατηγούς αὐτοῦ καὶ ἀναγκάζει αὐτὸν νὰ περιορισθῇ εἰς τὰς παλαιὰς κτήσεις· ἀλλ' ἐπελθόντων ἐν Ἰταλίᾳ ἐμφυλίων πολέμων, πάλιν ὁ Μιθριδάτης, ἐπωφεληθεὶς αὐτῶν, ἐντεῦθεν ὀρμώμενος κατέλαβε πᾶσαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, οὐδαμῶς φοβούμενος τὸν τοποτηρητὴν τοῦ Σύλλα Μουρήναν, ὅστις τῷ 82 συνάψας διαφόρους μάχας παρέσχεν αὐτῷ ἰκανὴν ζημίαν. (1) Αἱ πρόδοι τοῦ Μιθριδάτου ἠνάγκασαν τοὺς Ρωμαίους νὰ κινήσῃσι, καὶ τότε ἀποστέλλεται ὁ Ρωμαῖος στρατηγὸς Λουκούλος (75), ὅστις, διὰ στρατηγήματος, νικᾷ περὶ Κύζικον αὐτὸν καὶ φέρει τὸν πόλεμον ἐν αὐτῷ τῷ Πόντῳ, μέχρις αὐτῆς τῆς Ἀρμενίας, ὅπου πολλὰς καὶ διαφόρους ὑπέστη ἤττας ὁ Μιθριδάτης· κατὰ τοὺς πολέμους τούτους (89—63) οἱ μὲν περὶ τὴν Θεμισκυραν, καὶ ἡ Ἀμισὸς καὶ αἱ μεσόγειαι πόλεις ἦσαν σύμμαχοι τοῦ Μιθριδάτου, αἱ δὲ πλεῖσταὶ παράλιοι τοῦ Πόντου πόλεις ὑπὲρ τῶν Ρωμαίων, ἐν αἷς καὶ ἡ ἡμετέρα Τραπεζοῦς. Ἐπὶ τέλους ὁ Εὐπάτωρ νικηθεὶς περὶ τὰ Κάβειρα καὶ κατόπιν περὶ τὰ Κόμανα, κατέφυγεν εἰς Ἀρμενίαν πρὸς τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ Τιγράνην (69), ὅστις ὑποτελὴς ὢν τῶν Σελευκιδῶν ἄρχων τῆς Ἀρμενίας, ἅμα ὡς εἶδε τοὺς Σελευκίδας ἐκπεσόντας, ἔνεκεν διαφορῶν πολέμων, ἐκηρύχθη ἀνεξάρτητος καὶ ὠνομάσθη βασιλεὺς πρῶτος αὐτὸς τῆς Ἀρμενίας, καὶ πολλὰς χώρας κατέκτησεν αὐτῶν, καὶ ἤδη ἐνομίζετο ἰσχυρὸς ἄρχων ἐν Ἀσίᾳ, πολλὰς καὶ διαφόρους πόλεις κτίσας, ἐν αἷς καὶ τὴν φερώνυμον Τιγρανούπολιν δι' Ἑλλήνων ἀποίκων· ὁ Τιγράνης οὗτος βοηθῶν τῷ Μιθριδάτῃ τῷ συγγενεῖ μετὰ μεγίστης δυνάμειος ἐπελθὼν κατὰ τοῦ Λουκούλου, ἀλλ' ἠττηθεὶς αὐτὸς μὲν ἔφυγεν εἰς τὴν ἐνδοτέρω Ἀρμενίαν, ὅλαι δὲ αὐτοῦ αἱ νεωστὶ κτηθεῖσαι χῶραι ὡς καὶ ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ Τιγρανούπολις ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τοῦ Λουκούλου. Καίπερ ἠττηθεὶς ὁ Τιγράνης δὲν ἠσύχαζεν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐντὸς Ἀρμενίας ἱστορατολόγει καὶ παρὰ τῶν Πάρθων ἐζήτηι βοήθειαν, καὶ πᾶσαν ἐ-

(1) Λέγεται ὅτι μόνος ὁ τοῦ Σύλλα στρατὸς ἐφόρνευσε 200,000 ἀνδρῶν τοῦ Μιθριδάτου.

ποιίτο έτοιμασίαν εις δεύτερον πόλεμον· τούτ' αυτό δέ ποιήσας και δ Μιθριδάτης περι τόν Πόντον, επέπεσε κατά του Λουκούλου, και κατ' αρχάς μὲν ενίκα, τέλος όμως ήττήθη και ήναγκάσθη να απέλθη πάλιν εις Αρμενίαν· ο δέ Λουκούλος ανακληθείς υπό τής Συγκλήτου απήλθεν εις Ρώμην προς χαράν του Εύπάτωρος, οστις, αναχωρησάντων των Ρωμαίων τῷ 67, πάλιν κατέλαβε τὰ άπολεσθέντα μέρη, και προς τους κατά την Μεσόγειον θάλασσαν ληστές, οτινες έχοντες ορημητήρια τὰ περι την Κιλικίαν παράλια συνεννοούμενος, πολλά κακά και στενοχωρίαν μεγάλην παρείχε τοίς Ρωμαίοις, οτινες βλέποντες ότι κινδυνεύει τὸ γόητρον αυτών εν Ασία πέμπουσιν αυτοκράτορα στρατηγόν τόν μέγαν Πομπήιον (65), ος και εν βραχεί χρόνῳ άνελπίστως περιώρισε και εξηφάνισε τους εν Κιλικία ληστοπειρατάς, και απελθών είτα κατά του Μιθριδάτου περιέζωσεν αυτόν. Ο Μιθριδάτης βλέπων την κατ' αυτού δύναμιν του Πομπηίου και την χώραν έρμηωθείσαν επί των πρώτων πολέμων και μη παρέχουσαν ικανάς τὰς ζωτροφίας, απέστειλε πρέσβεις προς τόν Πομπήιον επιθυμῶν να συνθηκολογήσῃ· άλλ' ο Ρωμαίος στρατηγός απήντησεν ότι ουδαμῶς εννοεί να αφήσῃ ησυχον τόν βασιλέα του Πόντου, οστις βλέπων αδύνατον την συνενόησιν ήλθεν εις τὰ μεταξύ του Πόντου χωρία, αφείς τὰς έρμηωθείσας χώρας εις τόν Πομπήιον. Αλλά καταδιωχθείς υπό του Πομπηίου ήττήθη και έφυγε προς τόν Εύφράτην, και εκείθεν διατρέχων την Αρμενίαν και Ιθηρίαν έλθών διεχείμασεν εν Διοσκουριάδι, πόλει υπέρ τόν Φάσιν, και εκείθεν απήλθεν εις τὸ Βασίλειον του Κιμμερίου Βοσπόρου ενθα έβασίλευεν ο Μαχάρης, εις των υιών αυτού. Ο δέ Πομπήιος εκει όπου έγένετο η άποφασιστική μάχη και η λαμπρά αυτού νίκη, καθ' ην λέγεται ότι έφονεύθησαν υπέρ τὰς 60,000 άνδρων του Μιθριδάτου, εκτισε πόλιν μετά των Έλλήνων συμμάχων ονομάσας αυτήν Νικόπολιν· καταπολεμήσας δέ τους Πάρθους και Αρμενίους και άλλα έθνη κατέστησεν αυτά υπήκοα τῇ των Ρωμαίων αρχῇ, τόν δέ βασιλέα τής Αρμενίας Τιγράνην στερήσας πολλῆς χώρας, αφήκε μόνον μέρος τής Αρμενίας αυτῷ και τῷ υίῳ Τιγράνη γενομένοις υπηκόοις Ρωμαίων· τὰς δέ ελληνίδας πόλεις, οσαι επί των πολέμων έδουλώθησαν, αυτονόμους έποίησε και τὰς καταστραφείσας άνεκαίνισε και νέας εκτισεν εξ Έλλήνων κατοίκων, ως την Νικόπολιν του Πόντου και την Μαγνόπολιν παρά την συμβολήν των ποταμών Τριδος και Λύκου.

Ὁ Μιθριδάτης περιερχόμενος τὸ βασίλειον τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου ἄσικτος πάντοτε καίπερ γέρον ἑστρατολόγει, σχεδιάζων ὅπως ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Ρώμης καὶ ἐπιφέρῃ καίριον τραῦμα κατὰ τῆς Ρωμαϊκῆς ἀρχῆς· ἀλλ' ἐπαναστατήσας ὁ τε στρατὸς καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Φαρνάκης διέλυσε τὰ σχέδια αὐτοῦ, ἀνακηρυχθέντος βασιλείως τοῦ Φαρνάκου, καὶ φοβηθεὶς μὴ παραδοθῆ τοῖς Ρωμαίοις, πρῶτον μὲν ἔλαβε δηλητήριο, ἐπειδὴ ὁμως ὡς ἐκ τῆς μεγάλης χρήσεως δηλητηρίων τὸ ληφθὲν δὲν ἐνήργησε, διέταξεν ἕνα τῶν ὑπασπιστῶν καὶ ἐφόνευσε αὐτὸν τῷ 63 π. Χ. Ὁ δὲ υἱὸς Φαρνάκης, ὡς ἀπαλλάξας τὴν Ρώμην φοβεροῦ ἐχθροῦ, ἐγένετο φίλος καὶ σύμμαχος αὐτῆς, λαβὼν μόνον ὡς κράτος τὰ κατὰ τὸν Κιμμέριον Βόσπορον μέρη, ἐκτὸς τῆς Ἑλληνίδος πόλεως Φαναγορέων, ἣν ὁμως βραδύτερον κατέλαβε, καὶ προχωρήσας ἔτι περαιτέρω ἐπολιόρκει τὴν Ἀμισόν, ὅτε φθὰς ἀπροσδοκῆτως ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ εἰς Σινώπην ὑπεχρέωσεν αὐτὸν ν' ἀφήσῃ τὰ μέρη ταῦτα, νικήσας αὐτὸν ἐν Ζήλας (1), καὶ νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸ ἴδιον βασίλειον, ὅπου ἐξεπολιόρκησε τὰς Ἑλληνίδας πόλεις Παντικάπαιον καὶ Θεοδοσίαν· ἀλλὰ ἐκεῖ πολεμηθεὶς ὑπὸ γείτονός τινος ἠττήθη καὶ πληγωθεὶς ἀπέθανε βασιλεύσας 16 ἔτη (63—47), καὶ οὕτω μετ' αὐτοῦ ἠφανίσθη καὶ τὸ γένος τῶν Μιθριδατῶν.

Ἐξαφανισθέντος τοῦ τῶν Μιθριδατῶν γένους, ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ ἔδωκεν εἰς τὸν Ἑλληνα Μιθριδάτην, βασιλεία τῆς Περγάμου, φίλον αὐτοῦ ὄντα καὶ σύμμαχον, τὴν ἀρχὴν τοῦ Φαρνάκου· ἀλλὰ κατόπιν ἰθαγενεῖς καθίσταντο ἄρχοντες αὐτῆς, εἰς δὲ τὸν Πόντον κατ' ἔτος ἐπέστειλετο ἄρχων ἴδιος, ἕως ὅτου ὁ Ἀντώνιος φιλικῶς φερόμενος κατέστησε τὸν ἀπὸ Τράλλεων τῆς Φρυγίας Πολέμωνα, υἱὸν τοῦ Ζήνωνος διοικητοῦ Λαοδικείας, βασιλεία τοῦ Πόντου τῷ 36 π. Χ., ἀπὸ Βοσπόρου μέχρι Κόλχων, ἐξαίρουμένων τῶν ἐλληνίδων πόλεων, αἵτινες ὡς σύμμαχοι Ρωμαίων ἔμειναν αὐτόνομοι, ὡς ἐκ τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην κοπέντων νομισμάτων καὶ ἐκ τοῦ Πλινίου (2) ἐμφαίνεται. Ὁ Πολέμων κατασταθεὶς ἐν Πόντῳ πολλὰς μὲν τῶν πόλεων ἠνάρθρωσεν ἢ καὶ νέας ἐκτίσεν ὀνομάσας φερωνύμως *Πολεμώνια*, ἀλλὰ πολεμῶν κατὰ τῶν πρὸς

(1) Εἰς τὴν μάχην ταύτην ἀποδίδεται ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος πρὸς τὴν Σύγκλητον: Veni, vidi, vici.

(2) *Historia Naturalis*, VI, II.

ἀνατολὰς χωρῶν καὶ ἐμπεισῶν εἰς ἐνέδραν φονεύεται τῷ 2 ἢ 1 ἔτει π. Χ., ἀναγνωρίζεται δὲ βασίλισσα ἡ σύζυγος Πυθιδωρίς, ἐγγόνη τοῦ Ἀντωνίου μεθ' ἣν ἐβασίλευσεν ὁ Πολέμων ὁ Β', ὅστις παρητήθη τῷ 63 μ. Χ., ὅτε ὁ Νέρων κατέστησε τὸν Πόντον ὀριστικῶς ἐπαρχίαν Ῥωμαϊκὴν. Ἡ Τραπεζοῦς ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους αὐτονομουμένη ἡδαιμόνει προαχθεῖσα εἰς μέγα ἐμπόριον· διότι διὰ τὸ εὐθετοῦ τῆς θέσεως αὐτῆς ὑπῆρξεν ἡ γενικὴ ἐν Εὐξείνῳ ἀποθήκη τῶν κυριωτέρων ἐμπορευμάτων τῶν ἐξαγομένων τε καὶ εἰσαγομένων ἀπὸ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Περσίαν καὶ τὴν λοιπὴν Ἀσίαν καὶ τὰνάπαλιν. Κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἡ Τραπεζοῦς ἐδέξατο καὶ τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου διὰ τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου, ἐορταζομένου ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας τῇ 30 Νοεμβρίου. (1) Λέγεται δὲ ὅτι ὁ Ἀνδρέας φυγὼν ἐξ Ἱεροσολύμων ἦλθεν εἰς Ἀμισὸν τῷ 34 μ. Χ. καὶ εἶτα εἰς Τραπεζοῦντα, ἔνθα συνέστησε χριστιανικὴν κοινότητα. Ἐντεῦθεν δὲ ἀπελθὼν εἰς Ἱεροσόλυμα ἵνα ἐορτάσῃ τὸ Πάσχα, ἐπέστρεψε διὰ Βιθυνίας εἰς Σινώπην καὶ κακῶς εἰς ἐκεῖ ἀπώλεσε τὸν ἕνα δάκτυλον τῆς χειρὸς· ὅθεν ἐπέστρεψεν εἰς Τραπεζοῦντα τὸ δεύτερον ὄπου, κατὰ τὸ περὶ αὐτοῦ τῆς ἐκκλησίας ὑπόμνημα, πολὺν ἔσπειρε τὸν σπῆρον τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἀφθονον τὸν θερισμὸν τῆς πίστεως ἐθέρισε. Λέγεται δ' ὅτι ἐδίδασκε καθήμενος εἰς παράλιόν τι σπήλαιον, ἀπὸ τοῦ φόβου τῶν ἐχθρῶν τοῦ θεοῦ λόγου, ὑπὸ τὴν σημερινὴν πιθανῶς μητρόπολιν, ὅπου καὶ νῆος ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀποστόλου σώζεται. Ἐνταῦθα δὲ οὕτω πολὺ καιρὸν διδάξας καὶ καταστήσας ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους, ὡς καὶ ἐν Νικοπόλει καὶ Νεοκαισαρείᾳ καὶ πανταχοῦ ὅθεν διήρχετο, οἷον Βυζαντίῳ, Σινώπῃ, Ἡρακλείᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ, ἀφίκετο εἰς Πάτρας, ὅπου ὑπέστη τὸν διὰ τοῦ σταυροῦ μαρτυρικὸν θάνατον· ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ διέδωκαν τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ τὴν παρακολουθοῦσαν ἐκπολίτευσιν εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν μέχρι τῆς Κασπίας χώραν. Βραδύτερον δὲ θὰ ἴδωμεν, ὅτι πολλοὶ ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ Πόντου καὶ ἐν Τραπεζοῦντι ἐμαρτύρησαν ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου. Οἱ δὲ μετὰ τὸν Νέρωνα Αὐτοκράτορες τῆς Ῥώμης προύστατευσαν τὴν Τραπεζοῦντα καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἐμπόριον, ἰδίως δὲ ὁ Τραιανὸς (98—117) καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀδριανὸς (117—138),

(1) Ἴδὲ τοὺς ἐμοὺς Βίους τῶν Ἀγίων, Ἀθῆναι 1895. σελ. 902—905, καὶ τὸν ἑμὸν Βίον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἀθῆναι 1895, σελ. 1051—1052.

δοτις καὶ ἐπεσκέψατο αὐτὴν κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 124 μ. Χ. Ἐκ τῆς πρὸς τὸν Ἀδριανὸν ἐπιστολῆς τοῦ Φλαβίου Ἀρριανοῦ, δοτις ἐν ἔτει 131]132 μ. Χ. ἦν στρατιωτικὸς ἐπιθεωρητὴς τῶν χωρῶν τοῦ Πόντου, μανθάνομεν ἀξιολογωτάτας πληροφορίας περὶ τῆς κατὰ τὸν Β' αἰῶνα καταστάσεως τῆς Τραπεζοῦντος. Ἐν τῇ Ἀρριανοῦ ἐπιστολῇ πρὸς Ἀδριανόν, ἐν ἣ καὶ Περίπλους Εὐξείνου Πόντου, τῇ φερούση τήνδε τὴν ἀφιέρωσιν : *Ἀυτοκράτορι Καίσαρι Τραιανῶ Ἀδριανῶ Σεβαστῶ Ἀρριανὸς χαίρειν*, ἀπαντῶμεν τὸδε περὶ Τραπεζοῦντος : (1)

«Εἰς Τραπεζοῦντα ἤκομεν πόλιν Ἑλληνίδα, ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν ἐκεῖνος, ἐπὶ θαλάττῃ ὤκισμένην, Σινωπέων ἀποικον» καὶ τὴν μὲν θάλασσαν τὴν τοῦ Εὐξείνου ἄσμενοι κατείδομεν ὅθεν περ καὶ Ξενοφῶν καὶ σύ. Καὶ οἱ βωμοὶ ἀνεστᾶσιν ἤδη, λίθου μέντοι γε τοῦ τραχέος, καὶ τὰ γράμματα διὰ τοῦτο οὐκ εὐδῆλα κεχάρακται. Τὸ δὲ Ἑλληνικὸν ἐπιγράμμα καὶ ἡμαρτημένως γέγραπται, οἷα δὴ ὑπὸ βαρβάρου γραφῆν ἔγνωκα οὖν τοὺς τε βωμοὺς λίθου λευκοῦ ἀναθεῖναι, καὶ τὰ ἐπιγράμματα ἐγχαράξει εὐσήμοις τοῖς γράμμασιν. Ὁ μὲν γὰρ ἀνδριάς ἔστηκεν ὁ σός, τῷ μὲν σχήματι ἠδέως ἀποδεικνυσι γὰρ τὴν θάλατταν τὴν δὲ ἐργασίαν οὔτε ὁμοίός σοι, οὔτε ἄλλως καλός. Ὡστε πέμψον ἀνδριάντα, ἀξίον ἐπινομάζεσθαι σόν, ἐν τῷ αὐτῷ τούτῳ σχήματι τὸ γὰρ χωρίον ἐπιτηδεϊότατον εἰς μνήμην αἰώνιον πεποιήται δὲ καὶ ὁ νεῶς, λίθου τετραγώνου, οὐ φαῦλος. Ἀλλὰ τὸ τοῦ Ἑρμοῦ ἄγαλμα οὔτε τοῦ νεῶ ἀξίον ἐστίν, οὔτε αὐτοῦ τοῦ χωρίου. Εἰ δέ σοι δοκεῖ, πέμψον μοι πεντάπουν μάλιστα Ἑρμοῦ ἄγαλμα τηλικούτον γὰρ μοι δοκεῖ ἔσσεσθαι, ὡς γε πρὸς τὸν νεῶν, σύμμετρον καὶ ἄλλο τοῦ Φιλησίου (2) τετράπουν οὐ γὰρ ἀπὸ τρόπου δοκεῖ μοι σύνναος καὶ σύμβωμος ἔσσεσθαι τῷ προπάτορι. Καὶ ὁ μὲν τις τῷ Ἑρμῇ, ὁ δὲ τῷ Φιλησίῳ, ὁ δὲ καὶ ἀμφοῖν, θύσει παριῶν χαριῶνται δὲ καὶ οὗτοι κάκεινοι τῷ τε Ἑρμῇ καὶ τῷ Φιλησίῳ. Τῷ μὲν Ἑρμῇ ὅτι τὸν ἔγγονον αὐτοῦ τιμῶσι, τῷ δὲ Φιλησίῳ, ὅτι τὸν αὐτοῦ προπάτορα ὡς

(1) Müller, Geographi Minores, Τόμ. Α' σελ. 370.

(2) Φιλήσιος πρῶτον εἶναι ἐπίθετον τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Διδύμῳ (Plinius, Hist. Natur. 34, 8, 19, 75 — Statius, Theb. 8, 198 — Macrobius, Saturnalia 1, 17· δεύτερον ὄνομα θεοῦ παραπλησίου τοῦ προηγουμένου. ὡς ἀναφέρει ὁ Ἀρριανός, ἐνθ' ἀνωτέρω, ἀπόγονος τοῦ Ἑρμοῦ, τρίτον χαλκοτύπου ἐξ Ἑρετρίας, ὡς λέγει ὁ Παισαυσίας 5, 27, 9 — τέταρτον Ἀχαιοῦ τινος ἐν τοῖς Μυρσίσις, ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν ἐν τῇ Ἀναβάσει 3, 1 κτλ.

ἐγωγε καὶ ἐβουθύτησα ἐνταῦθα, οὐχ, ὥσπερ ὁ Ξενοφῶν ἐν Κάλπης λιμνῇ, ὑφ' ἀμάξης βουῶν λαβῶν, δι' ἀπορείαν ἱερείων, ἀλλὰ τῶν Τραπεζουνησίων αὐτῶν παρασκευασάντων ἱερεῖον οὐκ ἀγενές. Καὶ ἐσπλαγχνυσάμεθα αὐτόθι καὶ ἐπὶ τοῖς σπλάγγχοις ἐπισπείσαμεν. Ὅτω δὲ πρώτῳ τ' ἀγαθὰ ἠύχόμεθα, οὐ λανθάνομέν σε, τόν τε τρόπον τὸν ἡμέτερον οὐκ ἀγνοοῦντα, καὶ σαυτῷ συνειδότα, ὅτι ἄξιός εἰ, ὑπὲρ ὅτου πάντες εὖ ζαιντο τάγαθά, καὶ ὅσοι ἡμῶν ἔλαττον ὑπὸ σοῦ εὖ πεπόνθασιν.» (1)

Διὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἀδριανοῦ ἐν Τραπεζοῦντι. ἡ πόλις ἔλαβε μείζονας διαστάσεις καὶ κατὰ τὴν ἑκτασιν καὶ κατὰ τὸν πληθυσμὸν τοῦτο δὲ ἔδωκεν αὐτῇ ἐμπορικὴν σημασίαν μείζονα, ἣν ἐπηύξησε καὶ ἡ θαυμαστὴ μεταξὺ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας θέσις αὐτῆς, ἥτις τοὺς μὲν κατοίκους ἐμπορικωτέροισι καθίστα, πολὺν δὲ ἐνταῦθα πληθυσμὸν προῦκάλεσε δραστηρίων καὶ φιλέργων κατοίκων, ἀπολαύοντα οὐ μόνον εἰρήνης, ἀλλὰ καὶ εὐνομίας καὶ πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας, ὡς ἀναφέρει ὁ Πλίνιος ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ, λέγων, ὅτι αἱ δημοκρατικαὶ νομοθεσίαι καὶ ἡ ἐλευθέρη πολιτεία τῶν Ἑλληνίδων πόλεων ἦδη ἦττον ἐξηρημένων τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας τῶν Ῥωμαίων, ἐξησφάλιζον ἕξοχον καὶ συμφέρουσαν τὴν ἀστικὴν καὶ ἐμπορικὴν διαχείρισιν εἰς τὰς ἐμπορικὰς ταύτας Ἑλληνικὰς μᾶλλον πόλεις, ἢ εἰς τὰς ἰδίως Ῥωμαϊκὰς. Ἡ πόλις κατέστη ἡ ἐπισημοτέρα ἐμπορικὴ ἀγορὰ τῶν προϊόντων τῆς Ἀσίας. Τρεῖς δὲ μεγάλαι ὁδοὶ εἶχον αὐτὴν εἰς ἐμπορικὴν συγκοινωνίαν ἢ μὲν πρὸς δυσμὰς πρὸς τὰς μεγαλειτέρας πόλεις τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἢ δὲ πρὸς ἀνατολὰς πρὸς τὰς περὶ τὸν Καύκασον καὶ Κασπίαν θάλασσαν. καὶ ἡ τρίτη καὶ σημαντικωτέρα πρὸς μεσημβρίαν κατὰ τὴν Ἀρμενίαν, ὅπου σχιζομένη εἰς δύο, ἡ μὲν διὰ τοῦ Ἀράξου ποταμοῦ ἦγεν εἰς Περσίαν, ἡ δὲ διὰ τοῦ Εὐφράτου εἰς Μεσοποταμίαν καὶ τὴν λοιπὴν Συρίαν. Κατ' αὐτὴν δὲ τὴν ἐποχὴν τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ πλοῦτου ἡ Τραπεζοῦς ἔκοψε νομίσματα ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Τραϊανοῦ (95-117), Μάρκου Αὐρηλίου (161—180) καὶ Δόμνας, ἐπὶ Καρακάλλα (211-217) ἐπὶ Ἡλιογαθάλου (218—222), ἐπὶ Γορδιανοῦ (238) καὶ ἐπὶ Φιλίππου (244), ἅπερ φαίνονται ὄντα τὰ τελευταῖα· διότι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἐν ἔτει 193, ἀποθανόντος τοῦ αὐτοκράτορος Διδίου Ἰουλιανοῦ ὑπὸ τῶν

(1) Ἰδὲ Julius Dürr, Die Reisen des Kaisers Hadrian, Wien 1881 σελ. 52 καὶ 69.

ιδίων στρατιωτῶν, ὁ Σεπτίμιος Σεβήρος, Σύρος μὲν τὸ γένος, στρατηγὸς δὲ τῶν κατὰ τὴν Δύσιν Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων, (τῶν λεγεῶνων τῆς Ἰλλυρίας), ἐξελέγη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ Αὐτοκράτωρ, ἐνῶ ἡ Σύγκλητος ἀνηγόρευσε τὸν Νίγρον (1) στρατηγὸν τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ στρατευμάτων. Προσθάσαντος ὁμοῦ τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου εἰς Ῥώμην, φοβηθεῖσα ἡ Σύγκλητος καὶ χαριζομένη εἰς τὸν ἰσχυρὸν τῆς ἡμέρας, ἀνεγνώρισεν αὐτὸν αὐτοκράτορα· ὅστις ἀφ' οὗ διέθεσε καλῶς τὰ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, ἐκστρατεῖε κατὰ τοῦ Νίγρου ἀντιποιομένου τὴν ἀρχήν, νικᾷ αὐτὸν ἐν Ἰσσῶ, ἐν Νικαίᾳ, ἐν Βυζαντίῳ (196), καὶ τέλος φονεῖ αὐτόν· τότε ἐπέπεσεν ἡ ὀργὴ τοῦ Σεβήρου κατὰ τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, ὅσαι συνεμάχησαν μετὰ τοῦ Νίγρου, μεταξύ τῶν ὑποίων ἦτο καὶ ἡ Τραπεζοῦς (199—201), ἣτις ἐστερήθη μικρὸν τῆς αὐτονομίας αὐτῆς, ἦν παντελῶς ἀπώλεσε μετὰ τὸ 244, ὅτε καὶ ἔπαυσε πλέον κόπτουσα νομίσματα. Ἄλλ' ἡ ὕλικὴ ζημία, ἦν ἔπαθε τῷ 259—260 μ. Χ. ἦν μείζων. Ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ Γαλληνοῦ ἔθνη Σκυθικά, Γόθοι, Κάρποι καὶ ἄλλοι ἀπὸ τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου ἔρμηθέντες μετὰ μικρῶν πλοίων, πολλὰ τῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου ἐλεηλάτου, καὶ ὅθ' καὶ κατὰ τῆς Τραπεζοῦντος ἐλθόντες ἐπολιόρκουν αὐτήν. Ἡ πόλις περιτειχισμένη οὖσα καλῶς διὰ διπλοῦ τείχους, καὶ ἔχουσα ἀξιόμαχον φρουρὰν πρὸς δὲ καὶ 10,000 ἀνδρῶν ἐκ τῶν περιχώρων προσλαβοῦσα ἐφαινετο ἀπόρητος· διὸ καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ἔξω πόλεων καὶ τῆς ἄλλης περὶξ χώρας ὡς εἰς ἀσφαλὲς ὁρῆεν εἰσῆλθον εἰς Τραπεζοῦντα· δυστυχῶς ὁμοῦ οἱ φρουροῦντες ἐλπίζοντες εἰς τὸ ὄχυρόν τῆς πόλεως καὶ τὸ πλῆθος αὐτῶν, παρεδόθησαν εἰς μέθην ἀμελήσαντες τοῦ καθήκοντος· τοῦτο γινόντες οἱ βάρβαροι, πολλὰ κόψαντες δένδρα καὶ νύκτωρ ἐπ' αὐτῶν εἰσπηδήσαντες εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, καὶ τοὺς πάντας ἐν κραιπάλῃ καταλαθόντες, μεγάλην καταστροφὴν εἰργάσαντο· μετὰ δὲ τοῦτο πολλὰ λάφυρα λαθόντες ἀπῆλθον εἰς τὸν Βόσπορον τὸν Κιμμέριον. Ἄλλ' ἀφῆσωμεν τὸν ἱστορικὸν Ζώσιμον (Α' 33) νὰ διηγηθῇ τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως διὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὸν περιγραφικότητος: «Πλοίων πολλῶν εὐπορήσαντες (οἱ βάρβαροι), γαλήνης παρὰ πάντα σχεδὸν τὸν τοῦ θέρους καιρὸν γενομένης, τῇ Τραπεζοῦντι προσέπλευσαν, πόλει μεγάλη καὶ

(1) Τὰ περὶ Νίγρου καὶ Σεβήρου ἰδὲ ἐν τῇ ἐμῇ Κιανῶν πολιτείᾳ, Ἀθήναι 1892, σελ. 33—34.

πολυανθρώπων, καὶ πρὸς τοῖς ἰθάσι στρατιώταις μυρίων ἐτέρων δύναμιν προσλαβούσῃ· καταστάντες δὲ εἰς πολιορκίαν, κρατήσῃν μὲν οὐδὲ ὄναρ τῆς πόλεως δύο τείχεσι περιελημμένης· αἰσθανόμενοι δὲ τοὺς στρατιώτας βραθυμίᾳ καὶ μέθῃ κατειλημμένους καὶ οὐτε εἰς τὸ τείχος λοιπὸν ἀνιόντας, οὐδένα δὲ καιρὸν τὴν τρυφὴν καὶ τὰ συμπόσια παριέντας, δένδρα πάλαι πρὸς τοῦτο εὐτρεπισθέντα προσθέντες τῷ τείχει καθ' ὃ βάσιμον ἦν, κατ' ὀλίγους δὲ νυκτὸς διὰ τούτων ἀναβάντες αἰροῦσι τὴν πόλιν, τῶν μὲν στρατιωτῶν τῷ αἰφνιδίῳ τῆς ἐφόδου καταπλαγέντων, καὶ τοῦ ἄστεως ὑποδραμόντων δι' ἐτέρας πύλης, τῶν δὲ ἄλλων ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀναιρεθέντων· τῆς δὲ πόλεως τοῦτον τὸν τρόπον ἀλούσης γεγόνασι πλήθους ἀπάτου χρημάτων καὶ αἰχμαλώτων οἱ βάρβαροι κύριοι· πάντας γὰρ τοὺς περίξ οἰκοῦντας συνέβη κατ' αὐτὴν ὡς εἰς ὄχυρόν χωρίον συναλισθῆναι· διαφθείραντες δὲ τὰ τε ἱερά· καὶ τὰ οἰκοδομήματα καὶ πᾶν ὅ τι πρὸς κάλλος καὶ μέγεθος ἤσκητο, καὶ προσέτι καὶ τὴν ἄλλην χώραν καταδραμόντες, ἅμα πλήθει παμπόλλων νεῶν ἀνεχώρησαν ἐπ' οἶκου »

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω περιγραφῆς τοῦ Ζωσίμου (1) φαίνεται ὅτι οἱ βάρβαροι εἰργάσαντο μεγάλας καταστροφάς ἐν Τραπεζοῦντι, ἐξ ὧν δὲν ἀνέλαθεν ἡ πόλις εἰμὴ ἐπὶ τοῦ Αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ, ἐφ' οὗ (297) ἡ Καππαδοκία διηρίθη εἰς μικρότερα τμήματα ἢ ἐπαρχίας: α') τὸν Διόσποντον ἢ Ἑλληγόσποντον μετὰ τῶν πόλεων: Ἀμασειας, Ζήλας, Ἀμισοῦ, Σινώπης· β') τὸν Πολεμωνιακὸν μετὰ τῶν πόλεων: Νεοκαισαρείας Κομάνων, Πολεμωνίου, Κερασσοῦντος καὶ Τραπεζοῦντος, εἰς Καππαδοκίαν Πρώτην, Δευτέραν, καὶ Ἀρμενίαν Πρώτην καὶ Δευτέραν. Ἄνῃκον δ' ἅπασαι αὐταὶ αἱ ἐπαρχίαι τῇ Ποντικῇ Διοικήσει (Dioecesis Pontica), ὡς ἀναφέρει ὁ τὸν δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν βίον τῶν Ρωμαίων γράφας Ἰωακείμ Μάρκουαρτ. (2) Βραδύτερον δὲ καὶ ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου (306—337) καὶ τῶν μετ' αὐτὸν αὐτοκρατόρων μέχρις Ἰουλιανοῦ (337—361), ἡ πόλις ἀνεκοσμήθη πάλιν, ὡς δηλοῖ εὐ-

(1) Δ, 33. Πρὸς Ph. Le Bas, Ἱστορία Μικρᾶς Ἀσίας ἕκδ. Ἑλληνική, ἐν Σμύρνῃ 1881 σελ. 269.

(2) Joachim Marquardt, Römische Staatsverwaltung, Leipzig 1873 Τόμ. Α' σελ. 191—207 — A. Schönemann, De Bithynia et Ponto Provincia Romana, Götting. 1855.

χαριστήριός τις ἐπιγραφὴ πρὸς αὐτοὺς σωζομένη μέχρις ἡμῶν ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναφ̄ Τραπεζοῦντος. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη οὕσα ἀφιερωτικὴ τῆς Ἰ Λεγεῶνος ἔχει ὧδε :

IMP' CAES' G' AVR' VAL' DIOCLETIANO PIO' FELICI
 INVICT' AVG' PONT' M' TR' POT' P' P' PROCONS' ET
 IMP' CAES' M' AVR' VAL' MAXIMIANO PIO' FELICI
 INVICT' AVG' PONT' M' TR' POT' P' P' PROCONS' ET
 FI' VAL' CONSTANTIO ETG' AL' MAXIMIANO NOBB' CAEC'
 DEDICAVIT DEG' I' P' VESTRAA GENT' TROGAUDO
 PREFAEG . . . . (1)

Ὅτι δὲν ἀνέλαβε καὶ αὐθις ἡ Τραπεζοῦς δεικνύται καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ἀμμιανοῦ Μαρκελλίνου (320—390), ὅστις περιγράφων ἐν τῷ ἱστορικῷ αὐτοῦ ἔργῳ τῷ ἀρχομένῳ ἀπὸ τοῦ ἔτους 95—378 τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν, δὲν καλεῖ μὲν τὴν Τραπεζοῦντα, ὡς ὁ γεωγράφος Πομπώνιος Μίλας, πόλιν ἐιδοξον (urbem illustram), οὐδὲ πόλιν ἐλευθέραν (oppidum liberum), ὡς ὁ Πλίνιος, οὐδὲ πόλιν μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον, ὡς ὁ Ζώσιμος, ἀλλὰ πόλιν οὐχὶ σκοτεινὴν (oppidum non obscurum), καὶ θέτει αὐτὴν εἰς τὴν γραμμὴν τῆς ὑπὸ τῶν Γότθων ἐπίσης καταστραφείσης Πιτυοῦντος, (2) ἀλλ' ἀμαθῶς ἐπὶ νήσῳ κειμένης ἀμφοτέρας.

Ἦδη δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ μ. Χ. αἰῶνος ἡ Τραπεζοῦς, ἥς πρῶτον ἐπίσκοπον δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸν Πρωτόκλητον, ἐνωρίτατα εἶχε προβιβασθῆ εἰς ἐπισκοπὴν, καὶ πρῶτον αὐτῆς ἐπίσκοπον ἀπαντῶμεν τῷ 216 τὸν πάτρωνα τῆς πόλεως εἰς τὸ μετέπειτα Εὐγένιον, περὶ οὗ γενήσεται ἴδιος λόγος ἐν τῷ περὶ ἐπισκόπων Τραπεζοῦντος οἰκείῳ τόπῳ. Ἐπὶ τῆς Α' δὲ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀπαντῶμεν τὸν Δόμμον (325—330), καὶ μετὰ τοῦτον σειρὰν ἐπισκόπων τιμησάντων τὴν Ἐκκλησίαν. Δυστυχῶς ὁμοίως ἡ Τραπεζοῦς μόλις ἀπολίσασα τὴν αὐτο-

(1) Βραδύτερον καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ὤρισε τὴν Τραπεζοῦντα ὡς σταθμὸν τῆς Α' λεγεῶνος καὶ ἔδωκε τῇ πόλει τὸν τίτλον ἐπαρχίας (Ἰδὲ Notitia Imper. Orient. σελ. 233 καὶ Ch. Texier — R. Pullan, Architecture Byzantine, Londres 1804 σελ. 215).

(2) Ἰδὲ Ἀμμ. Μαρκελ. Βιβλ. 22, 8. Ὁ Σ. Ἰωαννίδης παρανοήσας τὸ κείμενον τοῦ Μαρκελλίνου ἀναφέρει ὡς πρόσωπον τὴν Πιτυοῦντα.

νομίαν αὐτῆς, ἥτις τελείως ἐξέλιπεν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ἐγένετο ἐπαρχιακὴ πόλις ὑπὸ ἀνθύπατον. Πρῶτος δ' Ἀνθύπατος φαίνεται Ἰγρικόλας τις, εἶτα δὲ Λυσίας, καὶ μετὰ τούτους Ἀντιβαλιανὸς ἑπαρχος Πόντου καὶ Καππαδοκίας. Ὁ Ἀντιβαλιανὸς μάλιστα χριστιανὸς γενόμενος συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου **Φλαβίαν Ἰουλίαν Κωνσταντίαν**, τιμηθεὶς μεγάλως ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἐκοδόμησε τὸν μέγιστον ναὸν ἐν Τραπεζοῦντι ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου, ὅστις ὕστερον ὑπὸ τῶν Κομνηνῶν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἀνακαινισθεὶς μετωνομάσθη **ναὸς τῆς Χρυσοκεφάλου**. Μντὰ τοῦτον ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου (379—395) ἀναφαίνεται Αὐγουστάλιός τις (βασιλικὸς ἑπαρχος) Κορτικίος, δούξ ἀπάσης τῆς χώρας τοῦ Πόντου, ὃν πολλοὶ καλοῦσι βασιλέα Χριστιανὸν Τραπεζοῦντος, Κολυίδος, Λαζικῆς, Τζανίωων καὶ Περρατείας. Ἐπὶ τούτου ἀναφέρεται καὶ ἡ κτίσις τοῦ περιφημοτέρου τῶν ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ Μοναστηρίων τῆς **Μονῆς Σουμελά**, ἥτις ἔσχε τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐκ δύο πατέρων ἐξ Ἀθηνῶν ἐλθόντων, τοῦ **Βαρνάβα καὶ Σωφρολίου** μετὰ εἰκόνας τῆς Θεοτόκου, οἵτινες περιπλανηθέντες ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἦλθον τέλος εἰς Τραπεζοῦντά, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ ὄρος **Μελά** δέκα ὥρας πρὸς Μ. τῆς πόλεως ἀποβάντες ἐπηξάν ἐν σπηλαίῳ τὴν πρώτην σκῆπτην, ἥτις εἶτα ὑπὸ τοῦ Αὐγουσταλίου Κορτικίου ἐκτίσθη μεγαλοπρεπῶς κατὰ τὸ 386. Ὁ Κορτικίος μετὰ τοῦ Τραπεζοῦντος Ἀνθίμου (381) ἐνεκαινίσαιε τὸν ναὸν τῆς Μονῆς ταύτης, προσαγορευθεὶς καὶ πρῶτος κτίτωρ αὐτῆς. Ἡ εἰκὼν δὲ τῆς Θεοτόκου, τῆς Ἀθηναϊοτίσσης ἢ Γοργοπηχόου καλουμένης, σώζεται εἰσέτι (1) καὶ θεωρεῖται ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ Ἀποστόλου Λουκᾶ, ἐν ἐκ τῶν τριῶν, ὧν τὰ δύο ἄλλα εὐρηνται τὸ μὲν ἐν τῷ ναῷ τῆς ἐν Κύπρῳ Μονῆς τοῦ Κύκκου, τὸ δὲ ἐν τῇ ἐν Πελοποννήσῳ Μονῇ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου. Ἀλλὰ ἡ τοιαύτη ἰδέα εἶναι ὅλως ἐσφαλμένη, ἵνα δὲ οἱ Τραπεζοῦντιοὶ προσποιήσωνται τῇ εἰκόνι τῆς Σουμελάς μείζονα ἀξίαν, ἀποδίδουσιν αὐτὴν τῷ Λουκᾷ τῷ Εὐαγγελιστῇ, συγχέοντες αὐτὸν πρὸς τὸν ἅγιον Λουκᾶν τὸν ἐν Στείριδι τῆς Φωκίδος, οὗ τὸν βίον ἐξέδωκεν ὁ καθηγητῆς Γ. Κρέμης ἐν τοῖς **Φωκικοῖς**, ἀκμάσαντα κατὰ τὸν Ἰ' αἰῶνα († 946), καὶ ἡμεῖς ἐν τοῖς **Βίοις τῶν Ἀγίων**. Καὶ ὅμως ὁ ἀναχρονισμὸς οὗτος εἶναι τὸσον ἐρριζω-

(1) Ἴδὲ Τάσου Νερούτσου Βῆη, Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι. Ἀθῆναι 1889, σελ. 64 καὶ τοὺς ἐμοὺς Βίους τῶν Ἀγίων σελ. 571.

μένος, ὥστε ὁ τὴν Ἱστορίαν τῆς Τραπεζούντος ἐκδοῦς (Λειψία 1775) Παρθένιος ὁ Μεταξόπουλος, ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἀναφέρει, ὅτι τὰ ἐγκαί-
νια τοῦ ναοῦ τῆς Σουμελας ἐγένοντο τῷ ,εωλδ (5894 = 386) μ. Χ.,
ἐνῶ ἱστορικῶς εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐγένοντο ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυ-
ρογεννήτου κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα. Ἐν τούτοις, ἢ τε Τραπεζοῦς καὶ ἡ Κε-
ρασσοῦς μέχρις Ἰουστινιανοῦ ἀνῆκε τῷ Πολεμωνιακῷ Πόντῳ φαίνεται
ὅμως, ὅτι κατὰ τὸ 536 ἡ ἐπαρχία αὕτη εἶχε καταστῆ δυσδοικητος καὶ
συνέβησαν πολλοὶ φόνοι καὶ ληστεῖαι (1) ὡς ἐκ τῆς γειτνιασεως πρὸς τὰ
Περσικὰ σύνορα. Τότε πρῶτευουσα τῆς Ποντικῆς ταύτης ἐπαρχίας, κατὰ
τὸν Ἱεροκλέους Συνέκδημον, ἦτο ἡ Νεοκαισάρεια, ἐν ἣ ἠδρευον αἱ τε
πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ ἀρχαί. Τότε καὶ αὐθις συνεπληρώθησαν τὰ
ὄχυρωματικά ἔργα τῆς Τραπεζούντος, ἀλλὰ ταῦτα μᾶλλον τῆς κεν-
τρικῆς Κυβερνήσεως τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔργα ὄντα εἰς οὐδὲν ὠ-
φέλησαν εἰς τὴν τῆς πόλεως ἀκμὴν. Διὰ λόγους ἀντιζηλίας μεταξὺ τοῦ
ἀρχοντος τῆς Λαζίας χώρας κειμένης μεταξὺ Τραπεζούντος καὶ Καυ-
κάσου, Τσαθίου, εὐνοουμένου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστίνου (518-527),
ἐξερράγη πόλεμος μεταξὺ τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας Χουάδη (Καπὰδ
491—531) καὶ τοῦ Ἰουστίνου, οὗ ἀποθανόντος ὁ πόλεμος διεξήχθη
μεταξὺ Ἰουστινιανοῦ (527—565) καὶ τοῦ διαδεξαμένου τὸν Χουάδη
Χοσρόου τοῦ Μεγάλου (531—579).

Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ (527) ἤρξαντο
οἱ Πέρσαι τοῦ κατὰ τῆς Λαζίας πολέμου. Κατὰ τούτου δὲ ἀπεστάλη-
σαν ὑπὸ τοῦ ἐν Βυζαντίῳ αὐτοκράτορος οἱ στρατηγοὶ Βελισάριος, Κύρι-
κος καὶ Εἰρηναῖος. Ἄλλ' ἐπειδὴ δὲν συνεφώνουν καὶ δι' ἀντιζηλίαν
κατ' ἀλλήλων ἀντιπράττοντες ἐμειονέκτουν, ἀπεστάλη ἀντ' αὐτῶν Πέ-
τρος ὁ στρατηλάτης, ὅστις κατενίκησε τοὺς Πέρσας καὶ ἐξέβαλεν οὐ
μόνον τῆς Λαζικῆς, ἀλλὰ καὶ ἄλλων χωρῶν ἀστυγειτόνων. Ἐπὶ τοῦ
πολέμου δὲ τούτου κέντρον τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἦν ἡ ὄχυρω-
θεῖσα Τραπεζοῦς, ὀρμητήριον δὲ ἡ Ριζοῦς, ἣτις καὶ τότε ἀνεκαινίσθη
καὶ κατέστη ἡ πρώτη στρατιωτικὴ πόλις τοῦ Κράτους, περιτειχισθεῖσα
δι' ὄχυρῶν τειχῶν καὶ πύργων σωζομένων μέχρι τοῦ νῦν. Ὁ Βελισά-
ριος πρὶν ἢ ἀνακληθῆ ἔκτισε καὶ ἀνεκαίνισε πολλὰ δημόσια κτίρια καὶ

(1) Ἴδὲ Ἰουστινιανοῦ Νεαράν 30 καὶ 31 Κεφ. 1. Π:βλ. H. Barth, Reise von Trapezunt nach Scutari, Gotha 1860.

ἀλλαχοῦ μὲν τοῦ Πόντου, μάλιστα δὲ ἐν Τραπεζοῦντι ναοὺς, ὡς τὸν τοῦ Ἀγίου Εὐαγγελίου καὶ τοῦ Ἀγίου Βασιλείου σωζόμενον ἔτι, εἰς τὴν θύραν τοῦ ὁποίου εἰσέτι διετηρεῖτο ἡ εἰκὼν τοῦ Βελισαρίου ἐφιππου, ἰσχάτως ἀποχρισθεῖσα μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς:

† ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΚΑΙΣΑΡ ΦΛ. ΙΟΥΣΤΙΝΙ
[ΑΝΟΣ
ΕΥΣΕΒΗΣ ΝΙΚΗΤΗΣ
† ΤΡΟΠΕΟΥΧΟΣ ΜΕΓΙΣΤΟΣ ΑΕΙΣΕΒΑΣΤΟΣ
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ ΠΑΡΕ
ΣΧΕΤΟ
ΝΑ ΑΙΤΟΥΣ VII (1)

Τοῦ ναοῦ τούτου λέγεται ὅτι ὁ Βελισάριος ἔλαβε τὰς στήλας ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸ Ἱερὸν ἄκρον ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Αὐτὸς ἀνεκαίνισε καὶ τὴν Μοῦνην τοῦ Βαζελῶνος, ὡς ἡ παράδοσις λέγει, καὶ τὴν τῆς Σουμελας. Πρὸς τούτοις δὲ ἵδρυσεν ὑδρχωγεῖα, ὧν τὰ λείψανα εἰσέτι σώζονται. Ἐπὶ δὲ τῶν τότε μεγάλων σεισμῶν, ὅτε πολλαὶ πόλεις καὶ ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ κατέπεσον, παθούσης καὶ τῆς Τραπεζοῦντος, ὁ Ἰουστινιανὸς ἰδίῳι ἀναλώμασιν ἔκτισε καὶ τὰ τεῖχη καὶ ὄλα τὰ ἄλλα δημόσια κτίρια, ἐπὶ Εἰρηναίου Ἀρχιεπισκόπου Τραπεζοῦντος, (2) ὡς ἡ ἐπὶ τῆς Α. τῶν τευχῶν Πύλης σωζομένη ἔτι ἐπιγραφή δηλοῖ:

ΕΝ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙ
ΣΤΟΥ ΘΕΟΥ ΗΜΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΚΑΙΣΑΡ ΦΛΑ
ΒΙΟΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ ΑΛΑΜΑΝΙΚΟΣ ΓΟΤΘΙΚΟΣ
ΦΡΑΓΓΙΚΟΣ ΑΤΤΙΚΟΣ ΑΛΑΝΙΚΟΣ ΟΥΑΝΔΑΛΙ
ΚΟΣ ΑΦΡΙΚΑΝΟΣ ΕΥΣΕΒΗΣ ΕΥΤΥΧΗΣ ΕΝΔΟΕΟΣ
ΝΙΚΗΤΗΣ ΤΡΟΠΑΙΟΥΧΟΣ ΑΕΙΣΕΒΑΣΤΟΣ ΑΥΓΟΥ
ΣΤΟΣ ΑΝΕΝΕΩΣΕ ΕΝ ΦΙΛΟΤΙΜΙΑ ΤΑ ΔΗΜΟΣ[ΙΑ]
ΚΤΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΣΠΟΥΔΗ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕ
ΛΕΙΑ ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΕ[ΣΤΑΤΟΥ]
. . . . ΧC. Φ.Μ.Γ. (3)

(1) Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης φαίνεται ὅτι ὁ ναὸς ἠγέρθη τῷ ἑβδόμῳ ἢ ὀγδόῳ ἔτει τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἤτοι τῷ 534—535. μ. Χ.

(2) Ἴδὲ Προκόπιον, περὶ Κτισμάτων Βιβλ Γ' Κεφ. ΣΤ'.

(3) Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ἣν ἐδημοσίευσεν πρῶτον ὁ Τουρνερφόρτ καὶ εἶτα

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης (ΣΤ' αἰὼν) μέχρι τῆς τοῦ Λέοντος Γ' τοῦ Ἰσαύρου (716—741) οὐδὲν γινώσκωμεν περὶ Τραπεζούντος· ἐπὶ τῶν Ἰσαύρων ὁμοῦς ἡ Τραπεζοῦς ὑπῆρξεν ἡ ἔδρα μεγάλου καὶ σημαντικοῦ θέματος (1) τοῦ θέματος τῆς Χαλδίας, χρησιμεύσασα ὡς ἀφετηρία τῶν κατὰ Περσῶν, Τουρκομάνων καὶ Ἀράβων πολεμικῶν καὶ πολιτικῶν ἐργασιῶν· τότε ἡ Τραπεζοῦς κατέστη μητρόπολις πασῶν τῶν περιοικῶν πόλεων καὶ κέντρον τῶν πολεμικῶν, πολιτικῶν, ἐμπορικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν σχέσεων τοῦ Ἑλληνισμοῦ μετὰ τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀρμενίας καὶ Ἰβηρίας, (+) διότι ὁ κατὰ καιρὸν ἐν Τραπεζοῦντι ἐπαρχος ἦτο ὁ μόνος διεκπεραιωτὴς πασῶν τῶν ὑποθέσεων, αἵτινες ἀδιαλείπτως ἀνεφαίνοντο ἐπὶ τῶν συνόρων τῆς Ἀρμενίας μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Σαρακηνῶν, ὡς καὶ ἄλλων πρὸς Α. χριστιανικῶν φυλῶν καὶ μή. Ἡ Τραπεζοῦς, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, οὔσα, ὡς εἶπομεν, ἔδρα μεγάλης διοικητικῆς περιφερείας, ἦν ἐπίσης καὶ ἐστία γραμμάτων ἐν αὐτῇ ὑπῆρχε Σχολή, ἧς ἀπεφοίτησαν πολλοὶ ἀναδειχθέντες εἰς τὰ διάφορα εἶδη τοῦ λόγου. Περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης οὐδεμία περιεσώθη μαρτυρία ἑλληνικῆς πηγῆς, ἀλλ' ἔχομεν τὴν τοῦ κατὰ τὸν Ζ' (661) αἰῶνα

ὁ Boeckh ἐν τῷ G. I. G. Τόμος Δ' σελ. 297—298, φαίνεται ὅτι ὁ Εἰρηναῖος ἐπισκόπευε Τραπεζούντος τῷ ΦΜΓ = 543 ἐν ᾧ οἱ κατάλογοι τοῦ Ἀμασειᾶς Ἀνθίμου Ἀλεξούδη τίθεισιν αὐτὸν ὡς ἐπίσκοπεύσαντα μέχρι τοῦ 535. Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα ὅτι ὁ τε Boeckh, ὁ Texier—Pullan. Architecture Byzantine. Londres 1864 σελ. 216 ἀντὶ Εἰρηναίου ἀνέγνωσαν κακῶς Οὐρανίου καὶ ἀντὶ ΦΜΓ: ΥΠΓ = 483 εἰς ὃ ἐὰν προσθέσωμεν καὶ τὸ ἔτος 63 τῆς χρονολογίας τῆς Τραπεζούντος, ἔχομεν 545 ἥτοι ΦΜΣΤ'.

(1) Τὸ Βυζαντιακὸν κράτος διηρέθη εἰς 27 θέματα, ἥτοι μεγάλους Νομούς, ὡς λέγομεν σήμερον. Κατὰ τὸν Συνέκδημον Ἱεροκλέους (Ἐκδ. Βιέννης σελ. 397, 3) ὅλον τὸ κράτος διηρεῖτο πρὸ τῶν θεμάτων εἰς ἕξ ἐπαρχίας περιλαμβανούσας πόλεις λε' ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων ἡ λθ' ἦν ἡ τοῦ Πολεμωνιακοῦ Πόντου ἔχουσα πόλεις ε' ὑπὸ ἡγεμόνα: Νεοκαισάρειαν, Κόμανα, Πολεμώνιον, Κερασοῦντα, Τραπεζοῦντα.

(2) Κατὰ Μένανδρον τὸν Πρωτίκτωρα συγγραφεὰ σύγχρονον γράψαντα: τὰ μετὰ Ἀγαθίαν (ιδεὶ Müller F. H. G. τόμ. Δ' σελ. 230) Ζήμαρχος ὁ Κίλιξ ἐστάλη πρέσβυς τοῦ βασιλέως τοῦ Βυζαντίου πρὸς τοὺς Τούρκους, πρότερον ὦν στρατηγὸς τῶν πρὸς ἑω πόλεων· ὁ Ζήμαρχος ἀπῆλθε καὶ ἐπιτελέσας τὸ ἀνατεθεὶν αὐτῷ καθήκον ἦλθεν εἰς Τραπεζοῦντα καὶ ἐκεῖθεν δημοσίῳ ἔπρω εἰς Βυζάντιον, ἵνα εἴπῃ τῷ αὐτοκράτορι τὰ πεπραγμένα.

ἀκμάσαντος Ἀρμενίου συγγραφῆως Ἀνανίου, ὅστις, ὡς αὐτὸς οὗτος μαρτυρεῖ, ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ αὐτοῦ (1) μαθὼν τὰ ἀρμενικὰ γράμματα πρωθήθης ἔτι ὢν ἐν τῇ πατρίδι Σιράκ (ἐξ οὗ καὶ Σιρακηνὸς ἢ Σιρακούνιος καλεῖται) καὶ ποθήσας ὕστερον ν. γίνῃ ἐγκρατῆς καὶ τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν, μετέβη εἰς τὴν χώραν τῶν Ἑλλήνων (Ἐρζ-ρούμ), εἰς Θεοδοσιούπολιν. Ἐκεῖθεν ἐγένετο γνῶριμος ἐπισήμῳ τινὶ ἀνδρὶ Ἐλεαζάρῳ καλουμένῳ ἐμπείρως ἔχοντι τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, ὅστις ὑπέδειξε τῷ Ἀνανίᾳ διδάσκαλόν τινα Χριστόδουλον ὀνομαζόμενον διατριβόντα δὲ ἐν τῇ Δ' Ἀρμενίᾳ, ἧς πρωτεύουσα ἦν ἡ Μελιτηνὴ. Μαθητεύσας δ' ὑπὸ τὸν Χριστόδουλον ἐπὶ βραχὺ ἀπέρχεται εἰς Βυζάντιον ἵνα ἐκεῖ ἀκροάσῃται ὑψηλοτέρων μαθημάτων. Μόλις ἔφθασεν εἰς Βυζάντιον καὶ παρετήρησεν αὐτῷ ὅτι ἀδίκως ὑπέστη τόσον ἐπίπονον ὁδοιπορίαν, ἐνῶ ἐν Τραπεζοῦντι ὑπάρχει Σχολὴ καὶ διδάσκαλος ὁ Ἕλλην Τυχικός, (2) κάτοχος πάσης παιδείας καὶ ποικίλων γνώσεων, πρὸς ὃν πανταχόθεν προσήρχοντο χάριν τελειοτέρας ἐκπαιδεύσεως. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Ἀνανίας ἐπίστρεψεν εἰς Τραπεζοῦντα μετὰ τοῦ διακόνου τοῦ τότε Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Φιλατοῦρ, καὶ ἄλλων πολλῶν προτιθεμένων νὰ ἀκροασθῶσι τοῦ Τυχικοῦ ἔχοντος τὴν Σχολὴν αὐτοῦ ἐν τῇ παρακειμένῃ τῇ πόλει Μονῇ τοῦ Ἁγίου Εὐγενίου, ἧτις βραδύτερον μετεκομίσθη εἰς τὴν πρὸς Δ. τῆς Τραπεζοῦντος Μονὴν τῆς Ἁγίας Σοφίας (3). Ο Ἀνανίας φθὰς εἰς Τραπεζοῦντα καὶ γνωρισθεὶς μετὰ τοῦ Τυχικοῦ, ὅστις εἶχε σπουδάσει ἐν Ἀθήναις, ὡς λέγει ὁ Ἀνανίας, γίνεται μαθητὴς αὐτοῦ ἀκούων τὰ μαθηματικὰ καὶ ἀγαπώμενος ὑπὸ τοῦ διδα-

(1) Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ μεχίταριστοῦ Αὐγερινοῦ ἐν Βενετίᾳ τῷ 1865 σελ. 348—358. Τὰ περὶ Ἀνανίου καὶ τοῖς ἐν Τραπεζοῦντι Σχολῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἰδὲ παρὰ Ἀθ. Π. Κεραμεῖ: Προσθῆκαι εἰς τὰ Σωζόμενα τῶν ἀρχαίων μετρολόγων ἐξ ἀρμενικῶν κειμένων (ΙΕ' ἀρχαιολ. Παράρτημα τοῦ ἐν Κων]πόλει Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου σελ. 9—35.)

(1) Κακῶς ὁ τε Π. Τριανταφυλλίδης (Ποντικὰ σελ. 186) καὶ ὁ Σ. Ἰωαννίδης (ἐν τῇ Στατ. καὶ ἱστορ. τῆς Τραπεζ. σελ. 43—44) τὸν Τυχικὸν ἀποκαλοῦσι *Δοκίμῳ*. Οὐκ οἶδα πόθεν ἤρυσαντο τὴν εἰδησιν. Φαίνεται δ' ὅτι ὁ Τυχικός οὗτος ἦν Τραπεζοῦντιος καὶ ὅτι εὐρέθη βρέφος ὢν, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, παρὰ τῇ θύρᾳ τῆς οἰκίας τοῦ χιλιάρχου Τραπεζοῦντος Ἰωάννου.

(3) Κατὰ τὸν Μητῶν μεχίταριστὴν ἐκ Τραπεζοῦντος γράψαντα σπουδαῖον ἔργον περὶ Πόντου τῷ 1816, σελ. 59—60 § 104.

σκάλου ἐπὶ τῇ ἐπιμελείᾳ αὐτοῦ. Τοιαύτας δὲ προόδους ἐποιήσατο ἡ νεαρὸς ἀρμένιος, ὥστε ἐφθόνησαν αὐτῷ οἱ ἴδιοι συμφοιτηταί. Οὐχ ἤττον ὁμως παρέμεινε παρὰ τῷ Τυχικῷ ἐπὶ ὀκτὼ ὄλα ἔτη ἀναγινώσκων πολλὰ βιβλία, ἀντιγράφων, μεταφράζων καὶ συνοψίζων αὐτά. Ἐπίστρεψεν εἶτα εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Σιράκ (πόλιν τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας, ἧς τὴν ἱστορίαν ἐξέδωκε μετὰ εἰκόνων καὶ πινάκων ὁ μεχιταριστὴς Ἄλισσάν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1881). Ἐκεῖ ἴδρυσεν Σχολὴν ἧς πολλοὶ καὶ ἔξοχοι ἐγένοντο οἱ μαθηταὶ ὡς ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων τοῦ Ἀνανίου καὶ ἐκ τοῦ (1) ἐξῆς ἀποσπάσματος τοῦ Τραπεζουντίου Ἀνδρέου Λιβαδηνοῦ δεῖκνυται: (2) «Τὴν Τραπεζουντίων πόλιν καταλαμβάνομεν . . ὡς ἐν Τραπεζοῦντι τῶν ἀστρονομικῶν μαθημάτων βελτίω χρῆσιν εὐρίσκεισθαι, οὐκ Ἀθήνηθεν ἀλλὰ Χαλδίτηθεν τῇ πόλει τῆδε περιουσαν τὴν μέθοδον» Ἡδὴ κατὰ τὸν I αἰῶνα ἡ Τραπεζοῦς ἦν σπουδαῖον ἐμπορεῖον, ὡς ἀναφέρουσι δύο Ἀραβικοὶ Γεωγράφοι τῆς I ἑκατονταετηρίδος, ὁ Μασουδὴ καὶ ὁ Ἰσταχρή. Τούτων ὁ μὲν Μασουδὴ λέγει: «πολλάκις τοῦ ἔτους γίνονται ἀγοραὶ (ἐν Τραπεζοῦντι) ἐνθα πλὴν Κιρκασίων, πολλοὶ Μουσουλμάνοι, Βυζαντινοὶ, Ἀρμένιοι καὶ ἄλλοι ἔμποροι συχναίουσιν» (3), ὁ δὲ Ἰσταχρή: «Ἡ Τραπεζοῦς εἶναι μεθόριος πόλις τῶν Ἑλλήνων» οἱ ἡμέτεροι ἔμποροι μεταβαίνουσιν αὐτόσε ἐκείθεν ἅπαντα τὰ ὑφάσματα τῶν ἐλληνικῶν ἐργοστασιῶν καὶ ὄλα τὰ χρυσοκέντητα ὑφάσματα, ἀπερ' εἰς τὰς χώρας τοῦ Ἰσλάμ εἰσάγουσι, προέρχονται». (4) Ἐκ τούτου δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ συναγάγωμεν ὅτι ἡ ἡμετέρα πόλις ἦν κέντρον τῶν περὶ αὐτὴν χωρῶν

(1) Τὰ ἔργα τοῦ Ἀνανίου ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ μεχιταριστοῦ Αὐγερινοῦ, ἐν Βενετίᾳ τῷ 1821. Πρβλ. A. Boeckh, Metrologische Untersuchungen, Berlin 1838 — P. Lagarde. Gesammelte Abhandlungen καὶ Ἀθ. Π. Κεραμιά, ἐνθ' ἄνωτέρω.

(2) Ἐκδ. Μ. Παραινίκα, Κων]πολις 1874 σελ. 22.

(3) Ἰδὲ τὸ ἔργον αὐτοῦ: *Πεδιάδες χρυσοφόροι καὶ μεταλλεῖα πολυτιμῶν λίθων*, ὅπερ μετεφράσθη ἀγγλιστὶ ὑπὸ Sprenger τῷ 1842 τόμ. Β' σελ. 3. Σημειούσθω ὅτι ὁ Μασουδὴ ἐγεννήθη ἐν Βαγδάτῃ τῷ 890 καὶ ἀπέθανε τῷ 947 διαδραμῶν ἅπαντα τὸν βίον ἐν περιουσίᾳ.

(4) Ἰδὲ τὴν μετάφρασιν τοῦ Defremery ἐν τῇ Journal Asiatique, Σειρὰ IV τόμ. ΙΔ' σελ. 462 Πρβλ. Heyd, Geschichte des Levanthandels im Mittelalter, Stuttgart 1879 Τόμ. Α' σελ. 50—51. Πρβλ. καὶ Τόμ. ΙΑ' σελ. 461 καὶ ἐφεξῆς: Fragments de Geographie et d'histoire arabes et persans cte.

(Τ. Ε. ΕΥΑΓΓ. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ)

ὕφ' ὄλας τὰς ἐπόψεις, ἐμπορίου, γραμμάτων, πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς διοργανώσεως. Ἀκριβῶς δὲ ἡ ιδιότης αὕτη τῆς Τραπεζούντος βραδύτερον ἐπὶ Λέοντος ΣΤ' τοῦ Σοφοῦ (886—911) ἰσχυροποιήσῃ τὸν ἐνταῦθα Ἑλληνισμόν, διότι εἰς αὐτὸν ἀναγκαιῶς, κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος, ἀνετίθετο ἡ ἀμυνα τοῦ ὄλου Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ὡς ἐκ τούτου δὲ καὶ προνομίων μεγάλων ἀπήλαυεν ἡ χώρα καὶ ἀσιδοσιῶν, καὶ οἱ ἑπαρχοὶ αὐτῆς διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐνεργείας ἐθεωροῦντο οἰονεὶ ἀντιβασιλεῖς καὶ ὡς ἡμιανεξάρτητοι, ὥς θέλομεν ἰδεῖ παρακατιόντες, ἐπολιτεύοντο, καὶ τινες αὐτῶν ἐκηρύττοντο ὄλως ἀνεξάρτητοι, ὁσάκις ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικὴ ἐξουσία ἐτύγχανεν ἔχουσα ἀλλαχοῦ περισπασμοὺς πολεμικοὺς. Οὕτω λοιπὸν διὰ τοῦ νέου ὄργανισμοῦ τοῦ κράτους ἡ Τραπεζοῦς ἐκτῆσατο μεγάλην ἀξίαν, οὔσα τὸ ἰσχυρότατον φρούριον ἐν τοῖς ΒΑ. μεθορίοις τοῦ Κράτους καὶ τὸ σπουδαιότερον ἐμπορεῖον τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

Τοιαύτην οὖσαν τὴν Τραπεζοῦντα ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἰθρηρίας Γεώργιος ἐπεθύμησε νὰ προσκολλήσῃ εἰς τὸ κράτος καὶ τῷ 1022 οἱ στρατοὶ αὐτοῦ ἦσαν πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως· ἀλλ' ἐπελθὼν ὁ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος (976—1025) ἐξεδίωξεν αὐτὸν καὶ ἠνάγκασε νὰ ἐπιστρέψῃ ἀπρακτος εἰς τὰ ἴδια. (1) Μετὰ τοὺς Ἰθρηρας κατὰ τῆς Τραπεζούντος ἐπῆλθον οἱ Σελσουκίδαι Τούρκοι τῷ 1049, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀπέδιώχθησαν καὶ οὗτοι διὰ τῆς ἀνδρείας τῶν κατοίκων καὶ τῆς βοήθειας τῶν ἀρίστων στρατιωτῶν, οὓς εἶχε τότε τὸ Βυζάντιον, τῶν Φράγκων καὶ τῶν Βαράγγων, καὶ τῶν δύο ταγμάτων τῶν τε Κολωνιατῶν καὶ τῶν Χαλδίων, ὡς λέγει ὁ Κεδρηνός. Ἡ τῶν Σελσουκιδῶν ἐπίθεσις ἐπανελήφθη τῷ τε 1057, τῷ 1062 καὶ τῷ 1067. Οἱ Τούρκοι κατέλαβον πολλὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντιακοῦ Κράτους, μόνη δ' ἔμεινεν ἐλευθέρη ἡ Τραπεζοῦς, ἥτις κατελήφθη, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Σελσουκιδῶν Ἄλπ-Ἀρσλάν μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1071 κατατρόπωσιν τοῦ Ρωμανοῦ Δ' τοῦ Διογένους. Τὸ θέμα τῆς Χαλδίας, οὗ πρωτεύουσα ἦν ἡ Τραπεζοῦς, ἦν τὸ ΚΑ', ὄγδοον δὲ ἐκ τῶν τῆς Ἀσίας. Τὸ θέμα ἦν τρίτης τάξεως, ὁ δὲ στρατηγὸς αὐτοῦ, δοῦξ καλούμενος, ἐλάμβανε, κατὰ μὲν Κωνσταντῖνον τὸν Περφυρογέννητον (Περὶ βασι-

(1) Ἐπιθι Ed. de Murali, Essai de Chronographie Byzantine, S. Petersbourg 1857 Τόμ. Α' 595—596. Πρ6λ. Brosset, Histoire de la Georgie.

λείου τάξεως), δώδεκα λίτρας χρυσοῦ καὶ τὰ κομέρκια, κατὰ δὲ τὸν πολὺν Βυζαντινολόγον Γουσταῦον Σλουμπερζέρ (Βυζαντινὴ Σιγγιλιογραφία, Παρίσιοι 1884 σελ. 289—293) ἐλάμβανεν εἴκοσι λίτρας χρυσοῦ ὑπολογιζομένης δὲ ἐκάστης λίτρας χρυσοῦ εἰς 1600 φράγκα χρυσαῖ, εὐρίσκομεν ὅτι ὁ στρατηγὸς Χαλδίας ἐμισθοῦτο ἐτησίως 32,000 φράγκων· εἰάν δὲν λάθωμεν ὑπ' ὄψει καὶ τὴν σπάνιν τοῦ χρυσοῦ τότε ὡς πρὸς τὴν σημερινὴν ἀφρονίαν, αἱ 32,000 φράγκων ἀντιστοιχοῦσι πρὸς 100,000 τοιούτων.

Τὸ θέμα τῆς Χαλδίας, οὐ πρωτεύουσα ἢ Τραπεζοῦς, ἐν ἣ ἤδρευεν ὁ στρατηγός, κείμενον ἐν τῇ ἐσχατιᾷ τῆς μεγάλης Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἀπετελεῖτο ἐκ μέρους τοῦ Πολεμωνιακοῦ Πόντου καὶ ὠρίζετο πρὸς Α. μὲν ὑπὸ τῶν τῶς Ἀρμενίας χωρῶν, πρὸς Δ. δ' ὑπὸ τοῦ θέματος τῶν Ἀρμενιακῶν καὶ τῆς Κωλωνίας, πρὸς Β. ὑπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ πρὸς Ν. ὑπὸ τῆς Μεσοποταμίας. (1) Ὄνόματα δὲ τῶν στρατηγῶν τοῦ θέματος Χαλδίας ὀλίγα μόνον γινώσκομεν καὶ ταῦτα ἐκ σφραγίδων δημοσιευθεισῶν ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος Γάλλου Βυζαντινολόγου Σλουμπερζέρ· οὗτος δημοσιεύει τὴν σφραγίδα ἐνὸς Τουρμάρχου Χαλδίας πρὸ τῆς εἰς θέμα μεταποιήσεως αὐτῆς λέγουσαν :

ΚΥΡΙΕ ΒΟΗΘΕΙ ΤΩ ΣΩ ΔΟΥΛΩ . . . . ΠΡΩΤΟ-
ΣΠΑΘΑΡΙΩ ΤΟΥΡΜΑΡΧΗ ΧΑΛΔΙΑΣ

Ὁ αὐτὸς ἐγνώρισεν ἡμῖν καὶ τάδε :

- α') ΘΕΟΤΟΚΕ ΒΟΗΘΕΙ ΤΩ ΣΩ ΔΟΥΛΩ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΩ ΒΑ-
ΣΙΛΙΚΩ ΚΑΝΔΙΔΑΤΩ ΚΟΜΗΤΙ ΤΗΣ ΚΟΡΤΗΣ ΧΑΛΔΙΑΣ
β') ΝΙΚΟΛΑΩ ΣΠΑΘΑΡΙΩ ΣΠΑΘΑΡΟΚΑΝΔΙΔΑΤΩ ΝΟΤΑΡΙΩ
ΧΑΛΔΙΑΣ ΤΩ ΑΡΑΒΑΝΔΙΝΩ. (2)

(1) Ἐπὶ Λέοντος ΣΤ' τοῦ Σοφοῦ ἡ Μεσοποταμία δὲν ἦτο θέμα, λέγει ὁ Κων. σταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐκδ. Βόν. τόμ. Γ' σελ. 226. 19, ἀλλ' αὐτὸς ἐποίησεν αὐτὴν θέμα καὶ λαβὼν ἄνδρα ἀπὸ τοῦ Τεχῆς τὸν Μανουὴλ ἐκέκρινε ἐποίησεν αὐτὸν πρωτοσπαθᾶριον· τούτου τοὺς τέσσαρας υἱοὺς ἀποκατέστησε καλῶς, τοῖς δὲ Μονδάφαρ καὶ Ἰωάννη ἔδωκεν ἐν Τραπεζοῦντι γῆν βασιλικήν.

(2) Ἐν σελίδι 619 τῆς Sygilligraphie Byzantine εὐρηται καὶ ὁ Ἰωάννης Ἀραβαντινός.

γ') ΚΥΡΙΕ ΒΟΗΘΕΙ ΤΩ ΣΩ ΔΟΥΛΩ ΠΟΘΩ ΠΡΩΤΟ-
ΣΠΑΘΑΡΙΩ ΣΤΡΑΤΗΓΩ ΧΑΛΔΙΑΣ.

δ') ΘΕΟΤΟΚΕ ΒΟΗΘΕΙ ΤΩ ΣΩ ΔΟΥΛΩ ΔΕΟΝΤΙ
ΠΡΩΤΟΣΠΑΘΑΡΙΩ ΣΤΡΑΤΗΓΩ ΧΑΛΔΙΑΣ.

Κατὰ σφραγίδα δωρηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἐπίσης ἐξόχου ἐπιγραφολό-
γου Σολομῶντος Ραϊνάχ, συγγραφέως πολλῶν ἀρχαιολογικῶν ἔργων,
εὔρομεν καὶ τὸν Ἄνθιμον :

ε') ΚΥΡΙΕ ΒΟΗΘΕΙ ΤΩ ΣΩ ΔΟΥΛΩ ΑΝΘΙΜΩ ΠΡΩΤΟ-
ΣΠΑΘΑΡΙΩ ΚΑΝΔΙΔΑΤΩ ΕΠΙ ΤΩΝ ΟΙΚΙΑΚΩΝ ΝΟΤΑΡΙΩ
ΧΑΛΔΙΑΣ.

στ') ΚΥΡΙΕ ΒΟΗΘΕΙ ΤΩ ΣΩ ΔΟΥΛΩ ΔΕΟΝΤΙ ΒΑΣΙ-
ΛΙΚΩ ΣΠΑΘΑΡΙΩ ΚΟΥΜΕΡΚΙΑΡΙΩ ΧΑΛΔΙΑΣ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν τῶν σφραγίδων, ἄσπερ ἡμεῖς ἀνεγράψα-
μεν συμπληρωμένας, εὐρίσκομεν ἓνα Τουρμάρχη Χαλδίας, οὗ ἀγνοεῖ-
ται τὸ ὄνομα, ἓνα κόμητα τῆς Κόρτης, τὸν Θεοφύλακτον (ἐκ τῆς Συλ-
λογῆς Rollin καὶ Feuarent), δύο νοταρίους, τὸν Νικόλαον Ἀραβαν-
δινὸν καὶ τὸν Ἄνθιμον, κατὰ τὸν I' ἢ ΙΑ' αἰῶνα, δύο στρατηγούς, τὸν
Πόθον (κατὰ τὸν I' αἰῶνα) καὶ τὸν Λέοντα (ἀρχὰς I' αἰῶνος), καὶ ἓνα
κουμερκιᾶριον τὸν Λέοντα. Σημειούσθω δ' ἐνταῦθα ὅτι τὸ θέμα τῆς
Χαλδίας, ὅπερ ἐκλήθη εὐτὼς ἐκ τῶν Χαλδαίων (Χαλύβων) γένους Πον-
τικοῦ πρὸς τὸν Θερμόδοντα οἰκοῦντος, ὡς λέγει ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλο-
νίκης, ἦν τὸ σπουδαιότατον, κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, τῶν θε-
μάτων τῆς Ἀσίας (1) καὶ οἱ δοῦκες αὐτοῦ ἔχαιρον μεγάλην ὑπόληψιν.
Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῷ περὶ θεμάτων (Βιβλίον Α'
σελ. 30 τοῦ Γ' τόμου ἔκδ. Βόνν.) λέγει : «Ὀγδοὸν θέμα τὸ καλούμενον
Χαλδία· τὸ δὲ καλούμενον θέμα Χαλδία καὶ ἡ Μητρόπολις λεγομένη
Τραπεζοῦς Ἑλλήνων εἰσὶν ἀποικίαι, καθὼς καὶ ὁ Ἐσενόφων ἐν τῇ Ἄνα-

(1) Ἰδὲ Heyd, Geschichte des Levanthandels im Mittelalter (1879), τόμ. Β'
καὶ W. Fischer, zur Byzantinischen Geschichte des 11 Jahrhundert, Berlin
1883 σελ. 3 καὶ ἐφεξῆς. Πρὸς τὸ αὐτοῦ τὰ ἐν τῷ Προλόγῳ μνημονευθέντα
ἔργα.

θάσει Κύρρου λέγει· τὰ δ' ἄνω καὶ μεσόγαια τῆς Μικρᾶς Ἀρμενίας εἰσι προοίμια τοῦτο δὲ πιστοῦται ἐξ αὐτῶν τῶν ὀνομάτων ἧ τε γὰρ Κελταινὴ καλουμένη καὶ ὁ Συρίτης καὶ τὸ Γοιζάνον . . . Ἐλαβε δὲ τὴν προσωνομίαν τοῦ καλεῖσθαι Χαλδία ἐκ τῆς τῶν Περσῶν προσηγορίας καὶ τῆς αὐτῶν ἀρχαιόγνου πατρίδος Χαλδίας, ὅθεν καὶ Χαλδαῖοι προσονομάζονται.» Ἐπειδὴ δὲ οἱ δοῦκες τοῦ θέματος τούτου ἀπήλαυνον μεγάλῃ καὶ ἰδιαζούσης τιμῆς, ὡς ἐκ τούτου, τινὲς τούτων ἐπωφελοῦμενοι τῆς ἀνωμάλου τῆς Βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας καταστάσεως, ἐζήτησαν καὶ κατῴρθωσαν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ παρακατιόντες, νὰ ἀναλάβωσι τὴν ἐπωνυμίαν ἀνεξαρτήτου ἡγεμόνος ἀλλὰ τοῦτο οὐχὶ ὄριστι-
 κως. Ἦτο ὁμως εὐκόλον αὐτοῖς νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν ἰδίαν φιλαρχίαν ἔχουσι τοὺς περὶ τὴν Ἰσθρίαν καὶ τὴν Ἀρμενίαν προθύμους ἀντὶ εὐτελοῦς μισθοῦ καὶ ὑποσχομένοις τῷ λαῷ τὴν ἐλάττωσιν τῶν φόρων. Πρῶτος μεταξὺ τῶν ἐπάρχων τοῦ θέματος Χαλδίας ἐπεχείρησε νὰ ἀναλάβῃ κυριαρχικὰ δικαιώματα καὶ διετήρησεν αὐτὰ ἐν μέρει εἶναι Θεόδωρος ὁ Γαβρᾶς· αὐτός ὀρμώμενος, ἐξ εὐγενῶν τῆς Χαλδαίας καὶ κτησάμενος μεγάλην ἐπιρροὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐφάνητο ἐπίφοβος τῷ τότε αὐτοκράτορι Ἀλεξίῳ, ὅστις, ἐν' ἀπαλλαγῇ τοῦ ἀνδρός, ἀποστέλλει αὐτὸν περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος (1081—1118) διοικητὴν τοῦ θέματος Χαλδίας. Ὅτε ἐφθασεν εἰς Τραπεζοῦντα ὁ Γαβρᾶς οἱ Τούρκοι ἤδη ἐρημώσαντες τὴν Ἀρμενίαν πᾶσαν καὶ μέρος τῆς Χαλδίας κατέλαβον τὴν Τραπεζοῦντα, πῦρ καὶ σιδηρον πανταχοῦ φέροντες. Ἡ δεξιότης ὁμως τοῦ Γαβρᾶ καὶ ἡ ἀνδρική τῶν κατοίκων διαγωγὴ ἐξεδίωξε τοὺς Τούρκους μετὰ πολλῶν ζημιῶν εἰς τε ἀνδρας καὶ πολέμου ἐφόδια. Ἡ Τραπεζοῦς ἤδη ἦτο κατελημμένη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὡς λέγει ὁ γερμανὸς ἱστορικός Β. Φίσερ ἐν ταῖς ἐν τῷ προλόγῳ ἀναγραφείσαις ἱστορικαῖς αὐτοῦ περὶ Τραπεζοῦντος πραγματείαις (1), μετὰ τὴν παρὰ τὴν Ζάραχ (Μαντζικάρτ) μάχην, καθ' ἣν ἠττήθη ὁ αὐτοκράτωρ Ρωμανὸς ὁ Δ'. Διογένης (1060—1701), ἧτις εἶχεν ἀποφασίσει περὶ τῆς τύχης τῆς μεγαλουπόλεως τοῦ Πόντου, περὶ ἧς ὁ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος τοσαύτας κατέβαλε φροντίδας πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ὀχυρωματικῶν αὐτοῦ ἔργων. Ὁ Ἀλέξιος ἀποστέλλων τὸν Γαβρᾶν πρὸς

(1) Παβρλ. Ἄνων Κομνηνῆν. 1417. Ed. de Muralt ἐνθ' ἀνωτέρω τόμ. Α'. σελ. 65, Ghörer, Byzantinische Geschichte. Τόμος Γ'. σελ. 801.

ανάκτησιν τῆς Τραπεζοῦντος ἦν βίβαιος περὶ τῆς ἀπωλείας αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ γενναῖος Θεόδωρος οὐ μόνον τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἠλευθέρωσε τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ ἡγεμὼν αὐτῆς ἀνεξάρτητος ἀνεκηρύχθη εἰς πείσμα τοῦ ἐν Βυζαντίῳ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου (1). οὗτινος ἡ θυγάτηρ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῆς θαυμάζει τὴν φρόνησιν καὶ ἀνδρείαν τοῦ ἥρωος Θεοδώρου, ὅστις, ὡς ἐπιτόπιος ἀνὴρ, ὁσημέραι ἐγίνετο ἀγαπητότερος τῷ Τραπεζουντικῷ λαῷ, πρὸς ὃν ἀνεμίμνησκε τὰς πρώων ἐλευθερίας τῆς πόλεως ἐπὶ τῶν Ρωμαίων, ὅτε αἱ πρόσοδοι αἱ ἐκ τοῦ τελωνείου τῶν ποικίλων τῆς Ἀσίας καὶ Εὐρώπης ἐμπορευμάτων δὲν ἀπεστέλλοντο, ὡς ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα πληρώσῃσι τὰ βασιλικά θησαυροφυλάκια, ἐξ ὧν ἐμισθοῦντῶ τσοῦτοι ἀργόμισθοι αὐλικοὶ ποικίλης τάξεως καὶ φύσεως καὶ ἐλαμβάνοντο τὰ μεγάλα χρηματικά ποσὰ τὰ ἀναγκαιούντα διὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἵπποδρομικῶν ἀγώνων, ἀλλ' ἀφίεντο εἰς τὴν πόλιν πρὸς ἴδιον κωλυπισμὸν καὶ συντήρησιν τῶν ἐμπορικῶν ὁδῶν, αἵτινες τότε εἶχον ἐντελῶς καταστραφῆ καὶ παρεκωλύετο οὕτως ἢ διὰ ξηρᾶς συγκοινωνία πρὸς τὸ Βυζάντιον, πρὸς ὃ συνεκοινῶνε μόνον διὰ θαλάσσης. Διὰ τῆς ἑλληνοπρεποῦς ὄντος διαγωγῆς αὐτοῦ ὁ Γαβρᾶς, εἰ καὶ ἐφαίνετο ὅτι περνεύαλε προσκόμματα εἰς τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα, κατῶρθωσε νὰ διακόψῃ πᾶσαν πρὸς τὸν Ἀλέξιον σχέσιν ἀνακηρυχθεὶς ἐντελῶς ἀνεξάρτητος τῆς κεντρικῆς ἐν Βυζαντίῳ ἐξουσίας, κατὰ τσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος φοβούμενος μὴ ὁ πανίσχυρος Γαβρᾶς παράσχῃ αὐτῷ πράγματα οὐδόλως ἐπεθύμει νὰ κάμῃ αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ παρατήρησιν τινα διὰ τὴν ἣν ἐπεδειξάτο ἀσεβῆ πρὸς τὸν θρόνον διαγωγὴν Ἀλλὰ δολίως μετακαλεσάμενος αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐμνήστευσε τὴν θυγατέρα τοῦ ἀδελφοῦ, τοῦ Σεβαστοκράτορος Ἰσαακίου (1074), μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Γαβρᾶ Γρηγορίου, καὶ ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι ἔδωκε τὸν Γρηγόριον ὡς νεαρώτατον ἵνα διδαχθῆ τὸν τρόπον τοῦ βασιλικῶς ζῆν ὑπὸ παιδαγωγούς καὶ διδασκάλους, ἐκράτησεν αὐτὸν ὡς ὄμηρον τῆς περαιτέρω διαγωγῆς τοῦ πατρὸς Θεοδώρου Γαβρᾶ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Τραπεζοῦντος. Κατόπιν δὲ καὶ αὐτὸν τὸν πατέρα ἐπὶ τινι αἰτίᾳ μετακλεῖ εἰς Βυζάντιον καὶ συλλαβὼν πονήσως πέμπει δέ-

(1) Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ λέγει: «Τὴν Τραπεζοῦντα ἐλὼν καὶ ὡς ἴδιον λάχος ἑαυτῷ ἀποκληρωσάμενος ἄμαχος ἦν».

σμιοι εἰς τι φρούριον περὶ τὴν Φιλιππούπολιν (1071) φυλαττόμενοι ὑπὸ τοῦ Δουκὸς τῆς Φιλιππουπόλεως Γεωργίου Μεσοποταλίτου. (1)

Ἐν τούτοις, ὁ Θεόδωρος Γαβρᾶς ἀπηλλάγη τῆς κρατήσεως καὶ ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν παρουσιάσθη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις δὲν εἶχεν τι νὰ φοβηθῆ κατέχων αἰχμάλωτον τὸν υἱὸν αὐτοῦ Γρηγόριον. Ὁ Θεόδωρος ἐλεύθερος ἀφεθείς καὶ δούς ὑποσχέσεις τῷ αὐτοκράτορι περὶ τῆς ὑπὲρ τοῦ Κράτους ἐν γένει ἐνεργείας αὐτοῦ κατὰ τῶν Σελσουκιδῶν, ἀπελθὼν εἰς τὴν ἔδραν αὐτοῦ ἐπεξέτεινε τὴν ἡγεμονίαν, κυριεύσας πολλὰς πόλεις ἀνηκούσας τοῖς Τούρκοις, οἷον τὴν Πάϊπερτ καὶ Κολώνειαν, ἀλλὰ τῷ 1098, ὅτε ἐπολιορκεῖτο ἡ Ἀντιόχεια, ὁ Ἰσμαήλ υἱὸς τοῦ Σουλτάνου τοῦ Χορασάν διημφισβήτησε τὴν Πάϊπερτ. Συνήφθη μάχη περὶ τῆς κατοχῆς αὐτῆς ἀλλ' ἀγνοοῦμεν τ' ἀποτελέσματα αὐτῆς, ὡς μὴδὲν λεγούσης τῆς Ἄννης Κομνηνῆς κατὰ πᾶσαν ὁμῶς πιθανότητα φαίνεται, ὅτι ἠττήθη ὁ Ἰσμαήλ διότι ἡ τε Κολώνεια καὶ ἡ Πάϊπερτ ἐπὶ τοῦ Γρηγορίου Ταρωνίτου (1104—1119) ὑπήγχετο ὑπὸ τὴν τῆς Τραπεζούντος ἡγεμονίαν, ἣτις περιελάμβανε χώρας μείζονας ἢ ἡ κατόπιν τῷ 1204 ἰδρυθεῖσα Τραπεζουντιακὴ αὐτοκρατορία.

Οὕτως ἰδρύθη ἡ ἡγεμονία τῆς Τραπεζοῦντος, ἀλλ' ἀποθανόντος τοῦ Γαβρᾶ (πότε ἀκριβῶς δὲν γινώσκουμεν) καὶ κατ' εἰκασίαν μόνον λέγομεν ὅτι ἀπέθανε κατὰ τὸ τέλος τῆς ΙΑ'. ἢ ἀρχὰς τῆς ΙΒ'. ἑκατονταετηρίδος, ἡ Τραπεζοῦς προσεκολλήθη τῇ Βυζαντιακῇ αὐτοκρατορίᾳ, ἣτις πλέον ὀριστικῶς παρέμεινεν ὡς τοιαύτη ἐπὶ τοῦ Δαβατηνοῦ. Οὗτος ἦν τῶν ἐναρτεωτέρων στρατηγῶν τοῦ Ἀλεξίου, πρὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβά

(1) Ὁ πολυῖστωρ Μιχαὴλ Ψελλὸς ἐν τῷ ἐπιταφίῳ τοῦ Ἰωάννου Σιφυλίνου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ὃν ἐξεφώνησεν ἐν τῇ ἀγίᾳ Σοφίᾳ τῇ 2 Αὐγούστου 1075 λέγει ὅτι ἡ Τραπεζοῦς ἐξ ἧς κατήγχετο καὶ ὁ Σιφυλῖνος ἦν Βυζαντιακὴ καὶ οὐχὶ ὑπὸ τοὺς Σελσουκιδᾶς (ιδεὲ Κ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη τόμ. Δ'. σελ. 424). Τὰ κατὰ τὸν Γαβρᾶν ἐν ἐκτάσει ὑπὸ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς ἀναφερόμενα παρασιωπῶμεν χάριν τῆς οἰκονομίας τοῦ βιβλίου, ὡς ἐν τῷ προλόγῳ εἴπομεν.

(2) Ἡ μνηστεία τοῦ υἱοῦ τοῦ Γαβρᾶ Γρηγορίου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἰσαακίου, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, λυθεῖσα διὰ λόγους πολιτικούς ἐπέφερε τὴν μνηστείαν αὐτοῦ μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μαρίας, ἣτις μετὰ τὸ γεγονός τῆς φυλακίσεως τοῦ Θεοδώρου Γαβρᾶ ἐν Φιλιππουπόλει, ἔλυσεν αὐτήν, ὡς ἦν εἰκός. (Ζωναράς Δ'. 240. 30).

σεως τοῦ ὁποίου ἦν στρατηγὸς ἐν Ἀσίᾳ πολλάκις νικήσας τοὺς Σελσουκίδας. Μετὰ ταῦτα ἐγένετο τοποτηρητὴς τῆς ποντικῆς Ἡρακλείας καὶ τῆς Παφλαγονίας, ὡς λέγει ἡ Ἄννα ἢ Κομνηνὴ καὶ ὁ Ἰωάννης Κίνναμος. Ὡς τοιοῦτος, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδώρου Γαβρά, οὗ ὁ υἱὸς Γρηγόριος διετέλει εἰσέτι ὡς ὄμηρος ἐν Φιλιππουπόλει, ἐπιπεσὼν προσήρτησε τὴν Τραπεζοῦντα εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ Δαβατηνὸς δὲν παρέμεινεν ἐπὶ πολὺ ὡς διοικητὴς δούξ Τραπεζοῦντος· διότι τῷ 1104 ἀντ' αὐτοῦ διορίσθη ὁ Γρηγόριος Ταρωνίτης, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς Ἄννης τῆς Κομνηνῆς. Ἡ οἰκογένεια τῶν Ταρωνιτῶν, (Δαρωνιτῶν) καταγομένη ἐκ τῆς Ἀρμενικῆς πόλεως Δαρῶνος ἢ Ταρῶνος (1) ἦν περιφανὴς ἐν τε Βυζαντίῳ καὶ ἐν τῇ αὐλῇ ὡς ἔχουσα τὴν ἀρχὴν ἐξ ἡγεμονικοῦ γένους, ὅπερ πολλαχῶς ἦλθεν εἰς συνάφειαν πρὸς τὰς αὐτοκρατορικὰς τοῦ Βυζαντίου δυναστείας (2). Ὁ Γρηγόριος ἦν πρόεδρος καὶ μυστικοσύμβουλος τοῦ Ἀλεξίου, διὰ δὲ τὴν ἀνδρείαν, ἣν ἔδειξεν ἐν τινι μάχῃ παρὰ τὴν Νεοκαισάρειαν κατὰ τῶν Φράγκων καὶ τῶν Σελσουκιδῶν διορίσθη δούξ Τραπεζοῦντος τῷ 1104. Ὁ Ταρωνίτης μόλις περιβληθεὶς τὸ νέον ἀξίωμα προέβη πολὺ περαιτέρω, καὶ αὐτὸν τὸν Γαβρὰν ὑπερβάς, ἐνεργῶν ὡς ἀπόλυτος ἀρχὼν καὶ ὀλιγῶρῶν φανερῶς τῶν διαταγῶν τοῦ αὐτοκράτορος, ὡς μνημονεῖ ἡ Ἄννα ἢ Κομνηνὴ (2, 162, 3)· διότι πράγματι μόλις ἀπῆρχετο εἰς Τραπεζοῦντα καὶ συνήντησε καθ' ὁδὸν τὸν εἰς Βυζάντιον ἐπανακάμπτοντα Δαβατηνόν, αἰχμαλωτίζει αὐτόν, ὃν ἐγκλείει ἐν Τεβέννῃ ἢ Τεβένδα πόλει τοῦ Γαλατικοῦ πόντου, ἐν μεγάλῃ φυλακῇ καὶ οὐ μόνον αὐτόν ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιφανῶν Τραπεζοῦντιῶν, οἵτινες παρηκολούθουν αὐτῷ, ἱκανοὺς καὶ αὐτὸν τὸν τοῦ Βακχικοῦ, ἐπιστήμευ τινὸς Τραπεζοῦντιοῦ, ἀδελφοῦ (ἀνεψιόν)· φθὰς δὲ εἰς Τραπεζοῦντα ἐφέρειτο ἀγερῶχος σκοπῶν καὶ ἀνακηρύξει ἐαυτόν, τῇ βιηθείᾳ τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ Ἀρμενίων, ἀνεξάρτητον, ὡς κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους, ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος θέ-

(1) Ἴδὲ Ed. de Muralt, ἐνθ' ἀλλαγῶ τόν. Β'. σελ. 39.

(2) Περὶ Ταρωνιτῶν ἰδὲ G Schlumberger, Bulles Byzantines inedites ἐν τῷ Bull. de Correspondence Hellenique Τόν. Β'. σελ. 558. Περὶ δ. Ducange, Familiae Byzantinae Augustae, Stemma Comnenorum καὶ Ἄνναν Κομνηνὴν ἐνθ' ἀλλαγῶ. Ἱατρὸν τινα Ταρωνιτὴν ἀπαντῶμεν ἐν Νικαίᾳ. Ἴδὲ Δελτίον Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρ. τῆς Ἑλλάδος (189) σελ. 413. Περὶ δ. Migne. Patrologia graeca, Τόν. 151 σελ. 722, σημειώσεις.

λων νὰ καταβάλῃ αὐτὸν ἀποστείλας κατ' αὐτοῦ ἰκανὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις, ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Ἰωάννου Ταρωνίτου, υἱοῦ τοῦ Μιχαὴλ Ταρωνίτου λαβόντος σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ἀλεξίου, ἀνεψιοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ ἐξαδέλφου τοῦ ἡγεμόνος τῆς Τραπεζοῦντος. Ὁ Ἰωάννης ἦν διπλωμάτης ἀριστος, ἀλλ' αἱ διπλωματικαὶ διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῶν δύο ἐξαδέλφων ἐναυάγησαν ὅτε ὁ Γρηγόριος ἀφείς τὴν Τραπεζοῦντα ἀπέρχεται εἰς Κολωνεῖαν σκοπῶν νὰ ἐνωθῆ μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Δανισμένδ. Ὁ Ἰωάννης μαθὼν τοῦτο στέλλει τὸν ἐκ Φράγκων στρατὸν αὐτοῦ, ὃς προλαβὼν νικᾷ καὶ αἰχμαλωτίζει τὸν Γρηγόριον, ὃν ὁ Ἰωάννης ἤγαγεν αἰχμάλωτον εἰς Βυζάντιον.

Τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀλέξιος ἠθέλησε νὰ ἀποτυφλώσῃ αὐτὸν, ἀλλὰ κατὰ παράκλησιν τοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ Ἰωάννου ἡ τύφλωσις μετεβλήθη εἰς ἐν φρουρίῳ ἐγκάθειρξιν. Ὁ Γεώργιος ἐκάρη τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν γενειάδα, διότι ἡ τε κόμη καὶ ἡ γενειὰς καὶ ἐν Βυζαντίῳ ἦτο στόλισμα τοῦ ἐλευθέρου ἀνδρός, καὶ ἐνεκλείσθη ἐν τῷ πύργῳ τοῦ Ἀνεμά, ὅστις ἐχρησίμευεν ὡς φυλακὴ τῶν ὑψηλῶν προσώπων τῆς πολιτείας. Ἐνταῦθα διέτριψεν ἐπὶ πολὺ καὶ οὐχὶ ἐπὶ ἓν ἔτος, ὡς λέγει ὁ τῆς ἱστορίας τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος συγγραφεὺς Φαλμεράϋερ, ὅστις ἀγνοοῦμεν πόθεν τὴν εἰδησίαν ἀρυσθεὶς λέγει ὅτι τῷ 1108 ὀρκισθεὶς πίστιν ἰστάλη καὶ αὐθὺς ὁ Γρηγόριος εἰς Τραπεζοῦντα. Βραδύτερον ὁ Γρηγόριος, κατὰ παράκλησιν τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἄννης τῆς Κομνηνῆς, ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς ὁποίας ἀρνούμεθα ὅσα ἐνταῦθα παραθέτομεν, ἀπηλλάγη τῆς φυλακῆς καὶ ἐγένετο πρωτοβεστιάριος. ὡς λέγει ὁ Νικήτας Χωνιάτης (σελ. 13, 16,) ὁ δὲ διαδεξάμενος τὸν Ἀλέξιον Ἰωάννης Κομνηνὸς ἐτίμησεν αὐτὸν ἔτι μᾶλλον. Ἐὰν διὰ τῆς καθαιρέσεως τοῦ Γρηγορίου ἡ Τραπεζοῦς ὑπετάγη τοῖς Βυζαντιακοῖς εἶναι ἀγνωστον, διότι ἐπὶ τοῦ προκειμένου σιγῶσιν αἱ γνωσταὶ πηγαι, γνωστὸν μόνον εἶναι ὅτι ἀντὶ τοῦ Γρηγορίου διωρίσθη ὁ Κωνσταντῖνος Γαβρᾶς, ὅστις τὸ μὲν 1112 ἦτο στρατηγὸς τῆς αὐτοκρατορίας καὶ διοικητὴς τῆς Φιλαδελφείας, ὡς λέγει ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ, τῷ 1113 καὶ τῷ 1115 ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Φιλομηλίου, πόλεως τῆς Μεγάλης Φρυγίας, δίδωκε τὸ ἀριστὸν κέρας. Ἐκ τῶν παραθεθεισῶν χρονολογιῶν φαίνεται, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τὸ 1115 ἐζήτησε τὴν ἀπό

σημ. Κατ' ἄλλο χειρόγραφον (C) ἀντὶ τοῦ ἐν σελίδι 40 στίχος 24 Βακχικοῦ ἀναγνωστέον Κακαχηνοῦ.

τοῦ Βυζαντίου ἀνεξαρτησίαν τῆς Τραπεζοῦντος. Πράγματι δὲ τὰ αὐτὰ πρὸς τὸν προκάτοχον αὐτοῦ μετελθὼν μέσα κατώρθωσε νὰ κηρυχθῆ ἀνεξάρτητος (4), ἕως οὗ τῷ 1119 πολεμήσας κατὰ τοῦ Σουλτάνου τῆς Μελιτηνῆς, κατὰ παράκλησιν τοῦ γείτονος τοῦ Σουλτάνου τοῦ Γαμάς (Καμάθ), ἠττήθη καὶ αὐτὸς συνελήφθη αἰχμάλωτος, φονευθέντων 5,000 Ἑλλήνων. Μόλις δὲ ἐσώθη τῆς αἰχμαλωσίας ἀντὶ 3000 δηναρίων καὶ ἰπανέκαμψεν εἰς Τραπεζοῦντα. (2)

Ἀποθανόντος τοῦ Ἀλεξίου τῷ 1118 τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου κατέλαβεν ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς (1118—1143). Οὗτος στρατιωτικώτατος ὢν πολλοῖς πολέμοις ἐπιτυχῶς καὶ ἔλαβε σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας Λαδισλάου Πυρίκην ἕνα συνδέση στενότερον τὰς πρὸς τὴν Εὐρώπην σχέσεις αὐτοῦ, περὶ δὲ τὸ 1139 ἐκστρατεύσας κατὰ τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τῆς ἄλλης χώρας ἵνα ἀνακτήσῃται τὰ ἐπ' αὐτῶν κυριαρχικὰ δικαιώματα αὐτοῦ δὲν ἐπέτυχε νὰ κατάρχη τὴν πόλιν καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Βυζάντιον ἄπρακτος κατόπιν διαμονῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ ὅπου ἔπαθε δυσπραγίας τινὰς ὑπὸ τῶν Περσῶν, ὡς ἀναφέρει ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ἐφίς τὴν Τραπεζοῦντα εἰς χεῖρας τοῦ Κωνσταντίνου Γαβρᾶ. Τὸν Ἰωάννην τὸν Β' ἀποθανόντα ἐκ πληγῆς, ἣν ἔλαβε κυνηγῶν, διεδέξατο ὁ υἱὸς Μανουὴλ Α'. ὁ Κομνηνὸς (1143—1180), ὅστις διὰ τοῦ Μιχαὴλ Γαβρᾶ, στρατηγοῦ περιφήμου ἐκ τῆς αὐτῆς χαλδαϊκῆς οἰκογενείας, κατώρθωσε νὰ προσαρτήσῃ τὴν Τραπεζοῦντα εἰς τὸ Κράτος τοῦ Βυζαντίου, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἰωάννης Κίνναμος (293, 13) ἐξ οὗ δὲν ἀπεσπάσθη πλέον μεχρὶ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1204). Κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Μανουὴλ γινώσκομεν ἕνα (3) μόνον διοικητὴν Τραπεζοῦντος (δοῦκα), τὸν Νικηφόρον Παλαιολόγον, ὅστις εἶναι καὶ ὁ τελευταῖος διότι μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ Τραπεζοῦς ἐγένετο ἔδρα τῆς Τραπεζουντιακῆς αὐτοκρατορίας (4), ὁ δὲ Νικηφόρος ὑπετάγη οἰκιοθελῶς, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, τῷ Ἀλεξίῳ Α'.

(1) Κατασχεῖν ἤδη συχρὸν τὴν Τραπεζοῦντα, ὑποποιησάμενον, καὶ ᾗθει στρατιωτικῶς αὐτὴν διεξάγοντα.

(2) Ἰδὲ τὴν Λατινικὴν μετάφρασιν τοῦ Ἀραβικοῦ ἱστορικοῦ Ἀβδουλφαραῦ ἔκδ. Bruns — Kirsch, 1789 σελ. 306 καὶ Riant, Recueil des Historiens des Croisades. Paris 1875. Τόμ. Α'. σελ. 331.

(3) Ἡ ἐπωνυμία Γαβρᾶ ἐπιχωριάζει μεχρὶ σήμερον ἐν Τραπεζοῦντι καὶ ἐν Μυκόνῳ ἄγνωστον διατί. Ἀναφέρεται δὲ Θεόδωρός τις Γαβρᾶς μάρτυς γενόμενος. (Ζωναρᾶς 4, 240, 30. ἔκδ. Dindorf) οὗτος αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν ἐθανατώθη μαρτυρικῶς ἐν Θεοδοσιουπόλει. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Γαβρᾶς ἀνεψιὸς τοῦ Θεοδώρου, ἱδρυσεν ἐν Τραπεζοῦντι ναὸν τοῦ ἁγίου Θεοδώρου.

(4) Ἰδὲ Νικήταν Χωνιάτην 295, 9.

· ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

(1204 — 1261.)

ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΑΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Ἡ Ἰδρυσις τῆς Τραπεζουντιακῆς αὐτοκρατορίας εἶναι ἄμεσος συνέπεια τῆς ἐν ἔτει 1204 ἐπελθούσης ἐν Βυζαντίῳ μεγάλης πολιτικῆς μεταβολῆς, ἣν προῦκάλεσαν, διὰ τῶν Λατίνων, αὐτοὶ οὗτοι οἱ Ἕλλη-νες ἐρίζοντες πρὸς ἀλλήλους περὶ κατοχῆς τοῦ θρόνου τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων. Ὡς εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς Βυζαντιακῆς ιστορίας, ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος ἤρξατο βασιλεύουσα ἐν Βυζαντίῳ νέα βασιλικὴ δυναστεία ἡ τῶν Κομνηνῶν, ἥς προκατήρξατο Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνός, ὅστις ἐπὶ τῆς βασιλίδος Θεοδώρας (1042 καὶ ἐντεῦθεν) ὑπῆρξεν ὑπουργός (μάγιστρος) πολεμικώτατος δ' ὢν ἀνὴρ καὶ ὑπὸ τῆς Θεοδώρας εὐνοούμενος ἀνηγορεύθη ὑπὸ τῆς Συγκλήτου, ἐκβληθέντος τοῦ Μιχαὴλ ΣΤ' τοῦ στρατιωτικοῦ, τῇ 31 Αὐγούστου 1057 αὐτοκράτωρ. Ὁ Ἰσαάκιος ἦν υἱὸς τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ ἔχοντος ἐν τῇ Βυζαντιακῇ αὐλῇ τὸ ἀξίωμα τοῦ πρωτοσπαθαρίου. Ἐπειδὴ δέ, ὁ λόγος περὶ Κομνηνῶν, οἵτινες, ὡς θέλομεν ἰδεῖ παρακατιόντες, ἤρξαν τῆς Τραπεζούντος ἐπὶ διακόσια πεντήκοντα ἐπτὰ ἔτη, νομίζομεν οὐκ ἄσχετον νὰ ἀναδράμωμεν μέχρι τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν καταγωγῆς, ὅπως εἶδωμεν πόθεν καὶ πῶς ἠρμηνέντες ἔφθασαν εἰς τὸ σημεῖον νὰ βασιλεύσωσιν ἐπὶ τῶν θρόνων δύο μεγάλων αὐτοκρατοριῶν, τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Τραπεζούντος.

Πολλὰ εἰσὶν αἱ περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Κομνηνῶν γινῶμαι καὶ οἱ μὲν θεωροῦσιν, οὐχὶ πιθανῶς, ὅτι οἱ Κομνηνοὶ ἐγένοντο γνωστοὶ ἐν Ἐλ-

λάδι ἐπὶ Μεγάλου Κωνσταντίνου (306—337) καὶ ὅτι ἡ οἰκογένεια αὐτῶν ἦν γνωστὴ ἤδη ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τὰς ἐπωνυμίας, Σιλβία, Ἰουλία, Φλαβία Κομνηνὴ, ὡς λέγει ὁ Ἰάνος Λάσκαρις ὁ Ρυνδακηνὸς γράφων κατὰ τὸν ΙΕ'. αἰῶνα. Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἀναφέρει ὅτι ὁ Φλάβιος Νικηφόρος Ἀργυρὸς Κομνηνὸς ἐπικαλούμενος (1035) ἦν υἱὸς τοῦ Φλαβίου Ἰσαακίου ἀπογόνου τοῦ Φλαβίου Εὐτροπίου, πάππου τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Οὗτος δὲ πάλιν κατήγετο ἐκ τοῦ Φλαβίου Οὐεσπεσιανοῦ τοῦ αὐτοκράτορος (68—79), ὄντος ἐκ τῆς φυλῆς Ἰουλίου Σιλβίου, υἱοῦ Αἰνείου τοῦ Τρωὸς καὶ τῆς Λιβίας! Ὁ Φλάβιος Νικηφόρος Ἀργυρὸς ἐπικλήθη κατὰ τὸν ΙΑ'. αἰῶνα μ. Χ. Κομνηνός, διότι πρόγονοι αὐτοῦ κατὰ τὸν Ε'. αἰῶνα, τῷ 469 ἐπὶ Λέοντος Α'. τοῦ Μακίλλη (457—474) καὶ ἰδίως ὁ Φλάβιος Μάξιμος ἐπικλήθη Κομνηνός⁽¹⁾ ὡς καταλαβὼν τὴν Κομμαγηνὴν, ἐπαρχίαν ΒΑ. τῆς Συρίας. Ἐκ τῆς ὀνομασίας δὲ Κομμαγηνός, κατὰ παραφθορὰν τῆς λέξεως, ἐγένετο Κομνηνός. Ἐκ τούτου δὲ ἐπικλήθη, ὡς εἴπομεν, Ἐμμανουὴλ Κομνηνός ὁ υἱὸς τοῦ Νικηφόρου Ἀργυροῦ Κομνηνοῦ, ἡγεμόνος Ἀστραχανίας, ἐπαρχος Παφλαγονίας κατὰ τὸ 976. Τὰς ποικίλας ἀρετὰς αὐτοῦ μαθὼν ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος Β'. ὁ βουλγαροκτόνος (977—1025) παρέλαβεν αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν δι' ὑπηρεσίαν τοῦ Κράτους· ἀποθνήσκων δὲ ὁ Ἐμμανουὴλ ἀφῆκε τὰ τέκνα αὐτοῦ ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ Βασιλείου, ὦν πρεσβύτερος ἦν ὁ Ἰσαάκιος, ὅστις, ὡς εἶδομεν, ἀνεκηρύχθη καὶ αὐτοκράτωρ τῷ 1057, ὦν ἀρχηγὸς τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων. Ἀλλὰ μετὰ δύο ἔτη, παραιτηθέντος αὐτοῦ καὶ τὸν μοναχικὸν βίον ἀσπασαμένου, ἀνέβη εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῷ 1059 ὁ Κωνσταντίνος Γ'. ὁ Δούκας (1059—1067) μετὰ τοῦτον Ρωμανὸς Δ'. ὁ Διογένης (1067—1071) εἶτα, ὁ Μιχαὴλ Ζ'. ὁ Παραπινάκης (1071—1078), εἶτα ὁ Νικηφόρος Γ'. ὁ Βοτανειάτης (1075—1081) καὶ τέλος ὁ υἱὸς τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἰσαακίου Ἀλέξιος ὁ Α'. (1081—1118) ὅστις καὶ κυρίως ὑπῆρξεν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γένους τῶν Κομνηνῶν τῶν τε ἐν Βυζαντίῳ καὶ ἐν Τραπεζοῦντι. Ἀλλὰ, τῆς παρακεκινδυνευμένης παραγωγῆς τοῦ Κομνηνός ἐκ τοῦ Κομμαγηνός μὴ

(1) Ὡς γνωστὸν Κομνηνός ἐκαλεῖτο καὶ προκουράτωρ τις τῆς Ἰουδαίας· ἰδὲ Ἰωσήπου, Ἰουδαϊκὸν πόλεμον, 2, 12, 1—7 καὶ ἐν Ἰουδαϊκῇ Ἀρχαιολογίᾳ 20, 5, 2—5, κ.τ.λ. ὁ αὐτὸς καλεῖται καὶ Κούμανος.

ἀναφερομένης ὑπὸ τῆς ἐνδιαφερομένης εἴπερ τις καὶ ἄλλη πρὸς δόξαν τοῦ ὀνόματος αὐτῆς. Ἄννης Κομνηνῆς, ἐν ᾧ ἂν συνέβαινε τοιοῦτόν τι, καὶ μόνον ἐκ φήμης, εὐχαρίστως θὰ ἀνέφερον ὡς ἀνάγον τὸ γένος εἰς ἀρχαιοτάτην τῆς Ρώμης οἰκογένειαν, (ὅπερ πολὺ θὰ συνέφερον εἰς τὸν θρόνον καὶ τὰ Αὐτοκρατορικὰ δικαιώματα τῶν Κομνηνῶν), διὰ τοῦτο δύσκολον μοι φαίνεται νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐκ Ρωμαϊκῆς οἰκογενείας ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ τὸ ὄνομα Κομνηνός καὶ κλίνω μᾶλλον νὰ ὑποθέσω ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο παράγεται ἐκ τῶν Κομάνων πόλεως Ἑλληνικῆς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐν Ποντικῇ, οὐ τὸ ἔθνικόν Κομνηνός καὶ κατὰ συγκοπήν Κομνηνός· τοῦτο γραμμικτικῶς καὶ ἱστορικῶς εἶναι τὸ πιθανώτερον. Διότι, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Β'. 963, τὰ Κόμανα ἐπειδὴ ἔπαθον ἐκ πλημμυρῶν καὶ ἐπιδημιῶν εἰς ἃς προσετέθησαν καὶ ἐπιδρομαὶ βαρβάρων, τῶν Τουρκομάνων, μετετοπίσθησαν εἰς Εὐδοκιάδα (Τοκάτ) πολλοὶ δὲ τότε, οἱ πλουσιώτεροι, κατέφυγον εἰς τὴν πλησίον Παφλαγονίαν, ἧς ἡ γῆ εἶναι καλλιτέρα καὶ ἡ ἀσφάλεια ἦτο μεγάλη· ἐντεῦθεν φυγόντες καὶ οἱ ἡμέτεροι Κομνηνοὶ εἰς τὴν τότε πρωτεύουσαν αὐτῆς Κασταμονὴν ἀπεκατεστάθησαν φέροντες τὸ ἔθνικόν ὄνομα αὐτῶν Κομνηνοί· ἦτοι οἱ ἐκ Κομάνων. Ο δὲ Σάββας Ἰωαννίδης ἀναφέρει ἐν τῇ εἰστορίᾳ καὶ στατιστικῇ τῆς Τραπεζοῦντος» ὅτι ἔτι καὶ νῦν οἱ περὶ τὴν χώραν ταύτην χριστιανοὶ τοὺς Κομνηνοὺς Κομνηνοὺς ἀποκαλοῦσι καὶ τὰ Κόμανα Κόμνα ἢ Κόμα. Οὕτω νομίζομεν ὅτι ἐρμηνεύεται ὀρθῶς ἡ παραγωγὴ τοῦ ὀνόματος τῶν Κομνηνῶν, περὶ ὧν ἄλλος ἄλλα διΐσχυρίζεται ἐκ τῶν ἱστορικῶν, οἷοι ὁ Χόφφ, ὁ Φίνλαϊ, ὁ Φαλμεράϋερ καὶ λοιποί.

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ Ἀλέξιος ὁ Α'. ὁ Κομνηνός ἐβασίλευσεν ἐν Βυζαντίῳ ἀπὸ τοῦ 1081—1118· τοῦτον ἀποθανόντα διαδέχεται ὁ Ἰωάννης ὁ Κομνηνός ὁ καὶ Καλοϊωάννης (1118—1143) μετὰ τοῦτον δὲ ἐβασίλευσεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μανουὴλ ὁ Α'. ὁ Κομνηνός (1143—1180), τοῦτον δὲ διεδέχθη Ἀλέξιος ὁ Β'. ὁ Κομνηνός (1180—1183) ὡς καὶ τοῦτον Ἀνδρόνικος Α'. ὁ Κομνηνός (1183—1185), ὃν ἐξεθρόνισεν ὁ Ἰσαάκιος Β'. ὁ Ἄγγελος (1185—1195). Τοῦ Ἀνδρονίκου δὲ υἱὸς ἦν ὁ Μανουὴλ ὁ Σεβαστοκράτωρ, οὐ ὁ υἱὸς Ἀλέξιος Γ'. ἐλθὼν εἰς Τραπε-

(1) Οὗτος καταπολεμηθεὶς ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Θ'. (1025—1028) συνελήφθη αἰχμάλωτος, ἀλλ' ἠλευθερώθη ὑπὸ τοῦ διαδόχου του Ρωμανοῦ Ἀργυροῦ τοῦ Ε'. (1028—1034).

ζούντα τῷ 1204, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐγένετο ὁ πρῶτος γενάρχης τῶν ἐν Τραπεζοῦντι Κομνηνῶν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, κληθεὶς «Ἀλέξιος Α΄. Αὐτοκράτωρ Τραπεζοῦντος ὁ Μέγας Κομνηνός,» τίτλος τὸν ὁποῖον παρέλαβον καὶ ἄλλοι Αὐτοκράτορες Τραπεζοῦτος Μεγάλοι Κομνηνοὶ συνήθως καλούμενοι· τὸ ἐπώνυμον τοῦτο δὲν ἦτο ἀνδραγαθίας, ἢ ἄλλης ἰκανότητος δηλωτικόν, ἀλλ' ἀπλοῦς τίτλος τότε ἐπικρατῶν καὶ διδόμενος τοῖς τε εὐτυχήσασι καὶ καλῶς διοικήσασι καὶ μὴ Αὐτοκράτορι τῆς Τραπεζοῦντος· ἦτο δὲ συνήθης ὁ τίτλος τοῦ *Μεγάλου* κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εἰς τὰ ἔθνη· οὕτως οἱ Τάταροι τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν *Μέγαν Χάνην* ἐκάλου, οἱ Τούρκοι *Μέγαν Σουλτάνον*, καὶ οἱ Βυζάντιοι *Μέγαν Βασιλέα ἢ Αὐτοκράτορα*, ὡς καὶ οἱ Φράγκοι *μέγαν αὐθέντην Ἀθηνῶν* ἐκάλου τὸν δούκα τῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἀναφέρει τὸ *Χρονικὸν τοῦ Μωρέως*. Οὕτως ἀπετελέσθη ἡ Τραπεζουντιακὴ αὐτοκρατορία, μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Βυζαντιακῆς, τῆς Κων]πόλεως. Ἐὰν ἀντὶ νὰ ἀποτελέσωσι δύο αὐτοκρατορίας, τὴν τῆς Νικαίας καὶ τὴν τῆς Τραπεζοῦντος, οἱ Ἕλληνες ἐνούμενοι ἀπετέλουσαν μίαν, βεβαίως θὰ ἠδύναντο νὰ ἀντεπεξέλθωσι κατὰ τε τῶν Τούρκων καὶ τῶν Φράγκων ἔρρωμενέστερον, (1) καὶ ταχύτερον θὰ κατελάμβανον τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἣν μόλις τῷ 1261 ἀνεκτήσαντο.

Α

Ἀλέξιος Α΄. ὁ Κομνηνός.

(1204 — 1232)

Ὁ τὴν Τραπεζουντιακὴν αὐτοκρατορίαν συστήσας καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον Ἀλέξιος ὁ Α΄. ὁ μέγας Κομνηνός βασιλεύσας, εἶναι υἱὸς τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ τοῦ βασιλεύσαντος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπὸ τοῦ 1143 — 1180 καὶ ἐγγονος τοῦ Ἀνδρόνικου Α΄ Κομνηνοῦ τοῦ βασιλεύσαντος ἀπὸ τοῦ 1183 καὶ κακῶς τοῦ θρόνου ἐξωσθέντος ὑπὸ τοῦ λαοῦ, στασιάζσαντος ἐν μέσῳ Βυζαντίῳ: «Οὐκέτι θέλομεν ὑπὸ Κομνηνοῦ βασιλεύσθαι.» Τὸν Ἀνδρόνικον, ὡς γνωστόν, διεδέξατο μὲν ὁ Ἰσαάκιος (Β΄. Ἀγγελος 1185—1195) φοβούμενος δὲ τὸν υἱὸν τοῦ Ἀνδρόνικου Μανουὴλ

(1) Ἴδὲ Karl Hopf, Griechenland Τόμ. 6—8 τῆς ἐκ τῆς ἐγκυκλοπαίδειας τοῦ Ersch — Gruber ἀποσπασθείσης ὑπὸ Brockhaus, Lipsiae 1869.

ὡς ὄντα δημοτικόν, καὶ δυνάμενον νὰ διαφιλονεικήσῃ τὴν Αὐτοκρατορίαν πρὸς αὐτόν, ἐτύφλωσεν, ὡς καὶ τὸν Ἰωάννην Κομνηνὸν στρατηγὸν αὐτοῦ τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ στρατοῦ, ἀφῆκεν ὁμῶς ἀνενοχλήτους τοὺς δύο υἱοὺς τὸν Ἀλέξιον καὶ τὸν Δαβίδ ὡς ἀνηλίκους.

Ὅτε δὲ βραδύτερον οἱ σταυροφόροι (1203—1204) ἐτοιμαζόμενοι εἰς τὴν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν σταυροφορίαν πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἀγίων τόπων, καὶ ἔχοντες πρόφασιν τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ἐπὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει θρόνου ἀξιώσεων Ἀλεξίου Δ' τοῦ Ἀγγέλου, ἐλθόντες ὡς σύμμαχοι αὐτοῦ, κατέλαβον τὴν πόλιν ὡς κατακτηταί, βρβαρώτατα καὶ βανδαλικώτατα, ὡς λέγει Νικήτας ὁ Χανιώτης, καταστρέψαντες πᾶν ἱερὸν ἐν αὐτῇ, ἰδρυσαν ἰδίαν αὐτοκρατορίαν τὴν τῶν Λατίνων ἢ Φράγκων ὀνομαζομένην, ἢ ἐλληνικὴ τοῦ Βυζαντίου. κυβέρνησις, μετὰ τοῦ Πατριάρχου, μόλις προφθάσασα κατέφυγον εἰς τὴν ἀντικρὺ Ἀσίαν καὶ πρῶτον μὲν ἦλθον εἰς τὴν πρὸς Ὀλυμπον Προῦσαν, ἀλλὰ φοβούμενοι ἐνταῦθα εὐκολὸν τὴν ἐπίθεσιν τῶν Φράγκων, κατέφυγον εἰς τὴν οὐ μακρὰν αὐτῆς ὀχυρωτέραν Νικαίαν, ὅπου ἀναγορεύσαντες Αὐτοκράτορα τὸν πολὺν Θεόδωρον τὸν Λάσκαριν, ἐξηκολούθουν ἐντεῦθεν τὸν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Φράγκων πόλεμον. Διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἰδρύθη λοιπὸν ἢ ἐν Νικαίᾳ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία, (1204—1261) τὸ ἐν Ἠπείρῳ Δεσποτάτον (1204—1346) (1) καὶ ἢ ἐν Τραπεζοῦντι αὐτοκρατορία περὶ ἧς ἡμῖν ὁ λόγος. Ἡ αὐτοκρατορία αὕτη ἔσχε τὴν ἀρχὴν ὧδε :

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Δαβίδ φεύγοντες τὴν μῆνιν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγγέλων πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπιβάντες πλοίων μετὰ τῶν θησαυρῶν καὶ τῶν φίλων τῆς οἰκογενείας αὐτῶν ἀπέρχονται εἰς τὴν ὑπὲρ τὴν Κολχίδα Ἰβηρίαν πρὸς τὴν Θαμάρ θείαν αὐτῶν. Ὄντως δὲ ἡ Θαμάρ ἦν θυγάτηρ Ἀνδρόνικου καὶ ἀδελφὴ τοῦ Μανουὴλ τοῦ πατρὸς Ἀλεξίου καὶ Δαβίδ νυμφευθεῖσα πρὸ χρόνων τὸν ἡγεμόνα τῆς Γεωργίας Δαβίδ. (2) Αὕτη, ἀποθανόντος τοῦ συζύγου, ἡγεμόνευεν ἔχουσα τὴν εἶδραν ἐν Τυφλίδι, πόλει ση-

(1) Περί τούτου ἰδὲ Π. Ἀραβαντινοῦ, χρονογραφία τῆς Ἠπείρου Τόμ. Β'. σελ. 290. Περί δὲ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας ἰδίαν μονογραφίαν ἐκδίδει ὁσονούπω ὁ Ἄντ. Μηλιαράκης.

(2) Πρώτην φοράν ἐν τῇ Βυζαντιακῇ ἱστορίᾳ. ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα Θαμάρ καὶ Δαβίδ, ὅπου ὕστερον εἶχον συχνάκις οἱ Τραπεζοῦντιοί.

μαντικῆ τῆς Γεωργίας· εἰς Τιφλίδα καταφυγόντας τοὺς ἀνεψιούς ὑπεδέξατο φιλοφρόνως ἡ Θάμαρ καὶ μεγάλην χρηματικὸν καὶ στρατιωτικὴν βοήθειαν παρασχούσα, ἐγένετο ἡ πρώτη αἰτία τῆς ἰσχύος καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἀλεξίου, δι' ἧς κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ τὴν Τραπεζοῦντα.

Καὶ ὁ μὲν ἕτερος τῶν ἀδελφῶν, ὁ Δαβίδ, εἶξ Ἡρακλείας, ἦν καὶ ἀνέδειξεν ἔδραν τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτοῦ, καὶ τῆς Παφλαγονίας στρατολογήσας καὶ πολλὴν χώραν καθυποτάξας ἤρχετο εἰς Τραπεζοῦντα ἐπιδηξίως χρησιμεύων πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ἀδελφοῦ Ἀλεξίου. «Ὁ ἐκ Κομνηνῶν Δαβίδ, λέγει ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης στρατολογήσας Παφλαγόνας καὶ ὄσοι τὴν Ποντικὴν οἰκοῦσιν Ἡράκλειαν, καὶ μοῖραν μισθωσάμενος Ἰθέρων τῶν πινόντων τοῦ Φάσιδος, κώμας καὶ πόλεις ὑπεποιεῖτο, καὶ τὸν οἰκείον μεγαλύνων κασίγνητον, ᾧ κλησὶς Ἀλέξιος, πρόδρομος ἐκείνου καὶ προκῆρυξ ἐγένετο » Πράγματι δὲ ὁ Δαβίδ πλὴν τῆς ποντικῆς Ἡρακλείας κατέλαβε τὰς παραλίους πόλεις τὰς μέχρι Τραπεζοῦντος Ὁ δὲ Ἀλέξιος ἐπιτηδείως πολιτευόμενος, καὶ πολλοὺς ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ἄνδρας τε ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ παρὰ τῆς θείας αὐτοῦ Θάμαρ λαβῶν πρὸς δὲ καὶ πολλοὺς μισθωτοὺς, πάντα τὰ ἀπὸ Γεωργίας καθυποτάττων ἔφθασε μέχρι Τραπεζοῦντος καὶ παρέλαβεν ἀναίμακτῃ αὐτήν, κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦ Μιχαὴλ Παναρέτου, μηνὶ Ἀπριλίῳ Ἰνδικτιῶνος ζ'. ἔτει στψβ'. (1204 μ. Χρ.) ἐτῶν ὦν κβ'., καθ' ὃν χρόνον τὸ Βυζάντιον ἐπιπτεν εἰς τοὺς Λατίνους.

Ὁ τότε δούξ, περὶ οὗ εἶπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, Τραπεζοῦντος Νικηφόρος Παλαιολόγος καίπερ δυνάμενος νὰ ὠφελῆθῃ τῆς περιστάσεως ταύτης, ὡς ἔχων μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ στρατοῦ τοῦ θείου Χαλδίας καὶ νὰ κηρυχθῇ ἡγεμὼν, ἀλλὰ στερούμενος ἀποφασιστικότητος ἀνευ ἀντιστάσεως προσεχώρησε πρὸς τὸν Ἀλέξιον. Ἐπίσης δὲ οἱ κάτοικοι τῆς χώρας βλέποντες τὰς μεγάλας, καθ' ὅλην τὴν τῆς Βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας ἐπικειμένας μεταβολάς, καὶ φοβούμενοι κινδύνους νέους ἀπὸ τε τῶν Φράγκων καὶ ἀπὸ τῶν υπερκειμένων Τούρκων, ἐχαίρετσαν τὸν νέον ἡγεμόνα ὡς νόμιμον κληρονόμον τοῦ καταλυθέντος Βυζαντινοῦ κράτους· ἐνήρησαντες δὲ καὶ τοὺς κινδύνους τοὺς ἐπαπειλοῦντας τὰ συμφέροντα, τὴν ἐμπορίαν καὶ αὐτὴν τὴν πολιτικὴν καὶ ἔθνικὴν ὑπαρξίν αὐτῶν ἐκ μέρους τῶν Βενετῶν καὶ τῶν γειτόνων βαρβάρων, συνησπίσθησαν ταχέως περὶ τὸν Ἀλέξιον, καὶ παρέσχον αὐτῷ

σύμπραξιν· διότι ὁ Ἀλέξιος ἔφερε τὸ ὄνομα τῶν Κομνηνῶν, ὅπερ καθ' ὅλην τὴν Ἀσίαν ἦν γνωστὸν καὶ σεβαστὸν καὶ ἰθὺς θεωρεῖτο ἰκανὸν ἐχέγγυον τῆς πρὸς αὐτὸν πεποιθήσεως τοῦ λαοῦ· ἔπειτα δὲ καὶ ὁ Ἀλέξιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἔτρεπον μεγάλας ἐλπίδας, ὅτι ἡ Τραπεζοῦς παγιωθείσα, ὡς εἶδρα τοῦ νέου κράτους, θὰ ἐχρησίμευεν αὐτῷ ὡς ἀφετηρία κατὰ τῶν παρεισάκτων ἐν Βυζαντίῳ Λατίνων, πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως προγονικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων. Τοιαῦται χρῆσται ἐλπίδες ὑπῆρξαν ἰκαναὶ νὰ πείσωσι τοὺς κατοίκους τῆς Τραπεζουρίας χώρας νὰ ταῦτίσωσι τὰ συμφέροντα καὶ τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν μετὰ τοῦ Ἀλεξίου. Οὕτω δὲ στέφεται ὁ Ἀλέξιος Α' ἐν Τραπεζοῦντι πιστὸς Αὐτοκράτωρ τῶν Ῥωμαίων, ὁ Κομνηνός, ὁ Μέγας, τίτλον δὲ ἔφερον οἱ ἐν Βυζαντίῳ αὐτοκράτορες, δὲ ὅμως βραδύτερον, ἀνακτηθείσης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Παλαιολόγων (1261), μετέβαλεν ὡς θέλομεν ἰδεῖ. Ἄμα στεφθεὶς ὁ Ἀλέξιος, νεαρῶτατος, αὐτοκράτωρ, φρόνημα δ' ἔχων ὡς Κομνηνός, καὶ φύσει πεποικισμένος δι' ὅλων τῶν ψυχικῶν καὶ σωματικῶν πλεονεκτημάτων, ἐπεκύρωσε τὴν φήμην αὐτοῦ, καὶ τὰς ἀποδοθείσας αὐτῷ πολιτικὰς καὶ πολεμικὰς ἀρετάς, διὰ σειρᾶς εὐτυχῶν ἐπιχειρήσεων. Καὶ πρῶτον μὲν ἐξηκολούθησε τὴν κατάκτησιν τῶν παρακειμένων τῇ Τραπεζοῦντι χωρῶν, ὅσαι δὲν ὑπετάγησαν, ἀφομοιωθῆναι αὐτὰς πρὸς τὰς προκτηθείσας ὑπ' αὐτοῦ. Οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν Βυζαντινῶν ἐπαρχῶν, τῶν ἐν ταῖς διαφόροις πόλεσι τοῦ Εὐξείνου, αἰσθόμενοι, ὅτι οὐδεμίαν προσεδόκων ὑποστήριξιν ἐκ Βυζαντίου ὑπὸ τοῦς Φράγκους ἤδη γενομένου καὶ μὴ ἔχοντες πεποιθήσιν τοῖς κατοικοῖς τῶν, ὑπ' αὐτῶν κυβερνημένων πόλεων, προθύμως ἀνεγνώρισαν τὸν Ἀλέξιον ὡς ὑπέρτατον ἄρχοντα. Πολλοὶ δ' ἐπίσης τῶν στρατιωτικῶν ἀνδρῶν τοῦ Βυζαντίου προσήρχοντο πρὸς αὐτόν, ἐλπίζοντες νὰ εὕρωσι νέον στάδιον, καὶ προθύμως πανταχόθεν ἐτάττοντο ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτοῦ. Δεύτερον δὲ, διὰ καταλλήλων νομοθετημάτων, ὁ Ἀλέξιος παρεῖχε τοῖς κατοικοῖς ὑπὸ τὸ νέον καθεστῶς πολλὰ πλεονεκτήματα, ὧν ἑσπεροῦντο ἐπὶ τῆς Βυζαντινοκρατίας, καὶ ἰδίως ἐπὶ τῶν τελευταίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως Αὐτοκρατόρων Ἰσαακίου τοῦ Β' καὶ τῶν Ἀλεξίων Γ' Δ' καὶ Ε'. ὅτε κατελείφθησαν εἰς τὴν διαρπαγὴν καὶ τὴν διάκρισιν τῶν Τούρκων καὶ τῶν ἰμφυλιῶν στάσεων· διότι οὗτοι, ὡς γνωστὸν, φροντίζοντες μόνον περὶ τῆς ἐμπεδώσεως τοῦ θρόνου αὐτῶν, παρημέλουν τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν, καὶ οἱ Τούρκοι ἐπωφελοῦμενοι ἐπὶ μᾶλλον ἐξηπλώθησαν

(Τ. Ε. ΕΥΑΓΓ. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ)

ἐντὸς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ταῦτα ὑπ' ὄψει ἔχων ὁ Μέγας Κομνηνὸς Ἀλέξιος ὁ Α΄ εὖρε κατάλληλον τὴν εὐκαιρίαν ὅπως ἐμφανισθῆ πρό τῶν ὁμμάτων τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν ὡς προστάτης κατὰ τῆς διπλῆς μάστιγος τῆς Τουρκοφοβίας καὶ τῆς καταμαστιζούσης τὰς ἐπαρχίας ἀναρχίας. Οὕτως ἐνεργῶν, ἐντὸς μηνός, ὁ Ἀλέξιος ἐγένετο κύριος τῶν φρουριῶν τῆς Τριπόλεως, Κερασσοῦντος, Ἰασωνίου καὶ τῆς Μεσοχαλδίας· κατέκτησε δὲ οὕτως ἀμαχητὶ τὴν ἀπὸ τοῦ Φάσιδος μέχρι Θερμώδοντος χώραν. Τούτων γενομένων, ἐπειδὴ τὰ πρὸς τὴν χώραν ταύτην δὲν εἶχον ἀνάγκην παρουσίας στρατοῦ, ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Λαβιδ ἐπὶ κεφαλῆς μισθωτῶν Ἰθέρων καὶ Λαζῶν ἐθελοντῶν, εἰσβάλλει εἰς Παφλαγονίαν, πανταχοῦ δ' εὐτυχῶν, ὡς ὁ Ἀλέξιος, ἤλπιζεν, θὰ ὑπέτασσε τῷ Ἀλεξίῳ πάσας τὰς χώρας ἐκείνας, ὅσαι ἀνθιστάμεναι γενναίως εἰσέτι κατὰ τῶν ξένων κατακτητῶν σταυροφόρων δὲν ὑπετάγησαν τοῖς Λατινοῖς. Ἡ κατάκτησις τῶν χωρῶν τούτων πάντως θὰ ἐγένετο, ἐὰν ἄλλο κώλυμα δὲν μετέβαλε τὴν φορὰν τῶν εὐτυχῶν κατακτήσεων, τοῦθ' ὅπερ ἐπέσχε τὴν νεανικὴν τῶν δύο ἀδελφῶν ὁρμὴν.

Οἱ μετὰ τὴν ἄλωσιν Κωνσταντινουπόλεως (1204) εἰς Νίκαιαν καταφυγόντες αὐλικοὶ καὶ κληρικοὶ ἀνηγόρευσαν, ὡς εἶπομεν, προσωρινῶς δεσπότην τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν, γαμβρὸν Ἀλεξίου τοῦ Γ'. Ἡ ἰδρυσις τοῦ νέου τούτου Ἑλληνικοῦ κράτους ἦν κάρφος εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Ἀλεξίου καὶ ἀπεφάσισεν, ἐν τῇ γενέσει, νὰ προσβάλη αὐτὸ καὶ οὕτω καταστρέψῃ πᾶσαν ἄλλην ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου ἀξίωσιν. Εὐχῆς ἔργον βεβαίως θὰ ἦτο ἂν ἀνεγνώριζεν ὁ εἰς τὸν ἕτερον, καὶ ἠνοῦντο οἱ δύο ἐκεῖνοι δραστήριοι ἄνδρες ὁ Ἀλέξιος δηλαδὴ καὶ ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις· διότι οὕτω τὸ νέον ἐνιαῖον ἑλληνικὸν κράτος θὰ ἐλάμβανε τὴν πρώτην αὐτοῦ μορφήν καὶ δύναμιν ἀπέναντι τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Τούρκων καὶ τῶν κατὰ τὴν Δύσει Φράγκων. Δυστυχῶς ὅμως δὲν ἐγένετο τοιαύτη ἐνωσις τῶν δύο ἑλληνικῶν κρατῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀμφοτέρω, μετ' οὐ πολὺν χρόνον, ἔπεσαν τὸν ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου. Ὁ Ἀλέξιος ἐπεμψε τὸν Λαβιδ κατὰ τοῦ Λασκάρους.

Ὁ Λαβιδ πεποισθὼς ἐπὶ τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Ἀλεξίον, καὶ ἐνθαρρυνόμενος ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εὐπραγιῶν καὶ τῆς βώμης τῶν Ἰθέρων καὶ τῶν λοιπῶν μισθωτῶν, ἤλπιζεν ὅτι θὰ εἰσῆρχετο ἀμαχητὶ εἰς τὴν Νίκαιαν, τὴν πρωτεύουσαν τῆς ὁμωνύμου αὐτοκρατορίας, ἀλλ' ὁ Λάσκαρις πολυπειρότερος καὶ πολεμικώτερος τῶν Κομνηνῶν, ὡς καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ

αὐτοῦ Λατῖνοι ἔμολογοῦσιν, οὐ μόνον ἐματαίωσε τὰς ἐλπίδας τοῦ Δαβίδ, ἀλλὰ καὶ εὐρώστως προσβαλὼν κατανικᾷ. Διότι αἱ αἰφνίδιαι ἐπιτυχίαι τῶν μεγάλων Κομνηνῶν, πρὸ πάντων δὲ ἡ ἐπιθυμία τῆς κατακτήσεως, ὡς καὶ ἡ ἄωρος καὶ ἄνευ τινὸς συνεννοήσεως ἀπόπειρα κατακτήσεως τῶν ὑπὸ τὸν Λάσκαριν χωρῶν, παρεκίνησαν τὸν Λάσκαριν νὰ συνάψῃ συμμαχίαν ἐπιθετικὴν καὶ ἀμυντικὴν μετὰ τοῦ Σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου πρὸς κοινὴν ἀσφάλειαν. Τὴν συμμαχίαν ταύτην ἐπέσπευσεν αὐτὸς ὁ Σουλτάνος φοβούμενος τὴν ὀρμητικὴν τῶν ἐν Τραπεζοῦντι Κομνηνῶν πρόδοον, καὶ τὴν τῶν Φράγκων ἀπληστον καὶ παράτολμον πρὸς τὴν Ἄνατολὴν πολιτικὴν. Ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης ἀνεπίστου συμμαχίας ἦν τότε : Ἐν ᾧ ὁ Δαβὶδ κατακτητικὰς τρέφων ἐλπίδας ἤρχετο κατὰ τῆς Νικαίας, οἱ Τούρκοι, ἵνα ἐμποδίσωσι τὸν Ἀλέξιον, νὰ ἔλθῃ, ἐν ἀνάγκῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Δαβίδ, συγκρατοῦσιν αὐτὸν πολιορκοῦντα τὴν Ἄμισόν· οἱ στρατοὶ τοῦ Δαβίδ, ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Συναδηνοῦ, ἀνδρείου μὲν ἀλλὰ νέου καὶ ἀπείρου στρατηγοῦ, κατανικῶνται, καὶ ὁ μὲν στρατὸς τρέπεται εἰς αἰσχυρὰν φυγὴν, ὁ δὲ Συναδηνὸς αἰχμαλωτίζεται ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Θεοδώρου Λασκάρεως· ἀλλ' ὁ Δαβὶδ εἶχεν ἱκανὸν εἰσέτι στρατόν, δι' οὗ ἠδύνατο νὰ κατέχῃ τὰς τέως κτηθείσας χώρας. Ὅμοια πρὸς τὴν τοῦ Δαβίδ ὑπῆρξε καὶ ἡ τύχη τοῦ ἀδελφοῦ. Οὗτος ἐπολιόρκει τὴν Ἄμισόν, ὡς εἶπομεν. Ἡ Ἄμισὸς ἦτο μόνη ἡτις δὲν ἠθέλησε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν τῶν Κομνηνῶν· εἰσὶ ὀχυρωτάτη οὖσα τότε μετὰ τῶν κατὰ τὸν Εὐξείνιον ἑλληνίδων πόλεων ὑπέκειτο ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῶν Βυζαντινῶν, καὶ ὁ Βυζαντινὸς τῆς πόλεως ἑπαρχὸς Σάββας, ἀλόντος ἤδη τοῦ Βυζαντίου, ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον ἡγεμόνα. Ταύτης δὲ ὁ λιμὴν τότε ἰθωρεῖτο καὶ ἦτο τῷ ὄντι εἰς τῶν κυριωτέρων ἐμπορικῶν, συνδέων μάλιστα τὸ νέον κράτος τῶν Τούρκων ἐμπορικῶς μετὰ τοῦ λοιποῦ κόσμου, ὅπερ καθίστα τὴν Ἄμισόν μέγα ἐμπορεῖον, ἀμιλλώμενον πρὸς τὸ τοῦ Γαλατᾶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πρὸς ἀνατολὰς δὲ καὶ πλησίον τῆς ὀχυρᾶς ταύτης πόλεως εἶχον καὶ οἱ Τούρκοι ἔμποροι τὰς ἐμπορικὰς αὐτῶν ἀποθήκας, καὶ ἐσχημάτιζον ἐκεῖ μικρὰν ἐμπορικὴν κοινότητα ὀνομάσαντες αὐτὴν Σαμφούν κατὰ παραφθοράν, φαίνεται, ἐκ τῆς ἑλληνικῆς φράσεως : εἰς Ἄμισόν = Σαμφόν, ὡς συνέθη· καὶ ἐν τῇ λέξει Σταμπόλ, ἥνπερ τινὲς θεωροῦσιν ὡς παραφθορὰν τῆς ἑλληνικῆς φράσεως : εἰς τὴν πόλιν, ὅπερ μὴ ἐννοοῦντες οἱ Τούρκοι, εἰς Σταμπόλ παρέφθειραν, ὡς συνέθη καὶ ἐν τῇ ὀνομα-

σία τῆς νήσου **Κῶ**, ἣν **Ἰσιάνκιοι** κηλοῦσι προαφθείραντες τὴν φράσιν : **εἰς τὴν Κῶ**. Καὶ ὁμως πρὸ τοῦ οἱ Τούρκοι νὰ καλέσωσι τὴν Ἄμισόν Σαμφούν Βυζαντινοὶ τινὲς συγγραφεῖς καλοῦσιν αὐτὴν Σαμφόν. Τούρκοι καὶ Ἕλληνες τῆς Ἄμισοῦ καὶ τῆς Σαμφούντος εἰς τὰ ἀμοιβαῖα αὐτῶν συμφέροντα ἀπιδόντες, συνεμάχησαν, βοηθῶντες καὶ τοῦ Λασκάρως· διὸ καὶ ὅτε ἐνεφανίσθη ὁ Ἀλέξιος ὁ Α΄, πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Ἄμισοῦ καὶ προσεκάλεσε τὸν Σάββα νὰ παραδώσῃ, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἄλλων ἐπάρχων, τὴν πόλιν πρὸς αὐτὸν ὡς νόμιμον κυριάρχην, ὁ Σάββας ἀπήντησεν ἀποφατικῶς, καὶ ὁ Ἀλέξιος ἤρξατο τῆς πολιορκίας τῆς πόλεως· οἱ δὲ Τούρκοι, οἵτινες ἐθεώρουν τῆς Ἄμισοῦ τὴν ἄλωσιν ὡς ἄμεσον καταστροφὴν τῶν ἐμπορικῶν αὐτῶν συμφερόντων, προθύμως συνεμάχησαν πρὸς τοὺς Ἀμισηνοὺς, ὡς εἶπομεν. Τὸ ὄχυρόν τῆς Ἄμισοῦ ἐπέσχεν ἐπὶ τοσοῦτον τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου ἄλωσιν τῆς πόλεως, ὥστε προῦφθασε καὶ ὁ Σουλτάνος τοῦ Ἰκονίου μετὰ πολλῶν δυνάμεων, καὶ τοιοῦτοτρόπως εὐρέθη ὁ Ἀλέξιος μεταξὺ δύο ἐχθρῶν, οἵτινες κατ' αὐτοῦ ἐπιπεσόντες ἐνίκησαν ὀλοσχερῶς· ὁ δὲ Ἀλέξιος, ἐθεωρήθη εὐτυχής, διότι μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ διέφυγε τὴν ἀτιμωτικὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὴν τελείαν καταστροφὴν. Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξιος ἔφυγεν ἐπ' οἴκου, ἡ δὲ Ἄμισὸς σωθεῖσα, χάρις εἰς τὴν ἀντιζηλίαν τῶν ἐν Τραπεζοῦντι καὶ τῶν ἐν Ἰκονίῳ Σελσουκιδῶν, διετήρησε τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, ὁ δὲ Σάββας ἔλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, προστάτης γενόμενος τῆς πόλεως καὶ δεξιῶς πολιτευόμενος. Οἱ Ἀμισηνοὶ βλέποντες, ὅτι διετήρησαν τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἐν μέσῳ πολλῶν κινδύνων καὶ ἐχθρῶν, εὐχερῶς ἐπέιθοντο τῷ Σάββα, ὅστις ἀπέκρουσεν ἔνθεν μὲν τὸν Ἀλέξιον, ἔνθεν δὲ τὸν σύμμαχον αὐτοῦ Ἀζεδίν, Σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου· ἐπειδὴ ὁμως δὲν εἶχε πεποιθήσιν εἰς τὰς οἰκείας δυνάμεις, ἵνα τηρήσῃ τὴν τοιαύτην θέσιν τῶν πραγμάτων, ἠναγκάσθη νὰ γείνη ἑκουσίως ὑποτελὴς τοῦ ἐν Νικαίᾳ Ἀυτοκράτορος Θεοδώρου Λασκάρως, ὅστις ἠδύνατο νὰ ὑπερασπίσῃ αὐτὸν καὶ τὴν Ἄμισόν κατὰ τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν καὶ τῶν Σουλτάνων τοῦ Ἰκονίου, καθ' ὅσον μάλιστα ἐγειτόνουεν ἤδη (1211) πρὸς αὐτὴν, νικήσας τὸν Δαβίδ, ὡς εἶδομεν, καὶ προσλαβὼν τὴν τε Ἡράκλειαν τὴν Ἀμαστριν καὶ τὴν πᾶσαν περίξ χώραν, κατὰ τὸν Γεώργιον Ἄκρο πολίτην (Κεφ. 10). Ὡς ἐπίμετρον τῆς τοῦ Ἀλεξίου δυσπραγίας, ἠττηθεὶς ὁ Δαβίδ καὶ ἐξασθενήσας, εἰ' ἀπωλείας τῶν γενναιοτέρων στρατιωτῶν αὐτοῦ, μὴ ἐλπίζων δὲ οὐδεμίαν βοήθειαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀλεξίου,

ἐν τῇ ἀπορίᾳ αὐτοῦ συμμαχεῖ μετὰ τῶν ἐν Βυζαντίῳ Φράγκων, ἵνα δὲ προσκτήσῃται τὴν συμμαχίαν ταύτην συνθηκολογεῖ ὅπως διατελῇ ὑπῆκοος αὐτῶν ἔχων μόνον τὴν Ἡράκλειαν δι' ἑαυτὸν καὶ νὰ ἀποχωρισθῇ τοῦ Ἀλεξίου οὕτω λοιπὸν ἔπεμψαν αὐτῷ οἱ Λατῖνοι τὴν συμφωνηθεῖσαν ἐπικουρίαν, καὶ ἤρξαντο τοῦ κατὰ τοῦ Λασκάρως καὶ τοῦ Σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου παρὰ τὴν Ἡράκλειαν πολέμου. Ἀλλὰ φύσει ὑπερόπτοι οἱ Λατῖνοι, καταφρονούντες τοὺς τε συμμάχους καὶ τοὺς ἐχθρούς, ἐπήρχοντο κεχωρισμένοι τοῦ στρατοῦ τοῦ Δαβίδ ὅπως αὐτοὶ μόνοι δρέψωσι τὴν δόξαν τῆς κατὰ τοῦ Λασκάρως νίκης· ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος, ὁ στρατηγὸς τοῦ Λασκάρως, ἐπωφεληθεὶς τῆς διαιρέσεως περικλείει αὐτοὺς ἐν τινὶ ἐκτεταμένῃ πεδιάδι, μεταξύ Ἡρακλείας καὶ Νικοδημείας καὶ κατακόπτει αὐτούς, τοὺς ἐπιζήσαντας αἰχμαλώτους εἰς Νίκαιαν ἀπαγαγών. Οὕτως ἐματαιώθησαν αἱ ἐλπίδες τοῦ Δαβίδ περὶ ἀνακτήσεως τῆς Ἡρακλείας, ὁ δὲ Λάσκαρις συνῆψεν εἰρήνην κατὰ τὸ 1214 πρὸς τοὺς Λατίνους· ὁ δὲ Δαβίδ μὴ συμπεριληφθεὶς ἐν τοῖς ὅροις τῆς εἰρήνης κατεδιώχθη ὅλαις δυνάμεσιν ὑπὸ τοῦ Λασκάρως μέχρι Πόντου, πολιορκηθεὶς δὲ ἐν Σινώπῃ, πόλει πλουσιωτάτῃ καὶ ἀνηκούσῃ τῷ Δαβίδ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου, πολεμῶν ὑπὲρ αὐτῆς ἀπέθανεν, ἡ δὲ Σινώπη περιήλθεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Θανόντος τοῦ Δαβίδ καὶ τῆς Σινώπης ἀλόουσης, τὸ κράτος τοῦ Ἀλεξίου ἔμεινεν ἐν τοῖς παλαιαῖς αὐτοῦ ὄροις ἀπὸ τοῦ Φάσιδος μέχρι Θεμισκύρας, συμπεριλαμβάνον καὶ τινὰς πόλεις τῆς νῦν Κριμαίας καὶ τὰ περὶ τὴν Χερσῶνα, ἀπερ Περαιτεία ἱκαλοῦντο.

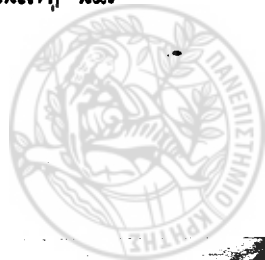
Ὁ δὲ Ἀλέξιος ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων περιορισθεὶς εἰς τὴν ταινίαν ταύτην τῆς γῆς, δὲν ἔμεινεν ἡσυχος, ἀλλὰ διηνεκῶς ἐπολέμει πρὸς τοὺς Τούρκους τοῦ Ἰκονίου· αἱ δὲ πεδιάδες τῆς Θεμισκύρας ἐγίγοντο τὸ θέατρον τῶν τοιούτων πολέμων· διότι ὁ Ἀζεδίν, ὁ Σουλτάνος τοῦ Ἰκονίου, κύριος πολλῶν χωρῶν ὧν καὶ ὡς ἐκ τούτου πλούσιος, καὶ φίλος τοῦ Λασκάρως, δυνάμει συνθήκης, δὲν εἶχεν ἄλλον τινὰ νὰ φοβηθῇ ἐπερχόμενος κατὰ τοῦ Ἀλεξίου, μηδένα σύμμαχον ἔχοντας. Ἐπειτα δὲ καὶ ἐβοηθεῖτο καὶ ὑπὸ πολυαριθμῶν μισθοφόρων Φράγκων τυχодиωκτῶν, οἵτινες, κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, ἐπεπόλαζον ἐν τῇ Ἀνατολῇ πωλοῦντες τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν εἰς τε τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Χριστιανούς. (1) Οὐ-

(1) Ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις εἶχεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ 800 τῶν τυχодиωκτῶν τούτων, οἵτινες οὐδέποτε μέχρι σήμερον ἐπαύσαντο περιφερόμενοι ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῇ.

τως ἀπομεμονωμένος ὁ Ἀλέξιος καὶ μὴ θέλων οὐδὲ δυνάμενος, ἕνεκα τῶν ἀντιθέτων συμφερόντων, οὔτε τὴν συμμαχίαν τῶν Λασκαριδῶν νὰ ζητήτῃ ὡς ἀντιζήλων, οὔτε τῶν ἐν Βυζαντίῳ Λατίνων ὡς φυσικῶν ἐχθρῶν τοῦ ὅλου κράτους, ἀποδυσπετῶν δὲ νὰ παλαίσῃ κατὰ τῶν Τούρκων ἐπικειμένων καὶ λεηλατούντων τὰ ὄρια αὐτοῦ, ἐζήτησε τὴν συμμαχίαν τοῦ Ἀζεδίν, πληρώσας ποσότητά τινα χρημάτων, καὶ συμπολεμήσας μετ' αὐτοῦ καὶ ἄλλων Τούρκων πρὸς τὸν Εὐφράτην καὶ τὴν Περσίαν. Οὕτω δυστυχῶς ἐταπεινώθη ἡ Τραπεζουντιακὴ αὐτοκρατορία ἐπὶ τοῦ πρώτου αὐτῆς αὐτοκράτορος, γενομένη φόρου ὑποτελεῆς τοῖς Σελσουκίδαις, οὐ ἀπῆλλάγη μὲν ἐπὶ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Γίδου. Μετὰ τὴν λυπηρὰν ταύτην συνθήκην τῆς ὑποτελείας τοῦ Ἀλεξίου, τὴν προσοχὴν ἐπέσυρεν ἡ ἐσωτερικὴ ῥύθμισις τοῦ Κράτους καὶ τινες πρὸς ἀνατολὰς πόλεμοι. Κατὰ τὰ τελευταῖα δύο ἔτη πολλὰ ποιήσας, καὶ τέλος στερεώσας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἀναγνωρισθεῖσαν καὶ ὑπὸ τῶν ἐν Νικαίᾳ καὶ Βυζαντίῳ ἡγεμόνων ὡς καὶ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Τούρκων, ἀπέθανε τεσσαρακοντούτης μετὰ δεκαοκταετῆ βασιλείαν, Φεβρουαρίου α'. ἡμέρα πῆς Ὀρθοδοξίας τοῦ (1222 μ. Χ.), καταλιπὼν διάδοχον τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰωάννην τὸν Α'. Ὀκτῶ ἔτη μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Σινώπης καὶ τῆς ταπεινώσεως τῆς Τραπεζουντιακῆς αὐτοκρατορίας, κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος καθ' ὃ ἀπέθανε καὶ ὁ ἀντίζηλος αὐτοῦ Θεόδωρος Αἰάσκαιος.

Περὶ τοῦ Ἀλεξίου ὁμιλῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ὁ ἅγιος ἱστορικός Γεώργιος Φίνλαῦ ὡς ἐν συμπεράσματι λέγει τάδε : Ἐπιτρέπεται ἡμῖν νὰ υποθέσωμεν ὅτι ὁ Ἀλέξιος ὁ Α' εἶχε τὰ εὐγενῆ χαρακτηριστικά, τὴν καλλονὴν, τὸ ὑψηλὸν ἀνάστημα καὶ τὴν βῶμην, ἀπερ ἦσαν κληρονομικὰ τοῦ γένους αὐτοῦ καὶ πλεονεκτήματα σημαντικά, ἀπερ τὸ γένος τοῦτο ὀφείλει ἀναμφιβόλως τοῖς ἐκ τῆς Γεωργίας προγόνους αὐτοῦ. Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία, κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα δὲν ἠδύνατο νὰ στερηθῆ νέου ἀγίου, ὡς ἑλληνικὴ τις ἀποικία, κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς ἠρωϊκούς, δὲν ἠδύνατο νὰ στερηθῆ ἡμιθέου. Ὁ ἀπαραίτητος καὶ νέος ἅγιος ἐκλεγείς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ λαοῦ τῆς Τραπεζούντος, ὅπως γείνη συνήγορος αὐτῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ προστάτης ἐπὶ γῆς, ὑπῆρξεν ὁ Ἅγιος Εὐγένιος. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ ἡ λατρεία συνετέλεσεν ὅπως χωρίσωσι τοὺς Ἕλληνας τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζούντος τῶν ἄλλων χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ οὕτω καταστῶσιν ἰδιαίτερον ἔθνος. Ὁ ἅγιος Εὐγένιος ἐγεννήθη ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ καὶ

ὑπέστη τὸ μαρτύριον ἐπὶ Δοκλητιανοῦ· συντρίψας αὐθαδῶς τὸ εἶδωλον τοῦ Μίθρα ἐπὶ πολὺν χρόνον λατρευομένου ἐπὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Παναρέτου ἀναφερομένου ὄρους Μίνθρου, νῦν Μπόζ—τεπέ, κατὰ τὸν Φίνλαῦ.(1) Ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἐν ᾧ παρεδόθη ὁ ἅγιος τοῖς φονεῦσιν, ὁ Ἀλέξιος ἀνήγειρε περικαλλῆ ναὸν καὶ μοναστήριον ἀφιερωμένον εἰς τὸν προστάτην τῆς πόλεως καὶ τοῦ Κράτους. Τὰ τῷ ἁγίῳ Εὐγενίῳ ἀφιερωθέντα ταῦτα οἰκοδομήματα πολλάκις κατεστράφησαν κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις τῆς Τραπεζοῦντος, ἀλλ' ἐκκλησία τις χριστιανικὴ μεταβληθεῖσα εἰς τέμενος ὑπὸ τῶν ὀσμανιδῶν εἰσέτι ὑπάρχει. Ἡ εἰκὼν τοῦ ἁγίου Εὐγενίου παρασταμένου ὅτε μὲν πεζοῦ, ὅτε δὲ ἰππέως ἐτίθη ἐφ' ὄλων τῶν ἐν Τραπεζοῦντι κοπέντων ἀργυρῶν νομισμάτων· αἱ ἐορταὶ τοῦ ἁγίου Εὐγενίου ἦσαν ἡμέραι, αἵτινες προσήγγιζον τὸν αὐτοκράτορα πρὸς τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ. Ἡ βιογραφία τοῦ ἁγίου Εὐγενίου ἀπετέλει τὴν βᾶσιν τῆς ἐθνικῆς φιλολογίας καὶ οἱ ἔπαινοι αὐτοῦ ἐξήσκουν τὴν εὐγλωττίαν ὄλων τῶν ῥητόρων· οὐδεμία οἰκογένεια ὑπῆρχεν εἰς ἣν δὲν ἀπεδόθη τὸ ὄνομα τοῦ Εὐγενίου εἰς ἓν τῶν μελῶν αὐτῆς· ὁ ἅγιος οὗτος κατέστη τὸ ἀντικείμενον ὄλων τῶν τάξεων καὶ ἐνέπνευε τὸν πατριωτικὸν ἐνθουσιασμόν. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, ὅσον χρόνον διήρκεσεν ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος, ἡ θρησκεία, ἡ φιλολογία καὶ ἡ πολιτικὴ τῶν κατοίκων αὐτῆς συνεδέοντο καὶ ἐξωμοιοῦντο μᾶλλον πρὸς τὴν λατρείαν καὶ τὰ συναξάρια τοῦ ἁγίου Εὐγενίου, ἢ πρὸς τὰ πρακτικὰ διδάγματα τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου.

B.

Ἀνδρόνικος Α' . ὁ Γίδος ἢ Γίδων

(1222 — 1235)

Ὁ Ἀλέξιος Α' ἀποθανὼν κατέλιπε διάδοχον τὸν Ἰωάννην Α' τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Ἄγνωστον ὅμως πῶς ἀντὶ τῆς βασιλείουσης οὗτος ἀναβαίνει τὸν θρόνον· ὁ Ἀνδρόνικος ὁ Γίδος ἢ Γίδων γαμβρὸς ὢν αὐτοῦ, ὅστις ὑποτίθεται ὑπό τινων ἱστορικῶν ὅτι εἶναι ὁ στρατηγὸς τοῦ Λασκάρεως Ἀνδρόνικος, ὁ νικήσας τοὺς συμμάχους τοῦ Δαβὶδ Λατίνους περὶ τὴν λαμπρὰν Νικομήδειαν, ὡς εἶπομεν ἤδη πολλάκις ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Ἐπειδὴ

(1) Ἐνταῦθα ὑπάρχει Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἁγικτοῦ.

δμως δὲν ἀναφέρεται ἐν τῇ τάξει τῶν Αὐτοκρατόρων τῆς Τραπεζοῦντος, ἐν τοῖς *Πατρικοῖς* τῆς Μονῆς Σουμελά, λέγει ὁ Σ. Ἰωαννίδης, πιθανὸν νὰ ὑπῆρξε κηδεμὼν βασιλικὸς τοῦ Ἰωάννου Α'. καὶ τὸ ἐπώνυμον *Γίδος*, κατὰ τοπικὴν διάλεκτον, νὰ ἐσήμαινε κηδεμὸνα, καθ' ὅσον καὶ ὁ Ἰωάννης Α'. *Ἀξοῦχος* καλεῖται, ὡς ἀνηκούσης αὐτῷ ἴσως τῆς Αὐτοκρατορικῆς ἀξίας. Ἐπὶ τοῦ Ἀνδρονίκου ἐτηρήθησαν τὰ αὐτὰ ὄρια τοῦ κράτους, εἶα καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἀλεξίου, ὡς καὶ αἱ πρὸς τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας τῆς Ἀνατολῆς πολιτικαὶ σχέσεις, πλὴν τῶν μετὰ τοῦ Σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου διὰ τὴν δε τὴν αἰτίαν: ἀποθανόντα τὸν Ἀξεδὶν διαδέχεται ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλλεδὶν καὶ ἡ μετὰ τοῦ Ἀξεδὶν καὶ Ἀλεξίου συμμαχία καὶ συνθήκη, ἡ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Σινώπης ὑπογραφεῖσα, καθ' ἣν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Τραπεζοῦντος ὑπεχρεῦτο νὰ χορηγῇ 300 λόγγας ἢ 1000 ἄνδρας, καὶ φόρον τινὰ εἰς τὸν Σουλτάνον, ἠκυρώθη ἐνεκεν ὅλως ἀπροόπτων συμβάντων καὶ οὕτως ἡ Τραπεζουντιακὴ Αὐτοκρατορία ἀπηλλάγη τῆς ἐπαχθοῦς καὶ ταπεινωτικῆς συμμαχίας καὶ προσαπεκτήσατο ἐλευθερίαν ἐνεργείας, δι' ἧς καὶ μόνης κατῴρωσεν, ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις, νὰ μεγαλουργήσῃ. Ἡ ἄμεσος αἰτία τῆς ἐπιτεύξεως ὑπῆρξεν ἡ ἐξῆς:

Ἐκ τῶν βορειοανατολικῶν πόλεων τοῦ Εὐξείνου ὡς καὶ τῆς Χερσῶνος, Αὐτοκρατορικὸν πλοῖον ὑπὸ τὴν Αὐτοκρατορικὴν τῆς Τραπεζοῦντος σημαίαν ἐφ' ἧς ὑπῆρχεν ὁ πολιούχος Εὐγένιος ἔφερεν ἱκανὰ χρήματα, ἅπερ ὁ θησαυροφύλαξ τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ ἄλλοι ἑπαρχοὶ τῶν ὑποφόρων πόλεων συνῶδευον μέχρι Τραπεζοῦντος: ἀλλὰ τὸ πλοῖον ἐνεκεν τρικυμίας ἐξώκειλε περὶ τὴν Σινώπην, ἧς ἐδίσπεζεν Εὐτῶν τις (Ἐτούμης) ὑποτελής ὄν τοῦ Σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου Ἀλλεδὶν. Λαβὼν εἰδησινὸν Εὐτῶν περὶ τοῦ παθήματος τοῦ πλοίου, ἀντὶ νὰ δώσῃ τὴν δέουσαν συνδρομὴν, αὐτὸ μὲν καὶ τὸ πλήρωμα αὐτοῦ ὡς ἐμπόλεμα κατακρατεῖ, ζητῶν λύτρα ὑπέρογκα, τὸν δὲ θησαυρὸν σφετερίζεται ὡς λείαν πολέμου. Τοῦτο μαθὼν ὁ Ἀνδρόνικος πέμψας πρέσβεις ζητεῖ παρ' αὐτοῦ τὸ τε πλοῖον καὶ τὸ πλήρωμα ὡς καὶ τοὺς θησαυροὺς, ὑπομινήσκων τῷ Εὐτῶνι τὰς τε συνθήκας καὶ τὰ καθήκοντα τῆς συμμαχίας. Ἄλλ' ὁ Εὐτῶν ἐπιμένει ἀρνούμενος. Ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος τότε

Σημ Ἐν σελίδι 46 στίχ. 22 ἀντὶ 1232 γραπτέον 1222.

ἀναγκάζεται, διὰ τῆς βίας, νὰ ὑποχρεώσῃ τὸν δεσπότην τῆς Σινώπης νὰ ἀποδώσῃ τοὺς τε αἰχμαλώτους καὶ τοὺς θησαυροὺς.

Ἐξοπλίζει λοιπὸν στόλον ἐν τῷ ἄμα καὶ ἐπιβιβάζει ἱκανὸν στρατόν, ὅστις κατευθυνθεὶς πρὸς τὴν Σινώπην προσορμίζει ἀντικρὺ αὐτῆς περὶ τὴν πολίχνην Κάρουσαν, ἐξ ἧς ἤρξατο ἡ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν πολιορκία τῆς Σινώπης· λεηλατῶν ὁ Τραπεζουντικός στρατὸς πᾶσαν τὴν χώραν αὐτῆς ἔφθασεν ὑπὸ τὰ τείχη αὐτῆς ἀνεμποδίστως κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρονίκου (1224), ὁ δὲ στόλος καταναυμαχήσας τὸν τοῦ Εὐτῶνος γίνεται κύριος αὐτοῦ. Οὕτω δ' ὁ Εὐτῶν ἠναγκάσθη τέλος νὰ ἐπιστρέψῃ τὸν τε θησαυρὸν καὶ τὰ λάφυρα καὶ νὰ ἀποδώσῃ τοὺς αἰχμαλώτους, ὁ δὲ αὐτοκρατορικός στόλος ἐπίστρεψεν εἰς Τραπεζοῦντα ἐν θριάμβῳ φέρων πολλὰ λάφυρα.

Ἡ πράξις αὕτη, ὡς ἦν εἰκός, ἐγένετο ἀφορμὴ πολέμου μεταξύ Ἀνδρονίκου καὶ τοῦ ἐν Ἰκονίῳ Σουλτάνου Ἀλλαδίν, ὅστις ἰθεώρησε τὸ ἐν Σινώπῃ συμβᾶν ὡς διάρρηξιν τῶν μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος παλαιῶν συθηκῶν· νομίσας δὲ ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος ἤρξατο χειρῶν ἀδίκων, ὡς ὑποτελής, διακόπτει τὰς πρὸς αὐτὸν ἀγαθὰς σχέσεις καὶ κηρύττει κατ' αὐτοῦ πόλεμον· στρατὸς δὲ πολυάριθμος καὶ καλῶς κατηρτισμένος ἀπέρχεται πρὸς κατάκτησιν τῆς Τραπεζοῦντος καὶ διαλύσιν τῆς Αὐτοκρατορίας· τὴν ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων τούτων ὁ Ἀλλαδὶν ἀνέθηκε τῷ υἱῷ Μελίκ, ἐνεργητικωτάτῳ στρατηγῷ, διατάξας αὐτὸν νὰ ἐκπολιορκήσῃ τὴν Τραπεζοῦντα, θεωρῶν αὐτὴν ἀνίσχυρον νὰ ἀντίσχη οὐδ' ἐπὶ μικρὸν ἀπέναντι τοσαύτης καὶ τοιαύτης δυνάμεως· ὁ Μελὶκ οὕτω παρεσκευασμένος ἀστραπηδὸν ἐκκινεῖ καὶ στρατοπεδεύει περὶ τὴν Βαρβέτην, ἔνθα ἐπὶ διήμερον διατρίψας, κατὰ τὸν Φίναῦ, σχεδιάζει τὴν κατὰ τῆς Τραπεζοῦντος ἐπίθεσιν.

Ὁ Ἀνδρόνικος μαθὼν τὰ γενόμενα καὶ ὄν βίβαιος, ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει ἐλπίς εἰρηνικῆς διαλύσεως τῆς ἀδίκου ταύτης ἐπιθέσεως τοῦ Μελίκ, λαμβάνει πάντα τὰ κατάλληλα μέτρα πρὸς τε ἐπίθεσιν καὶ ἄμυναν· συναθροίσας δὲ ὅσον ἠδύνατο στρατὸν ἐξ Ἰθρηίας καὶ τῶν παρακειμένων χωρῶν, Μιγγρελίας καὶ Χαλδίας, πρῶτον μὲν διατάττει τὰ πρὸς τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως καὶ ἐξοπλίζει τοὺς κατοίκους, εἶτα δὲ ὀχυρῶνει τὰς διαφόρους κλεισωρίας τῶν μεταξύ Τραπεζοῦντος καὶ Βαρβέτης δασοφύτων ὀρίων, ἵνα κωλύσῃ τὴν δι' αὐτῶν διάβασιν τοῦ ἔχθρου, αὐτὸς δὲ ἐπὶ κεφαλῆς πεζικοῦ καὶ ἵππικοῦ στρατοῦ διευθύνεται, ἔχων περὶ ἑαυ-

τὸν τοὺς ἀρίστους ἀνδρας, κατὰ τοῦ ἱστροτοπεδευμένου ἔχθρου· ἀλλ' ἡ πεδινή θέσις τῆς Βαρβέτης καὶ ἡ μεγάλη πληθὺς τῶν ἔχθρων δὲν ἐπέτρεψαν αὐτῷ νὰ συνάψῃ ἀποφασιστικὴν μάχην· εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσε καὶ ἡ διαγωγὴ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, φυγόντος εἰς τὴν πόλιν. Τὴν κατάστασιν ταύτην τὴν ἀθλίαν καθορῶν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος καὶ ἔχων μόνον εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ τὸ ἵππικόν, δι' οὗ παρηνώχλησε τὸν ἔχθρον ἐφ' ἱκανόν, ἠναγκάσθη καὶ αὐτὸς νὰ ἀπέλθῃ εἰς Τραπεζοῦντα, νομίζων οὕτως, ὅτι ἐλκύων τὸν ἔχθρον πρὸς τὰ κατὰ τὴν παραλίαν στενὰ μέρη καὶ ἀπομακρύνων τὸν Μελικ τοῦ στρατοπέδου θὰ καταστήσῃ δυσχερεστέραν τὴν θέσιν αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Μελικ ἄλλα ἔχων σχέδια, ἔρχεται διαβάς τὰς κλεισωρίας καὶ τὰ ὀροπέδια κατὰ τῆς Τραπεζοῦντος, καὶ στρατοπεδεύει ἀντικρὺ καὶ πρὸς Α. τῆς πόλεως, περὶ τὴν Μοῆν τοῦ Ἁγίου Εὐγενίου. Ὁ Ἀνδρόνικος ἐκλείσθη, ὡς εἶπομεν, ἐντὸς τῶν τειχῶν προνοῶν περὶ τῆς ὅσον ἔνεστι τακτικῆς καὶ ἐπιτυχοῦς ἀμύνης, ἀφ' οὗ ἤδη ἐγκατέλιπε τὸ σχέδιον τῆς ἐπιθέσεως. Οὐδέποτε ἡ Τραπεζοῦς εἶδε πρὸ τῶν τειχῶν αὐτῆς τοσοῦτον φοβερὸν ἔχθρον, καὶ οὐδέποτε τοιοῦτος κίνδυνος ἠπειλήσῃ τοὺς κατοίκους αὐτῆς· γυναῖκες καὶ παῖδια, γέροντες καὶ ἄμαχοι ἄφωροι συνέρρουσιν εἰς τὸν ναὸν τῆς Χρυσοκεφάλου, δάκρυα καὶ δεήσεις ἀναπέμποντες πρὸς τὸν Ὑψίστον ὑπὲρ τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ προφανοῦς τούτου κινδύνου, ἀτενίζοντες πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Εὐγενίου, τοῦ πολιούχου αὐτῶν, ὃν, ὡς ἐκτὸς τῶν τειχῶν κείμενον, ἰθευθῆλουν οἱ ἔχθροι, μανιωδῶς ἀλλαλάζοντες καὶ προσκαλοῦντες χλευαστικῶς εἰς ὑποταγὴν τοὺς Τραπεζοῦντίους, ἀφ' ὧν δὲν ἐχωρίζοντο εἰμὴ μόνον ὑπὸ τοῦ τείχους καὶ τινος βαθείας χαράδρας, ἥτις περιώριζε τὴν Τραπεζοῦντα πρὸς Α. Ἡ πρώτη ἐπίθεσις τῶν Τούρκων ἐγένετο κατὰ τῶν πρὸς Β. τειχῶν, τῶν πρὸς τὴν παραλίαν· ἀλλ' ὁ μεταξὺ θαλάσσης καὶ τῶν τειχῶν στενὸς χώρος δὲν ἐπέτρεψεν αὐτοῖς νὰ κάμωσι χρῆσιν τῶν πολλῶν αὐτῶν ἀνδρῶν, ὧς ποτε ἐν τοῖς στενοῖς τῆς Σαλαμίνοιοις Πέρσαις νὰ χρησιμοποίησωσι τὰς πολλὰς καὶ μεγάλας αὐτῶν νῆας. Ἄλλως δὲ καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος ἀταράχως διήυθυε τὰ πρὸς τὴν ἄμυναν, ἐπισκεπτόμενος αὐτοπροσώπως ἅπαντα, καὶ ματαιῶνων πάσας τὰς ἐφόδους τοῦ ἔχθρου, ὃν ἐνέβαλεν εἰς μεγάλην σύγχυσιν, ὅτε κρατεράν ἐξοδὸν ποιήσας μεγάλην φθοράν προὔξενῃσεν αὐτοῖς, καταδιωχθεῖσι μέχρι τοῦ στρατοπέδου αὐτῶν· ἐν τῇ ἐξόδῳ ταύτῃ πολλοὶ καὶ σημαντικοὶ τῶν Τούρκων ἔπεσον, ἐν οἷς καὶ ὁ πολυθρύλλητος

τῆς Σινώπης διοικητῆς Εὐτων, ὃ καὶ αἴτιος τοῦ πολέμου τούτου, εἰς ὄφελος τῶν Τραπεζούντιων ἀποβάντος, καὶ ὃ ἐξάδελφος τοῦ Μελικ Γιασεδίν καὶ πλῆθος πολὺ ἐχθρῶν, μέγα δὲ θάρρος ἔλαβον οἱ ἐν Τραπεζούντι ὡς καὶ οἱ ἐξωθεν παραφυλάττοντες μακρόθεν, ὅτινες ἐρχόμενοι διήρπαζον καὶ ἐλιηλάτουν διηνεκῶς τὰ πολεμεφῶδια τῶν ἐχθρῶν.

Τὰς δυσπραγίας καθορῶν ὁ υἱὸς τοῦ Σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου ἐπείγεται νὰ ἀποπερατώσῃ τὸν ὀλέθριον πόλεμον, ἐφ' ᾧ καὶ ἀποφασίζει νὰ ποιήσῃται τὴν τελευταίαν, ἀλλὰ καὶ καταστρεπτικὴν δι' αὐτὸν ἐφοδον κατὰ τοῦ Μ. μέρους τοῦ τείχους νύκτωρ. Ἡ νύξ ἦτο ἀνέφελος καὶ αἰθρία, ἀλλὰ πυκνὰ καὶ θουελλώδη νέφη ἤρξαντο νὰ καλύπτωσι τὸν ὀρίζοντα καθ' ἣν στιγμὴν ἐκινεῖτο ὁ τοῦ Μελικ στρατὸς ἡσύχως καὶ τακτικῶς φέρων παχτοίας μηχανὰς καὶ κλιμακας διὰ τὴν ἐπὶ τοῦ τείχους ἀνάβασιν. Οἱ ἐχθροὶ προσήγγισαν καὶ ἀνήρχοντο διὰ τῶν κλιμάκων. Εἰς τὴν πρώτην διάσεισιν τῶν τειχῶν ἐπιστεύετο ἡ ἄλωσις καὶ καταστροφή τῆς πόλεως· ὁ δὲ Μελικ βέβαιος περὶ τῆς ἐπιτυχοῦς ἐκβάσεως τοῦ σχεδίου αὐτοῦ διηύθυνε τὰ πάντα ἐκ τοῦ στρατοπέδου. Οἱ φρουροὶ τῆς πόλεως ἐκ τοῦ κρότου τῶν μηχανῶν ἀφυπνισθέντες ἀπωθοῦσι καὶ καταρρίπτουσι τοὺς ἐπὶ τῶν κλιμάκων Τούρκους, μέγας δὲ θόρυβος γίνεται ἐνταῦθα καὶ ἀλλαλαγμὸς προσβαλλόντων τε καὶ προσβαλλομένων· γενικὴ δὲ ταραχὴ ἐν ἀκαρεῖ ἐπέπλησε τὴν πόλιν τῶν μὲν τρεχόντων πρὸς ἄμυναν ἐπὶ τῶν τειχῶν καὶ παρακλειούτων ἀλλήλους, τῶν δὲ πρὸς τὸν ἦχον τῶν κωδῶνων τῶν ἐκκλησιῶν· ἐν τῇ γενικῇ ταύτῃ συγχύσει ὁ οὐρανὸς οἰοεὶ φιλοτιμούμενος νὰ μετάρχη τῆς καταπληκτικῆς πάλης τοῦ σταυροῦ κατὰ τῆς ἡμισελήνου, συνεπλήρου τῆς φρικώδους ταύτης νυκτερινῆς σκηνῆς τὸ θέαμα· ἐξερράγη καταιγίς σφοδροτάτη ταύτην ἀρξαμένην διεδέχθησαν ἰσχυραὶ καὶ συνεχεῖς ἀστραπαὶ καὶ βρονταὶ καταπληκτικαί· ἐπὶ τούτοις δὲ χάλαζα καὶ βαγδαία βροχὴ καταπεσοῦσα τὰς μὲν τάφρους καὶ τὰς ὁδοὺς εἰς λίμνας μετέβαλε, τοὺς δὲ παραρρέοντας ρύακας εἰς ποταμοὺς ἀδιαβάτους κατέστησε· καὶ ἐβλεπέτις, λέγει ὁ Φίλαυ, ἵππεῖς μετὰ τῶν ἵππων αὐτῶν κατὰ κεφαλὴν φερόμενους, τοὺς δὲ τὰς κλιμακας καὶ τὰς μηχανὰς φέροντας ὑπὸ τῶν ρευμάτων παρασυρομένους, ὀλόκληρα δὲ τάγματα ὑπὸ τῶν χειμάρρων ἐξομούμενα εἰς γὰς ἀκτὰς τῆς μαινομένης θαλάσσης.

Ὁ Ἀνδρόνικος ἀφείς τοὺς πολιορκούντας εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῶν στοιχειῶν, ποιεῖται ἐξοδον ἀπὸ Β. κατὰ τοῦ στρατοπέδου τοῦ ἐχθροῦ,

ὄπερ ἐνέβαλεν ἀπροσδοκῆτως εἰς ἀταξίαν· οἱ ἐχθροὶ ἔφευγον καταλείποντες τὰ πάντα, οἱ δέ, διὰ τὴν ἀγνοίαν τῆς τοπογραφίας, διασκεδαζόμενοι ὑπὸ τῶν περιφρουρούντων Τραπεζούντιων κατακόπτοντο. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν Σελσουκιδῶν Μελίχ ἐν τῷ σκότει τῆς νυκτὸς ἐκ πανικῆς συσχεθεὶς φεύγει ἐλπίζων νὰ σωθῆ εἰς Βερβέτην ἐνθα, ὡς εἶδομεν, εἶχε στρατοπεδεύσει ἐπερχόμενος κατὰ τῆς Τραπεζοῦντος, ἀλλὰ μόλις ἔφθασε περὶ τὸ Κολάτιον καὶ ἐν τῇ θέσει Κεράσιον συλλαμβάνεται ὑπὸ τῶν ἐκεῖ παραφυλαττόντων ὀρεινῶν τῆς Ματζούκας, καὶ φέρεται αἰχμάλωτος πρὸς τὸν νικηφόρον Ἀνδρόνικον, ὅστις ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν λαμπρὰν νίκην, ἣν ἀπέδωκεν εἰς τὸν Ἅγιον Εὐγένιον, τὸν μὲν Μελίχ φιλοφρόνως ὑποδεξάμενος καὶ νέας καὶ ἰπωφελεῖς συνθήκας μετ' αὐτοῦ ποιησάμενος καθ' ἃς ἀπηλλάσσετο ἡ Τραπεζοῦς τοῦ ἐπαχθοῦς φόρου ὑποτελείας, ὃν ἐπέβαλεν, ὡς εἶπομεν, ἡ πτώσις τῆς Σινώπης καὶ τῆς παροχῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως, ἀπίστευεν αὐτὸν ἀσφαλῶς εἰς Ἰκόνιον πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἀλλεδίν, ὅστις ἐπίσης κατ' ἀνάγκην ἀπεδέξατο τὰς γενομένης συνθήκας. Εἶπομεν ἀνωτέρω, ὅτι τὴν περιφανῆ νίκην τοῦ Ἀνδρόνικου ἀπέδωκάν τινες εἰς τὸν Ἅγιον Εὐγένιον. Τοῦτο ἀναγράφει ὅ,τι Ἰωσήφ ὁ μητροπολίτης Τραπεζοῦντος (1349) (1) καὶ ὁ Λάζαρος σκευοφύλαξ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος, υἱὸς Ἀλεξίου Γ'. (1349—1390). Τὸ ἔργον τοῦ Λαζάρου ἐπιγράφεται οὕτω: «τοῦ ἐν Τραπεζοῦντι σκευοφύλακος συνοπτικὸς λόγος περὶ τῶν τοῦ μεγάλου Εὐγενίου θαυμάτων.»

«Ἐπεὶ δὲ τῶν θαυμάτων τὸ πέρασ εἰλήφαμεν ἃ διὰ γραμμάτων ἱστορίσαντες τινες παραδεδώκασιν, εἰ καὶ τὰ πολλὰ ἐν ταῖς ἐπισυμβάσαις τῇ πόλει ταύτῃ συμφοραῖς τε καὶ κακώσεσι, τὰ μὲν καὶ διαφόροις τοῖς ἐμπρημοῖς, ὁ χρόνος ἡμαύρωσε, φέρε δὴ καὶ τὸ κεφάλαιον τῶν θαυμάτων, ὃ οὐ διὰ μακρῶν τῶν χρόνων καὶ ἀνέκαθε γέγονεν, ἢ ἐξ ἀκοῆς παρελήφαμεν ἢ δι' ὄνειρων καὶ ἀμφάσεων παρεδόθη, ἢ πατροπάτορες ἐκεῖν' ἀνήγγειλαν, ἀλλ' ὄπερ οἱ πρὸς γένους καὶ τεκόντες καὶ θρέψαντες ἡμᾶς, ὀφθαλμοῖς ἐωράκασιν οικείοις καὶ παραδεδώκασιν ἡμῖν καὶ τοῖς πρό ἡμῶν, τοῦτο δὲ Θεοῦ θέλοντος, διηγησόμεθα.»

Ἄρχεται δ' ὡς ἐξῆς, κατὰ τὸ κείμενον, ὄπερ ἐξέδωκε πρῶτος ὁ Φαλ-

(1) Ἰδὲ Σ. Λάμπρου, Κατάλογον τῶν ἐν ταῖς Βιβλ. τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἑλλ. Κωδῆκων, Κανταβριγία 1895 σελ. 348. Ὁ Κωδῆξ οὗτος ἀνήκει τῇ Μονῇ τοῦ Διονυσίου, ἣν ὁ Τραπεζοῦντιος εἰδεύματο αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος.

μεράυερ ἐν τοῖς Πρωτοτύποις ἀποσπάσμασι, χρονικοῖς καὶ ἐπιγραφαῖς αὐτοῦ (σελ. 71—85.)

«Ἐπὶ τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει ἀοιδίμου βασιλέως Ἀνδρονίκου τοῦ Γίδου . . . Μελὶκ ὁ Σουλτάνος ὁ υἱὸς τοῦ Μεγάλου Σουλτάνου Ἀλλεδίνου μετ' αὐτοῦ τοῦ Γίδου ὄρκους διαλλαγῆς ἀπ' ἀλλήλων παραμειψάμενοι ἔφησαν μήποτε χωρῆσαι εἰς μάχας, ἀλλ' ἵνα ἐν εἰρήνῃ αἱ χώραι διάγωσι, καὶ οἱ περίοικοι τῶν φρουρίων ὧσιν ἀτάραχοι· ἀλλ' ἐλύθησαν αἱ σπονδαὶ αὐταὶ ἐξ ἀπονοίας τοῦ τότε τῆς Σινώπης κρατούντος καὶ τῷ Σουλτάνῳ ὑπέικοντος (Ραῖση) τοῦ Ἐτούμη ἐκείνου, καὶ μάχαι τοῦ Σουλτανικοῦ μέρους καὶ τοῦ Γίδου ἐφωρμήθησαν δι' αἰτίας τοιαύτας: Ναῦς τις πεφορτωμένη μετὰ τῶν δημοσιακῶν τελεσμάτων τῶν τῆς Χερσῶνος καὶ τῶν ἐκεῖσε κλιμάτων τῆς Γοθίας, καὶ τοῦ δημοσιακοῦ ἀρχοντος Ἀλεξίου τοῦ Πακτιάρη καὶ ἀρχόντων τινῶν Χερσωνιτῶν, ἐρχομένη ἐνταῦθα συγκομίσαι τῷ βασιλεῖ Γίδῳ τὰ ἐπίτεια τέλη, κυμαινομένης τῆς θαλάσσης εἰς Σινώπην προσέκειλε· καὶ ὁ βῆθεις δὲ Ραΐσης τὸ πλοῖον τοῦτο καὶ τὰ χρήματα καὶ τοὺς ἐντὸς ἀπαντας σὺν τοῖς ναύταις καταπορθήσας ἀφείλε· καὶ κατάφρακτα μετὰ ταῦτα πλοῖα κατὰ Χερσῶνος ἀπέστειλε, καὶ καθεῖλε τὰς χώρας αὐτῆς ὀλοκλήρως. Τοῦτο μαθόντων τῶν Τραπεζουντίων, ἔγνω καὶ ὁ Βασιλεὺς τὴν συμφορὰν τῶν βαρβάρων καὶ τῶν συνθηκῶν τοῦ Σουλτάνου τὴν κατάλυσι, ἐφ' ᾧ καὶ ὁ τῆς Σινώπης ἀρχων τοιαύτην ζημίαν ἐπήγαγεν· ἔθεν καὶ στόλον ἀγείρουσι κατὰ Σινώπης, καὶ στέλλουσιν ἐκεῖ πανοπλίαν, καὶ εὐθέως εἰς Κάρουσαν προσωρμίσθησαν, καὶ ἐληΐσαντο τὰς αὐτοῦ χώρας ἀπάσας, αἱ παρέκειντο, ἄχρι καὶ αὐτοῦ ἐμπορίου Σινώπης, καὶ αὐτὰς δὲ τὰς ναῦς, ἅς ἐν τῷ λιμένι εὖρον εἶλον, καὶ πολλοὺς ἀπέκτειναν ἐξ αὐτῶν καὶ τοὺς ἄλλους ἠχμαλώτισαν· οἱ δὲ γε τούτοις προσήκοντες καὶ οἱ τῶν πλοίων ναυαγοὶ ἐπανέστησαν τῷ Ραῖση καὶ λοιδωρον γλῶσσαν ἠκόνησαν κατ' αὐτοῦ. Στέλλει τοίνυν τοῖς τριηράρχαις μὴ μελήσας ὁ Ραΐσης πρέσβεις διαλλαγῆναι ζητῶν καὶ μετὰ πολλῶν τὸν Πακτιάριον καὶ τὸν Σέριον τὴν ναῦν ἐκείνην μετὰ τῶν χρημάτων εἰς αἰχμαλώτους μόνους ἀμείψαντες, οἱ τριηράρχαι οἴκαδε ἐπανήσαν χαίροντες (μετὰ πολλῶν χρημάτων). Ἀλλὰ καὶ ὅσα ἐκ τῶν κλιμάτων Χερσῶνος ἐκεῖνοι ἐληΐσαντο, οὗτοι καὶ ταῦτα ἐχομίσαντο. Τὸ δὲ Ἰκόνιον ὁ Σουλτάνος Μελὶκ τῇ ὑστεραίᾳ καταλαβὼν, ἐκεῖ, μαθὼν τὰ γεγενημένα, ταῦτί, οὐ φορετὰ ἠγήσατο, στέλλει δὲ παραχρῆμα εἰς Με-

λιτινήν, καὶ στρατηγούς συναγείρει. Εἰς Ἐρζερούμην δὲ ἤκων στρατὸν συναθροίζει τάχει πολλῶν δὲ εἰς Κελτσινήν ἀφικνείται, τοῦτο, πυθόμενος ὁ Βασιλεὺς, ὁ πολὺς ἐκεῖνος συναγείρει καὶ αὐτὸς στρατιὰν (πᾶν ὑπήκοον τῶν ἐπαρχιῶν συλλεξάμενος), καὶ ἐκστρατεύει κατὰ τῶν ἀντιπάλων κατοχυροῖ δὲ τοὺς στενωποὺς καὶ ἀμφοδούς τῶν περὶ χωρῶν, συγκαλεῖται δὲ καὶ συμμάχους· στρατὸν ἀπὸ τε Σωτηροπόλεως καὶ Λαζικῆς ἄχρι καὶ τοῦ Οἰναίου, ἐπιλέκτους ἠβῶντας, ἀκμάζοντας, ἐπιλέγδην εἰπεῖν ἅπαντας· ἐπεὶ δὲ ἤδισαν (οὗτοι) τὸ βαρβαρικὸν στράτευμα εἶναι ἀναριθμητὸν, δέει, πρὸς τὴν τοῦ κόσμου παντὸς κυρίαν καὶ δέσποιναν... καταφεύγουσι, καὶ τὸν ἐν μάρτυσι περιώνυμον Εὐγένιον τε λιπαροῦσιν εἰς βοήθειαν.— ὁ μέντοι Σουλτάνος διήκει τὸν τόπον τοῦ Κατακίου, ὃ ἐστὶ μεταξὺ Παῖπερτ καὶ Σαϊλούσας· ἐκεῖ δὲ καὶ τὰς σκηνὰς ἐπήγατο. Τοὺς δὲ γε Παῖπερτινοὺς εἶρετο τὴν ὁδὸν θέλων μαθεῖν, δι' ἧς εἰς Τραπεζοῦντα ἀπελεύσεται· οἱ δ' ἔξω καὶ πόρρω Χαλδαϊκῆς διοδοῦεν προσήκειν ἀντέφησαν· τὸ γὰρ θεμὰ Χαλδίας ἔστι δύσβατον· ἀλλὰ καὶ ἀνδρῶν πολεμικῶν εὐπορεῖ, καὶ οὐ ῥᾶδιον εἶναι τὴν διόδον· ἔστι δὲ οὐχ ἥμισυ δὸς ἢ λεγομένη τοῦ Στενοῦ ἢ ἀπάγουσα εὐθείως ἄχρι καὶ Τραπεζοῦντος αὐτῆς· καὶ οὕτως ὁ Σουλτάνος ἐπεσημήνετο προσθῆναι τὰ ὄργανα, καὶ τὸ σύνθημα γέγονε, καὶ αὐτῆμαρ ἐπάνω που τοῦ Στενοῦ κατεσκήνωσαν. Ὁ δὲ Κομνηνὸς Βασιλεὺς τὸν καλούμενον Πολεμάρχην Θεόδωρον ἐν αὐτῷ τῷ στενῷ ἀνωτέρω τοῦ Χορτοκοπίου μετὰ τινων ἐρρωμένων ἀνδρῶν περισκοπήσαν ἐπίστειλεν· οἱ δὲ καὶ ἔργα πάνδεινα τοῖς βαρβάροις ἐπήγαγον ἐν τῇ εἰσελεύσει καὶ ἐξελεύσει· ἄλλους δὲ ἰνίους μετὰ τοῦ Ἀκριβιτζιώτου Γεωργίου παρὰ τὴν δύσληπτον χώραν τοῦ ἁγίου Μερκουρίου ἀπελθεῖν ἐκέλευσαν. Αὐτὸς δ' ὁ βασιλεὺς, ὡς πολέμων πολλῶν ἔμπειρος καὶ λίαν ἀγχίνους ἀνδρας εὐτόλμους ἰππέας πεντακοσίους, δόρατα καὶ ἀσπίδας μόνον ἐπαγομένους παραλαβὼν εἰς Λάβραν ἀπῆει, ἧς τὸ φρούριον ἀσφαλισάμενος εἰς τι χωρίον καλούμενον Βερένιαν ἦει καὶ εἰς τὴν ἐκεῖσε ἰδρυμένην μονὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἰσελθὼν . . . καὶ τὸν ἐκεῖθεν ῥύακα κατιῶν εἰς γέφυραν ἐπανῆει· εἰς δὲ τὸ λεγόμενον Δικαιοσίημον (Τσεβισλίκι) καταντήσας ἐν τῷ ἰδρυμένῳ θείῳ σηκῷ ἐπάνω τῆς πέτρας τοῦ θείου μάρτυρος Θεοδώρου εἰσηλθε καὶ ἐπακαλεῖτο ἐκεῖθεν τὸν Ἅγιον εἰς βοήθειαν· τοῦ δὲ ἱερέως τὴν ἀναίμακτον ἱερουργίαν τελουῦντος . . . ἤδη τὸ ἐπιλέγδην ἐκκριτον τῶν βαρβάρων σύνταγμα εἰς Δουβερᾶν ἱεφθάκει· αὐτίκα δὲ καὶ ὁ πολέμαρχος

Θεόδωρος θάπτον προφθάσας, ἀνήγγειλε τῷ βασιλεῖ ταῦτα καὶ παρακάλει αὐτὸν τοῦ νῶν ἐξελθεῖν καὶ ἀπάραι· ὁ δὲ μαθὼν τοῦτο, ὅστις ἦν ἀφωσιωμένος τῷ Θεῷ ἄχρις οὐ ἢ μυσταγωγία τέλος λάβῃ, καὶ οὕτως μετάσχη τῶν ἀχράντων τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων· εἶθ' οὕτω πεποιθὼς Ἰππῶ ἐπιβαίνει γοργῶ ἄμα τοῖς πεντακοσίοις ἰππεῦσι, καὶ μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς φωνήσας, γνῶτε ἔθνη καὶ ἠττάσθε, ἤλαυνεν ἡρεμαίως, καὶ φθάσαντες τὴν γέφυραν διεπέρασαν· οἱ δὲ βάρβαροι ἐπεὶ ἤσθοντο (σκοπὸς γὰρ ἦσαν ὡσεὶ δισχιλιοὶ) τὸν βασιλέα σὺν τοῖς ὀλίγοις ἐκείνοις τὴν ὁδὸν αὐτὴν διερχόμενον, ἤλαυνον κατὰ νῶτων αὐτῶν· ἐν δὲ τῇ ἐκεῖ πεδιάδι φθάσαντες ταχύτερον ἤλαυνον, καὶ ἀμφοτέρων τὰ δόρατα πρὸς ἀσπίδας ἐδοῦπησαν· οὕτω δὲ τὸ α'. κέρας τῶν πολεμίων ἐδέδεσαν τὴν τε ὁδὸν καὶ τὰς ἐνέδρας καὶ οὐκέτι ἀντεῖχον, ἀλλὰ φεύγοντες ἐπιπτον ἐν τῷ ποταμῷ καὶ τινες καὶ ἔθανον· ἄλλοι δὲ ἔφευγον κατὰ κράτος· ἐκείσε τοίνυν ὁ πολεμάρχης ἔργα θαυμαστὰ καὶ λόγου πολλοῦ ἄξια κατὰ τῶν πολεμίων εἰργάσατο· ὁ δὲ Σουλτάνος μετὰ τῶν συνθημάτων κατερχόμενος ἐπεὶ ἔμαθε τὴν πτῶσιν καὶ τὴν ἤτταν τῶν ἑαυτοῦ κατασκόπων, ὀργῶν ὡσεὶ τάχος ἰέναι κατόπιν, ὁμῶς τοῦτο οὐ πέπραχεν· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς προβλέπων τὴν μυρίαν ἐκείνην ἐφοδὸν τῶν βαρβάρων ἐπὶ τὴν ἀνοδὸν τοῦ χωρίου Σαχνόης ἀνέδραμε, κάκειθεν εἰς Λάβραν τὸ φρούριον ἦκει· τοῖς δὲ ἐκείσε φύλαξι τὰ γεγονότα σημάνας, καὶ τὰς ἀμφοδούς κατοχυρώσας τὴν Τραπεζουντίων κατέλαθεν· ἐπεὶ δὲ καὶ οἱ τοῦ Σουλτάνου πολεμήσαι οὐκ ἔφθασαν, ὡς προεῖρηται, καὶ οὗτοι τῇ Τραπεζουντίων προσέβαλον· πηγνύμεσι δὲ τὰς σκηνὰς ἀγχοῦ τῆς μονῆς τοῦ ἀγίου Εὐγενίου τῆς παλαιᾶς κύκλωθεν· τούντεῦθεν δὲ κύκλω τοῦ ἄστεως περιενόστουν . . . καὶ τῷ πλήθει οὐκ εὐαρίθμητος. Ἡ Τραπεζοῦς δὲ πρὸς μὲν τὰ τεῖχη ἀνάλωτος, πρὸς δὲ τὸν στρατὸν καὶ τὸν δῆμον, ἐνδον, χαλεπῶς οὐκ εὐρεῖα ἦν· οὐπω γὰρ αὐτῷ τὰ τεῖχη ἄχρι καὶ αἰγιαλοῦ κατερχόμενα . . . ὅθεν καὶ ἠνιάτο ὁ Γίδος, ὁ χρηστός βασιλεὺς, ἐπεὶ τὸ ἐμπόριον πυρίκαυστον γέγονεν· οἱ δὲ πολέμιοι πανταχόθεν συνέτρεχον· ὁ γοῦν βασιλεὺς . . . ἡλίου δὲ πρὸς δυσμὰς γενομένου, καὶ ἐπιλαμβανομένης νυκτός, περὶ πρώτην μοῖραν αὐτῆς ἐκ τῆς μικρᾶς πύλης τῆς ἀπρωγωνιαίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ καλουμένου Λιμνιώτου ἐξῶν (τῆς Κόρτης) καὶ κατὰ τὰς ἐπάλλξεις τῆς πόλεως κατιῶν τὸν περικαλῆ ναὸν τῆς πανυμνήτου Κόρης κατελάμβανε . . . παννυχίους ὕμνους καὶ αἰτήσεις ἀνέπεμπε Θεῷ . . . Καὶ τοῦτο μὲν ὁ καλὸς βασιλεὺς τὰς νύ-

κτας ἐποίει, τὰς δὲ ἡμέρας τοὺς ἀντιπάλους βαρβάρους μαχόμενος ἦν μεθ' ἡμέρας δέ τινας περιῶν ὁ Σουλτάνος κύκλω τὴν πόλιν καὶ ὄρων αὐτὴν ἀπροσμάχητον, καὶ τὰ βέλη συχνῶς βαλλόμενα, ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ μεσημβρινοῦ μέρους τοῦ ἄστεως οὐκ ἦν τῶν ἀντιπολεμούντων ὁδὸς βásiμος ἀγγίστα ἐξ ἐπιφανοῦς, ὥστε ἐλθεῖν εἰς χεῖρας κατὰ μέτωπον, ἐξ ἄλλου δὲ τινος μέρους ἀνεκαλεῦετο πολεμεῖν. Ὅσοι γοῦν τῶν βαρβάρων ἐκ τοῦ ἀγίου Εὐστρατίου τῆς ἀνωθεν λεωφόρου προσῆγγιζον, τοσοῦτοι καὶ ἐκ τῶν τῆς Κόρτης πυλώνων ἐξήρχοντο, καὶ τοῖς ἀντιπάλους ἐμιγνύοντο· καὶ οὗτοι βραδίως διεστέλλοντο· ἐπεὶ δὲ πολεμοῦντες αἰεὶ ἐκλινον νῶτα καὶ ἐπιπτον, ἀλλὰ καὶ οἱ πόρρω, ἄτε ὄντες πολλοί, ἰστάμενοι ἀπὸ τοῦ μέρους τοῦ ἐμφανοῦς χώρου, ὅς τὴν σήμερον Ἐπιφάνεια λέγεται, καὶ ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Λογγίνου καὶ τοῦ Ἁγίου Εὐγενίου διὰ μέσου ἰστάμενοι, μὴ δυνάμενοι δὲ διὰ τὸ δυσέμβατον ἐγγίσειν καὶ βαλεῖν ξίφος καὶ τρῶσαι, ἐκεῖ μὲν ἀπέισαν ὡς δ' εὐάλωτον τὸ ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ αἰγιαλοῦ μέρος ἦν καὶ πεδινώτερον ἐκεῖ κατεσκήνουν (προεδρεύοντες ὧδε· καὶ ἐσκήνωσαν ἀπὸ τῆς παλαιᾶς ἐξαρτήσεως καὶ τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου καὶ ὄλου τοῦ παραλίου ἄχρι τοῦ δυτικοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς ἀγίας Βαρβάρας καὶ τῆς σὺν αὐτοῖς) καὶ ὑπεσημήναντο οἱ σαλπισταὶ τὸ πολεμικὸν καὶ φωνὴ μία παρὰ πάντων τῶν ἀθίων ἐκπεφώνηται· καὶ τὰς μὲν καταφράκτους ἔστησαν πλησίον τοῦ τείχους οἱ στρατάρχαι, τοὺς δὲ σφενδονίτας, καὶ λιθοβόλους, καὶ τοξότας, καὶ ἀσπιδοφόρους ὀπισθεν, μέσον δὲ τῶν τοσοῦτων καὶ τειχοσειστας· τῆς δὲ μάχης συρραγείσης, ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ στρατάρχαι καὶ ὅσοι τῶν ἀγωνιστῶν ἵππων ἐφεδροὶ, ὄρωντες τοὺς ἀπὸ τοῦ νεῶ τοῦ Ἁγίου ἰσταμένους οὐκ εὐτόλμως, ἀλλ' ὀλιγωρουμένους, ἀνοίξαντες τὰς τῆς Ἁγίας Δυνάμεως πύλας καὶ δύναντες ἐξ ὕψους εἰληφότες ἐξήρισαν καὶ οὐκ ἠρέμησαν, ἀλλ' ὥρμησάν κατ' αὐτῶν· οἱ δὲ βάρβαροι μὴ ἐνεγκόντες ταύτην τὴν ἐφοδὸν κλίνουσιν αὐτοῖς νῶτα καὶ φεύγουν οὗτοι πάντες· καὶ ἀναβάντες εἰς τὰς σκηνὰς ἐνθα τῶν Κατῶνων ὁ τόπος ἦν ἀπέκτειναν μὲν ἀπὸ τούτων πολλοὺς, καθήρπασαν δὲ καὶ αὐτὰς τὰς σκηνὰς καὶ τὰ χρήματα· ὅπερ μαθὼν ὁ Σουλτάνος καὶ οἱ στρατάρχαι ὥρῳδησαν· εἶτα καὶ ἅμα πάντες ἄρδην γενόμενοι κατόπιν, ὡς εἶχον ἐξώρμησαν· ὁ μὲν τοι βασιλεὺς θεασάμενος τὸ πλῆθος τῶν βαρβάρων πασσοῦδι ἐπερχόμενον, ἐφορμητικὸν ἐπεφθέγγετο ἐπιφώνημα πρὸς τὸ οἰκτεῖον στρατεύμα· ἐπὶ ταῦτόν γὰρ ἅπαντας συναθροίσας, ἵππεῖς εὐθυδρο-

μήσαι ἐκέλευσε πρὸς τὸν τοῦ ἁγίου Προκοπίου ναόν· γενόμενος δὲ ἐκείσε, ἐπεὶ καὶ τινὰς τῶν βαρβάρων ἰππεύσαντες ἐφθάκασι προσέμιξαν, καὶ ἐξ ἑκατέρων πίπτουσιν οὐ πολλοὶ ἐκ δὲ τῶν ἐχθίστων ἐπισημότεροι πίπτουν ἄνδρες οὐχ ἥκιστα μάχιμοι Σανταδὶν ὁ τοῦ Σουλτάνου πρωτοζάδελφος, Ἐτούμης τε ὁ Ραίσης ὁ τῆς Σινώπης ἄρχων· καὶ ἕτεροι τῆς Κελτζίκης τε καὶ Σεβαστείας. Ἐκ δὲ τῶν Ρωμαίων ἄνδρες περιφανεῖς τε ὁμοίως καὶ εὐτολμοὶ Γεώργιος ὁ Τορνίκης ἐκείνος, καὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ καταλόγου στρατάρχης, ὁ Ἀκριβιτζιώτης Θεόδωρος, καὶ Νικόλαος ὁ Καλλοθέτης, καὶ Νικήτας ὁ Θαλαβίτης, καὶ Ἰωάννης ὁ Σαγξῆς· οὐ δὴ καὶ ἡ σύζυγος ἀνδρεία οὔσα γυνὴ καὶ τοῖς τρόποις χρηστή, τὴν τοῦ Πετσεᾶ στάσιν τὴν ἐν τῷ χωρίῳ Ἀμμώδει τῇ μονῇ τῆδε ὑπὲρ τοῦ μνημείου τοῦ ἐκείσε ἀνέθηκεν. Ἐπειτα μὲν τοι κατὰ πόδας παντὸς τοῦ στρατεύματος τῶν βαρβάρων κεινηκότος, ὁ βασιλεὺς ἐλάσας ἤσυχος τὸ στράτευμα καὶ διὰ τοῦ ρύακος τοῦ ἁγίου Γεωργίου διαβιβάσας, καὶ τοῦ χώρου τῶν τριῶν Καρυῶν, ἀκινδύνως τὴν πόλιν εἰσῆλθεν. Ὁ δὲ γε Σουλτάνος ἀποτυχὼν ὧν ἠλπίζε κατηφείας πληροῦται καὶ χόλου· ὄθεν καὶ ὅλως κατὰ τοῦ θείου ναοῦ τοῦ Ἁγίου Εὐγενίου ἐξορμήσας καὶ θελεῖν μὲν τὰ ἄνω κατασπᾶν ἐπιτάττει, τὸ ἔδαφος δὲ ἐξορρῦττει. . . τὸ δὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ στρατεύματος πλῆθος οἷα θῆρας κατὰ τῆς πόλεως ἅπαν ὠρύεται, καὶ εὐχερῶς εἰς τὴν αὔριον λέξεσθαι προσδοκοῦντες ἤδη δὲ καὶ μετὰ κυμάτων καὶ κρότων Ἀραβικῶν καὶ κραυγῶν τε Λιβυκῶν πάντες ἐφορμήσαντες οἱ βάρβαροι ἐκ τοῦ ὄρεινου τῇ πόλει μέρους προσέβαλλον ἄχρι πυλῶν, καὶ μιᾷ βοῇ πάντες βαρβαρικῶς προσηλλάλαξαν, ὥστε κατασεισθῆναι τὴν γῆν, καὶ τὸν οὐρανὸν κατασπᾶσθαι, καὶ δέους γενέσθαι πάντα μεστά. Καὶ τοῦτο μὲν οἱ βάρβαροι· ἀντιβάλλειν δὲ ἀκροβολισμοῖς αὐτοὶ οἱ τῆς πόλεως οὔτι προὔθυμήθησαν ἄχρις ὀλίγον κατολιγώρησαι τοὺς πολεμίους καὶ ἀμβλυθῆναι τὰ βέλη. Ἐπειτα δὲ θυμομαχοῦντες οἱ παῖδες τῶν Λαζῶν ἄφνω ἐξήεσαν πεζοὶ μὲν βάλλοντες βέλεσι πικροτέροις τοὺς ἀντιμάχους· κατόπιν δὲ καὶ τὸ ἵππικὸν ἅπαν ἐξιππεύσαντες στράτευμα πολὺ μὲν ἔκτειναν, πολλοὺς δὲ ἐζώγησαν· ἦν μὲν οὖν ταῦτι καὶ οὕτως εἶχεν. ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπεὶ τὸ ἄγριον καὶ ἀπηνές τοῦ Σουλτάνου ἑώρα, ἥκιστα μὲν ἠρεμῆσαι θέλων καὶ ἄνεσιν δοῦναι τινὰ τῇ μάχῃ, ἀλλὰ ῥέπων καθ' ὥραν. . . ἔτι δὲ τοῦ πλῆθους τοῦ δήμου ἀπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ ἀπὸ τῆς συνοχῆς τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἐκ τούτων στενώσεως τῆς πόλεως πιεζομένου (οὐπῶ γὰρ ἐτετελίστο τὸ

ἔξωθεν φρούριον ἀπὸ τοῦ παλαιῦ καὶ μεγάλου ἄστεως ἄχρι καὶ θαλάττης αὐτῆς διερχόμενον· βᾶσιμας ἔτι ὁ χῶρος οὗτος ἦν τοῖς πολεμίοις καὶ ὁ αἰγιαλὸς ὁ ἐν τούτῳ) ἐδεδῖει ὁ ἀναξ καὶ ἔλυπετο . . . ἤδη δὲ ὑπαυγαζούσης ἔωθεν τῆς ἡμέρας αὐτῆς διὰ τοῦ ὀρεινοτέρου μέρους τοῦ ἄστεως, τῆς μεγάλης Κόρτης ἀγχοῦ, προσέβαλλον οἱ ἔχθιστοι βάρβαροι ἄκρως ἐξωπλισμένοι καὶ ἐγγίσαντες ἐπειρώντο· ὁ δὲ Σουλτάνος τοιαῦτα ἔλεγε τοῖς ἐν τῇ πόλει : μὴ ἀπατάσθε, ὦ Τραπεζούντιοι, ἐπὶ τῷ Θεῷ ὑμῶν μηδ' ἐπ' αὐτῷ τῷ λεγομένῳ Εὐγενίῳ· αὔριον γὰρ καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ, ὃν ἡμεῖς τιμάτε, κατερημῶσω καὶ ὑμᾶς ἀρῶ· οἶδα γὰρ τῶν ἀναγκαίων ὑμῶν ἔνδειαν καὶ τὴν λειψυδρίαν, καὶ τὴν ἄλλην ἦν περ ἔχετε κάκωσιν. Ταῦτα τὰ γε βλασφημίας γέμοντα φήματα καὶ ὁ κρατῶν ἤκουσεν, ἤλγησε δὲ φανερώς ἐπὶ τούτοις, δάκρυα ἐκ τῶν ὀμμάτων ἐξέρρει· ὅμως ἀναλαθὼν ἑαυτὸν, τὸ δὲ πρᾶγμα ἐπεχειρίσατο· ἤτησεν ἐλθεῖν τῶν πολεμίων ἐνλίους ὡς αὐτὸν τῆς πόλεως ἔνδον, καὶ πληρῶσαι σπονδὰς εἰρηνικὰς τοῦ ἐκτελέσαι τὰ θελήματα τοῦ κρατοῦντος αὐτῶν, καὶ διαλλάξασθαι καὶ ἦκον καὶ εἰσεληλύθασιν καὶ σπονδὰς καὶ ἀλλαγονείας καὶ ὑπεροφίας ἤτουν, μεστάς. Ὁ δὲ βασιλεὺς μεγάλῳ φρον ὑπάρχων, καὶ καθ' ἑαυτὸν ἀναπολήσας τὰ λεγόμενα δεξιῶς αὐτοὺς πεφιλοτίμηκε, καὶ ἀβρὰς τραπέζας ἐκοινώσατο· εἶτα καὶ ἵπκασάμενοι διὰ μέσης τῆς πόλεως διήρχοντο οὗτοι, καὶ κατασκοποῦντες οὗτοι τὰ στρατεύματα, κἂν ταῖς ἀγέλαις τὰ ζῶα, βοῦς, πρόβατα, τὰ κρέατα διάφορα, ὀφοποιῶν μαγγανείας, οἶκους τραγημάτων μεστούς, σιτῶνας σίτου πλήρεις, οἰνωνάς τε καὶ κρεοπωλεῖα διάφορα, ἀλλὰ καὶ ὑδάτων ῥύακας, καὶ κρουνοὺς ἐκχεομένους ἐκ τῆς μεγάλης πύλης τοῦ αἰγιαλοῦ καὶ πελαγίζοντας· καὶ μετὰ τὸ διελθεῖν τοὺς βαρβάρους . . . καὶ θεάσασθαι ταῦτα κενὸς ἐξαπέστειλεν. Οἱ δ' ὑποστρέψαντες πάντα ὅσα εἶδον καὶ ἤκουσαν τῷ Σουλτάνῳ ἀπήγγειλαν.—Καὶ ὃς ἤνιωτο ἀκούσας· οἱ δὲ Χαλδαῖοι καὶ περὶ τὴν Ματσούκαν, ἐπεὶ ἔμαθον τὰς πρὸς τοὺς βαρβάρους ἀντιπράξεις τῶν Τραπεζουντίων, εὐτολμοὶ γεγονότες καὶ ἐπὶ τῶν νυκτῶν ὑποθέοντες, ἤρπαζον ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τῶν πολεμίων ἵππους, ἐπόρθουν, ἐζώγρουν, καὶ τὰς φυλάξεις ἐκράτουν, καὶ κατεδίωκον· ἤσχαλλε δὲ ἐπὶ τούτῳ δεινῶς ὁ Σουλτάνος . . . (Ἐνταῦθα ἐλλιπὲς τὸ χωρίον, ἀναφέρει περὶ λιτανείας γενομένης εἰς τε τὴν Θεοτόκον καὶ τὸν Ἅγιον Εὐγένιον) . . . αἰθρίας γὰρ οὔσης τῆς νυκτὸς (ὅτε δηλαδὴ ἔκαμον τὴν τελευταίαν ἔφοδον κατὰ τῆς πόλεως)

ἀθρόως ἀστραπή μεγάλη, ὡς δοκεῖ, πῦρ ἄρρητον χεῖσθαι ἀπὸ τῶν τεσσάρων τῆς Οἰκουμένης μερῶν ἐξέλαμψεν, ὥστε ἐνισχεῖν τῶν ἀντιπάλων τὰ ὄμματα, καὶ τὰς ἀθέους ψυχὰς ἐκπλήξαι, ὕδατα δὲ σὺν αὐτῇ κατερρῦη, καὶ βρονταὶ συνεδούπησαν, καὶ χάλαζαί τε βραγδαῖαι κατέπεσον, καὶ ὄμβρος τε πολὺς κατήνεκτο κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην ἐπὶ τοὺς ἄφρονας . . . οἱ δὲ βάρβαροι, ἐκ τοῦ θαύματος, ὅπερ ἐμβρόντητοι γεγονότες ἔνθεν κάκειθεν διεσκιδάσθησαν, καὶ μὴ συνιέντες, οἱ μὲν περὶ τὰ κοῖλα τοῦ βουνοῦ ἐπλημμέλουν προσκόπτοντες, οἱ δὲ κατὰ κρημνοῦ τῶν ὄρων ὄρμησαν ἐφιπποὶ τὸν κρημνὸν ὥσπερ ἱππήλατον, οἱ δὺσμοροι νομίζοντες, καὶ πρὸ τοῦ τῇ γῆ πελάσαι τὰς δυστυχεῖς αὐτῶν ψυχὰς ἀποτόμως ἀπορρευγόμενοι· ἕτεροι δὲ περὶ τὰς τῶν ὀρέων ὑπωρείας γεγόμενοι τῆς ἑαυτῶν πανοπλίας ἀπεβάλλοντο· καὶ ἄλλοι δὲ ἀπὸ ψήξεως ἀπεβίωσαν. Καὶ τοῦτοις μὲν τοῖς ἀθείοις καὶ πολεμίοις τοιοῦτο ἦν, οἱ καθ' ἡμῶν ἰλθόντες ἀπάναντο τέλος. Ὁ δὲ τούτων ἀρχων Μελίχ μετὰ πρώτης φάλαγγος τῶν φυλάκων αὐτοῦ φεύγει περὶ τὴν Κάσαστιν, ἡμέρας ἤδη αὐγαζούσης εἰς τὸ Κουρατοτροφιῶν ἀφίκτο. Τοῦτο δὲ ἐπεὶ ἔγνω τινὲς εὐζῶνοι τῶν Μαντσουκάτων, ἐπιδραμόντες τοῦτον ἐζώγρησαν, ἐξ ὅτου καὶ ἔναός ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ τῷ μεγάλῳ Εὐγενίῳ ἀνωκοδόμητο, δε ὄραται ἄχρι καὶ τήμερον. (Ὁ μὲν τοι βασιλεὺς ὥσπερ ἀγγλίνους καὶ εὐ μάλα εἰδὼς τὰ τοῦ μεγαλοδώρου Θεοῦ διὰ τὸν Εὐγένιον θαύματα . . . εἶτα μετὰ τὴν τελετὴν τῆς εὐχαριστίας ἀποβάντες κύκλῳ περιήφεσαν τὰς ἐκείνων σκηνὰς· χρημάτων δὲ πλήρεις ἀνεῦρον αὐτάς ἐρήμους πάντη ἀνδρῶν καὶ ἀνεῖλον, καὶ ἵππους, καὶ ὄπλα, ὡς ἔρριμένα φάναι ἰληῖσαντο). Ἄλλ' ὅσους ἀποφυγόντας περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ταύρου εὐρόντες οἱ Μαντσουκάτοι καὶ Χαλδαῖοι εὐζῶνοι τίς ἀριθμήσειεν; ἀλλὰ τότε καὶ τὸν Σουλτάνον ἐκείνον ἤγαγον δέσμιον. Ὁ δὲ βασιλεὺς φιλανθρωπία μᾶλλον νικώμενος, οὐ δέσμιον οὕτως ἰδεῖν ὑπῆνεγκεν . . . ἀλλ' ἠθέλησεν ἡσυχῶς περιοδεῦειν εἰς παραπομπὴν αὐτόν, καὶ ἡμέρως ὑποστηριζόμενον δυσὶ τῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν, ἕως οὐ περιέλθει· εἶτα καὶ ἱππότην γενόμενον σὺν τῷ δῆμῳ ἐπομένῳ περιτέναι τὸν αἰγιαλὸν χῶρον, καὶ τῆς μεγάλης πύλης τῆς πόλεως εἰσελθόντων ἐν τοῖς βασιλείοις ἀγαγεῖν αὐτὸν οἴκοις· τοῦτον δὲ τὴν πόλιν εἰσδύοντα καὶ πρὸς τῷ μεγάλῳ ναῷ φθάσαντα τῆς παναχράντου Θεομήτορος λέγεται βύθιον τι στενάξας ἀπὸ μίσσης καρδίας, πολὺ αὐτὸν ταλανίσας, ὡς τοῖς ματαίοις καταπεισθέντα ἀστραλόγοις ἐκείνοις, καὶ τῷ ὀφθέντι ξένῳ ἀνδρὶ Εὐγενίῳ

ἀκολουθήσαι, καὶ ἤδη ἀνηλεῶς καὶ δυστυχῶς διέρχεται τὴν αὐθεντικὴν τῶν Ρωμαίων λεωφόρον ὁδόν. Οἱ δ' ἀπάγοντες αὐτὸν ἤγαγον εἰς τὰ βασίλεια. Τοῦτον δ' ἰδὼν ὁ βασιλεὺς ἄγαν φιλοτίμως ἀποδέχεται, καὶ τῆς πλησίον αὐτῷ ἀξιοῦ καθέδρας μετ' οὐ πολὺ δὲ ὁ βασιλεὺς σκυθρωπόπτονα τι καὶ πάντα στρυφνὸν αὐτὸν θεασάμενος χεῖρά τε ὀρέγει καὶ πρὸς αὐτὸν ἔλκει. Καὶ εἶδες, ὦ Σουλτάνε, εἶπεν, ὅπως, οἱ τὰς συνθήκας τῶν ὄρκων παραβαίνοντες ἑαυτοῖς τεκταίνουσι χαλεπὸν; ὁ δ' ἀντέφη· ναὶ ἀληθῶς εἰρηκας, ὦ κράτιστε βασιλεῦ! ἡμεῖς γὰρ ἠπατήθημεν ἐπεὶ καὶ χώρας καὶ πόλεις ἐπορθήσαμεν καὶ εἰλομεν τῶν Ρωμαίων, οὕτω καὶ τούτων ἐνομίζαμεν ῥῆον ἐλεῖν· τίς δ' ἤδει τοιοῦτον πώποτε καὶ τοσοῦτον στερρὸν καὶ ταχύτατον φύλακα καὶ πολιούχον θερμὸν ὑπέρμαχόν τε τῆς πόλεως ταύτης, ὡς τὸν ὀφθέντα ἡμῖν Εὐγένιον (τὸ μέρος τοῦτο λείπει ἀπὸ τοῦ λόγου) ὅς καὶ πάντας ἡμᾶς ἀναιμωτῶ χερσὶν ὑμετέροις παρέδωκεν, ὡς ὄρας· ἠκούομεν γὰρ ποτε περὶ τῶν αὐτοῦ μεγάλων ἐργασιῶν, ἀλλ' ἠπιστοῦμεν· τὰ γὰρ πόρρω γενόμενα οὐ φοβεῖ τὰ πολλά· Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς χρηστότητι πᾶσι κερνῶν τὴν βουλὴν ἀνελαμβάνετο αὐτὸν ἀθυμοῦντα λόγοις χρηστοῖς καὶ πράσις. Ἄλλὰ τὰ γεγιγνόμενα, ἔφησεν, ὦ Σουλτάνε, οὐκ ἀπογίγνονται, ὡς φασί, κἂν ὅπωςδῆποτε αὐτὰ προβαίη· ἐπεὶ οὖν τὸ ὑμέτερον οὕτω προὔβη, καὶ ὁ χρόνος χαλεπὸν ὑμῖν τὸ τέλος ἐπήνεγκε, μὴ ἀθύμει, μήτε λυποῦ ὑπὲρ μέτρον, ἀλλ' ὅπερ αἰεὶ ὦν εὐτύχεις ἔχαιρες, καρτερῶν δὴ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ νῦν ἐφ' ὧν ἠστόχησας φέρων καλῶς νίνου. Καὶ ὅς, οὕτω χρή, ἔφησεν, ἡμᾶς φέρειν, τὸ δ' ἀγαθὸν καὶ συμπαθὲς τῆς ἡμετέρας ζωῆς τῇ σῇ χειρὶ, δέσποτα δέδοται. Καὶ ὁ Βασιλεὺς, ἀληθῶς εἰρηκας, ὦ Σουλτάνε, ὅτι τὰ παρόντα οὐ μόνιμα κἂν μέγα φαντάζωσι τρῶς περὶ ταῦτα ἐπισημένους. Διὸ δὲ τοὺς ἐπαίνους προσάγειν τοῖς ἐπὶ τισὶν ἀνδραγαθίας εὐτυχοῦσι καὶ μετριάζουσι ὁμοίως δὲ καὶ δυστυχοῦσιν ἐπιεικῶς φέρουσι. Οὐκοῦν δὴ φέρε τὰ κατὰ τὰ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ γενόμενα ἐν ἀληθείᾳ διηγήσαι ἡμῖν πάντα ταῦτα. Ἐὰν γὰρ ἐξείπης ἡμῖν πάντα ἐπὶ σε καὶ τὸ στράτευμά σου μεγάλην ὀφέλειαν ἔξεις, ἅτε καὶ τοῖς ἀκούουσιν εὐφροσύνην παρέξεις καὶ οὐ μετρίαν τὴν ἡδονήν . . . (ἐνταῦθα πάλιν ἔλλειπει) . . . Μετὰ δέ τινος ἡμέρας συνῆλθον βάρβαροί τινες ἀπὸ τῶν Συρμένων καὶ ἀλλαχόθεν, ὅτι διασκεδασθέντες ἐτύγχανον καὶ ὄσοι ἤχμαλωτίσθησαν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καὶ εἰς δόλους ὑπήχθησαν . . . Ὁ δὲ βασιλεὺς βουλὴν ποιησάμενος ἤρετο, ὅπως τὰ κατὰ τὸν Σουλτάνον

ποιῆσαι χρή γνῶμη δὲ κατ' αὐτὸ γενομένων πάντων, ἔδοξεν ἀπελθεῖν οἴκαδε τὸν Σουλτάνον ἐλευθερίῳ τοῦ βασιλέως θελήματι, διὰ τὸ τοῦ ἀνδρὸς περιφανὲς καὶ τὴν τῶν Τούρκων εἰς αὐτὸν σύμπνοιαν (παίδων τι φημί καὶ ἀδελφῶν Κραμιάνων), καὶ κατωτέρω μέχρι τῆς Σινωπέων πόλεως δὴγῆσαι καὶ προπέμψαι αὐτόν, ἵνα διασωθῆ εἰς τὰ ἴδια μετὰ εἰρήνης. Ἐξοδὸν ἢ βουλὴ καλὴ, καὶ τῆς βουλῆς ἤδη συστάσης, σπονδαὶ εἰρηνικαὶ προῦθησαν μέσον αὐτῶν, ὥστε μήτε στρατιωτικὴν θεραπείαν ἔτι διδόναι τοὺς Τραπεζουντίους τῇ Σουλτανικῇ ἐξουσίᾳ καθὰ καὶ τὸ πρότερον πολεμιστῶν στελλομένων ἐκεῖσε μήτε χρηματισμούς τινας μήτε μὴν δῶρα. Οὕτω δὴ τῶν σπονδῶν τελεσθεισῶν, σὺν τιμῇ καὶ τῇ ἄλλῃ προπόσῃ δορυφορίᾳ ὁ Σουλτάνος οἴκαδε ἐπανέζευξεν. Ἀφιγμένος τείνου εἰς Ἰκόνιον ὁ Σουλτάνος, οὐ τὰ συνήθη μόνον τῶν συνθηκῶν ἐξεπλήρου, ἀλλὰ γε καὶ ἔππους Ἀραβικοὺς καὶ ἄλλο τι τῶν ἐπισήμων ἐπ' ἐνιαυτοῦ ἐπεπόμφει τῷ βασιλεῖ Ἀνδρονίκῳ τῷ Γίδῳ. Τὰ δὲ τοῦ ἀγίου Εὐγενίου θαύματα ἀπανταχοῦ διεφήμιζε καὶ χρήματα κατ' ἔτος παρείχε δαψιλῶς τῇ μονῇ τοῦ Μάρτυρος . . . »

Τοιοῦτον εἶναι τὸ ἀτελὲς κείμενον τοῦ εἰς τὸν Εὐγένιον ἐγκωμίου τοῦ σκευοφύλακος Λαζάρου, ὅπερ ἐδημοσίευσεν, ὡς εἶπομεν. πρῶτος ὁ Φαλμεράϋερ καὶ μετὰ τοῦτον ὁ Σάββας Ἰωαννίδης μετὰ παραλλαγῶν καὶ διορθώσεών τινων τῶν εἰς τὸ κείμενον τοῦ χειρογράφου τῆς Μαρκιανῆς τῆς Βενετίας Βιβλιοθήκης παρεισφρησάντων λαθῶν. Ἡ Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη ἔχει πολλὰ τὰ χειρόγραφα τὰ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Τραπεζούντος ἀναφερόμενα, ἅπερ, ὡς εἶπεν ἡμῖν ὁ καθηγητὴς Σπυρίδων Π. Λάμπρος θέλει δημιοσιεύσει προσεχῶς.

Μετὰ τὴν μικρὰν ταύτην παρέχθασιν, ἐπανέλθωμεν ἐκεῖσε ὅθεν ὠρμήθημεν, ἥτοι εἰς τὴν καθ' ὀλοκληρίαν ἦτταν πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Τραπεζούντος τοῦ ὑπὸ τὸν Μελικ τουρκικοῦ στρατοῦ, τὴν γενομένην κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρονίκου (1224).

Ἡ παντελής ὁμως αὕτη ἀνεξαρτησία τῆς Τραπεζουντιακῆς αὐτοκρατορίας δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν, διότι ἄλλα περιστατικὰ ἠνάγκασαν πάλιν τὸν Ἀνδρόνικον, πέντε μετὰ ταῦτα ἔτη, ἥτοι τῷ 1229 ἢ 1230 νὰ συνάψῃ πρὸς τὸν Ἀλλεδίν συνθήκας οὐχὶ εὐνοϊκὰς πρὸς τὸ κράτος τῆς Τραπεζούντος. Ὁ μέγας Σάχης τῆς Ταταρίας Ζελαλδίν διαφιλονεικῶν πρὸς τὸν τοῦ Ἰκονίου Σουλτάνον τὴν κυριαρχίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπεφάσισε νὰ πολεμήσῃ κατὰ τοῦ Ἀλλεδίν ὁ Ἀνδρόνικος νομιζων, ὅτι

δὲν συνέφερον αὐτῷ νὰ τηρήσῃ οὐδετερότητα, κατὰ τὴν πάλιν αὐτῶν, ἀπεφάσισε νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τοῦ Ζελαλεδίν κατὰ τοῦ Ἀλλεδίν, πέμψας τῷ πρώτῳ ἐπικουρίαν ἐξ ἑνὸς συντάγματος ἀνδρῶν. Δυστυχῶς αἱ προβλέψεις τοῦ Ἀνδρονίκου διεψεύσθησαν καὶ ὁ πολὺς Ζελαλεδίν κατανικάται ἐν τῇ ἐν Ἀχλιᾶ αἰματηρᾷ μάχῃ ὑπὸ τοῦ Ἀλλεδίν (1229) καὶ μετὰ ἐν ἔτος (1230) ὑπὸ τῶν Μογγόλων καὶ κατέστη Μέγας Χάνης Ταταρίας ὁ τῶν Μογγόλων Οὐτάη, ὅστις ἦν ἰχθρὸς καὶ ἀντίζηλος τοῦ Ἀλλεδίν. Ὁ Ἀνδρόνικος ἀντὶ νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τοῦ Οὐτάς συνῆψε καὶ αὐθις, λίαν ἀσυνέτως συμμαχίαν μετὰ τοῦ Ἀλλεδίν ὑπὸ τοὺς προτέρους ὄρους προσφέρων φόρον τινὰ ἐτήσιον καὶ 200 λόγγας ἤτοι 1000 ἀνδρας, ὑπολογιζομένης ἐκάστης λόγγης εἰς πέντε ἀνδρας. Ἡ δευτέρα αὕτη τοῦ Ἀνδρονίκου συμμαχία μετὰ τοῦ Ἀλλεδίν, ὅστις πρὸς ζημίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐβασίλευσεν ἐν Ἰκονίῳ μέχρι τοῦ 1237, ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ἐπαχθεῖς ὄρους, ὑφ' οὗς καὶ μετὰ τὴν τῆς Σινώπης ἀλωσιν, ὡς εἶδομεν, ὑπῆρξεν, ὅπως δῆποτε σωστική· διότι οἱ Μουσουλμάνοι θεωροῦντες τὸ ἐμπόριον αὐτῶν ἐξησφαλισμένον μᾶλλον μενούσης τῆς Τραπεζοῦντος οὐδετέρας, δὲν ἐπέβαλον τῷ Ἀλλεδίν τὴν κατάκτησιν αὐτῆς, ἀλλ' ἐὰν δὲν ἐγένετο τοῦτο, ἐν τῷ μεταξύ ὅμως οἱ Μογγόλοι ἐδίωξαν ἀπὸ τῆς Τυφλίδος τὴν Ρουσαδάναν βασίλισσαν τῆς Γεωργίας καὶ φυλαί τινες Ἰθηρικαὶ καὶ Λαζικαὶ τέως ὑποτελεῖς τῇ Τραπεζοῦντι ἀποσπασθεῖσαι ἀπέτελεσαν ἴδιον κράτος, οὗ βασιλεὺς ὠρίσθη ὁ υἱὸς αὐτῆς Δαβὶδ ἰδρεύων ἐν Μογγολίᾳ. Ὡς δὲ μὴ ἤρκει τοῦτο ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τῆς Τραπεζοῦντιακῆς Αὐτοκρατορίας πλούσιαι χῶραι, αἵτινες, κατὰ διαφόρους χρόνους κατακτηθεῖσαι καὶ πάλιν ἐλευθερωθεῖσαι, ἀπέτελεσαν τὸ πολυτάραχον καὶ πολυπαθὲς βασίλειον τῆς Γεωργίας διατηρηθὲν μέχρι τοῦ 1799, ὅτε ὁ Γεώργιος Θ', τελευταῖος βασιλεὺς αὐτῆς, παρεχώρησε θνήσκων τὸ βασίλειον αὐτοῦ τῷ Παύλῳ Α' αὐτοκράτορι τῆς Ρωσίας. Τοιαύτη ἐδημιουργήθη κατάστασις ἐν Τραπεζοῦντι, ἧς δὲν ἐπέζησεν ὁ Ἀνδρόνικος, ὃς βασιλεύσας τριακαίδεκα ἔτη ἰκοιμήθη στψμγ'. (1235) καταλιπὼν τὸ βασίλειον τῷ αὐτοῦ μὲν γυναικαδέλφῳ, υἱῷ δὲ πρωτοτόκῳ Ἀλεξίου τοῦ Α' τοῦ Μεγάλου Κομνηνοῦ, Ἰωάννῃ τῷ Ἀξούχῳ.

Γ.

Ἰωάννης Α΄. ὁ Ἀξούχος

(1235—1241)

Ὁ Ἰωάννης δ' Α΄ ἐβασίλευσεν εἰρηνικῶς, διότι οὐδὲν φαίνεται ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ πολεμικὸν ἔργον. Λέγεται δὲ ὅτι παίζων ἐν τῷ *τζικανιστηρίῳ* ἐκρηνίσθη ἀπὸ τοῦ ἔππου καὶ σπαραχθεὶς ἀπέθανε μετὰ ἐξαετῆ βασιλείαν ἐν ἔτει στψμθ'. (1241). Τὸ *τζικανιστήριον* τὸ καὶ *τρουπάνιον* ὀνομαζόμενον ἦν παιδιὰ τις, χάριν γυμνασίου, τὰ μάλα περισπούδαστος παρὰ τοῖς εὐγενεῖσι τῶν Βυζαντινῶν, ὡς παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς τὸ λεγόμενον *τσιρίτ* συνίστατο δὲ εἰς τὸ νὰ ῥίπτωσιν ἀφ' ἔππων κατὰ μιᾶς κύστεως ἢ σφαίρας πλήρους ἀέρος ἀκόντια ἢ βέλη, ὡς ἀναφέρουσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς. Τὸν Ἰωάννην ἀποθανόντα διεδέξατο ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μανουήλ.

Δ.

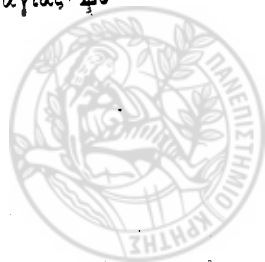
Μανουήλ Α΄. ὁ μέγας Κομνηνός.

(1241—1263)

Ὁ Μανουήλ Α΄, ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Α΄, διεδέξατο τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ διότι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωαννίκιος ἐνούθεῖς τὸ μοναχικὸν σχῆμα ἐνεκλείσθη ἐν μοναστηρίῳ. Ὁ δὲ Μανουήλ ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν χρονογράφων *στρατηγικώτατος* καὶ *εὐτυχέστατος*, ἀλλὰ οὐδεμίᾳ αὐτοῦ πολεμικῆ πράξει ὀνομαστὶ ἀναφίρεται· φαίνεται ὁμως, ὅτι εὐτυχῆς ὑπῆρξεν ἐν ταῖς πρὸς τοὺς Σελσουκίδας διπλωματικαῖς διαπραγματεύσεσιν αὐτοῦ· διότι ὅτε ὁ Ἀλλεδὶν ἀπέθανε δηλητηριασθεὶς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γαγιασεδὶν (1237), ὅστις καὶ ἐγένετο Σουλτάνος τοῦ Ἰκονίου, ἀποθανόντος τοῦ Μελικ τοῦ πρωτότοκου υἱοῦ αὐτοῦ ἐν τῇ κατὰ τῶν Καβείρων πολιορκίᾳ, ὁ Μανουήλ ἐπωφελήθη τῆς ἐπελθούτης μεταβολῆς. Ὁ Γαγιασεδὶν παρεδόθη εἰς πᾶν εἶδος ἀκολασίας, ἡ δὲ Σουλτανία τοῦ Ἰ-

κονίου ἤδη παρήκμαζε, καὶ ὁ τῶν Μογγόλων Χάνης Οὐτάη κατενίκησε τὸν Γαγιασεδὶν πλησίον τῆς Ἀρσίγγης (1244), τραπέντων εἰς φυγὴν τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ καὶ τῶν τοῦ Μανουὴλ Τραπεζουντίων ἀνδρῶν, οἵτινες, κατὰ τὴν συνθήκην, ἐβοήθησαν τοῖς Σελσουκίδαϊς. Ὁ δὲ Μανουὴλ εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην τοῦ Σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου ἀπειδὴν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ διαλύσῃ τὴν ὑφισταμένην πρὸς τοὺς Σελσουκίδας συνθήκην καὶ νὰ συνάψῃ συμμαχίαν μετὰ τοῦ Χάνη ὑφ' οὗς ὄρους καὶ πρότερον πρὸς τοὺς Σουλτάνους τοῦ Ἰκονίου. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀπῆλθεν εἰς Καρακόρον, εἰς συνάντησιν τοῦ Χάνη, ὅστις ἐδέξατο τὸν Μανουὴλ μεγαλοπρεπῶς καὶ ἔδωκεν αὐτῷ πλοῦσια δῶρα. Ὁ Μανουὴλ, περὶ οὗ ἄλλας εἰδήσεις ἱστορικὰς δὲν ἔχομεν ἐκ τῶν ἡμετέρων, πλὴν τῶν εὐρωπαϊκῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης πηγῶν, ἐπανακάμφας εἰς Τραπεζοῦντα διέφυκῃσιν εἰρηρικῶς. Πρὸς δέ, τῷ 1253 ἐπέμφθη πρέσβεις πρὸς Λουδοβίκον Θ' τὸν ἅγιον, βασιλεῖα τῆς Γαλλίας, τότε κατὰ τὴν Φοινικὴν διατρίβοντα πρὸς κατάκτησιν τῶν ἁγίων τόπων, ζητῶν παρ' αὐτοῦ μίαν τῶν θυγατέρων αὐτοῦ εἰς γάμον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀνδρόνικου. Οἱ πρέσβεις ἔφερον πλοῦσια δῶρα πρὸς αὐτόν, ὅστις ἐδέξατο αὐτοὺς εὐμενέστατα ὁ σκοπὸς ὁμῶς τῆς πρεσβείας δὲν ἐπετεύχθη, διότι οὐδεμίαν τῶν θυγατέρων εἶχε παρ' ἑαυτῷ κατοπινὴν δὲ συνέβησαν τῷ Λουδοβίκῳ ἄλλα συμβάντα, ἐνεκα τῶν ὁποίων δὲν ἐπετεύχθη ὁ γάμος. Ὁ Μανουὴλ μετὰ μακρὰν καὶ εὐτυχῆ βασιλείαν ἀπέθανε κατὰ Μάρτιον τοῦ στ' αἰ. (1263) εἴκοσι καὶ δύο ἔτη ἄρξας, καταλιπὼν τρεῖς υἱούς, τὸν Ἀνδρόνικον, Γεώργιον καὶ Ἰωάννην, οἵτινες, κατὰ σειρὰν, ὑπῆρξαν Αὐτοκράτορες τῆς Τραπεζοῦντος. Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦ Μιχαὴλ Παναρέτου, τῷ πέμπτῳ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἤτοι τῷ 1246, ἐγένετο μεγάλη πυρκαϊὰ ἐν Τραπεζοῦντι. Ἐκ δὲ τῶν ἐπιγραφῶν μανθάνομεν, ὅτι ὁ Μανουὴλ ἔκτισε τὸν περιφημότερον, τὸν καὶ μέχρις ἡμῶν διασωζόμενον, ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, ἡμίσειαν ὥραν πρὸς δυσμὰς κείμενον τῆς Τραπεζοῦντος. Ὁ ναὸς οὗτος δεικνύει ἀναμφιβόλως τὴν ἐνταῦθα πρόδοον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς ζωγραφικῆς, ὡς καὶ τὴν εὐπορίαν καὶ τὸν πλοῦτον τῆς ἐποχῆς ἡ δὲ θέσις καὶ ἡ στερεότης τοῦ κτιρίου καὶ ἡ ὠραιότης, ἤρκεσαν ὅπως πείσωσι τὰς βανδάλους χεῖρας τῶν, κατὰ καιροῦς, κατακτητῶν ὅπως φεισθῶσιν αὐτοῦ ὡς μόνου ταύτης τῆς ἐποχῆς μνημείου καλλιτεχνικοῦ καθ' ἅπασαν τὴν καθ' ἡμᾶς Ἀνατολήν. Ἐκτὸς τῶν πολλῶν εἰκόνων, αἵτινες ἐκόσμου ἐσῶθεν καὶ ἐξῶθεν τὸν περικαλλῆ ναὸν τῆς ἁγίας Σο-

φίας, ὑπῆρχεν ἐν μὲν τοῖς δεξιοῖς τοῦ ναοῦ πρὸς τῆς πρὸς δυσμὰς πύλης, ἡ ὠραία εἰκὼν τοῦ Μανουήλ· οὐ τὸ ἀνάστημα εὐμηκες καὶ κανονικόν, ἡ δὲ κεφαλὴ ὠραία, οἱ ὀφθαλμοὶ γλυκεῖς, φυσιογνωμία πλήρης χάριτος καὶ γεναιοφροσύνης, αἱ τρίχες καὶ τὸ γένειον ξανθὰ καὶ ὑτιλπνά, ὁ λαιμὸς καὶ αἱ βραχίονες παχεῖς καὶ λευκοί, καὶ τὸ στέρνον ἐξέχον καὶ ὄντως στρατιωτικόν. Ζωγραφεῖται δὲ χωρὶς στέμματος, ἀλλὰ ἔχων τὴν κεφαλὴν περιζωσμένην διὰ ταινίας κεκοσμημένης ὑπὸ διπλῆς σειρᾶς μεγάλων μαργαριτῶν καὶ τὸν Αὐτοκρατορικὸν μανδύαν κεκοσμημένον διὰ δικεφάλου ἀετοῦ, κατωτέρω δὲ τοῦ στήθους ἔκειτο μέγα νομισματόσημον, διαμέτρου ἕξ δακτύλων, ἐν ᾧ ἦν ὁ ἅγιος Γεώργιος καὶ ὁ ἅγιος Εὐγένιος ἐφιππος, ὑπὲρ δὲ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπιγραφὴ: «*Μανουήλ Αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ὁ μέγας Κομνηνὸς κτίτωρ τῆς ἐκκλησίας ταύτης*» φαίνεται δὲ κρατῶν τῇ μὲν μιᾷ χειρὶ σκῆπτρον, τῇ δ' ἑτέρᾳ δέλτον τοῦ νόμου. Δυστυχῶς ἡ εἰκὼν, ὡς καὶ ἄλλαι πολλαὶ σωζόμεναι μέχρι πρὸ τριῶν δεκαετηρίδων, ἐξηλείφθησαν μετὰ τὴν γενομένην ἐπίσκευήν τῆς ἁγίας Σοφίας ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν. Σημειωτέον δὲ ἐν τέλει, ὅτι ἐπὶ Μανουήλ ὁ Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος ἀνεκτέησατο τὴν Κωνσταντινούπολιν, τῷ 1261, καὶ ἐντεῦθεν ἤρξατο ποιά τις ἐπικοινωνία μετὰ τῶν δύο αὐτοκρατοριῶν καὶ συνοικέσια συνήπτοντο μετὰ τὸ αὐτῶν.

Ε

Ἀνδρόνικος ὁ Β'.

(1263 — 1266)

Τὸν Μανουήλ διεδέχθη ὁ πρωτότοκος υἱὸς αὐτοῦ Ἀνδρόνικος ὑπὸ τὴν ἐπανυμίαν ὁ Β'. κατ' ἐντολήν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ σύστασιν τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἀννης τῆς Εὐλοχῆς ἢ Εὐλαλόχης. Τοῦτον δὲ ἀποθανόντα μετὰ τριετῆ βασιλείαν τῷ σπυδ'. (1266) ἀτεκνον διεδέξατο ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐκ τῆς Εἰρήνης τῆς Συριακίνης.

Κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν (1266—1267) οἱ Μασσαλιῶται θέλοντες νὰ εὐρύνωσι τὸν κύκλον τοῦ ἰδίου ἐμπορίου ἐν Ἀνατολῇ ἤλθον εἰς σχέσεις πρὸς τοὺς Τραπεζουντίους πρὸς οὓς καὶ συστατικὸν γράμμα παρὰ (Τ. Ε. ΕΥΑΓΓ. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ) θ.

τοῦ κόμητος τῆς Προβηγγίας Καρόλου Α'. τοῦ Ἀνδεγαβηνοῦ (Αἰίου), τοῦ ὕστερον βασιλέως τῆς Νεαπόλεως καὶ τῶν δύο Σικελιῶν (1220—1285) ἔλαβον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Τραπεζοῦντος Ἀνδρόνικον Β'. τὸν μίγαν Κομνηνὸν (1261—1266) καὶ ἄλλο πρὸς τὸν Χάνην τῶν Τατάρων (7 Δεκεμβρίου 1266 καὶ 13 Ἰανουαρίου 1267). (1)

ΣΤ

Γεώργιος ὁ Α'.

(1266—1280)

Ὁ Γεώργιος ἅμα καταλαβὼν τὰς ἡνίας τοῦ Κράτους, βλέπων ἔνθεν μὲν τὴν τῶν Μογγόλων δύναμιν ὑπὸ ἰμφουλιῶν πολέμων ἐξησθενημένην, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ κράτος τῶν ἐν Ἰκονίῳ Σελσουκιδῶν διαμεμελισμένον, κατώρθωσε διὰ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς ἐπὶ τῶν προκατόχων αὐτοῦ ἔνεκεν ἀδυναμίας συναφθείσης ἀτιμωτικῆς συμμαχίας μετὰ τῶν κυριαρχῶν τοῦ Ἰκονίου καὶ ἐτόλμησε, πανταχόθεν ἰλευθέρως ἐνεργῶν, νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ ὄρια τῆς Αὐτοκρατορίας πολεμήσας εὐτυχῶς κατὰ τῶν Τουρκομάνων καὶ οὕτως ἐξωτερικῶς ἔδωκεν εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ δύναμιν καὶ ὑπόληψιν. Ἄλλ' ἰὰν ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς ζητήμασιν ἐπέτυχεν ὁ Γεώργιος, ἐν τοῖς ἐσωτερικοῖς ἀπέτυχεν ἐξ ὀλοκλήρου· διότι κατὰ τὸ 1280 προσπαθῶν νὰ ρυθμίσῃ καὶ τὰ ἐσωτερικὰ τῆς αὐτοκρατορίας αὐτοῦ πράγματα καταβάλλων τὴν δύναμιν καὶ ἐπιβλαβῆ ἐπιρροὴν τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ νὰ περιστείλῃ τὰ προνόμια αὐτῶν, ἐν μιᾷ κατὰ τῶν Τουρκομάνων ἐστρατείᾳ ἐγκαταλείφθη ἐπιβούλως προδοθεὶς περὶ τὸ Ταυρίσιον ὄρος (2) ὑπὸ τῶν ἀρχόντων, καὶ περιπίπτει ἀπρόοπτος αἰχμάλωτος τοῖς ἐχθροῖς κατὰ μῆνα Ἰούνιον τοῦ

(1) Ἴδὲ Del Giudice, *Codic. Diplom. di Carlo d' Angiò, A'*, 219 καὶ ἐφεξῆς. W. Heyd, *Geschichte des Levanthandels* κτλ. τόμ. Β' σελ. 97. Οὗτος αὐτόθι σελ. 95—108 ἔχει κεφάλαιον ἀναφερόμενον εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, ἣν θεωρεῖ ὡς πόλιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἀσίας ἐμπορίου.

(2) Δὲν δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ τὰ περὶ τὴν Περσικὴν Ταυρίδα, ἀλλ' ὄρος περὶ τὰ μεθόρια τοῦ κράτους αὐτοῦ.

1280 ἐν ᾧ μάλιστα ἤλπιζε νὰ κατενέγκῃ τὴν τελευταίαν πληγὴν κατὰ τῶν Τουρκουμάνων, βασιλεύσας δεκατέσσαρα ἔτη εὐτυχῆ καὶ ἐνδοξα.

Z

Ἰωάννης ὁ Β'.

(1280—1297)

Ἐλθούσης τῆς ἀγγελίας τῆς ζωγρήσεως τοῦ Γεωργίου Α'. ἀνέβη τὸν θρόνον ἀκωλύτως ὁ Ἰωάννης Β'. ἀδελφὸς αὐτοῦ, κατὰ τὸ 1280, ὅποτε ἡ αὐτοκρατορία, ἐλευθέρα πάσης ἐπιρροῆς ἐξωτερικῆς, ἰθεωρεῖτο ὅτι ἀφίκετο εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δυνάμεως αὐτῆς. Ὁ Ἰωάννης νέος ὢν καὶ ἀσθενοῦς χαρακτῆρος ἤγετο καὶ ἐφέρετο ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τῶν τε πολιτικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν. Ἡ τοιαύτη διαγωγὴ δὲν ἦτο προῖόν τόσον τῆς ἀδρανεῖας τοῦ Ἰωάννου, ὅσον τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ πνεύματος τῶν χρόνων ἐκείνων, καθ' ὅσον μάλιστα εἶχε πρόσφατον παράδειγμα τὸ πάθημα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὅστις, ὡς ἀντιστὰς εἰς τὰς παραλόγους καὶ φρουδαρχικὰς ἀξιώσεις τῶν ἀρχόντων, ἀπώλεσε τὸν θρόνον, ὅπως δῆποτε ὁμοίως ὁ Ἰωάννης ἐκτῆσατο πλείονα ἐξωτερικὴν ὑπόληψιν καὶ ἐπιρροήν. Τοῦτο δὲ ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τοῦδε τοῦ γεγονότος: Ὅτε ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος θέλων νὰ ἀποσοβῆσῃ τοὺς ἀπὸ τῆς δύσεως φόβους ἀνεγνώρισε τὸν Πάπαν ὡς κεφαλὴν τῆς ἐκκλησίας, ἐκ τούτου ἐρεθισθέντες οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἠτένισαν πρὸς τὸν Ἰωάννην Β'. τὸν Μέγαν Κομνηνόν, ὡς νόμιμον διάδοχον τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ κράτους, οὐ πρωτεύουσα ἦτο τὸ Βυζάντιον, εὐκόλως δὲ θὰ ἦνου ὁ Ἰωάννης τὰ κράτη τῆς Τραπεζουντος καὶ Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ ἓν στέμμα, εἰάν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἦσαν γενικῶς σύμφωνοι· διότι τούτων οἱ μὲν ἀπέβλεπον πρὸς τὸν ἐν Ἠπειρῷ δεσπότην, οἱ δὲ πρὸς τὸν ἐν Θεσσαλίᾳ, ἀμφοτέρους ὄντας Κομνηνοῦς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως καὶ τῶν δύο Σικελιῶν Κάρολος Α'. ὃν εἶδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, (1220—1285) ἐπηπείλει νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὸ Βυζαντιανὸν κράτος, ὁ Μιχαὴλ φοβούμενος τὴν δημοτικότητα τοῦ Ἰωάννου Β'. μᾶλλον τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, διενεθῆ νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν συμμαχῶν μετὰ τοῦ Ἰωάννου καὶ προσφέρων αὐτῷ

τὴν θυγατέρα μὲν αὐτοῦ ἀδελφὴν δὲ τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου Εὐδοκίαν Κομνηνὴν (Παλαιολογίαν τοῦ Πορροφρογενήτου) εἰς γάμον. Πρὸς τοῦτο πέμπει ὁ Μιχαὴλ πρὸς τὸν Ἰωάννην πρεσβευτὴν τῷ 1281 τὸν δεινὸν πολιτικὸν καὶ ἱστορικὸν Γεώργιον τὸν Ἀκροπολίτην, οὗ περισώζεται ἡ χρονογραφία (ιδεὶ ἐκδόσιν Βόννης). Καὶ πρῶτος μὲν ὁ πρεσβευτὴς προὔτεινεν αὐτῷ νὰ παραιτηθῆ τοῦ τίτλου: *Αὐτοκράτορος Ῥωμαίων*, καὶ δεῦτερον νὰ συνάψῃ συμμαχίαν μετ' αὐτοῦ ἐπιβεβαιῶν αὐτὴν διὰ τοῦ γάμου καὶ λαμβάνων τὴν θυγατέρα τοῦ Μιχαήλ. Ὁ Ἰωάννης δὲν ἰδέξατο τὰς προτάσεις τοῦ Μιχαήλ, ὁ δὲ Ἀκροπολίτης ἀποτυχὼν ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μόλις ἀναχωρήσαντος τοῦ Ἀκροπολίτου, (1281), ἐγένετο μεγάλη στάσις ἐν Τραπεζοῦντι ὑπὸ τινος ἀρχοντος Παπαδοπούλου, καὶ αἰχμαλωτίζεται ὁ Ἰωάννης, ἀλλὰ διαφυγὼν τὴν αἰχμαλωσίαν. μετὰ τινα χρόνον, ἀναλαμβάνει τὴν ἀρχὴν. ἔκτοτε δὲ ἐνόησεν ὅτι ἦν ἐπίαναγκας νὰ συνδεθῆ διὰ συμμαχίας μετὰ τοῦ Μιχαήλ. Οὕτω δὲ μόλις τῶν ἐν Τραπεζοῦντι κατασταλόντων ἤλθεν εἰς Βυζάντιον ἄλλη λαμπρότερα πρεσβεία τοῦ Μιχαήλ (1) ἣτις κατάρθωσε νὰ συνδεσθῇ ἀμφοτέρους διὰ συμμαχίας πολιτικῆς καὶ συγγενικῆς Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης ἐν ᾧ συγκατένευσε νὰ νυμφευθῆ τὴν νεωτέραν θυγατέρα τοῦ Μιχαήλ Εὐδοκίαν, δὲν παρητεῖτο ὅμως τοῦ τίτλου τοῦ Αὐτοκράτορος «τῶν Ῥωμαίων» ὡς προγονικοῦ κτήματος. Μετὰ πολλὰς συζητήσεις ἀπεφασίσθη ὅπως ὁ Ἰωάννης μεταβῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀφ' οὗ μάλιστα ὁ Μιχαὴλ κατόπιν καὶ ἄλλην πρεσβείαν ἐπεμψεν ἀποτελουμένην ὑπὸ τοῦ Λογοθέτου τῶν οἰκιακῶν Ἰατροπούλου καὶ ἄλλων τινῶν καὶ ἐπὶ τούτοις καὶ ἡ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ἐμεσολάβησε· διότι, ὡς ἦν εἰκός, ὑποπετεύετο ὁ Ἰωάννης μὴ εἰς Βυζάντιον γαίην ἀπόπειρά τις κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Τέλος ἤρθη πᾶσα ὑπόνοια, βεβαιωθέντος τοῦ Ἰωάννου περὶ τῆς εὐκρινοῦς διαθέσεως τοῦ Μιχαήλ, καὶ τῶν πρέσβειων τοῦτο ἐνόρκως πιστωσάντων αὐτῷ.

Ὁ Ἰωάννης ὁ Β' ἀπέρχεται διὰ μεγαλοπρεποῦς στόλου εἰς Βυζάν-

(1) Ταύτην ἀπετέλου, ὁ ἐκ Τραπεζοῦντος Θεόδωρος Σιφιλῖνος συγγενὴς τοῦ Πατριάρχου Σιφιλίνου, ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης καὶ ἄλλοι. Τὸν Θεόδωρον Σιφιλῖνον χαρτοφύλακα τῆς ἀγιωτάτης Μεγάλῃς Ἐκκλησίας ἀπαντῶμεν ἐν συνοδικῷ ἐγγράφῳ εὑρεθέντι ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Τραπεζουντίου πρωτοφάτου Γεωργίου Καραϊσαρόγλου ἐξ ἀπογράφου παλαιῦ τοῦ 1260 γενομένῳ καὶ δημοσιευθέντι ὑπὸ Π. Τριανταφυλλίδου ἐν τοῖς *Φυλαξί* σελ. 123—125.

τιον, μόλις δὲ φθάσαντα ὑπεδέξαντο μὲν αὐτὸν φιλοφρόνως, ἀλλ' ὅτε παρουσιάσθη ἐπισήμως πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Μιχαὴλ τὸν Παλαιολόγον (1259—1283) ὑπεχρεώθη, μετὰ πολλὰς ἰστάσεις, νὰ προσέλθῃ αὐτῷ ἄνευ τῶν ἀετῶν καὶ τῶν πορφυρῶν σανδαλίων, φέρων στολὴν δεσπότη. Κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον τοῦ 1282 ἠυλογήθη ὁ γάμος τοῦ Ἰωάννου καὶ τῆς Εὐδοκίας, ὅτε ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ φέρῃ τὰ Αὐτοκρατορικὰ παράσημα, καὶ ἀντὶ δικεφάλων ἀετῶν μονοκεφάλους, ⁽¹⁾ καὶ ἔκτοτε εἰς τοὺς ἰφιζῆς Αὐτοκράτορας Τραπεζοῦντος ἐπεκράτησε νὰ ἔχωσι μονοκεφάλους ἀετούς, καὶ νὰ φέρωσι τὸν τίτλον οὐχὶ πλέον *Αὐτοκρατόρων Ρωμαίων ἀλλὰ πάσης Ἀνατολῆς, Ἰβήρων καὶ Περσείας*. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ἐγένετο καὶ ἐκκλησιαστικὴ πρᾶξις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὅπως οἱ ἐν Τραπεζοῦντι ἔχωσι τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγωσι τὸν ἴδιον Μητροπολίτην, καὶ ἡ Τραπεζοῦντιακὴ Ἐκκλησία ἐθεωρήθη Αὐτοκέφαλος, διοικοῦσα τὰς ἐπισκοπὰς τὰς ἐν τῇ Αὐτοκρατορίᾳ αὐτῆς ἀνεξαρτήτως τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ταύτην δὲ τὴν πρᾶξιν ἐπεκύρωσαν καὶ οἱ δύο Αὐτοκράτορες, καὶ ὁ Πατριάρχης μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν συνόδου. Καὶ οἱ ἐν τῷ Τραπεζοῦντιακῷ κράτει ἀρχιερεῖς ἐξελέγοντο ἐνταῦθα, μόνος δὲ ὁ Τραπεζοῦντος ἀπερχόμενος ἐχειροτονεῖτο ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ συνήθεια αὕτη ἐπεκράτησε καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τραπεζοῦντος ὅτε μόνος ὁ Τραπεζοῦντος ἐξελέγετο ἐνταῦθα, ἐχειροτονεῖτο δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔχων μόνον προνόμιον ἐκκλησιαστικὸν τὸ νὰ ἐπέχη τόπον τοῦ Καισαρείας ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Ἀρχιερέως τούτου, εἴτε κατὰ τὰς συνόδους ἢ καὶ τὴν χοροστασίαν τῶν Ἀρχιερέων. Τούτων ἐν Βυζαντίῳ γινομένων, Δαβὶδ ὁ ἡγεμὼν τῶν Ἰβήρων εἰσέβαλεν εἰς τὸ κράτος τῆς Τραπεζοῦντος (κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1282) καὶ ἐπολιόρκησε καὶ τὴν Τραπεζοῦντα, ἀλλ' ἀπέτυχεν ἀποδιωχθεὶς, ἐφ' ᾧ καὶ ὁ Ἰωάννης ἐπέσπευσε τὴν ἐκ Βυζαντίου ἀναχώρησιν αὐτοῦ καὶ τῇ 25 Ἀπριλίου ἀφίκετο ὁ νεόνυμφος αὐτοκράτωρ μετὰ τῆς Εὐδοκίας ἐν Τραπεζοῦντι.

Ὁ Ἰωάννης μόλις φθάσας εὐρέ τὴν πρωτεύουσαν ἀνάστατον ἔνεκεν

(1) Κατὰ τὸν Φίνλαῦ αἱ εἰκόνες τοῦ τε αὐτοκράτορος καὶ τῆς αὐτοκρατειρας ἐσφζοντο ἐφ' ὕψους ἐν τοιχογραφίᾳ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου. Ἐν ταῖς εἰκόσι ταύταις ἡ μὲν παρίσταται φέρουσα ἐπὶ τοῦ μανδύου δικεφάλους ἀετούς, ἡ δὲ μονοκεφάλους.

έσωτερικῶν ἐρίδων καὶ τῆς ἀφίξεως, τοῦ ἀντι λύτρων μεγάλων ἀπολυθέντος ὑπὸ τῶν Τουρκομάνων αἰχμαλώτου πρώην αὐτοκράτορος Γεωργίου τοῦ Α΄. Οὗτος προσοικειωθείς τοὺς δυσηρεστημένους ἐκ τῶν εὐγενῶν, ἐζήτησε τὴν ἀνάκτησιν τῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαίων αὐτοῦ· ἐπῆλθε σύγκρουσις καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἐνίκηθησαν, ὁ δὲ Γεώργιος συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ὁ Ἰωάννης ὅπως ἐπιβραβεύσῃ εἰς τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ τὴν εἰρήνην, συνεχώρησε τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ νὰ φέρῃ τὸν τίτλον τοῦ Αὐτοκράτορος, χωρὶς ὅμως νὰ μετέχη τῶν πολιτικῶν. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐπραττεν ὑπέικων εἰς τὸ αἶσθημα τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης, ἄλλη στάσις ἀνησύχησε τὴν περαιτέρω ζωὴν αὐτοῦ· διότι ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Θεοδώρα, θυγάτηρ πρώην τοῦ Μανουὴλ ἐκ Ρουσταντάνης, ἡγεμονίς τῆς Ἰθρηρίας, ὑποδοθηθεὶς ὑπὸ τοῦ κόμματος αὐτῆς ἀνεβιβάσθη εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον· καίπερ δὲ ὑπαρχόντων νομισμάτων ἐπ' ὀνόματι αὐτῆς, ἄδελγον ὅμως εἶναι πότε καὶ ἐπὶ πόσον ἐβασίλευσε· διότι ὁ Ἰωάννης ἀνεκτῆσατο τὸν θρόνον, καὶ ἀπέθανε τῇ 16ῃ Αὐγούστου 1297 (στπέ') αὐτοκράτωρ ἐν τῷ φρουρίῳ Λιμνίων (1) βασιλεύσας ὀκτωκαίδεκα ἔτη καὶ καταλιπὼν δύο υἱοὺς τὸν Ἀλέξιον καὶ τὸν Μιχαὴλ· τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ μετακομισθὲν εἰς Τραπεζοῦντα ἐνεταφιάσθη ἐν τῇ μητροπόλει τῇ Χρυσοκεφάλῳ. Ἄπασα ἡ βασιλεία τοῦ Ἰωάννου ὑπῆρξεν, ὡς εἶδομεν, πλήρης στάσεων καὶ ἐξωτερικῶν πολέμων, οὓς κατέβαλεν ἀλλ' ἢ Χαλυβία ὅμως, μεγάλη ἐπαρχία τοῦ Κράτους, ἐκ τῶν διηνεκῶν πολέμων τῶν Τουρκομάνων ἠρημώθη καὶ οἱ κάτοικοι ἀφῆκαν τὸ πλεῖστον μέρος εἰς τοὺς νομάδας ἐκείνους καὶ οὕτως ἐστερήθη τὸ κράτος πολλῶν πλουσίων μεταλλείων, ἅπερ μέχρι σήμερον ἐκμεταλλεύονται. Ὁ Ἰωάννης Β΄ ἔσχε παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις ἡγεμόσιν ὑπόληψιν ἰσχυροῦ βασιλείως, ἴσως ὑπερβαίνουσαν καὶ αὐτὴν τὴν πραγματικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, λέγει ὁ Φινλαῦ. Ὁ Πάπας Νικόλαος ὁ Δ΄. (1288—1292) προσεκάλεσεν αὐτὸν νὰ συμμετάσχη τῆς σταυροφορίας πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἁγίων τόπων, ἐλπίζων ὅτι, συνεργείᾳ, αὐτοῦ θὰ ἤρχοντο σύμμαχοι καὶ οἱ Μογγόλοι ἄσπονδοι ἐχθροὶ τῶν Τούρκων, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ Χριστιανοὶ ἡγεμόνες τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Ἰωάννης ἤθελε νὰ λαβῇ μέρος εἰς τὴν πρόκλησιν

(1) Καὶ πάλιν ἀποκατέστη εἰς τὸ σκάμιν ὁ Καλοῖωάννης. ὁ Κομνηνός, καὶ βασιλεύσας τὰ πάντα ἔτη ὀκτωκαίδεκα ἐκοιμήθη, λέγει τὸ χρονικὸν τοῦ Μιχαὴλ Παναρέτου.

ταύτην, ἀλλ' αἱ ἐσωτερικαὶ στάσεις καὶ οἱ πρὸς τοὺς Τουρκομάνους πόλεμοι καθίστων αὐτῷ ἀδύνατον τὴν ἐκτέλεσιν ἐστρατείας τοιαύτης.

Τὸν Ἰωάννην ἀποθανόντα διεδέξατο ὁ πρωτότοκος υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξιος ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν ὁ Β'.

Η.

Ἀλέξιος Β'.

(1297—1330)

Ὁ Ἀλέξιος ἀνελθὼν τὸν θρόνον τῶν προγόνων αὐτοῦ ἦν ἡλικίας δεκαπέντε ἐτῶν· κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν θέλησιν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐτίθη ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἀνδρονίκου τοῦ Β'. θείου αὐτοῦ πρὸς μητρός. Ἡ κηδεμονία ὅμως αὕτη δὲν ἤρесе τῷ λαῷ τῆς Τραπεζοῦντος· διότι ὁ Ἀνδρόνικος ἤθελε νὰ ἐξελίγη καὶ τὰς ἐλαχίστας πράξεις τοῦ Ἀλεξίου. Τὴν δυσaráσκειαν ταύτην κατέδειξαν οἱ Τραπεζοῦντιοι, ὅτε ὁ Ἀνδρόνικος, ὡς κηδεμὼν, ἤθελε νὰ συζεύξη τὸν Ἀλέξιον πρὸς τὴν θυγατέρα ἀπλοῦ τινος ὑπαλλήλου αὐτοῦ ὀνομαζομένου Χούμνου, εὐνοουμένου τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ ἐπιστάτου τῆς διὰ τὰς Αὐτοκρατορικὰς ὑπογραφὰς χρησίμου μελάνης (Κανικλείου)· τότε ἡ διαγωγὴ αὕτη τοῦ Βυζαντιακοῦ αὐτοκράτορος ἐθεωρήθη ὕβρις διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀλεξίου καὶ ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Ἀνδρονίκου ἐνύμφευσαν αὐτὸν μετὰ τῆς κόρης τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἰθρηρίας Πεκά. Ἀγανακτήσας, ὡς εἰκός, ὁ Ἀνδρόνικος συγκαλεῖ ἐν Βυζαντίῳ σὺνδον καὶ προτείνει νὰ θεωρηθῇ ὁ γάμος τοῦ Ἀλεξίου μὴ νόμιμος, ὡς γενόμενος παρὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ, ὄντος κηδεμόνος τοῦ Ἀλεξίου, ὃν ἀπεκάλει οὐχὶ αὐτοκράτορα, ἀλλὰ ἡγεμόνα τῶν Λαζῶν. Ἡ Ἐκκλησία ὅμως ἠρνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ ὁ γάμος ἔσχε κῦρος ἄλυτον. Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦ Μιχαὴλ Παναρίτου, τότε φαίνεται (Ἰουνίου 13 τοῦ 1298), ἀπῆλθε καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Ἀλεξίου, χήρα τοῦ Ἰωάννου Β', Εὐδοκία ἡ Παλαιολογίνα εἰς Βυζάντιον (πόλις ἔκτοτε καλουμένη, ὡς τὴν σήμερον) ἵνα συμβιβάσῃ τὰ διεστῶτα, ἀλλ' οὐδὲν κατορθώσασα ἐπέστρεψεν εἰς Τραπεζοῦντα, κατὰ Μάρτιον τοῦ 1301, καὶ ἀνεγείρασα τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, ἐν ᾧ

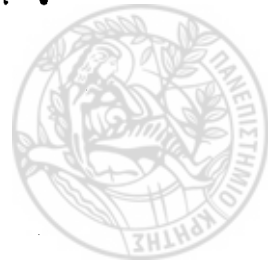

καὶ τὴν εἰκόνα ἑαυτῆς τε καὶ τοῦ συζύγου αὐτῆς ἱστόρησε, καὶ τὴν τοῦ Ἁγίου Εὐγενίου, ἀπέθανε τῇ 13ῃ Σεπτεμβρίου 1302. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου Β'. ἐγένοντο πόλεμοι τινες κατὰ τῶν Τουρκομάνων, οὓς διεξήγαγεν εὐτυχῶς ἐν τινι μάλιστα περὶ τὴν Κερασσοῦντα μάχῃ (Σεπτέμβριος τοῦ 1302) κατενικήθησαν οἱ ἐχθροὶ καὶ ὁ στρατηγὸς αὐτῶν Κουστουγὰν ἴσως Κιουτσούκ Ἀγάς, ἠχμαλωτίσθη, καὶ πολλοὶ Τούρκοι ἐσκοτώθησαν, κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦ Παναρέτου. Τῶν Τουρκομάνων καταβληθέντων, ἄλλος ἐχθρὸς ἰσχυρὸς ἐνεφανίσθη, οἱ Γενουήνσιοι, οἵτινες πανταχοῦ τοῦ Εὐξείνου Πόντου εἶχον ἐμπορικὰ καταστήματα καὶ ἰδίως ἐν Τραπεζοῦντι οὐ μικρὰ σκάνδαλα καὶ ἀνησυχίας παρείχον εἰς τὸ κράτος τῶν Κομνηνῶν· οὗτοι διὰ τὰς ἐν Αἰγύπτῳ, Συρίᾳ, καὶ τῇ μέσῃ Μικρᾷ Ἀσίᾳ μεγάλας ἀνωμαλίας κατέφευγον εἰς Τραπεζοῦντα ὡς τὴν μόνην ὁδόν, δι' ἧς τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν εὐκολώτερον καὶ ἀσφαλέστερον μετωχτεῦοντο εἰς τὴν Μεγάλην Ἀσίαν. Ἀκριβῶς δὲ καὶ οἱ Χάναι τῶν Μογγόλων αἰσθανόμενοι τὰ ὠφελήματα τοῦ ἐμπορίου αὐτῶν ἠνύθουν τοὺς Γενουησίους καὶ παρείχον αὐτοῖς πᾶσαν ἀσφάλειαν καὶ εὐκολίαν πανταχοῦ τοῦ ἐκτεταμένου κράτους αὐτῶν, μέχρι Θιβέτ καὶ Ἰνδιῶν, ὅπου καὶ ἀντηλλάσσοντο τὰ διάφορα εἶδη τοῦ ἐμπορίου αὐτῶν πρὸς ἰθαγενῆ ἐμπορεύματα. Πρὸς τούτοις δὲ συνεβάλλοντο μεγάλως εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ ἐμπορίου καὶ αἱ μεταξὺ τῶν Αὐτοκρατόρων τῆς τε Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Τραπεζοῦντος πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Ἀσίας συμμαχίαι καὶ ἐμπορικαὶ συνθήκαι, πολλοὶ μοναχοί, πρεσβεῖαι καὶ ἱεραπόστολοι ἐπέμποντο εἰς τὰ ἐκεῖ μέρη, καὶ αἱ σχέσεις αὐτῶν ἦσαν φιλικώταται· ὥστε τὸ ἐμπόριον τὸ ἐν Τραπεζοῦντι ἐλάμβανεν ἡμετέρας μείζονας διαστάσεις καὶ σημαντικότητα. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἀποβλέποντες εἰς τὰς ἐκ τοῦ Γενουησιακοῦ ἐμπορίου ὠφελείας, ἐχορήγησαν πολλὰ ἐμπορικὰ προνόμια καὶ ἰδίως οἱ Παλαιολόγοι. Τούτων ἐπωφελοῦμενοι οἱ Γενουήνσιοι τοῦ Γαλατᾶ ἵδρυσαν πολλὰ πρακτορεῖα οὐ μόνον ἐν Εὐξείνῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀζοφικῇ, συναγωνιζόμενοι πρὸς τοὺς Βενετούς καὶ τοὺς Πισαίους ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε κατάρθρωσαν νὰ λάβωσιν, ἐπὶ τέλους, πανταχοῦ τὸ μονοπώλειον τοῦ κατὰ ταῦτα τὰ μέρη ἐμπορίου. Ἰδίως δ' ἐν Τραπεζοῦντι ἰδρύσαντο, ὡς θέλομεν ἰδεῖ παρκατιόντες, δύο καταστήματα πρὸς τὸν λιμένα τῆς Δαφνοῦντος, καὶ τὸν τοῦ Μόλου, ἅπερ περιέβαλον διὰ προνομίων, οἰονεὶ βιαίως ἀποσπασθέντων. Πράγματι δὲ

οί Γενουήνσιοι ἄμα ἐν Τραπεζούντι ἀποκαταστάντες ἀπήτουν τὰ αὐτὰ προνόμια παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορος Τραπεζούντος, ὅσα καὶ παρὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει· καθ' ἑκάστην λοιπὸν συνέβαινον διαφωνίαι μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Τραπεζουντιακῶν τελωνῶν, καὶ τέλος ἀπήτουν νὰ δίδωσιν ὠρισμένον τινὰ δασμὸν διὰ τὰ εἰσαγόμενα καὶ ἐξαγόμενα ἐμπορεύματα, μὴ στέργοντες νὰ ἀνοίγωνται καὶ νὰ ἐκτιμῶνται αὐτὰ ὑπὸ τῶν ἐπιτοπίων ὑπαλλήλων. Πολλάκις οἱ Γενουήνσιοι παραπονέθησαν πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούσθησαν ἐναγκάσθησαν νὰ ἀποστείλωσι τῷ 1306 ἐκ Γενούης πρεσβείαν ὅπως συνάψωσι συνθήκην ἐμπορικὴν, ὅσα ὑπῆρχε καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὑπολαμβάνοντες μάλιστα τὸν Τραπεζούντος Αὐτοκράτορα ὑποτελῆ τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ πρεσβεία καταφθάσασα καὶ ἐμφανισθεῖσα πρὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Β'. ἀπήτει ὅπως ἔρευνα μὲν οὐδεμία γίνηται εἰς τὰ ἐμπορεύματα, νὰ προσδιορίσωσι δὲ τὸν δασμὸν ἐτησίως εἰς ποσόν τι, ἐν ἐναντία δὲ περιστάσει ἠπείλουν ὅτι θὰ ἐσήκονον τὰ οἰκεία ἐμπορεῖα καὶ θὰ μετέβαινον εἰς ἄλλας χώρας. Ὁ Αὐτοκράτωρ, ὡς εἶκος, ἀπέρριψε τὰς ἀγερῶχους προτάσεις τῶν Γενουησίων, οἵτινες ἐνεκα τῆς ἀποτυχίας λυσσῶντες, ἄλλως τε δὲ καὶ βίαιοι καὶ φιλόνηκοι ὄντες φύσει ἐπὶ μᾶλλον ἐγένοντο θρασύτεροι, καὶ διὰ τῆς σπάθης διεξῆγον τὰ τοῦ τελωνίου καὶ τῆς ἀγορᾶς. Ἐν τέλει δὲ ἠρνήθησαν νὰ πληρῶνωσι τὸν τακτικὸν δασμὸν τῆς τε ἐξαγωγῆς τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τῆς εἰσαγωγῆς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ αὐτοκρατορικοὶ τελῶναι ἀνθίσταντο ἐγίνοντο συγκρούσεις καθ' ἑκάστην, αἵτινες ἀπέβαινον ἀληθινὰ μάχαι. Οἱ Γενουήνσιοι νικῶμενοι ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν στρατιωτῶν ἀπεφάσισαν νὰ ἐκδικηθῶσι βάλοντες πῦρ εἰς τὰς κατὰ τὸ Ἴπποδρόμιον οἰκίας τῶν Ἑλλήνων (τῇ 30ῃ Νοεμβρίου 1311), ἵνα οὕτως ἐπισύρῃσι τὴν προσοχὴν αὐτῶν πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο, ἀλλὰ τὸ πῦρ ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ριπιζόμενον καὶ μείζονας διαστάσεις λαβὸν κατέκαυσε τὰς ἀποθήκας αὐτῶν καὶ τὰ ἐμπορεύματα. Τέλος δὲ φοβηθέντες μὴ ἡ κυβέρνησις τοῦ Αὐτοκράτορος ἀνανεώσῃ τὰς τοῦ 1306 ἐμπορικὰς συνθήκας πρὸς τοὺς Βενετούς, καθησύχασαν καὶ ἀπαφάσισαν νὰ συνάψωσι συνθήκας ἐπὶ τοῖς προτέροις ὅροις, ἧτοι νὰ πληρῶνωσι τὸν δασμὸν καὶ νὰ ὑφίστανται τὸν τελωνιακὸν ἔλεγχον, καὶ νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην μετὰ τοῦ Ἀλεξίου τοῦ (1)

(1) Ἄγνωστον πότε οἱ Γενουήνσιοι τὸ πρῶτον κατέκρησαν ἐν Τραπεζούντι· ὁ (Τ. Ε. ΕΥΑΓΓ. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ) 10

Β'. ὡς λέγει ὁ Παχυμέρης καὶ ὁ τῶν Γενουησιακῶν πραγμάτων συγγραφεὺς Πέτρος Βιζάρης (1) ὡς μὴ ἦρκει ἡ πυρκαϊὰ τῆς 30 Νοεμβρίου 1311, τὸ ἐπόμενον ἔτος, 1312, κατ' Ἰούνιον, νέα αἰθις πυρπόλησις τῆς πόλεως (ἐξάρτησις) ἐγένετο, κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦ Μιχαὴλ Παναρέτου, ὑπὸ τῶν Λατίνων (Γενουησιῶν), ὅτε καὶ συνέβη, λέγω, μέγας πόλεμος. Πράγματι οἱ Γενουήνσιοι τῷ 1313 μετὰ τῶν Σινωπέων ἐνωθέντες ἀπήλθον κατὰ τῆς Κριμαίας. Τραπεζουντιακὸς στόλος περιπολῶν ἔβλαπτε τὰ πλοῖα αὐτῶν, ὧν ἤρχον οἱ Γενουήνσιοι Ἀτζελίνος Γρίλλος, Οὐγολίνος Λερκάρης, Ὀκταβιανὸς Δόριας καὶ ἄλλοι, οἵτινες καὶ ἀντεκδικούμενοι ἐπυρπόλησαν τὴν Τραπεζοῦντα. Πράγματι δ' εἶναι γνωστὸν, ὅτι τὴν πυρκαϊάν ταύτην ἤναψαν καὶ αἰθις οἱ Γενουήνσιοι, μεθ' ὧν ὀριστικῶς πλεον συνεβιβάσθησαν οἱ Τραπεζούντιοι διὰ τῆς ἀνεκδότου συνθήκης τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου ὑπογραφείσης τῇ 26 Ὀκτωβρίου 1314 καὶ ἄλλης ὑπογραφείσης τῇ 9ῃ Ἰουνίου 1315 καὶ ὑπὸ τῆς Γενουησιακῆς δημοκρατίας ἐπικυρωθείσης τῇ 16ῃ Μαρτίου 1316 (2).

Δύο μετὰ ταῦτα ἔτη, ἄλλο καὶ αἰθις δυστύχημα ἐπληξε τὴν πρωτεύουσαν τῶν Κομνηνῶν. Εἶπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι ἡ Σινώπη ἀπετέλει ἰδίαν ἡγεμονίαν, ἥτις, ἀντιθέτως πρὸς τὴν τῶν ἡμετέρων ἀργίαν καὶ ἐπίδοσιν εἰς τὴν ἀργαλίαν πολιτικὴν, ἀνεπτύχθη μεγάλως κατὰ θάλασσαν ἀπειλοῦσα καὶ αὐτὴν τὴν Τραπεζοῦντα. Ἐμίρης τις τῆς Σινώπης ὁ Γαζὴ Τζελεπῆς, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ κατακτήσεις προσοδοφόρου τινὸς χώρας, εἶχε καταστήσει τὸν Εὐξεινον θάλασσαν τῆς φιλοδοξίας καὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων τῶν ὑπάρχων αὐτοῦ. Πειραταὶ ἐκ τῶν χωρῶν αὐτοῦ ἐπεδίδοντο εἰς λίαν ἐπικερδῆ πόλεμον κατὰ τῶν

Φίσερ λέγει περὶ τὸ 1300, ἐν ᾧ ὁ Φαλμεράυερ πάντως κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ II' αἰῶνος μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Λατίνων (1204) καὶ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου (1261). Ὁ Γεώργιος Παχυμέρης (1242—1310) γράφων τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ λέγει: «τοῖς Γενουίταις . . . ἐξ ἀρχαίον κατοικοῦσι τὴν τῶν Τραπεζουντιῶν χώραν» (Βιβλ. ε'. κεφ. 29). Ἐκ τινος ὅμως συμβολαίου γενομένου τῇ 3 Ἰουνίου 1303 συνάγομεν, ὅτι γενουησιακὴ ἀρχὴ ἐν Τραπεζοῦντι ὑπῆρχεν, ὡς ἀναφέρει ὁ Canale, Storia dei Genovesi (ἔκδ. α'.) τόμ. Δ'. σελ. 355. Πρὸς καὶ Heyd, ἔνθ' ἀνωτέρω Τόμ. Β'. σελ. 98.

(1) Petri Bizari, Historia Rerum Gestarum Senatus Populique Genuensis, ἔκδ. Antverpiae 1779 σελ. 735.

(2) Ἡ συνθήκη αὕτη κεῖται ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Τουρίνου, ὡς ἀναφέρει ὁ Παζίνος, ἔνθ' ἀλλαχοῦ. Πρὸς καὶ Heyd, ἔνθ' ἀνωτέρω σελ. 98 καὶ σημείωσιν 3.

πλοίων ἀπάντων τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, ὡς ἄλλοτε τὰ τῶν Ἀλγερίων. Συμμορία τις τῶν πειρατῶν τούτων ἀπεβιβάσθη τῷ 1314 ἐν τοῖς πλησιοχώροις τῆς Τραπεζούντος, ἐλεηλάτησε τὰς πεδιάδας, κατελήστευσε τὰ προάστεια καὶ κατέκαυσε τὰς ἔξω τῶν πυλῶν τῆς πόλεως κειμένας οἰκοδομάς. Τοῦ παθήματος γενομένου μαθήματος πρὸς ἀποκρουσιν ὁμοίων εἰς τὸ μέλλον ἐφόδων ὁ Ἀλέξιος ὁ Β'. διέταξε νὰ κτισθῆν νέον περιτειχισμα μεταξὺ τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῆς θαλάσσης (Μόλου). Τὰ κατὰ μίμησιν τῶν τειχῶν τοῦ Βυζαντίου κτισθέντα ταῦτα ὀχυρώματα διατηροῦνται εἰσέτι ἐν καλῇ καταστάσει, πρὸ πάντων ἐν τῷ σημείῳ, ὅπου προήσπιζον τὴν γέφυραν (Πύλη Ἰωάννου), τὴν ἰσταμένην ἐπὶ τῆς γραφικῆς χαράδρας τῆς χρησιμεύσης τῷ φρουρίῳ ἀντὶ χάνδακος. Δὲν παρήλθε πολὺς χρόνος καὶ τῷ 1317 ὁ τῶν Τουρκομάνων ἀρχηγὸς Παριάμης (ἕως Ἰβραΐμης ἢ Βαϊράμης ὄνομα ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ τῶν Εὐρωπαϊῶν Πασχάλης· διότι τὸ πάσχα αὐτῶν οἱ Μουσουλμάνοι καλοῦσιν, ὡς γνωστόν, Βαϊράμι) ἐπιπεσὼν κατὰ τῆς Τραπεζούντος ἤρπασε τὰς Τσέργας, ἤτοι τὰ ξύλινα παραπήγματα τὰ ἐκτὸς τῆς πόλεως κείμενα, ἅπερ τὸν χειμῶνα ἀφιέντο ἀκατοίκητα, τῷ δὲ 1319, κατ' Ὀκτώβριον, ἐγένετο μεγάλη πυρκαϊὰ ὑπὸ τῶν Σινοπέων βληθεῖσα καὶ ἐλυμήνατο πάντα τὰ ὠραῖα τῆς πόλεως, τὰ τε ἐντὸς καὶ ἐκτὸς, ὡς λέγει τὸ χρονικὸν τοῦ Μιχαὴλ Παναρέτου, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου ἀναφέρει εἰμὴ ὅτι: ἐκοιμήθη ὁ μέγας Κομνηνὸς ὁ κύρ Ἀλέξιος μηνὶ Μαΐῳ γ'. ἡμέρᾳ Πέμπτῃ, Ἰνδικτιῶνος ΙΓ'., ἔτει στωλῆ' (1330) βασιλεύσας ἔτη λγ'. παρὰ μῆνας γ'. (1) Ὁ Ἀλέξιος ἐν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἔτος, ἤτοι κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1329, ἔλαβε Βούλαν τοῦ Πάπα Ἰωάννου ΚΒ'. (1316—1334), ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ Φαλμεράϋερ ἐν τῇ *Ἱστορίᾳ τῆς αὐτοκρατορίας Τραπεζούντος* (2), δι' ἧς ἔλεγεν αὐτῷ ὅτι

(1) Λόγον ἐπιτάφιον εἰς Ἀλέξιον τὸν Β'. ἐξεφώνησεν ὁ μεγαλοῦπέρμαχος πρωτονοτάριος καὶ πρωτοβεστιάριος τῆς αὐλῆς *Κωνσταντῖνος ὁ Λουιτῆς*, ὃν ἐδημοσίευσεν ὁ Ἀθ. Παπαδ. Κεραμεὺς ἐν τῷ Α'. τόμῳ τῶν Ἀναλέκτων τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, Πετροῦπολις 1891 (σελ. 421—429). Ἴδὲ Φαλμεράϋερ, *Orig. Frag. A'*. σελ. 9 καὶ 12—Π. Τριανταφυλ. Φυγάδες σελ. 82 καὶ 121. Ignatius Hardt, *Κατάλογος τῶν χειρογρ. τῆς Βασιλ. Βαυαρ. Βιβλιοθήκης τόμ. Ε'*. σελ. 314—316).

(2) Σελίς 165—166

καθίστα αὐτὸν κύριον ἀπάσης τῆς Ἀνατολῆς, ἐὰν τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Τραπεζοῦντος καθυπέταττεν αὐτῷ καὶ συνίστα αὐτῷ μοναχοὺς τινὰς καὶ τὸν ἐπίσκοπον Βερνάδον Ντεγαρδιόλαν ἀποστελλομένους εἰς Ἀνατολήν.

Ὡς εἰκὸς εἰς τὴν Βούλλαν τοῦ Πάπα οὐδεμίαν ἐδόθη ἀπάντησις ἐκ μέρους τοῦ Ἀλεξίου, ὡς ἔπραττον καὶ πάντες οἱ ἄλλοι τῆς Ἀνατολῆς ἡγεμόνες χριστιανοί, πρὸς οὓς ἔγραφον οἱ κατὰ καιροὺς Πάπαι καλοῦντες αὐτοὺς νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Ἀλέξιος ὁ Β' ἐπεμελήθη μεγάλως τῶν τειχῶν τῆς Τραπεζοῦντος· ἐπιγραφὰὶ δὲ τινες ἐν ἐλευσινῇ γλώσσῃ γεγραμμέναι δηλοῦσι τὸ πρᾶγμα. Οὕτως ἐπὶ τινος πύργου ἐρυθροῦ λίθου ἀναγινώσκεται :

ΑΛΕΞΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ ΚΟΜΝΗΝΟΣ
ΑΙΚΤΙΣΕ ΤΟΥΤΟΝ ΤΟΝ ΚΑΣΤΡΟΝ

Ἐπὶ ἄλλης δὲ θέσεως τάδε :

X. . . ΤΟΘΟΣΥΝΤΗΡ. . . Τ
(Τ)ΟΔΕ ΝΕΟΝ ΤΟΣ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕ. . . ΟΣ ΕΠΙΩ
[ΣΤΩΛΒ

ἦτοι: τὸ θεοσυντήρητον τόδε νέον τεῖχος τῆς Τραπεζοῦντος ἐπὶ ἔτει 6832 (=1324).

Ἐπίσης τῶν χρόνων Ἀλεξίου Β'. τοῦ ἔτους 1306 ἔχομεν καὶ διαλεκτικὴν τῆς Τραπεζοῦντος ἐπιγραφὴν, ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ Κεραμεύς. (1) «Τοῦτος ὁ τόπος ἐν ᾧ ἐκτίσθη ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ τῆς Πετρας. Καὶ εἶχεν το ο Καμαχινος ο κυρ Θεοδωρος ἐπο τὴν κηρὰ Ερῆνην τὴν Τζανηχιτησαν τὴν αφεντου και ἀπο τὸν ἀδελφῶν του τον Καμαχινον εἰς ἀγοραν εἰς τῆς ἐξῆς καὶ ἀπαντα καὶ . . . διαπερα ὁ κυρ Γρηγόρις καὶ ὁ κυρ Νικῆτας καὶ ἐπούλησεν τα ἐμέ Παπαν Βασιλειν των Θαθαλων καθὸς καὶ ἦτο εἰς τοὺς ἐξῆς καὶ ἀπαντα ἀνατολην καὶ δυσιν οουργιας τρις καὶ σπιθαμας τρις, κερτων καὶ μεσημβρία οουργιας 16'. καὶ μαρτήριον των εκησα τηχόντων. Η δούλη του αγίου ἡμῶν αυθέντου και βασηλέως τοῦ

(1) Ἰδὲ Ἀθανασίου Παπαδοπούλου Κεραμεύς διατριβὴν ἐν τῷ ΙΖ'. ἀρχαιολογικῷ παραρτήματι τοῦ ἐν Κων]πόλει Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου σελ. 114—115. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εὑρέθη ἐπὶ μέλανος λίθου ἐντετοιχισμένου ἐν τοιχείῳ (πιθανῶς ἐν τῇ ἀρχικῇ θέσει) ἐν τῇ συνοικίᾳ Ἐξώτειχα τοῦ κατηρειπωμένου ναυδρίου τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Ὁ Κεραμεύς ἐδημοσίευσεν αὐτὴν μετὰ πίνακος.

Μεγάλου Κομνηνοῦ Θεοδώρου ὁ Τζανιχίτης καὶ Γρηγορίου τοῦ Καμαχενοῦ τοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ· καὶ Γεωργίου τοῦ Τορκοπούλου καὶ Θεοδόσι τοῦ Δαρῶν καὶ Θεοδώρου τοῦ Λάτζη καὶ ἑτερῶν πολλῶν μαρτύρων. Καὶ ἐκτίσθη ἐκ βόθρου καὶ εἰσθορήσθε ὁ ναὸς τοῦ τιμίου προφήτου προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου τῆς Πέτρας, ἐξ ἐπιτροπῆς καὶ μόχθου ἡμῶν ἱερομονάχου Βαρνάβα τῆ ἑπονιμία Θαθλ. Ἔτωσ σωιδ ἰνδικτιῶνος δ' .»

Εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι οἱ Γενουήνσιοι φοβηθέντες μὴ ὁ Ἄλεξιὸς ἀνανεώσῃ τὴν μετὰ τῶν Βενετῶν συνθήκην τοῦ 1306, ἔσπευσαν ἀμέσως νὰ συνάψωσιν εἰρήνην μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλὰ δὲν εἴπομεν ὅποια τις ἦτο ἡ συνθήκη τοῦ 1306. (1)

Κατὰ τὴν συνθήκην Βενετῶν καὶ Τραπεζουντίων τοῦ 1306 ὑπῆρχεν ἐν Τραπεζοῦντι ἀντιπρόσωπος τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας καὶ τοῦ Δόγου Πέτρου Γραδενίγου ὁ Γιακόμος Εὐδόνης, παρὰ τῷ Ἄλεξιῷ Β'. Κομνηνῷ, τῷ 1319 ἦν πρέσβυς τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας καὶ τοῦ Δόγου Ἰωάννου Σαράντσου, ὁ Μιχαὴλ Πανταλεόνης. Τῷ 1320 ἔχομεν ἔγγραφον τοῦ ἐν Τραπεζοῦντι Βαίλου Ἰωάννου Σανούδου πρὸς τὸν Δόγην Ἰωάννην Σοράντσον. Μετὰ τὸ 1320 ἐπὶ τινα χρόνον διεκόπησαν αἱ σχέσεις Βενετίας καὶ Τραπεζοῦντος μέχρι τοῦ 1364, ὅτε ἐπανελήφθησαν καὶ ἐξεδόθη χρυσόβουλλον σιγίλλιον. Τῷ 1367 φαίνεται ἐν Τραπεζοῦντι μετὰ γαλέρας καλῶς ἐξοπλισμένης ὡς πρέσβυς Βενετίας ὁ Μάρκος Καρνάρος παρὰ Ἄλεξιῷ Γ', ὅστις τὴν συνθήκην τοῦ 1364 ἀπεδέχετο. Ἐν ταῖς τρισὶ δὲ συνθήκαις τόπος τοῦ μέρους, ὃ διακατεῖχον οἱ Βενετοὶ ἐν Τραπεζοῦντι ὠρίζετο ἐν μὲν τῇ τοῦ 1319 ἄλλο, ἐν τῇ τοῦ 1364 ἄλλο, καὶ ἐν τῇ τοῦ 1367 ἄλλο μετὰ κέντρου τοῦ Ἁγίου Εὐγενίου καὶ Θεοδώρου Γαβρᾶ, ὃ παρακατεῖχον μέχρι τῆς πτώσεως τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐκ τῶν συνθηκῶν τούτων ἐμφαίνεται, ὅτι ἀπὸ τοῦ 1306 — 1461 ὄλιγον μόνον διεκόπησαν αἱ σχέσεις καὶ εἶχον ἀμοιβαδὸν

(1) Τὴν Συνθήκην αὐτὴν πολλοὶ ἠμφισβήτησαν θεωροῦντες ὡς ἀναφερομένην εἰς τὸ ἔτος 1396· διότι ἐν τῷ ἐπισήμῳ ἀντιγράφῳ τῶν Tafel—Thomas δὲν ἀναφέρεται οὔτε αὐτοκράτωρ Τραπεζοῦντος οὔτε Δόγης τῆς Βενετίας. Οὗτοι θεωροῦσι συνεπῶς ὡς ἀρχαιοτέραν συνθήκην μεταξὺ Τραπεζουντίων καὶ Βενετῶν τὴν τοῦ 1319 περὶ ἧς παρακατιόντες θὰ εἰπωμέν τινα. Ἴδὲ Heyd, Gesch κτλ. τόμ. Β'. σελ. 102.

ἐμπόριον οἱ δύο λαοί. (1) Ἡ συνθήκη τοῦ 1319 ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ Κανεστρίνη ἐν τινι λόγῳ αὐτοῦ περὶ τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων τῶν Βενετῶν μετὰ τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν Τραπεζουντίων, ἀλλ' ὅμως ὅμως δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐπωφεληθῶμεν αὐτοῦ. (2).

Μετὰ τὰ ὀλίγα ταῦτα ἔλθωμεν εἰς τὴν διακοπεῖσαν διήγησιν ἡμῶν περὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς μεγάλης καὶ πεφημισμένης ἡδῆ ἀνά τε Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν Τραπεζουντιακῆς αὐτοκρατορίας:

(1) Περὶ τῶν συμβάσεων μεταξὺ τῶν αὐτοκρατόρων Τραπεζοῦντος καὶ τῆς Δημοκρατίας τῆς Βενετίας ἰδὲ Jos. Müller, ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς Ἀκαδημίας τῆς Βιέννης (φιλοσοφικ. Ἱστορικ. τμήμα) τοῦ 1851 VII σελ. 334 καὶ ἐφεξῆς, ἐνθα γίνεται μνεία καὶ περὶ διαφόρων ζητημάτων ἀναφερόντων ἐν Τραπεζοῦντι. Περὶ χρυσοβούλων ἰδὲ Zachariae von Lingenthal, Jus Graeco-Romanum, Lipsiae 1857, Μέρος Γ'. σελ. XI καὶ XII, ἐνθα ἀναφέρεται Σιγίλλιον τοῦ αὐτοκράτορος Τραπεζοῦντος Ἰωάννου Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἐκδοθὲν μηνὶ Μαρτίῳ Ἰνδικτιῶνος Β'. ἔτους 1364 πρὸς τοὺς Βενετούς, ἐν ᾧ γίνεται μνεία περὶ προγενεστέρου χρυσοβούλου Ἀλεξίου τοῦ Μεγάλου Κομνηνοῦ, ἐκδοθέντος μηνὶ Ἰουλίῳ Ἰνδικτ. Β'. τοῦ ἔτους 1319 ἐκ τῶν Κωδίκων τοῦ Τουρίνου, (Κώδ. 117 τοῦ 1317 αἰῶνος, Pasini. Κατάλογος τῶν Ἑλλ. χειρογράφων τοῦ Τουρίνου Α'. σελ. 222)—Peyssonel, Traité sur le commerce de la Mer Noire, II 73, 88—Depping, Histoire du Commerce entre le Levant et l' Europe—Κωνσταντίου, Κωνσταντινιάς 162. Περὶ τῶν συνθηκῶν τούτων δὲν εἶδον τὸ σπουδαῖον ἔργον τῶν G. L. Tafel—G. M. Thomas, Urkunden zur Alteren Handelsgeschichte etc. Περὶ τοῦ Τραπεζουντιακοῦ ἐμπορίου ἰδὲ τὸ τοῦ Heyd, Geschichte des Levantshandels in Mittelalter, Stuttgart 1879 τόμ. 2. Τοῦ συγγράμματος τούτου τὸ β'. κεφ. τοῦ Β'. Βιβλίου περιλαμβάνει τὰ περὶ Τραπεζοῦντος καὶ τὸ Δ'. Βιβλ. τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς αὐτοκρ. Τραπεζ.

(2) Ἰδὲ Arch. Storic. Italiano Παράρτημα τοῦ Θ'. τόμου σελ. 374—378, Πρὸς Heyd, Geschichte κτλ. Τόμ. Β'. σελ. 102. Περὶ τῶν σχέσεων τούτων πολλὰ ἠδύνατό τις νὰ μάθῃ ἐκ τῶν ἀνεκδότων ἐγγράφων τῶν Tafel—Thomas, ἀλλ', ὡς εἶκος, τὸ πρᾶγμα εἶνε δυσκατόρθωτον καὶ μόνον ἀντὶ πολλῶν χρημάτων καὶ χρόνου ἐφικτόν. Πράγματι ὑπάρχουσι παρὰ τούτοις ψηφίσματα τῆς Γερουσίας τῆς 15 Ἀπριλίου 1344, ἐγγραφον συμβολαιογραφικὸν τῆς 20 Νοεμβρίου 1344, τῆς 24 Ἰανουαρίου 1345, 7 Φεβρουαρίου καὶ 19 Φεβρουαρίου 1345 κτλ.

Θ.

Ἀνδρόνικος Γ'.

(1330 — 1332)

Ἀποθανὼν ὁ Ἀλέξιος ὁ Β' ἀφῆκε τέσσαρας υἱοὺς καὶ δύο θυγατέρας, ὧν ὁ πρωτότοκος Ἀνδρόνικος ἐγένετο διάδοχος τοῦ θρόνου ὑπὸ τὴν ἰπωνυμίαν ὁ Γ'. οἱ δύο δὲ αὐτοῦ ἀδελφοί, Μανουὴλ καὶ Γεώργιος στασιάσαντες κατ' αὐτοῦ καὶ ἠττηθέντες ἀπέθανον· ὁ δὲ ἕτερος, ὁ Βασίλειος, ὁ θεῖος αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ ἐζήτησαν τὴν σωτηρίαν αὐτῶν εἰς τὴν φυγὴν δραπεύσαντες εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, μείναντος παρ' αὐτῷ μόνον τοῦ τελευταίου ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐβασίλευσεν ἐπὶ πολὺ, διότι μετὰ εἰκοσάμηνον βασιλείαν ἀπέθανε κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1332 ἀφείς διάδοχον τὸν ὀκταετῆ υἱὸν αὐτοῦ, ὅστις ἐστέφη Ἀυτοκράτωρ ὑπὸ τὸ ὄνομα Μανουὴλ Β. ὑπὸ τὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ κηδεμονίαν.

I.

Μανουὴλ Β'.

(1332)

Ἐπὶ τοῦ Μανουὴλ ἡ Τραπεζουντιακὴ αὐτοκρατορία εἶχε φθάσει τὴν Βυζαντικὴν ὡς πρὸς τὰ συγγενικὰ τῆς αὐτῆς ἐγκλήματα καὶ τὴν ἄλλην διαφθοράν, ἣτις ἀρχὴν ἔσχεν, ἰδίως ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Γ'. Ἐπὶ τούτου τὰ ἐγκληματικὰ ὄργανα εἶχον ἐντελῶς διαφθεῖρει τὴν κοινωνίαν. Οἱ πάντες σὺδεῖος μέσου ἐφείδοντο ὅπως κατορθώσωσι νὰ πλουτίσωσιν ἢ νὰ ἀναρριχηθῶσιν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν. Κληρὸς καὶ στρατός, ἀριστοκρατία καὶ ὄχλος, διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ διοικούμενοι εἶχον φθάσει εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς διαφθορᾶς. Διαίρεθέντες δὲ εἰς δύο φατρίες, τὸ βασιλικὸν κόμμα, οὐ ἠγούοντο αἱ παλαιαὶ Βυζαντιναὶ οἰκογενεαὶ καὶ τὸ ἀντιδυναστικόν, ὅπερ ἀπετέλει ὁ ἰθαγενὴς Τρα-

ἐμπόριον οἱ δύο λαοί. (1) Ἡ συνθήκη τοῦ 1319 ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ Κανεστρίνη ἔν τινι λόγῳ αὐτοῦ περὶ τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων τῶν Βενετῶν μετὰ τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν Τραπεζουντίων, ἀλλ' ὅμως ὅμως δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐπωφεληθῶμεν αὐτοῦ. (2).

Μετὰ τὰ ὀλίγα ταῦτα ἔλθωμεν εἰς τὴν διακοπεῖσαν διήγησιν ἡμῶν περὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς μεγάλης καὶ πεφημισμένης ἤδη ἀνά τε Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν Τραπεζουντιακῆς αὐτοκρατορίας:

(1) Περὶ τῶν συμβάσεων μεταξὺ τῶν αὐτοκρατόρων Τραπεζοῦντος καὶ τῆς Δημοκρατίας τῆς Βενετίας ἰδὲ Jos. Müller, ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς Ἀκαδημίας τῆς Βιέννης (φιλοσοφικ. Ἱστορικ. τμήμα) τοῦ 1851 VII σελ. 334 καὶ ἐφεξῆς, ἔνθα γίνεται μνεία καὶ περὶ διαφόρων ζητημάτων ἀναφερόντων ἐν Τραπεζοῦντι. Περὶ χρυσοβούλλων ἰδὲ Zachariae von Lingenthal, Jus Graeco-Romanum, Lipsiae 1857, Μέρος Γ'. σελ. XI καὶ XII, ἔνθα ἀναφέρεται Σιγίλλιον τοῦ αὐτοκράτορος Τραπεζοῦντος Ἰωάννου Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἐκδοθὲν μηνὶ Μαρτίῳ Ἰνδικτιῶνος Β'. ἔτους 1364 πρὸς τοὺς Βενετούς, ἐν ᾧ γίνεται μνεία περὶ προγενεστέρου χρυσοβούλλου Ἀλεξίου τοῦ Μεγάλου Κομνηνοῦ, ἐκδοθέντος μηνὶ Ἰουλίῳ Ἰνδικτ. Β'. τοῦ ἔτους 1319 ἐκ τῶν Κωδίκων τοῦ Τουρίνου, (Κώδ. 117 τοῦ 1317 αἰῶνος, Pasini. Κατάλογος τῶν Ἑλλ. χειρογράφων τοῦ Τουρίνου Α'. σελ. 222)—Peyssonel, Traité sur le commerce de la Mer Noire, II 73, 88—Depping, Histoire du Commerce entre le Levant et l' Europe—Κωνσταντίου, Κωνσταντινιάς 162. Περὶ τῶν συνθηκῶν τούτων δὲν εἶδον τὸ σπουδαῖον ἔργον τῶν G. L. Tafel—G. M. Thomas, Urkunden zur Alteren Handelsgeschichte etc. Περὶ τοῦ Τραπεζουντιακοῦ ἐμπορίου ἰδὲ τὸ τοῦ Heyd, Geschichte des Levantshandels in Mittelalter, Stuttgart 1879 τόμ. 2. Τοῦ συγγράμματος τούτου τὸ β'. κεφ. τοῦ Β'. Βιβλίου περιλαμβάνει τὰ περὶ Τραπεζοῦντος καὶ τὸ Δ'. Βιβλ. τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς αὐτοκρ. Τραπεζ.

(2) Ἰδὲ Arch. Storic. Italiano Παράρτημα τοῦ Θ'. τόμου σελ. 374—378, Πρὸς Heyd, Geschichte κτλ. Τόμ. Β'. σελ. 102. Περὶ τῶν σχέσεων τούτων πολλὰ ἠδύνατό τις νὰ μάθῃ ἐκ τῶν ἀνεκδότων ἐγγράφων τῶν Tafel—Thomas, ἀλλ', ὡς εἶκος, τὸ πρᾶγμα εἶνε δυσκατῶρθωτον καὶ μόνον ἀντὶ πολλῶν χρημάτων καὶ χρόνου ἐφικτόν. Πράγματι ὑπάρχουσι παρὰ τούτοις ψηφίσματα τῆς Γερουσίας τῆς 15 Ἀπριλίου 1344, ἔγγραφον συμβολαιογραφικόν τῆς 20 Νοεμβρίου 1344, τῆς 24 Ἰανουαρίου 1345, 7 Φεβρουαρίου καὶ 19 Φεβρουαρίου 1345 κτλ.

Θ.

Ἀνδρόνικος Γ'.

(1330 — 1332)

Ἀποθανὼν ὁ Ἀλέξιος ὁ Β' ἀφῆκε τέσσαρας υἱοὺς καὶ δύο θυγατέρας, ὧν ὁ πρωτότοκος Ἀνδρόνικος ἐγένετο διάδοχος τοῦ θρόνου ὑπὸ τὴν ἰπωνυμίαν ὁ Γ'. οἱ δύο δὲ αὐτοῦ ἀδελφοί, Μανουὴλ καὶ Γεώργιος στασιάσαντες κατ' αὐτοῦ καὶ ἠττηθέντες ἀπέθανον· ὁ δὲ ἕτερος, ὁ Βασίλειος, ὁ θεῖος αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ ἐζήτησαν τὴν σωτηρίαν αὐτῶν εἰς τὴν φυγὴν δραπεύσαντες εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, μείναντος παρ' αὐτῶ μόνον τοῦ τελευταίου ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐβασίλευσεν ἐπὶ πολὺ, εἰδὸτι μετὰ εἰκοσάμηνον βασιλείαν ἀπέθανε κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1332 ἀφείς διάδοχον τὸν ὀκταετῆ υἱὸν αὐτοῦ, ὅστις ἐστέφθη Ἀυτοκράτωρ ὑπὸ τὸ ὄνομα Μανουὴλ Β. ὑπὸ τὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ κηδεμονίαν.

I.

Μανουὴλ Β'.

(1332)

Ἐπὶ τοῦ Μανουὴλ ἡ Τραπεζουντιακὴ αὐτοκρατορία εἶχε φθάσει τὴν Βυζαντικὴν ὡς πρὸς τὰ συγγενικὰ τῆς αὐτῆς ἐγκλήματα καὶ τὴν ἄλλην διαφθοράν, ἥτις ἀρχὴν ἔσχεν, ἰδίως ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Γ'. Ἐπὶ τούτου τὰ ἐγκληματικὰ ὄργανα εἶχον ἐντελῶς διαφθεῖρει τὴν κοινωνίαν. Οἱ πάντες σὺδεῖος μίσου ἐφείδοντο ὅπως κατορθώσωσι νὰ πλουτίσωσιν ἢ νὰ ἀναρριχηθῶσιν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν. Κληρὸς καὶ στρατός, ἀριστοκρατία καὶ ὄχλος, διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ διοικούμενοι εἶχον φθάσει εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς διαφθορᾶς. Διαίρεθέντες δὲ εἰς δύο φατρίες, τὸ βασιλικὸν κόμμα, οὐ ἠγούντο αἱ παλαιαὶ Βυζαντιναὶ οἰκογενεαὶ καὶ τὸ ἀντιδυναστικόν, ὅπερ ἀπετέλει ὁ ἰθαγενὴς Τρα-

πειζοντιακός πληθυσμός, ἐμάχοντο πρὸς ἀλλήλους ὑπὸ τὰς ἐπωνυμίας **Σχολάριοι** καὶ **Μεσογαλδαῖοι** διακρινόμενοι. Καὶ οἱ μὲν ἐπλειονοψήφουν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, οἱ δ' ἐν τῇ πρωτεύουσῃ καὶ ἐντεῦθεν καθ' ἐκάστην ἐγίνοντο ἐμφύλια σκηναί, ὧν ἐπωφελοῦμενοι οἱ Τουρκομάνοι ἐδοκίμασαν νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὸ κράτος τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν. Ἄλλ' ἢ εἰδήσεις τῆς ἐπιδρομῆς ξένων οὐ μόνον ἤνωσεν ἅπαντα τὰ κόμματα, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀμιλλαν ἐνέβαλε, τίς θὰ ἐφάνετο ἰκανώτερος τοῦ ἄλλου κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Κατ' Αὐγούστον τοῦ 1332 οἱ Τουρκομάνοι προελθόντες μέχρι τῶν **Ἀσωμάτων**, στρατηγοῦντος αὐτῶν τοῦ Παριάμη, δν εἶδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, κατενικήθησαν καὶ κατεκόπησαν πολλοί, καὶ ἠρπάγησαν ἄλογα πολλὰ τουρκικά, λέγει ὁ **Μιχαὴλ Πανάρτος**. Δὲν παρῆλθεν ὅμως πολὺς χρόνος καὶ συμφωνήσαντα τὰ κόμματα μετεκαλίσαντο τὸν Βασίλειον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὅπως, ἀναβιβάσαντα αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, δώσωσι πέρασ εἰς τὰς ἐμφυλίους ἔριδας. Οὕτω τῇ 22 Σεπτεμβρίου τοῦ 1332 ἰθὺν ὁ Βασίλειος καὶ ἀποδιώξας τὸν ἀδελφιδοῦν **Μανουὴλ** καταλαμβάνει τὸν θρόνον τῶν Κομνηνῶν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Βασίλειος ὁ Β'.

ΙΑ.

Βασίλειος ὁ Β'.

(1332 — 1340)

Ἀποπεμφθέντος τοῦ **Μανουὴλ**, ὅστις εἰς οὐδὲν ἄλλο ἐχρησίμευσεν ἢ εἰς τὸ νὰ δημιουργηθῶσιν ὄσα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶπομεν, ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ὁ Βασίλειος. Οὗτος ἐπειδὴ παρεβλεπε τοὺς φίλους αὐτοῦ κακοποιούντας τοὺς ἀντιπολιτευομένους, ὁ μέγας Δουξ **Λέικης** ὁ **Τζατζιντζάνος** καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ μέγας **Δομέστικος** ὁ **Τσάμπας**, ἐφόνευσεν αὐτούς, ἢ δὲ μεγάλη Δούκισσα ἐκ τοῦ γένους τῶν Συρικηνῶν διέταξε καὶ ἰλιθοβόλησαν, τὸν δ' ἀνεψιὸν καὶ προκάτοχον αὐτοῦ **Μανουὴλ** τὸν Β' περιώρισεν ἐν τῷ φρουρίῳ. Ἐν τούτοις, οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἀπέβησαν σχεδὸν μικροὶ κυριάρχαι.

Ἡ δὲ Αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ ἢ καλουμένη **Σχολάριοι** κατήντησαν εἰς τοιαύτην ἀναρχίαν καὶ αὐθάδειαν, ὅταν εἶχον οἱ Πραιτωριανοὶ ἐπὶ Ρω-

μαίων, καὶ οἱ Γενίτζαροι ἐπὶ Τούρκων. Ἡ φρουρὰ αὕτη συγκειμένη ἰδίως ἐκ τυχοδιωκτῶν Φράγκων, Ἰβήρων καὶ λοιπῶν, ἦν λίαν ὑβριστικὴ καὶ ἀλαζών, ἡ δὲ διαγωγὴ αὐτῆς καὶ τοῦ Βασιλείου κατίστη μισητὴ παρὰ τῷ λαῷ, ὅστις βραδύτερον, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἐλιθοβόλησεν αὐτόν. Πράγματι δὲ ὁ Βασίλειος ὀσημέραι καθίστατο μισητότερος καὶ μάλιστα ἀφ' οὗ κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1333: καὶ παραχθέντος τοῦ ἐκτομίου μεγάλου δουκὸς Ἰωάννου, ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε νὰ θανατώσῃσι μαχαίρα τὸν κρατούμενον Μανουὴλ τὸν Β. τῇ 5ῃ Ἀπριλίου 1336, κατὰ τὸν Μιχαὴλ Πανάρετον, ἐπῆλθε κατὰ τῆς Τραπεζοῦντος ὁ Τουρκομᾶνος Σιχασὰ (ἴσως Σιέχ-χασάν), ὁ υἱὸς τοῦ Ταμαρτᾶ. Ἐγένετο δὲ μάχη εἰς τόπον καλούμενον: Ἀχάντακα τοῦ Ἀγίου Κηρίκου καὶ εἰς τὸν Μίνθριον: Κατὰ τὴν μάχην, Θεοῦ εὐδοκοῦντος, ἐτράπη ὑποβρύχιος ὁ Σιχασὰ καὶ ἔφυγεν ὅτε ἐσκοτώθη ὁ αὐτοῦ ραΐμης (ἴσως Ἀπτοῦλ ραΐμης ἢ Ἰβραΐμης) ὁ υἱὸς τοῦ Ρουστάνβη (Ρουστέμ Βέη). Ὁ Βασίλειος πρὶν ἢ κηρυχθῆ αὐτοκράτωρ, ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβων, εἶχε μνηστευθῆ τὴν νόθον καὶ στείραν θυγατέρα τοῦ Αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ἀνδρονίκου τοῦ Γ' τοῦ Παλαιολόγου (1328—1341) καὶ τῆς ἐκ Σαβοΐας Ἄννης, Εἰρήνην, (1) ἣν ἐλθοῦσαν εἰς Τραπεζοῦντα, κατὰ τὸν Σεπτέμ-

(1) Τὸ χρονικὸν τοῦ Μιχαὴλ Παναρέτου λέγει: ἔτους στωμα'. (1336) μηνὸς Ὀκτωβρίου ἐγενήθη ὁ Κομνηνός, κύρ Ἰωάννης ὁ ἐπονομασθεὶς Ἀλέξιος ὁ υἱὸς τοῦ κύρ Βασιλείου ὁ δεῦτερος. Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι ἡ Εἰρήνη δὲν ἦτο στείρα, ἀλλὰ τὸ τσιούτον ἐξηγεῖται ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅπερ φαίνεται ἱστορικόν, (Ἰδὲ Νικηφόρον Γρηγορᾶν Βιβλ. ΙΑ' κεφ. Γ) ὅτι τὰ δύο τέκνα αὐτοῦ τὸν Ἀλέξιον καὶ τὸν Καλοῖωάννην ὁ Βασίλειος ἐγέννησεν ἐκ τῆς ἐρωμένης αὐτοῦ Εἰρήνης τῆς Τραπεζουντίας πρὶν ἢ συζευχθῆ αὐτήν.

Περὶ τοῦ γάμου Βασιλείου καὶ Εἰρήνης τῆς Τραπεζουντίας ἔχομεν πατριαρχικὸν σιγγίλιον πρὸς τὸν Τραπεζοῦντος Θεόδωρον, ὅπερ ἐδημοσίευσεν ὁ J. Müller ἐν τοῖς πρακτικαῖς τῆς Ἀκαδημίας τῆς Βιέννης (Φιλοσοφικοῖς ιστορικὸν τμήμα τοῦ ἔτους 1851, VII σελ. 334. καὶ ἐφεξῆς) τὸ σιγγίλιον τοῦτο, πέμπτον ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Müller δημοσιευομένων ὀκτώ, ἀναφέρεται πρὸς τὸν μητροπολίτην Τραπεζοῦντος Θεόδωρον, ἐγράφη δ' ὑπὸ Πατριάρχου Ἰωάννου ΙΑ' τοῦ Καλέκα (1333—1347) περὶ τοῦ αὐτοκράτορος Τραπεζοῦντος Βασιλείου Β' μὴ διακειμένου καλῶς πρὸς τὴν νόμιμον γυναῖκα αὐτοῦ τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀνδρονίκου, ὡς εἶπομεν. Τὸ σιγγίλιον τοῦτο ἐγράφη ἵνα ἀποτρέψῃ τὸν Βασίλειον, πρὸς ὃν καὶ ἄλλο ἔγγραφο ἀπ' εὐθείας ἔστειλε, νὰ ἀποστῆ τῆς δευτέρας αὐτοῦ γυναικὸς Εἰρήνης ἐπίσης καλουμένης, ἣν θεωρεῖ ὁ Πατριάρχης μοιχαλίδα (Πρὸβλ. Νικηφόρου Γρηγορᾶ Βιβλ. ΙΑ'.

θριον τοῦ 1335, ἐνυμφεῦθη τῇ 17ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνός, ἀλλ' ὡς οὖσαν στείραν διεζεύχθη αὐτὴν τῷ 1339 καὶ συνεζεύχθη τὴν Τραπεζουντιαν παλλακὴν αὐτοῦ, καὶ ταύτην Εἰρήνην ὀνομαζομένην, τῇ 8ῃ Ἰουλίου 1339. Ἐπὶ Βασιλείου, κατὰ Μάρτιον, ἡμέρα 6'. τῆς ἀρχινηστιμοῦ τῆς ἀγίας μ'. ἐγένετο ἐκλειψις τοῦ ἡλίου ἀπὸ ὥρας δ'. ἕως ὥρας ζ'. καὶ ἐν παράχθῃ τὸ κοινὸν κατὰ τοῦ βασιλέως, ὥστε καὶ ἔξωθεν τοῦ κουλα (φρουρίου) συναχθέντες, λίθους ἔσυραν εἰς αὐτόν, λέγει τὸ χρονικόν.—Ἐν ἔτος μετὰ τὸν μετὰ τῆς παλλακῆς Εἰρήνης γάμον αὐτοῦ ἀπέθανεν ὁ Βασίλειος (6 Ἀπριλίου 1340) βασιλεύσας ἔτη ἑπτὰ καὶ μῆνας ἕξ, ὡς λέγεται, δηλητηριασθεὶς ὑπὸ τῆς Εἰρήνης.

IB.

Εἰρήνη ἢ Παλαιολογίνα

(1340—1341)

Θανόντος τοῦ Βασιλείου τοῦ Β'. Εἰρήνη ἡ πρώτη σύζυγος αὐτοῦ καὶ θυγάτηρ τοῦ Ἀνδρονίκου, ἣτις ἰθιωρῆθη ὡς ἡ κυρία αἰτία τοῦ θανάτου αὐτοῦ, κατέσχε τὸν θρόνον τῆς Τραπεζοῦντος, ἀποστείλασα εἰς Βυζάντιον τὴν ἀντίζηλον αὐτῆς Εἰρήνην τὴν Τραπεζουντιαν, μετὰ τῶν δύο υἱῶν αὐτῆς πρὸς τὸν πατέρα Ἀνδρόνικον ἵνα ἔχη ὡς δμηῆρους. Ὁ Ἀνδρόνικος τότε ἔτυχεν ἀπὼν εἰς τὴν κατὰ τῆς Ἀκαρνανίας ἐκστρατείαν, καθ' ἣν ἀσθενήσας παρέμεινεν ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἡ Εἰρήνη πέμπει πρεσβείαν παρακαλοῦσα αὐτὸν νὰ ἀποστείλῃ ἐκ Βυζαντίου ἄνδρα ἰσχυρὸν καὶ ἱκανὸν ἵνα βοηθήσῃ αὐτῇ ἐν τῇ διοικήσει. Οἱ πρέσβεις συνήντησαν τῷ Ἀνδρονίκῳ πρὸ τῆς Ἄρτης καὶ ἐκοίνωσαν αὐτῷ τὸν σκοπὸν τῆς ἀφίξεως αὐτῶν, ἀλλ' εἰς οὐδὲν ἤνυσεν αὐτῇ ἡ πρεσβεία, τὰ δὲ ἐν Τραπεζοῦντι ἤρξαντο νὰ λαμβάνωσι τοιαύτας διαστάσεις, αἵτινες ἀπήτουν σύντονον περιστολὴν, ἵαν δὲν ἤθελε νὰ ἴδῃ ἑαυτὴν ἢ Εἰρήνην ἐκτὸς τοῦ

κεφ. 8. σελ. 548—551. ἔκδ. Βόννης, Fallmerayer Geschichte κτλ. 174—178—Παναρίτου Χρονικὸν σελ. 16—17. ἔκδ. Fallmerayer. Ἐνθυμίζει δὲ τοὺς ἀγίους Κανόνας καὶ προτρέπει νὰ ἀποτρέψῃ αὐτὸν ὁ Τραπεζοῦντος τῆς μοιχαλίδος Εἰρήνης. Ἐξεδόθη καὶ ἐν τοῖς Acta Patriarchatus etc.

θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου δὲν κατέφθανεν ὁ ἔκτομις (εὐνοῦχος) μέγας δούξ Ἰωάννης μετὰ στρατοῦ (μετὰ φωσάτο πολὺ) ἐκ τοῦ ἰσχυροῦ φρουρίου τῶν Λιμνίων καὶ δὲν ἐκηρύσσετο ὑπὲρ τῆς Εἰρήνης. Ἡ σύγκρουσις τῶν δύο κομμάτων ἐπῆλθεν ἄμεσος. Ὁ στρατὸς τοῦ Ἰωάννου μετὰ τῆς Εἰρήνης ἐνωθέντες προσέβαλον διὰ μηχανῶν καὶ κριῶν (μάγγανον) τὴν Μονὴν, ἣν κατέλαβον, ἐκυρίευσαν τὰ περιχαρὰ κώματα αὐτῶν καὶ διὰ τοῦ πυρός ἀπετέφρωσαν τὴν Μονήν. Ὁ ναὸς ἐβλάβη καὶ αἱ βιβλιοθήκαι, καὶ ὅλα τὰ ἐκεῖ κειμήλια, αἱ εἰκονογραφίαι καὶ ὁ ἐν αὐτῷ πλοῦτος καὶ τὰ ἅγια λείψανα ἐγένοντο παρανόλωμα τοῦ πυρός· οἱ δὲ ἀρχηγοί, ἦτοι ὁ Τζανιχίτης καὶ οἱ ἄλλοι ἀντιβασιλικοὶ συλληφθέντες ἐστάλησαν εἰς τὸ φρούριον τῶν Λιμνίων, ὅπου μετὰ ἓν ἔτος, ἦτοι τὸν Ἰούλιον τοῦ 1341, ὡς λέγει τὸ χρονικόν.

Μετὰ τὴν Μονῆς καταστροφὴν δι' ἧς, ὅπως δῆποτε, τὰ ἀντιβασιλικά φρονήματα τῶν Σχολαρίων κατηνύσθησαν, ὁ αὐτοκρατορικός στρατός, τῷ αὐτῷ μηνὶ Ἰουλίῳ τοῦ 1340, ἀπῆλθεν εἰς Παρχάρην (τόπους συσκίους περχάρια καὶ σήμερον ἐν Τραπεζοῦντι καλουμένους), ἐνθα εἶχον τὰ θίρετρα αὐτῶν οἱ αὐτοκράτορες τῆς Τραπεζοῦντος. Ἐκεῖθεν ἔπιπε σόντες κατὰ τῶν Ἀμιδιωτῶν (Ἀμίδης) Τούρκων (Τουρκομάνων τοῦ λευκοῦ κριοῦ) ἐνίκησαν αὐτοὺς καὶ κατέλαβον τὰ πολεμφοδία καὶ τὰς ζωτροφίας αὐτῶν, ἀλλὰ δυστυχῶς τότε ἐφονεύθησαν καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ ἀρχαίου τῆς Τραπεζοῦντος μαχητοῦ καὶ εὐγενοῦς Δολίνου, ὡς δεικνύει ἐπιγραφὴ τις σωθεῖσα ἐντετειχισμένη ἐν τινὶ ἀρμενικῇ οἰκίᾳ τῆς κάτω ἀκροπόλεως τῆς Τραπεζοῦντος λέγουσα :

ΔΟΛΙΝΩ . . . ΟΙ ΔΟΙΔΙΜΟΙ ΒΑΣΙΛΕΙΣ

ΕΠΟΗΣΑΝ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ . . . ΕΚΟΥΨΑΝ

ΤΟ ΠΑΛΤΟΣ (1) ΑΥΤΩΝ . . .

ΜΗΝΙ ΝΟΕΜΒΡΙΩ Ν. ΙΓ. ΕΤ. 5ω ΚΓ (1315)

Ἐν τῷ μεταξὺ μία τῶν θυγατέρων τοῦ Ἀλεξίου Ἄννα, ἡ ἐπιλεγομένη Αὐαχουτλοῦ, μονάζουσα ἐν τινὶ Μονῇ, τὸν μοναχικὸν ἀποθεμένη τρίβωνα, ἀπῆλθεν εἰς Λαζίαν καὶ κατέλαβεν αὐτήν. Ἡ Εἰρήνη, ἣτις

(1) Πάλτος = φόρος.

μόλις τότε ἐφρόντισε νὰ ἐτοιμασθῆ κατὰ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου, πιεζομένη ἐζήτησε παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῆς Ἀνδρονίκου σύζυγον εὐγενῆ τινα τῶν Βυζαντινῶν, ὅπως διευθύνῃ τὸν στρατὸν καὶ τὴν πολιτείαν. Ὁ Ἀνδρόνικος ἐπασχολούμενος τότε, ὡς ἐφθημεν εἰπόντες, κατὰ τοῦ δεσπότη τοῦ τῆς Ἠπείρου ἀπέθανε μόλις ἐπιστρέψας εἰς Κωνσταντινούπολιν (25 Ἰουνίου 1341) (1) μὴ δυνθεις νὰ ἐκτελέσῃ τὴν αἴτησιν τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ· ἀπελπισθεῖσα δὲ ἀφιέρωσε τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας αὐτῆς εἰς τὴν εὐνοίαν τοῦ πρώτου Δομεστίκου (λανθανούσαις μίξεσι χρῆσθαι τὴν βασιλίδα Εἰρήνην, ἐψιθυρίζετε πρὸς τὸν μέγαν δομεστικὸν τῶν Τραπεζουντίων). Ἀλλὰ ἐν ᾧ ἡ Εἰρήνη παρσκευάζετο τῇ 4ῃ Ἰουλίου 1341 στρατὸς ἐξ Ἀμιτιωτῶν Τουρκομάνων (2) ἐπέπεσον κατὰ τῆς Τραπεζούντος καὶ οἱ ἡμέτεροι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἀπολέμωσ καὶ ἐφρονεῦθησαν πολλοὶ χριστιανοί, ὡς λέγει ὁ Μιχαὴλ Πανάρετος καὶ ἐκάη ἡ Τραπεζοῦς ὅλη ἐντὸς καὶ ἐκτὸς καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι ἐξ ἑκατέρων τῶν φύλων Τσοαύτη δ' ἦτο ἡ σφαγὴ, ὥστε ὡς ἐκ τῆς τῶν ἀνθρώπων καὶ ζώων δυσωδίας ἀνεπτύχθη μεγάλη ἐπιδημία· ἀλλ' ἀφήσωμεν τὸν σύγχερον Ἀνδρέαν Λιβαδηνὸν νὰ διηγηθῆ τὰ συμβάντα: «Τὶ δὲ τὸ ἐπὶ τούτοις, ἀλλὰ φθορὰ τις ἦκε τῶν προτέρων τῇ τε πόλει καὶ ἡμῖν οὗτοι μείων, ἀλλ' ἀμείνων καὶ πολὺ κατὰ τὸ περιὸν τῆς λώθης ἰσχυροτέρα καὶ χαλεπωτέρα παντάπασιν· ἄλλη πάλιν πανωλεθρία Τραπεζουντίοις σχεδὸν καὶ Σκύλλα, καὶ ἄμπωτις, καὶ Γοργὼ καὶ Χάρυβδις τοῖς παλαιοῖς τῶν κακίωνων τάπισμα, πρῖγμα φημί τοῖς εἰδόσιν ἀνύποιστον καὶ θρήνων ὀλοολυγὴ καὶ πένθος ἀφόρητον. Οὕτω γὰρ Ἄρειος ἐξ ἐμφύλου δεινοῦ ἡ πόλις ἀνέπνευσεν, ἔτους ἐνὸς μεταξύ παριππεύοντος κατ' ἡμᾶρ ὡς ἔπος καὶ μῆνα τὸν Πάνεμον, καθ' ὃν καὶ ὁ ἐμφύλιος ὄπλιστο, καὶ φάλαγγές τινες ὁμοῦ Περσικαὶ συρραγεῖσαι τῇ τῶν Τραπεζουντίων πόλει ἐπεδεδραμήκεσαν λήϊα πάντα πιμπρᾶσαι καὶ ἀφανίζουσαι, χώρας τ' ἐρημοῦσαι καὶ κατορρωδοῦσαι τὰ πάνδεινα. Ἐγωγε νάρκη δέ, ὦ βέλτιστοι, νη' τῶν λεγομένων τὴν ἀλήθειαν, καὶ τοσοῦτων ἰλίγγω κακῶν διηγούμενος περιπέπτωκα μνήμη ἤδη τοῦ πάθους αἰσθόμενος καὶ γλῶτταν ἅμα καὶ χεῖρα πεπέδημαι καὶ οὐκ ἔχω πῶς διαγένοίμι. Μικροῦ δὲ τι περιγεγόμενος τὰ πρόσω τῆς ἱστορίας προῖεμαι καὶ γε ξυνάρασθαι μοι

(1) Μηνὸς Πανέμου, ὡς λέγει ὁ Λιβαδηνὸς ἐνθ' ἄνωτέρω.

(2) Περσῶν λέγει ὁ Λιβαδηνός.

παρακαλῶ τοὺς εἰδότας τῶν μὴ γινωσκόντων οὐχ ἥκιστα τῆς τῆ δε μερικῆς ἀφηγήσεως. Ἡτοίμαστο τοίνυν καὶ τὰ τῆ δε στρατεύματα καὶ ἡ ξυμπλοκῆς ἡμέρα παρασκευῆς ἧς εἶχον ἀφώριστο. Τί δὲ δεῖ τὰν μέσφ μακρηγορεῖν; ἀστικοὶ βαρβάρους ἐσμίγλυντο καὶ νικῶσιν οἱ βάρβαροι· ὦ τῆς ἀνοχῆς σου πανύψιστε, νῶτα δὲ Πέρσαις ἀστικοὶ ἐνδιδοῦσι καὶ φεύγουσι, πίπτουσι καὶ ἀνχιροῦνται πολλοὶ διωκόμενοι καὶ ψιλοὶ μὲν πάντες ἀκοντισταὶ καὶ τοξόται, καὶ οἱ καλούμενοι ἀσπιδηφόροι. Ἐπεὶ καθ' ἀπαξ ἑάλων δειλία καὶ δέει, σφαῖρα καταπρανῆς ὡς ἦσαν ἐκφεύγοντες, ἰππεῦσι δὲ Πέρσαις ἠλίσκοντο καὶ πάντες ἔλεεινῶς ἀνηροῦντο, χωρὶς ἐνίων ποδῶν χρησαμένων ὠκύτησιν ἄχρις αὐτῶν τεχέων τοῦ ἀστεως καταδεδραμηκυίας τῶν βαρβάρων τῆς φάλαγγος. Ἄλλ' οὔτοι μὲν νίκαις κατεπαρθέντος καὶ θράσει, οἷα φιλεῖν εἰῶθει τὸ βάρβαρον, κύκλω στοιχηδὸν τὰ τεῖχη περιστοιχίσαντες τί μὲν οὐκ ἔπραττον τῶν καχίστων; τί δ' οὐκ ἔλεγον τῶν ἐχθίστων; ἔστι δ' ὅτε καὶ πείραις σφοδραῖς ἀντεπῆγον, ἴν' εἴσω τῆς πόλεως γένοιοντο· ἤδη γὰρ ἔβαλον πῦρ πανταχῆ καὶ τὰς πέριξ ἀγλαίας ἠφάνιζον καὶ τοῦ πυρὸς αἱ φλόγες ἔνεσον τοῦ ἀστεως ἐξωθεν διαπεττευθεῖσαι ὡς μὲν βρέμουςαι, ὡς δὲ ἀπειλοῦσαι καὶ μητινοσοῦν ἀπολείπουσαι μέγα τι τοῖς βαρβάρους τὸ θράσος ἐνήκαν. Εἴσω γὰρ ἀπάντων τοῦ τεύχους ἀποκλεισθέντων μετὰ πολλῆς τοῦ λοιποῦ καὶ δαψιλοῦς τῆς ἀδείας διαφθείροντες ἦσαν πάντα οἱ βάρβαροι, πῦρ δὲ ἡ πόλις ὅλη γε πῦρ δὲ ἐξωθέν τε καὶ ἐσωθεν ἦν καὶ τὸ πῦρ, ὡς ἐμοὶ γ' οὖν δοκεῖ, ὅλον θεήλατον ἦν καὶ μέγα τι σμαρδαλέον, ὡς ἔπος, κονάβιζε. Πῦρ γὰρ τῶν βαρβάρων ἐξω που βαλόντων τῆς πόλεως μέρει αὔραι παραχρῆμα σφοδραῖ τε καὶ βίαιοι πνεύσασαι μηδὸλως πνοῆς πνεούσης τὸ πρότερον (αἰχμώδης γὰρ ἦν ἡ ἡμέρα σφοδρα ἐκείνη καὶ κυνῶφου ἄστρου καυσώδης ἐπιτολή) τὰς τε βρομίους προὔπεμπον εἴσω τοῦ ἀστεως, καὶ λιθίνους οἶκους καὶ ἱερά μνηδέπω πυρὶ λωβούμενα φλοξίν ἀγρίαις κατέκαιον καὶ τὸ πάντων οἰκτρότερον, οἴμοι, καὶ ἀνθρώπους ἀριθμὸν ὑπερβαίνοντας· ἀνθρωποὶ γὰρ οἰκίαις καὶ οὐσίαις ἀπάσαις χαίρειν φάμενοι, οἴκοις ἱεροῖς προσανέφευγον τὴν ἐκ τοῦ πυρὸς τιμωρίαν δεδιότες καὶ τὴν σφῶν σωτηρίαν ἐν τοῖς δε περιποιούμενοι.

Ἄλλ' ἐν ἐκείνοις, οἴμοι, πυρὶ κατηθάλωντο καὶ οἷά τινες ἀρτιφυοῦς δρυὸς ἠσβολωμένης ἀθλιώτατοι ῥῶπες ἅμα γυναιξίν ἀνὴρ καὶ ἡ ἄωρος ἠλικία ἐρρωμένη παρ' ἀγυαῖς καὶ ἀμφόδοις ἐτύγχανον καὶ οἰκίαις, ὦ βία! καὶ θεοῖς ἰδρύμασιν, ὦ τῶν ἀπειράκις ἀπειρῶν κρημάτων σου, δέ-

σποτα! Ὡς τίς ταῦτ' ἀκούων ἀδακρυτὶ παρέλθοι κἄν ἡλίθιος ἀνθρωπος!» (1) Ὡς ἐπίμετρον δὲ θλιβερόν, θλιβερώτατον τῆς καταστάσεως ταύτης ἢ τὴν Λαζίαν καταλαβοῦσα, ὡς νόμιμος κληρονόμος Ἄννα, ἐστέφθη αὐτοκράτειρα. Πάντες δὲ οἱ Λαῖοι καὶ οἱ Τσάνοι καὶ οἱ τῶν ἱπαρχιῶν ἀνεγνώρισαν αὐτὴν ὡς νόμιμον τοῦ θρόνου κάτοχον, ἐπιθυμοῦντες αὐτοκρατεῖραν ἔλκουσαν τὸ γένος ἐκ τῶν μεγάλων Κομνηνῶν. Ἡ Ἄννα κινήσασα κατὰ τῆς Τραπεζοῦντος τῇ 17 Ἰουλίῳ 1341 μετὰ στρατοῦ ἐκ Λαζῶν, κατέλαβεν αὐτὴν καὶ ἐξεθρόνισε τὴν Εἰρήνην, μετὰ βασιλείαν δεκαπέντε μηνῶν. Ἡ πόλις κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἦν τοιαύδε, κατὰ τὸν Ἀνδρέαν Λιβαδηνόν: «Καὶ ἡ πόλις θέσεως ἐτι χρηστῆς αὕτη γὰρ τῶν πρὸς ἑὼ ἡλίφ πόλις μάλ' ἀνίσχοντι Κολχικὴ τῶν προποντίδων ἀμείνων, περιωνύμου τε κλήσεως ἀνωθεν εὐμοιροῦσα πολλῆς ὡς θέσεως εὐ ἔχουσα τι καὶ ὄψεως καὶ τῶν ἐς χρεῖαν πάντων ἀνθρώποις ἅμα καὶ κτήνεσι δασιφίλης χορηγὸς εἰσάπαν τυγχάνουσα, ὅτι καὶ ἡπειρώταις μὲν ὡς χαλκίοις τοῖς τείχεσιν ἀδρότατον δέος ποιεῖται καὶ θέσει τόπου καὶ εὐρείαις δηλονότι τάφροις καὶ ταῖς ἄλλαις ἐπάλξεσι, τοῖς δέ γε αὐτόχθοσι καὶ ἐπήλυσι καὶ τοῖς ἐμπόροις εὐχερῆ δασιφιλῆει τὰ ὄνια, εὐκρασίας ἀέρων μετέχουσα καὶ ἡδέων ναμάτων κρουνηδὸν ποταμούς διπλῆ πελαγίζουσα. Τίς οὐκ οἶδε τοὺς Διονύσους ταύτης καὶ τὰ τούτων ἡδύτατα νάματα καὶ τῶν ὑδάτων τὰ διαυγέστατα; ὅθεν καὶ βρῦει μὲν πῶαν ὁ χῶρος παντοῖαν, κομᾶ δὲ μυρίοις εὐανθέσι τοῖς ἀνθεσι καὶ καρποῖς ἐπιβρίθει καὶ ταῖς ἐναλλαγαῖς τῶν ἀνθέων δασιφιλῶς ὠραίζεται, εἴτα καὶ παρ' ἡἰοσίν ὑπτίαις μάλα στεφανοῦται ψαμμόδεσι.»

ΠΓ

Ἄννα Κομνηνὴ

(1341—1342)

Δὲν παρῆλθον πολλαὶ ἡμέραι (δέκα καὶ τρεῖς μόνον) καὶ καταφθά-

(1) Ἴδὲ Ἀνδρέου Λιβαδηνοῦ Περιήγησιν. ἔκδ. Μ. Παρανίκα, Κων]πολις 1874 σελ. 27—28. Περὶ τοῦ αὐτοῦ Μ. Παρανίκα: Beiträge zur Byzantinischen Literatur, München 1870.

νει, τῇ 30 Ἰουλίου, ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ Μιχαὴλ ὁ Μίγας Κομνηνός, υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Β' καὶ ἀδελφὸς τοῦ Ἀλεξίου, ἐκλεγείς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συνάρχων καὶ σύζυγος τῆς Εἰρήνης ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι, ὡς νόμιμος σύζυγος τῆς Εἰρήνης, θὰ κατέπαυε τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, καθ' ὅσον εἶχε καὶ υἱὸν Ἰωάννην ἐν Βυζαντίῳ διατρίβοντα, δεκαεννέα ἐτῶν, ὃς καὶ αὐτοκράτωρ ἐγένετο ἐπὶ μικρὸν. Συνωδεύετο δὲ ὁ Μιχαὴλ ὑπὸ τριῶν πλοίων Βυζαντινῶν πολεμικῶν (κατέργων) καὶ τινων στρατιωτῶν, ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ γενικοῦ στρατηγοῦ τῶν Σχολαρίων τοῦ Γρηγορίου Νικήτα τοῦ Μειζομάτη. Τοῦτον μὲν ἀφ' ἐσπέρας ἀποδέξαντο ἀκωλύτως πάντα τὰ κόμματα, μόνη δὲ ἡ Εἰρήνη εἶδε ψυχρῶς, ὡς ἠλικιωμένον ὄντα, πενήτηντα ἕξ ἐτῶν, καὶ μὴ ἀνταποκρινόμενον εἰς τὸν ἔρωτα αὐτῆς· οἱ δὲ εὐγενεῖς Λαζοὶ μετὰ λύπης μὲν εἶδον αὐτὸν ἐξελεθόντα, ἀλλὰ μὴ ἐλπίζοντες φανερῶς νὰ ἀντιστῶσι, κατέφυγον εἰς δόλους. Οὕτω τὸν Μιχαὴλ ἅμα ἀποβάνα προῦπήνητησαν ὁ Τραπεζοῦντος Ἀκάκιος κρατῶν εὐαγγέλιον μεθ' ὄλου τοῦ κλήρου, καὶ πάντες οἱ εὐγενεῖς ἦσαν ἔτοιμοι νὰ δώσωσι τὸν ὄρκον τῆς πίστεως, ἀλλ' ἡ στίψις ἀνεβλήθη διὰ τὴν ἐπιούσαν (31 Ἰουλίου).⁽¹⁾ Οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ὁμοῦς καθ' ὄλην τὴν νύκτα ἠρέθισαν τὸν λαὸν κατὰ τοῦ Μιχαὴλ καὶ ἰδίως τῶν μετ' αὐτοῦ ξένων καὶ Βυζαντινῶν, οὓς τυχοδιώκτας καὶ ξένους ἀπεκάλεον, τὴν δὲ ἐπαύριον πρωΐαν (31 Ἰουλίου) οἱ στασιασταὶ συλλαβόντες αὐτὸν ἀνύποπτον ὄντα, ἀπήγαγον, τῇ 7 Αὐγούστου 1341, δέσμιον εἰς Οἴναιον καὶ ἐκείθεν εἰς τὸ ἰσχυρὸν φρούριον τῶν Λιμνίων, οἱ δὲ εὐγενεῖς Λαζοὶ, κατασχόντες τὰ τρία κάτεργα τῶν Βυζαντινῶν καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν πληρωμάτων διὰ βελῶν ἀποκτείναντες, κατέλαβον, ἐν ὄνοματι τῆς Ἄννης τῆς Κομνηνῆς τὴν τῆς αὐτοκρατορίας διοίκησιν. Τῇ δὲ 10 Αὐγούστου ἀπέπεμψαν διὰ φραγκικοῦ πλοίου τὴν πρώην αὐτοκράτειραν Εἰρήνην τὴν Πηλαιολογίαν εἰς Βυζάντιον πρὸς τοὺς συγγενεῖς αὐτῆς.

Σημειούσθω, ὁμοῦς ὅτι τῶν ἐσωτερικῶν ἐρίδων ἐπωφεληθέντες οἱ Τουρκομάνοι Ἀμιτιῶται, ἐν τῷ μεταξύ, ἤτοι τῇ 3ῃ Αὐγούστου ἐπέδραμον κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ, Θεοῦ εὐδοκούντος, ὡς λέγει ὁ Μιχαὴλ Πανάρετος, οὐκ ἴσχυσαν πρὸς ἡμᾶς, ἀλλὰ ἀπῆλθον κατησχυμένοι κενοί. Ἔπρεπε τέλος νὰ τεθῆ τέρμα εἰς τὰς ἐμφυλίους τῶν Τραπεζοῦντιῶν

(1) Τὸ χρονικὸν τοῦ Μιχαὴλ Πανaréτου λέγει τῇ 5 Ἰουλίου.

διενέξεις, ὅπως δυνηθῆ νὰ ὀρθοποδήσῃ ἡ πολιτεία, ἥτις ὀσμημέραι, διὰ τὴν τῶν Λαζῶν αὐθάδειαν, κατεταράττετο. Ἀπεφάσισαν λοιπὸν οἱ εὐγενεῖς νὰ παγιώσωσι τὸ κράτος ἐνθρονίζοντες Κομνηνὸν τινα, ἄξιον τῶν ἐλπίδων· πάντες δ' ἐκ συμφώνου ἀπέβλεψαν πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, Ἰωάννην, εἰκοσαέτη, τότε διατριβόντα, ὡς εἶπομεν, ἐν Βυζαντίῳ· καὶ ἀποστέλλουσι τῇ 10ῃ Αὐγούστου 1342 εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ὀδηγήσῃ τὸν μέλλοντα αὐτοκράτορα εἰς Τραπεζοῦντα, τὸν σχολάριον Νικήταν, τὸν Μετσοσιμάτην Γρηγόριον, τὸν Δερανίτην Κωνσταντῖνον, τὸν υἱὸν αὐτοῦ, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Μετσοσιμάτου Μιχαὴλ καὶ ἄλλους τινὰς διὰ πλοίου Βενετικοῦ. Ἡ πρεσβεία ἔφθασεν εἰς Βυζάντιον καὶ ἐμφανισθεῖσα ἐπέισε τὸν Ἰωάννην νὰ ἀποδεχθῆ τὸν θρόνον τῆς Τραπεζοῦντος. Ὁ Ἰωάννης ἐδέξατο τὸ πρεσφερόμενον στέμμα καὶ ἀνεχώρησε διὰ τὴν Τραπεζοῦντα ἔχων τρεῖς γαλέρας Γενουησῆας καὶ δύο πλοῖα Τραπεζοῦντιακά. Συλλέξαντες δὲ στρατιώτας ἱκανοὺς ἐπέπεσον κατὰ τῆς Τραπεζοῦντος τῇ 4ῃ Σεπτεμβρίου 1342. Οὕτως ἐνωθέντες, οἱ Σχολάριοι Μεζομάται καὶ Δακρονῖται, ἐκήρυξαν Αὐτοκράτορα τὸν Ἰωάννην Γ'. πλείστοι δὲ Λαζοὶ καὶ οἱ Ἀμυζανταράνται ἐφρονεῦσαν ἀντιστάντες, ἡ δὲ Ἄννα ἐφρονεῦθη, καταπνιγείσα ἐν τοῖς ἀνακτόροις, βασιλεύσασα ἐν ἔτος, ἕνα μῆνα καὶ ὀκτὼ ἡμέρας, κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦ Παναρέτου. (1)

ΙΔ.

Ἰωάννης Γ'. ὁ Κομνηνός

(1342—1344)

Ἀποπνιγείσης ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῆς Ἄννης, τῆς ἐπικαλουμένης Ἀναχατλοῦ, ἐστέφθη αὐθημερὸν (4 Σεπτεμβρίου) ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος, ἵνα πανταχόθεν ἢ κάτοπτος, τῆς Χρυσοκεφάλου. Ὁ Ἰωάννης ἤρξεν ὀπωσοῦν καλῶς, ἀλλ' ἡ μόνη κακία ἦν ἀπέδιδον αὐτῷ πάντες φίλοι τε καὶ ἐχθροὶ ἦν, ὅτι ἐκράτει εἰσέτι τὸν πατέρα αὐτοῦ Μιχαὴλ δέσμιον ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Λιμνίων, ὀπόθεν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἀπαλλαγεῖς γίνεται αὐτο-

(1) Τότε παρεδόθη τῇ παιγμονῇ καὶ ἡ Σαργαλὴ ἡ τοῦ κύρ Γεωργίου μήτηρ.
(Τ. Ε. ΕΥΑΓΓ. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ) 12.

κράτωρ Τραπεζούντος. Ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου, κατ' Ἰούνιον τοῦ 1343, ἐπέδραμον καὶ αὐθις τὴν αὐτοκρατορίαν οἱ Τουρκομάνοι Ἀμιτῶται, ἀλλ' ἐξειδίχθησαν κακῶς ὑπὸ τῶν ἡμετέρων. Πλὴν ἐπέπρωτο ὁ Ἰωάννης νὰ καθαιρεθῆ ταχέως· διότι διὰ τὴν τοῦ πατρὸς κράτησιν ἐν Λιμνίοις ὄργισθέντες οἱ στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἀξιωματικοί, φονευθέντος ἤδη τοῦ φυλάττοντος τὸν Μιχαὴλ μεγάλου δουκὸς Ἰωάννου τοῦ Εὐνούχου (Μάρτιος τοῦ 1344), ἀπεστάλη δ. μέγας δούξ, ὁ Σχολάριος, καὶ ἐλευθερώσας τὸν Μιχαὴλ ὠδήγησεν εἰς Τραπεζοῦντα τῇ 3ῃ Μαΐου 1344, ὅτε ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ Τραπεζούντος, καθαιρεθέντος τοῦ Ἰωάννου τοῦ Γ'. καὶ ἐγκλεισθέντος ἐν τῇ μονῇ (Σπηλαίῳ) τοῦ ἁγίου Σάββα μετὰ βασιλείαν ἐνὸς ἔτους καὶ μηνῶν ὀκτώ.

IE.

Μιχαὴλ ὁ Α'.

(1344 — 1349)

Ὁ Μιχαὴλ καταλαβὼν τὸν θρόνον ἐζήτησε νὰ ἐπιφέρῃ βελτιώσεις τινὰς εἰς τὰ τοῦ Κράτους, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσεν οὐδὲν καὶ περιορίσθη μόνον εἰς τὸ νὰ καταδικάσῃ τοὺς ἐξοχωτέρους ἄνδρας ἐκ τῶν μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου συνεργασθέντων ἀρχόντων Λαζῶν, ἀντ' αὐτῶν δὲ ἐγένοντο ὁ μὲν Σχολάριος ὁ Νικήτας μέγας δούξ, ὁ Γρηγόριος ὁ Μειζομάτης μέγας στρατοπεδάρχης, Λέων ὁ Καβασίτης μέγας δομῆστικός, Κωνσταντῖνος ὁ Δωρανίτης τὰ Βεστιάρια καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐπικέρνις, Ἰωάννης ὁ Καβασίτης μέγας λογαριαστής, ὁ υἱὸς τοῦ Σχολαρίου παρακοιμώμενος, Μιχαὴλ ὁ Μειζομάτης ἀμερτζάντζης καὶ ὁ Στέφανος ὁ Τζεχανίτης μέγας Κοντόσταυλος.

Οἱ εἰς τὰ ἀνωτέρω ἀξιώματα προβιασθέντες οὗτοι ἀπετέλουν τὸ κυρίως ἀντιλαζικὸν κόμμα καὶ ἦσαν πάντες Ἕλληνες, οἵτινες ἐνόησαντες ὅτι ἦτο δυνατόν καὶ αὐτοὶ οὗτοι νὰ γίνωσι θύματα τῶν αἰμοδόρων πράξεων τῶν παρορματουσῶν εἰς πᾶσαν ἐπανάστασιν, ἀπεπειράθησαν νὰ καταστήσωσι τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν μόνιμον διὰ τινος ὀργανικοῦ νόμου ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῆς αὐτοκρατορίας, Ἐν ἐνὶ λόγῳ οὗτοι τε καὶ οἱ Σχολάριοι προσεπάθησαν νὰ ἰδρῦσωσιν εἰδὸς τι ὀλιγαρχικῆς πο-

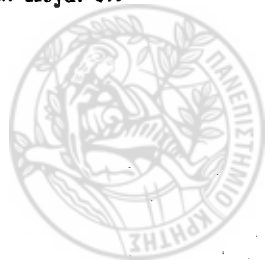
λιτείας. Ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ εὐρέθῃ βεβιασμένος νὰ ὑπογράψῃ καὶ νὰ ὁμώσῃ ἐπισημόν τινα πράξιν, δι' ἧς ἦτε νομοθετικὴ δύναμις καὶ ἡ διεύθυνσις τῶν πραγμάτων, ἀνετίθεντο εἰς τὰς χεῖρας τῶν μεγάλων ἀξιωματικῶν καὶ τῶν μελῶν τῆς οἰονεὶ Γερουσίας. Αὐτὸς δ' ὤφειλε νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, εἰς ἄφθονον ἐπιχορήγησιν καὶ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τῶν ἀνακτόρων αὐτοῦ διοίκησιν. Ἐντεῦθεν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὰ καθήκοντα αὐτοῦ ἦσαν συνταγματικοῦ βασιλείως, ὡς λέγομεν σήμερον. Ἄλλ' οὔτε αἱ βιοπραγαὶ τῶν κομμάτων, οὔτε ἡ φιλοδοξία τοῦ μονάρχου σέβονται ἐπὶ πολὺ τοιαύτας συμφωνίας. Ὁ δὲ Αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ἐδράξατο τῆς πρώτης εὐκαιρίας ὅπως ἀπαλλαγῇ τῆς οἰονεὶ κηδεμονίας ὑφ' ἣν κατεκράτουν αὐτόν. Ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης καὶ οἱ Λαζοὶ ἔλαβον τὰ ὄπλα διαδηλοῦντες, ὅτι ἠγάπων μᾶλλον νὰ ὑπακούωσι τῷ αὐτοκράτορι ἢ τοῖς εὐγενέσιν. Ὁ ἐνθουσιασμός οὗτος ἐπέτρεψε τῷ Μιχαὴλ νὰ ἀκυρώσῃ τὰς παραχωρήσεις, ἃς ἐποίησατο πρὸς τε τοὺς ὑπουργοὺς καὶ τὴν γερουσίαν καὶ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν. Πρὸς τοῦτο δέ, κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1345, συνελήφθησαν ὁ μέγας δούξ Νικήτας, ὁ μέγας δομέστικος Λέων ὁ Κασσάβητης καὶ ἄλλοι καὶ ἐρρίφθησαν εἰς τὰς φυλακάς. Ἐκ τοῦ φόβου δὲ μὴ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάννης, ὁ ἐν τῷ Σπηλαίῳ τοῦ ἁγίου Σάββα ἐγκάθειρτος, ἀντιταχθῇ πρὸς αὐτόν ἐν περιπτώσει νέων ταραχῶν, ἐπεμφεν αὐτόν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀδριανούπολιν, ὅπουθεν θὰ ἦτο δύσκολον νὰ συνεννοῆται μετὰ τῶν ἐν Τραπεζοῦντι φατριῶν. Ὁ δεσποτισμὸς τοῦ Μιχαὴλ οὐδὲ ἐν τῇ πρωτευούσῃ, οὐδὲ ἐν πάσῃ τῇ ἐπικρατείᾳ ἐπήγαγε μείζονα εὐημερίαν τῆς κυβερνήσεως τῶν εὐγενῶν. Κατὰ τὸ χρονικὸν μάλιστα τοῦ Παναρέτου, τῷ 1346 ἐπιάσθη ὁ ἅγιος Ἀνδρέας καὶ τὸ Οἶνονον, πόλεις τοῦ Κράτους, ὑπὸ τῶν Τουρκομάνων ἴσως. Ὡς δὲ μὴ ἔρκει ἡ ἀπώλεια τῶν δύο τούτων πόλεων ἐπῆλθε, κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1347, καὶ ἡ πολυθρύλλητος μέλαινα πανώλης (πανοῦκλα), ἣτις κατὰ τὴν δεκάτην τετάρτην ἑκατονταετηρίδα εἶχεν ἐρμῶσει τὴν τε Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην. Ἡ πανώλης ἀνεφάνη φοβερά ἐν Τραπεζοῦντι ἔνθα ἐπὶ ἑπτὰ μῆνας ἐθέρισε πολλούς. Ἀφ' ἐτέρου δὲ οἱ Τουρκομάνοι (1) οἱ κατέχοντες τὴν ἀπὸ Ἀρσίνης (Ἐρζιγκιάν) καὶ

(1) Ἀρχηγοὶ τῶν Τουρκομάνων ἦσαν, κατὰ τὸ χρονικόν, ὁ Μεχμέτ Ἐρκεστάρης ἴσως Ἰσκενδέρης (Ἀλέξανδρος) τῶν Ἀμιτιωτῶν ὁ Τουρκαλί Πέη καὶ ὁ Ποσδο γάνης· τούτοις συνεξστράτευσαν καὶ Τσανίδες.

Θεοδοσιουπόλεως (Ἐρζερούμης) μέχρι τοῦ ἰσχυροῦ φρουρίου Πάϊπερτ χώ-
 ραν, προσέβαλον τῇ 29 Ἰουνίου 1348 τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ κατερη-
 μώσαντες τὴν κοιλάδα τοῦ Πυξίτου, ἀφίκοντο μέχρι τῶν τειχῶν τῆς
 πρωτεύουσας. Ἐπολέμησαν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἀλλ' ἠττηθέντος οἱ βάρ-
 βαροι ἀπῆλθον κατησχυμένοι καὶ πεπληγμένοι φυγάδες ἀποβαλόμενοι
 ἐν τῇ ὁδῷ Τούρκους πολλούς. Τῆς καταστάσεως ταύτης ἐπωφεληθέντες
 καὶ οἱ παμπόνηροι Γενοῦνήσιοι, οἵτινες διγενεκῶς ἠνώχλουν τοὺς ἡμετέ-
 ρους, ὡς καὶ τοὺς ὀμοφύλους αὐτῶν Βενετούς, ὧν ἐφθόνουν τὴν ἐμπορι-
 κὴν ἐργασίαν καὶ τὰ ἐκ Τραπεζοῦντος ἀμύθητα κέρδη αὐτῶν, ὡς θέ-
 λοντες νὰ κυριεύσωσι τινὰς τῶν μᾶλλον ἐπικαίρων θέσεων τῆς χώρας,
 ἐκήρυξαν τὸν κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας πόλεμον. Πρὸς τοῦτο δὲ τὸν Ἰα-
 νουάριον τοῦ 1349 κατέλαβον τὴν Κερασοῦντα, τὴν δευτέραν πόλιν
 τοῦ Κράτους, ἣν καὶ ἐπυρπόλησαν. (1) Δύο δὲ τῶν μεγαλητέρων αὐτῶν
 πολεμικῶν πλοίων ἀπάραντα ἐκ τοῦ λιμένος τοῦ Καρὰ (Θεοδοσίας),
 κατὰ Μάϊον τοῦ 1349 κατενίκησαν τὴν αὐτοκρατορικὴν μοῖραν ἀπο-
 τελουμένην ἐξ ἐνὸς μεγάλου κατέργου ἐκ Δαφνοῦντος, ἐνὸς μικροῦ καὶ
 ἱκανῶν βαρκοπούλων, κατὰ τὸ χρονικόν, ἐν τινι ναυμαχίᾳ καθ' ἣν ἀπέ-
 θανον ὁ μέγας δοῦξ Ἰωάννης Καθασίτης, ὁ Μιχαὴλ ὁ Ἰζανιχίτης καὶ
 ἄλλοι πολλοὶ ἐπίσημοι. Οἱ Ἕλληνες ὅπως ἐκδικήσωσι τοὺς Γενοῦνησι-
 οὺς προσέβαλον ἅπαντας τοὺς ἐν Τραπεζοῦντι ἐγκαταστημένους Φράγ-
 κους, ἐλεηλάτησαν τὰς οἰκίας καὶ ἀποθήκας αὐτῶν καὶ ἔρριψαν εἰς τὰ
 δεσμὰ πάντα διασωθέντα ἀπὸ τῆς τοῦ ὄχλου μανίας. Τὰ δὲ κάτεργα
 ἀπέπλευσαν ἵνα ἀναφανῶσι, μετὰ τινὰς μῆνας, πρὸ τῆς Τραπεζοῦντος
 πολυαριθμότερα. Πράγματι δὲ τῇ 15 Ἰουνίου 1349 ἰσχυρὸς Γενοῦνη-
 σιακὸς στόλος ἀποτελούμενος ἐκ τριῶν κατέργων ἐκ Καφᾶ καὶ μιᾶς
 βαρκίδος ἐξ Ἀμισῶ (Ἀμισοῦ) ἀναφανείς πρὸ τῆς Τραπεζοῦντος ἀπῆ-
 τει ἱκανοποίησιν διὰ τὰς κατὰ τῶν Γενοῦνησιῶν ἐνεργηθείσας βιαιο-
 πραγίας. Κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἡ Τραπεζοῦς διετέλει ἐν ἀναρχίᾳ·
 ὁ Μιχαὴλ κληνῆρης ὧν ἐνεκεν ἀσθενείας, ἦτο ἀνίκανος νὰ πράξῃ τι καὶ
 νέα τις ἐπανάστασις ἦτο ἐτοίμη νὰ ἐκτραγῆ. Διὸ δυσχερὴς καθίστατο
 πᾶσα πρὸς εἰρήνην διαπραγματεύσις Γενοῦνησιῶν καὶ Τραπεζοῦντιῶν.
 Τέλος ὁμως ἐγένετο σύμβασις μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Αὐτοκράτορος, καθ'

(1) Περὶ αὐτῶν ἰδὲ Depping, Histoire etc. τόμ. Α'. σελ. 130 καὶ Heyd. ἐνθ' ἄλλαχού σελ. 105—106.

ἦν οἱ μὲν ἔδωκαν τὴν καταληφθεῖσαν Κερασοῦντα, ὁ δὲ Αὐτοκράτωρ παρεχώρησεν αὐτοῖς τὸ Λεοντόκαστρον, τὸ ὑπὲρ τὸν Δαφνοῦντα κείμενον, κτίσμα Ἀλεξίου τοῦ Β'. ὡς εἶδομεν, ὅπερ κατεῖχον μέχρι τῆς πτώσεως τῆς αὐτοκρατορίας (1461). (1) Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ γέρον ἤδη καὶ ἀσθενὴς καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἀντιστῇ κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν ἐχθρῶν παρητήθη τῇ 13 Δεκεμβρίου 1349, βασιλεύσας ἔτη πέντε καὶ μῆνας ἑπτὰ, ἀναλαβὼν τὸ μοναχικὸν σχῆμα ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Ἁγίου Σάββα, ἐν ᾧ πρότερον ἦν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐγκεκλεισμένος, εἶτα δὲ ἐξωρίσθη, τῷ 1350, εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τοῦ Τατᾶ Μιχαὴλ Σαμψῶν, οὗ τὴν θυγατέρα ἐνυμφεῦθη ὁ γενόμενος δούξ Σχολάριος Νικήτας κατελθὼν ἐκ τοῦ Κεγχρίνα, φρουρίου ἰσχυροῦ, ἐν ᾧ ἐφυλάσσετο. Σὺν τῷ Μιχαὴλ λήγει καὶ ἡ ἐποχὴ αὕτη, ἡ πλήρης στάσεων ἐμφυλίων καὶ ἐξωτερικῶν πολέμων, οἵτινες οὐ μικρὸν ἔβλαψαν τὴν δύναμιν τῆς Αὐτοκρατορίας, ἥτις ἐν μέσῃ τῇ πρωτεύουσῃ εἶχε τοὺς Γενουηνοὺς κυρίους τοῦ ὄχρου τοῦ Δαφνοῦντος.

Τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰωάννου ἔχομεν ἔγγραφον περὶ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις Μονυδρίου τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου συνταχθὲν ἐν ἔτει 1344 καὶ δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Α. Π. Κεραμέως ἐν τοῖς *Ἀναλέκτοις τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς Σιαχυολογίας* (Τόμ. Β' σελ. 455—457, Πετροῦπολις 1894). Τὸ ἔγγραφον τοῦτο κεῖται ἐν ἰδίῳ κώδικι τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἱερᾶς Συνόδου. Περὶ δὲ τῆς χρονολογίας αὐτοῦ ἰποιήσατο ἴδιον λόγον ὁ ἐκδότης ἐν τῷ Α' τόμῳ τῶν *Ἀναλέκτων* (σελ. 245). Εἶναι δέ: *ἴσον καὶ ὁμοιον τῆς διαθήκης Γερασίμου μοναχοῦ περὶ τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου*

(1) Κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν (1349) ἡ Βενετικὴ Δημοκρατία ἀπέστειλεν εἰς Τραπεζοῦντα τὸν Νικόλαον Κουιρίνην, ὡς ἀναφέρει ὁ Berchet, *Del Commercio dei Veneti, nell' Asia* σελ. 103, ἄλλ' οὕτως εἰς οὐδὲν ὠφέλησε τῇ ἀποστείλῃ δημοκρατία ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν δι' ὃν ἐστάλη ἤτοι νὰ ἀφαιρέσῃ τὸ Λεοντόκαστρον τοὺς Γενουηνοὺς. Φαίνεται δ' ὅτι, ὡς ἐκ τῆς ἀποτυχίας ταύτης, αἱ σχέσεις Βενετῶν καὶ Τραπεζοῦντιῶν ἀπέβησαν οὐχὶ ἀγαθαί, ἕως οὗ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ὁ Γ' ἀπέστειλε τῷ 1360 ἀπέσταλμένον εἰς Βενετίαν, ὡς ἀναφέρει ὁ Filiasi ἐν τοῖς *Memori dei Veneti VI*, 2, σελ. 217, ἥτις ἀνταπέστειλεν εἰς Τραπεζοῦντα τὸν Γουλιέλμον Μίχιελ ἐν ὀνόματι τοῦ δόγη Λορέντζου Κέλση καὶ τοῦ ἐν Βυζαντίῳ Βαβλου Ἀνδρέου Κουερόνη (1364) καὶ οὕτως ἀποκατέστησαν αἱ σχέσεις διὰ τῆς συναφθείσης συνθήκης (Μάρτιος 1364). Ἴδὲ Heyd, *Geschichte* κτλ. τόμ. Β' σελ. 106—107.

τοῦ ἔνδον κειμένου τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ, διαταττόμενον τοῦτο τὸ μοναστήριον, μεινεχθὲν ἐκ τινος παλαιοῦ πρωτοτύπου. Ἐν ἔτει, ςωνξ'.

Τὸ μονύδριον τοῦτο τοῦ Μεγάλου Εὐθυμίου ἀνήγειρεν ἡ Ἄννα ἡ Κεμνηνὴ ἡ Πορφυρογέννητος καὶ ἦν πάντοτε ὑπὸ τὴν τῶν Τραπεζουντίων ἐξουσίαν. Κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἀπελθὼν ἐκ Τραπεζοῦντος εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ ἄνω βῆθεις Γεράσιμος μετὰ τῶν μοναχῶν Παμβῶ καὶ Σωφρονίου τοῦ Τραπεζουντίου, ἀμφοτέρων, φαίνεται, λογίων, διῆγεν ἐν τῷ μονυδρίῳ, ἀποθνήσκων δὲ ἐγράψε τὴν διαθήκην ταύτην δι' ἧς ἐπιτρέπει νὰ διδῆται μόνον εἰς Τραπεζοῦντιον ἡγούμενον, μνημονευμένου μόνον τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων. Ἡ Μονή, κατὰ τὴν διαθήκην, ἀφίθη τοῖς υἱοῖς τοῦ Γερασίμου, ἐπιτροπεύοντος καὶ τοῦ, κατὰ καιρὸν, ἡγουμένου τῆς Μονῆς τῶν Ἰβήρων. Ἐν τέλει δὲ ὑπογράφεται ὁ Ἰωάννης Δούκας Τριχᾶς ἀποκρισάριος τῶν αὐτοκρατόρων Τραπεζοῦντος καὶ λογοθέτης τῶν οἰκιακῶν καὶ ὁ Γεώργιος Δούκας Μανιάτης ὁ Κουρτίκας καὶ αὐτὸς Τραπεζοῦντιος καὶ δοῦλος τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου Λύθεντος καὶ βασιλέως (Τραπεζοῦντος), ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἀρσένιος, ὁ μητροπολίτης Βασάν Γερμανός, ὁ Μάτος Γάζης καὶ ὁ ἐπίσκοπος Βηθλεὲμ Ἠλίας. (1)

ΙΣΤ.

Ἀλέξιος Γ' ὁ Μέγας Κομνηνός

(1349—1390)

Παραιτηθέντος, ὡς εἶδομεν, τοῦ Μιχαήλ, τῇ 13 Δεκεμβρίου τοῦ 1349, ἐκλήθη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἐνθα ἐξώρισθη ὑπὸ τῆς Ἄννης, εἰς Τραπεζοῦντα ὁ υἱὸς τοῦ Βασιλείου Ἰωάννης, ἐπονομασθεὶς, κατὰ τὸν πάππον αὐτοῦ, Ἀλέξιος Γ', μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Εἰρήνης τῆς Τραπεζοῦντίας, τῇ 22 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς καὶ ἔτους, καὶ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Εὐγενίου ἐστέφθη Αὐτοκράτωρ τῇ 21 Ἰανουαρίου ἑορτῇ τοῦ Ἁγίου

(1) Κατὰ τὸν Δ' τόμ. τῆς Ἱεροσολ. Σταχυολογίας, τὸ μοναστήριον τοῦτο ἐπεσκέπτοντο αὐτοκράτορες καὶ πριγκήπισσαι τῆς Τραπεζοῦντος.

Εὐγενίου, τοῦ πολιοῦχου τῆς πόλεως. Ὡς γνωστὸν ἐκ τῶν προηγουμένων, ὁ Ἀλέξιος μέχρι τοῦδε ἀνετρίφετο ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ὅτε ἐζητήθη παρὰ τῶν Τραπεζουντιῶν Σχολαρίων καὶ δημοκρατικῶν εὐχαρίστως ἀπέστειλεν αὐτὸν ὁ Αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ἰωάννης ὁ Κατακουζηνός (1341—1355), δυνάμενον, ὡς γνήσιον Κομνηνόν, νὰ διεκδικᾷ εἰρηνικῶς τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα αὐτοῦ. Πρὸς πλείονα δὲ ἰσχυροποιήσιν τοῦ Ἀλεξίου ὁ Κατακουζηνός μνηστεύει αὐτὸν μετὰ τῆς ἀνεψίας αὐτοῦ Θεοδώρας, θυγατρὸς Νικηφόρου τοῦ Σεβαστοκράτορος, ἐξαδέλφου τοῦ Ἰωάννου Κατακουζηνοῦ, ὃν οἱ γάμοι ἐτελείσθησαν ἐν Τραπεζοῦντι μετὰ δύο ἔτη, ἦτοι τῷ 1351. Πράγματι δὲ τῇ 3ῃ Σεπτεμβρίου τοῦ 1351 ἔφθασεν ἐκ Βυζαντίου, ἐπὶ κατέργου, ἡ Θεοδώρα ἡ Κομνηνὴ (Κατακουζηνὴ) μετὰ τοῦ Τατᾶ Μιχαὴλ Σαμψών, καὶ τὴν 20ην τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἡλόγηθη ὁ γάμος αὐτῆς ἐν τῷ ναῶ τοῦ Ἁγίου Εὐγενίου. (1) Ὁ Ἀλέξιος ὁ Γ' μόλις ἀναβὰς τὸν θρόνον τῆς Τραπεζοῦντος νεαρῶτατος, μόλις δεκατριετής, εὐρέθη πρὸ μεγάλων ταραχῶν, αἵτινες ἐπηκολούθησαν τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ. Οὕτω τῷ 1350 ἐγένετο ταραχὴ μεγάλη τῶν ἀριστοκρατικῶν, λέγει ὁ Μιχαὴλ Πανάρετος, ὅστις, ὡς σύγχρονος καὶ ἐν τοῖς ἀνακτόροις ζῶν, ἦν εἰς θέσιν νὰ γινώσκῃ τὰ πάντα ἐν ἐκτάσει. Καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους συνελήφθησαν, αὐτοκρατορικῇ διαταγῇ, ὅτε μέγας στρατοπεδάρχης Θεόδωρος ὁ Δωρανίτης, ὁ ἐπιλεγόμενος Πιλέλης, καὶ ὁ βεστιάρχης Κωνσταντῖνος Δωρανίτης, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, καὶ πάντες σχεδὸν ἐκ τοῦ γένους αὐτῶν καὶ περιωρίσθησαν εἰς τὰς διὰ τοὺς ἄρχοντας φυλακάς. Ἀλλὰ τῇ 7 Ἰουνίου ἀφέθησαν ἐλεύθεροι, καὶ οὕτως ἐφαίνοντο τὰ πράγματα ἡσυχάσαντά πως, ὅτε, κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1351, ἐγένετο συνωμοσία κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ συνελήφθη ὁ νέος βεστιάρχης Λέων ὁ Καβασίτης, καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐωρίσθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο ὁ Πιλέλης, ὅστις ὅμως καὶ αὐθις, κατὰ Μάιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, κατέλαβε τὸν Κουλαῦν (Φρούριον) ἔχων πολλοὺς σὺν αὐτῷ στασιαστὰς καὶ ἐξώγησε τὸν μέγαν δούκα Νικήταν, τὸν Σχολάριον, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ λαὸς δὲν συμματήσχε τῶν στάσεων τῶν Δωρανιτῶν, ὁ Κουλαῦς ἀνεκτῆθη, οἱ δὲ

(1) Ὡς γνωστὸν, ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Εὐγενίου εἶχε κατῆ, ὡς εἶδομεν, κατὰ τὰς ταραχὰς τοῦ 1340, ἀλλ' ἀνωκοδομήθη εἶτα λαμπρῶς. Σήμερον εἶναι μεταβεβλημένης εἰς τίμενος (Γενὴ Δξουμαῖα Δξαισιή).

συνωμόται πάντες, ἦτοι ὁ Πιλλέλης, ὁ υἱὸς καὶ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ καὶ οἱ παῖδες τοῦ Ξενίτου (ἄλλου γένους τραπεζουντιακοῦ) συλληφθέντες ἀπεστάλησαν εἰς τὸ φρούριον Κεγχρίναν· ὁ δὲ Ἀλέξιος φοβούμενος τὰς δολοπλοκίας αὐτῶν ἀφείκε τὴν Τραπεζοῦντα, ἐξέλεξεν ὡς προσωρινὴν πρωτεύουσαν τὴν δώδεκα ὥρας πρὸς Α. αὐτῆς κειμένην Τρίπολιν, πόλιν μεγάλην τοῦ Κράτους, ἐν ἣ παρέμεινε μέχρι τοῦ 1356, ὅτε, ὀπωσοῦν ἐπελευθούσης εἰρήνης, ὑπέστρεψεν ὁ Ἀλέξιος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν εἰς Τραπεζοῦντα.

Ἐν τούτοις ἡμεῖς, ἐπειδὴ ὁ Μιχαὴλ Πανάρετος ἀκμάζων τότε ἀναφέρει τὰ γεγονότα ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως καὶ πολλάκις φαίνεται ἐν αὐτοῖς ὁρῶν, ὡς αὐτὸς οὕτως ἀναφέρει λέγων: «ἀπήλθομεν», «λείψαντες» κτλ. θὰ ἀναγράψωμεν ἐνιαῦθα, κατὰ σειρὰν, ὡς ἐν τῷ Χρονικῷ αὐτοῦ ἀπαντῶσιν, ἵνα τοῦτο μὲν παρακολουθήσωμεν τὰ τότε γινόμενα ἐν ἀπάσαις αὐτῶν ταῖς λεπτομερείαις, τοῦτο δὲ ὅπως παράσχωμεν μικρὸν δαίγμα τῆς ὑφῆς τοῦ λόγου τοῦ Τραπεζουντίου χρονογράφου:

«Τῷ αὐτῷ γοῦν ἔτει τῷ ,σϞξ' (1351), Σεπτεμβρίου κβ', ἀπήλθομεν μὲ τὴν δέσποιαν, τοῦ βασιλέως τὴν μητέρα (δηλαδὴ τὴν Εἰρήνην τὴν Τραπεζουντίαν) εἰς τὰ Λιμνία κατὰ τοῦ κεφαλατικεῦοντος ἐκεῖσε Κωνσταντίνου τοῦ Δωρανίτου ἀδελφοῦ τοῦ κατὰ βεστιάριον, τοῦ Πιλλέλη· καὶ λείψαντες μῆνας γ' πάλιν ἤλθομεν.

Κατὰ δὲ τὸν Ἰανουάριον μῆνα τῷ αὐτῷ ἔτει εἰσῆλθεν ὁ πικέρνις Ἰωάννης ὁ Τζανιχίτης καὶ ἐκράτησε τὴν Τζάνιχαν τὸ κάστρον ἀνάρχῳ χειρὶ. Καὶ κατὰ τὸν Ἀπρίλιον μῆνα τῷ αὐτῷ ἔτει ἀπῆλθεν ὁ βασιλεὺς ἐκεῖσε καὶ ἡ δέσποινα καὶ ἐποίησεν εἰρηνικὴν κατάστασιν. Καὶ κατὰ τὸν Ἰούλιον μῆνα τῷ αὐτῷ ἔτει ἐπαρὰδόθησαν τῇ ἀγχόνῃ ὁ Πιλλέλης καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, καὶ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ, ἐν τῷ Κεγχρίνῳ κάστρῳ. Ἐν τῷ αὐτῷ ,σϞξ' ἔτει ἀπῆλθεν ἡ ἀδελφὴ τοῦ βασιλέως, κυρὰ Μαρρία, ἡ Μεγάλῃ Κομνηνῇ καὶ συνεζεύχθη τὸν Χουτλουπέκην τὸν υἱὸν τοῦ Τουραλῆ Ἀμπαρῶν ὄντα τῶν Ἀμιτιωτῶν, μὴνὸς Αὐγούστου. Τῷ αὐτῷ μηνὶ Ἰουνίῳ ἔτους ,σϞξβ' (1354) ἀπῆλθεν ὁ Σχολάρις φυγάδας εἰς τὴν Κερασοῦντα. Καὶ ἐκ τότε τὰ γεννηθέντα διὰ μέσον μηνὶ μετὰ καὶ ἀποκρισιάρια, τίς δύναται γράφειν;

Μηνὸς Μαρτίου κβ' ἔτους ,σϞξγ' (1355) ἤλθεν ὁ μέγας δούξ, ὁ Σχολάρις καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὁ παρακοιμώμενος κατὰ τῆς Τραπεζοῦντος μετὰ ἐν κάτεργον καὶ βάλκας ια', ὅτε ἀπῆλθε σὺν αὐτῷ καὶ ὁ πρωτοβεστιά-

ριος Βασίλειος ὁ Χουπάκης· καὶ πολλῶν λόγων καὶ ὀχλήσεων γενομένων, πάλιν ἐγένετο κατάστασις, καὶ ἀπῆλθον εἰς Κερασούντα. Ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει ἡμεῖς μὲν Μαιῶν Ἰνδικτιῶνος η', ἀρματώσας ὁ βασιλεὺς κάτεργα δύο καὶ ξύλα μικρὰ ἱκανά, καὶ ἀπῆλθεν ἅμα τῇ μητρὶ καὶ δεσποίνῃ καὶ τῷ μητροπολίτῃ (Ἰωσήφ βεβαίως 1349—1364) κατὰ τοῦ Σχολάρι ἐν Κερασούντι· ὅτε καὶ ὁ μὲν Σχολάρις ἦν ἐν τῇ Κεγχρινᾷ, ὁ δὲ παρακοιμώμενος ἐν Κερασούντι. Μετὰ δὲ τὴν μάχην καὶ τὸν πόλεμον ἐγένετο κατάστασις, καὶ προσκυνήσασα ἡ Κερασοῦς τὸν βασιλέα. Ὁ δὲ παρακοιμώμενος ἐξέλθων ἀπῆλθεν εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ ἐν τῇ Κεγχρινᾷ καὶ ἦσαν ἅπαντες οἱ περὶ τὸν Σχολάριον ἐκεῖ. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς τὸν στόλον· καὶ τὴν δεσποιναν ἀφείκεν ἐν τῇ Τριπόλει, ἦλθεν ἐνταῦθα καὶ λαμβάνει στρατὸν καβαλλαρικὸν καὶ ἀπῆλθε τότε διὰ θαλάσσης καὶ τὸ διὰ ξηρᾶς διάστημα περιώρισεν ἅπαντας ἐν τῷ Κεγχρινᾷ. ὅτε καὶ πόλεμος ἐγένετο, προσκυνήσαντες τὸν βασιλέα καὶ ἀνευφήμησαν. Ὁ μὲν βασιλεὺς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἅπαντες ὑπέστρεψαν· ὁ δὲ Σχολάρις καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἀπέμειναν ἐκεῖ· ὅτε ἦλθε καὶ ὁ πρωτοβεστιάριος ἐκ τῶν Διμνίων καὶ οἱ περὶ αὐτόν. Περὶ δὲ τὸν αὐτὸν μῆνα τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐκστρατεύσας ὁ δουξ Χαλδίας, Ἰωάννης ὁ Καβάσιτης ἀπῆλθε, καὶ ἐπίσασε τὴν Χερσιαναν καὶ ἠχμαλώτισεν αὐτήν· ὅτε ἐλευθερώθη καὶ ἡ Σορώγαινα καὶ γέγονεν εἰς τὴν βασιλικὴν ὑποχειριότητα. Τῷ αὐτῷ ἔτει ἐξῆλθε καὶ ὁ κύρ Μιχαὴλ ὁ μέγας Κομνηνός, ἐκ τῆς πόλεως καὶ ἦλθε μέχρι καὶ τοῦ Σουλχατίου καὶ πάλιν ὑπέστρεψεν.

Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ, Ἰνδικτιῶνος θ'. ἔτους, ἡμεῖς (1356) ἀπῆλθεν ὁ μέγας δομέστικος, ὁ Μειζομάτης καὶ ὁ μέγας στρατοπεδάρχης, ὁ Σαμφών, εἰς τὰς Τριπόλεις καὶ ἕως τοῦ Κεγχρινᾷ καὶ παρέλαβον τὸν Σχολάριον καὶ τοὺς περὶ αὐτόν καὶ ἦλθον καὶ γέγονεν εἰρηναία κατάστασις».

Ταῦτα καὶ τοιαῦτα περιγράφει ὁ τοῦ ἀνακτορικοῦ τῆς Τραπεζοῦντος χρονικοῦ συγγραφεὺς Πανάρετος, τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην συμβαίνοντα ἐν Τραπεζοῦντι· ἀλλ' ἡμεῖς θὰ ἦτο ἄκαιρον καὶ μονότονον νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ξηρὰν αὐτοῦ χρονογραφίαν, περιοριζομένην εἰς ἀναγραφὰς περιοδεῶν μετὰ τῆς αὐτοκρατείας καὶ ἄλλων διασκεδάσεων τῶν αὐλικῶν καὶ τῶν καθ' ἡμέραν ποικίλων στάσεων, ὧν ἔρμαιον ἦν τότε ἡ Τραπεζοῦς, ἡ πρωτεύουσα τῆς ὁμωνύμου αὐτοκρατορίας. Οὕτω τῇ 27 Νοεμβρίου τοῦ 1356 ὁ αὐτοκράτωρ, διὰ διαβολικῆς συνεργείας, ὡς λέγει ὁ Πανάρετος, ἐξεστράτευσεν κατὰ τῆς Χερσιάνας. Καὶ μέχρι

μὲν τινος ἢ νίκη τῶν αὐτοκρατόρων ἦτο ἐξησφαλισμένη, διότι ἐπολιόρ-
κησαν αὐτὴν καὶ πολλοὺς τῶν Τούρκων ἠχμαλώτευσαν, ἀλλ' εἶτα, τίς
οἶδε τίνων λόγων ἔνεκεν, οἱ ὀλίγοι Τούρκοι ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τοὺς
ἡμετέρους, ὧν ἐφονεύθησαν 600 καὶ πολλοὶ ἵπποι, συνελήφθη δὲ αἰχ-
μάλωτος ὁ τῆς Χαλδίας δουξ Ἰωάννης ὁ Καβασίτης. Τὰ ἔσχατα δὲ
ἔπαθε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ παρακολουθῶν αὐτῷ χρονογράφος τῶν
ἀνακτόρων Πανάρετος καὶ μικροῦ δεῖν συναλαμβάνοντο ὑπὸ τῶν Τούρ-
κων, ἐὰν δὲν εἶχον καλοὺς ἵππους· ἀλλὰ καὶ πάλιν παραπλανηθέντες
μόλις μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἔφθασαν σῶροι εἰς Τραπεζοῦντα, ὅπου ὁ αὐτο-
κράτωρ εὗρε τὸν ἀρτίως γεννηθέντ' αὐτῷ υἱὸν Ἀνδρόνικον ἐξ ἄλλης
γαστρὸς καὶ οὐχὶ τῆς νομίμου αὐτοκρατείας (1). Μόλις ἐφησύχασεν ὀλί-
γοὶ καὶ κατὰ Μάιον τοῦ 1357 λαβὼν ἰκανὸν στρατὸν περιῆλθεν ἅ-
παντα τὰ Παρχάρια (ὄροπέδια) τῆς αὐτοκρατορίας, τοῦτο μὲν ὅπως
λάβῃ ἰδέαν τινὰ τῆς καταστάσεως τῆς χώρας, τοῦτο δὲ ὅπως ἐξασφα-
λίση αὐτὴν τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιδρομῶν τῶν συχνάκις ὑπὸ τῶν περιόι-
κων Τουρκομάνων καὶ τῶν ἄλλων νομαδικῶν φύλων γινομένων. Μάλι-
στα δὲ αἱ κτήσεις τῆς Μονῆς τοῦ Σουμελα διηρπάζοντο διηνεκῶς ὑπὸ
τε τῶν ἀλλοπίστων καὶ τῶν ἡμετέρων εἰς τοσοῦτον βαθμὸν, ὥστε βρα-
δύτερον, κατὰ τὸ 1361 ὁ Ἀλέξιος ἠναγκάσθη νὰ ἀπολύσῃ χρυσόβουλ-
λον, δι' οὗ δι' ἐπιτιμιῶν καὶ ἀπειλῶν ἐζήτηι νὰ ἐξασφαλίση τὰ κτή-
ματα αὐτῆς (2). Ὡς δὲ μὴ ἤρκουν οἱ ἐκ τῶν ἀλλοφύλων πόλεμοι, ὡς
ἐπίμετρον, καὶ πολλοὶ τῶν ἐν τοῖς μεσογείοις εὐγενῶν διῆγον ἀνεξαρτή-
τως σχεδόν, ὁ δὲ Ἀλέξιος, ὡς ἐκ τούτου, εὕρισκετο ἐν διηνεκεῖ πολέμῳ.
Οὕτω, κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1357, ἀμελησάντων ἡμῶν τὴν φύλαξιν,
λέγει ὁ Μιχαὴλ Πανάρετος, εἰσῆλθεν ὁ τοῦ Χατζῆ Ἐμίρη (χατζύμου-
ρις) ὁ τοῦ Παϊράμη υἱὸς εἰς τὴν Ματσούκαν, καὶ πολλὰ φρούρια κατα-
στρέψας, πλεῖστα ζῶα ἐλαφυραγώγησε κατελθὼν μέχρι Δικαιοδοσίας
(Δικαίσιμον) καὶ Γολέσης (Παλαιοματσούκας)· ἐπελθόντος δὲ τοῦ Ἀλε-
ξίου κατ' αὐτῶν πρὸς τὴν Χερσίανην, ὁ στρατὸς ὑπέστη τὰ πάνδεινα ἐκ

(1) Ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἄννα ἐγεννήθη τῇ 6 Ἀπριλίου 1357 παρὰ τῆς νομί-
μου συζύγου αὐτοῦ Θεοδώρας. Τῇ δὲ 17 Σεπτεμβρίου 1359 ἐγεννήθη αὐτῷ υἱὸς
Βασίλειος ἀποκληθείς, καὶ τῇ 16 Δεκεμβρίου 1364 ἕτερος υἱὸς ὁ Μανουήλ.

(2) Ἴδὲ τὸν χρυσόβουλον τοῦτον λόγον καὶ ἄλλον τῷ 1375 ἐκδοθέντα παρὰ
Fallmerayer, Original-Fragmente κτλ. μέρος α' σελ. 87—100.

τῶν ἀσθενειῶν καὶ τοῦ λιμοῦ, ἀλλ' εὐτυχῶς οἱ διάφοροι ἀρχηγοὶ τῶν Τουρκομάνων περιπεπλεγμένοι ὄντες εἰς ἐμφυλίους πολέμους οὐ μόνον δὲν ἠδυνήθησαν νὰ πράξωσι τι, ἀλλὰ καὶ ἀκουσίως παρεῖχον ἐπικουρίας τοῖς ἡμετέροις. Ἐπειτα δὲ ὁ Ἀλέξιος μετῆλθε κατ' αὐτῶν καὶ τὴν πολιτικὴν τῆς διὰ γάμου ἐπιμιζίας μετριάζων οὕτω τὰς κατ' αὐτοῦ κατακτητικὰς διαθέσεις τῶν Τούρκων. Οὕτω τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Δεσποιναν (Δεσποινάχατ) Μάριαν, συνέζευξε μετὰ τοῦ Ἀμιτιώτου Τούρκου Χουτλούμπεῦ (χουτλούπέκη), τὴν δὲ θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου Θεοδώραν μετὰ τοῦ Τούρκου ἀμηρᾶ Χατζῆ Ἐμίρη νυμφωτόλου ὄντος τοῦ Σχολαρίου Βασιλείου τοῦ Χούπακος.

Οὐχ ἦττον ὁμως, μεθ' ὅλα ταῦτα τὰ πολιτικὰ μέτρα τοῦ Ἀλεξίου αἱ σχέσεις αὐτοῦ τε καὶ τῶν πρὸς Ν. τοῦ Κράτους Τουρκομάνων δεσποτῶν ἦσαν διηνηκῶς τεταμέναι. Ἐντεῦθεν δ' ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1360 ἀπῆλθεν εἰς Χαλδίαν ἵνα κτίσῃ τὸν Κοῦκον, Χαλδαϊκὸν φρούριον, ἐπιπεσὼν μεθ' ἱππέων ἱκανῶν ὁ ἐκ Παῖπερτίου Χατζηλατίφης ἐκώλυσε αὐτὸν τῆς περαιτέρω ἐργασίας, καὶ ἀπέδιώξε τὸν φρουραρχὸν αὐτοῦ Ἰωάννην τὸν Καβασίτην. Τοῦτ' αὐτὸ ἐπραξε καὶ μετὰ ἓν ἔτος, ἦτοι κατ' Ἰούλιον τοῦ 1361 ὁ Χατζηλατίφης, ὅστις λαβῶν ἐπιλέκτους ἀνδρας 400 εἰσῆλθεν, ὀρθροῦ βαθείως, εἰς Ματσούκαν, τὴν Λαραχάνην καὶ τὴν Χασδενίχαν, ἀλλὰ τὴν φορὰν πλέον ταύτην κατεξαναστάντες οἱ Ματσουκάται, καὶ προκαταλαβόντες τὰς διεξόδους συλλαμβάνουσι τὸν Χατζηλατίφην καὶ 90 Τούρκους, ὧν τὰς κεφαλὰς ἐκόμισαν ἐν θριάμβῳ εἰς Τραπεζοῦντα συναποκομίζοντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ πολλὰ κτήνη καὶ ὄπλα. Δυστυχῶς ὁμως, κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα, ἀπέθανε καὶ ὁ πολλάκις μὲν κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας συνωμοτήσας, ἀλλὰ καὶ πολλάκις ὑπὲρ τοῦ στέμματος ἀγωνισθεὶς μέγας δοῦξ Νικήτας ὁ Σχολάριος († Ἰούλιος 1361), οὕτινος αἱ διοικητικαὶ καὶ αἱ πολεμικαὶ γνώσεις ἀνεγνωρίσθησαν ὁμοφώνως ὑφ' ἀπάντων, καὶ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ· διὰ τοῦτο, κατὰ τὴν κηδεῖαν αὐτοῦ, βλέπομεν παριστάμενον καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον τὸν Γ' φέροντα λευκὴν περιβολήν, ὡς συνειθίζον τότε οἱ αὐτοκράτορες νὰ φέρωσιν εἰς σημεῖον πένθους. (1) Καὶ ὁμως τοιαῦτα πάσχοντες οἱ τῆς Τραπεζοῦντος αὐτο-

(1) Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 1361 (Μαΐου 5) ἐγένετο ἔκλειψις ἡλίου, οἷα οὐκ ἐγένετο ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γενεᾷ, λέγει ὁ Πανάρετος, ὥστε καὶ ἐφάνησαν καὶ ἀστὲ

κράτορες ἦσαν ἐν μεγίστῃ ὑπολήψει διὰ τὴν ἣν ἐδείκνυον καρτερίαν καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἐζήτουν νὰ ἔχωσιν αἰεποτε συμμαχίαν καὶ προσεπάθουν νὰ συνδέωσιν πρὸς αὐτοὺς δεσμοὺς συγγενείας. Οὕτως ὁ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος ἐπεμψε τῷ αὐτῷ ἔτει 1361 ἀποκρισιάριον τὸν Λεοντόστηθον, ὅστις ὑπέβαλε τῷ Ἀλεξίῳ προτάσεις γάμου (συμπεθερείας, ὡς λέγει τὸ χρονικόν), αἵτινες δὲν ἐπραγματοποιήθησαν εἰμὴ κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1363, ὅτε ἀπεστάλη ὁ μέγας λογοθέτης τῆς Τραπεζουντιακῆς αὐτοκρατορίας κύρ Γεώργιος ὁ Σχολάριος, ὁ Σεβαστὸς καὶ ὁ νοτάριος τῆς αὐλῆς Μιχαὴλ ὁ Πανάρετος, ὁ συγγραφεὺς τοῦ Χρονικοῦ, ἐξ οὗ ἀρυόμεθα ταῦτα, διὰ βασιλικῷ κατέργου, εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἡ πρεσβεία παρουσιάσθη πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον καὶ τὸν βασιλέα Ἰωάσαφ, (1) τὸν πατριάρχην Κάλλιστον, καὶ τὰς δισκοίνας καὶ υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ αὐτὸν τὸν καπιτάνον καὶ ποτεστάτον τῶν ἐν Γαλατᾶ Γενουησίων Λεονάρδον ντὲ Μυρτάτον. Πράγματι δὲ διὰ τῆς πρεσβείας ταύτης ἐκλείσθη ἡ συμπεθερεία καθ' ἣν ὁ υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου θὰ ἐλάμβανε τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ'.

Ἐν τούτοις, ὁ Ἀλέξιος, στάσεων ἀπανταχοῦ ἐκρηγνυμένων, διέτρεχε τὰ διάφορα σημεῖα τῆς ἐπικρατείας αὐτοῦ πολεμῶν κατὰ τῶν ἀπειρῶν ἐχθρῶν, ὧν πολλοὺς κατετρόπωσέ, καὶ ἰδίως τὸν Χατζῆ Ἐμίρην, ὅστις ἠναγκάσθη μετὰ τῶν περὶ αὐτόν, νὰ ἀκολουθήσῃ δουλοπρεπῶς τὸν αὐτοκράτορα ἀπὸ Χαλυβίας μέχρι Κερασσοῦντος κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1361, κατὰ δὲ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐπῆλθεν ἐξ Ἐρζιγκιᾶν ὁ Τουρκομάνος δυνάστης Ἀγχιαιναπάκ, κατὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ φρουρίου τοῦ Γόλαχαν καὶ ἐπολιόρησεν αὐτὸ ἐπὶ ἡμισὺν μῆνα, ἀλλὰ μὴ δὲν ἐυνηθεῖς νὰ πράξῃ διέλυσεν ἄκων καὶ μὴ βουλόμενος τὴν πολιορκίαν, ὅτε καὶ ὁ Ἀλέξιος εἰς ἀνάμνησιν τῆς τοῦ φρουρίου σωτηρίας ἀνέκτησε τὸν ἐν Κορδύλη ναὸν τοῦ Ἁγίου Φωκᾶ, ὃν μετέβαλεν εἰς Μονήν. Ἄλλ' ὡς

ρες ἐν τῷ οὐρανῷ. Ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ὁ Πανάρετος καὶ τινες τῶν ἀρχόντων εὕρισκοντο ἐν τῇ Μονῇ τῆς Σουμελάς, ἐνθα ταραχθέντες, ὡς εἰκός, ἐποίησαν πολλὰς δεήσεις καὶ προσευχάς.

(1) Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι γνωστὸς ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ΣΤ' ὁ Κατακουζηνός (1341—1355). Ἴδὲ Chrys. Lohrean, Joannis Comneni medici, Vita Joannis Cantacuzeni cte. Petropoli 1888 — Ἰω. Μαρτίνου, αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου, Ἄθ. 1888 σελ. 108—110.

ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶδομεν, ὅτι εἶχεν ἀναφανῆ ἢ πανώλης, οὕτω καὶ ἅμα τῷ 1362 ἀρχομένῳ, ἀνεφάνη αἰφνίδιον θανατικὸν τοῦ Βουβῶνος, (1) ὅπερ ἐπὶ ἐν ὅλον ἔτος ἐλυμαίνεται τὴν Τραπεζοῦντα, πολλοὶ δὲ καθ' ἐκάστην ἀπέθνησκον καὶ πολλοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ μετοικήσωσιν ἄλλα-χόσε· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἀλέξιος ἀπῆλθε, κατὰ Μάρτιον τοῦ 1362, εἰς Μεσοχαλδίαν, τοῦτο μὲν ἀποφεύγων τὸν βουβῶνα, τοῦτο δὲ ἵνα ἀπαλ-λαγῇ τῆς παρουσίας τοῦ Κομνηνοῦ Ἰωάννου, ὅστις ἐξόριστος ὢν, ὡς εἶδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐν Ἀδριανουπόλει, ἀποδράς ἦλθεν εἰς Σινώ-πην, ἐνθα ἀπέθανεν ἴσως δηλητηριασθεὶς. Μετὰ τὸν θάνατον τούτου κατῆλθεν ὁ Ἀλέξιος, μηνὶ Ἰουνίῳ, ἐκ Μεσοχαλδίας εἰς Τραπεζοῦντα, ἀλλὰ δὲν εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν φόβῳ τοῦ βουβῶνος καὶ παρεθέρισεν ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἀγιασεῦ παρὰ τὸ ὄρος Μίνθρον, ὅτε προσῆλθον καὶ πρέσβεις ἐκ μέρους τοῦ Τσελεμπᾶ Τατζεδδίν ζή-τούντες τὴν κόρην τοῦ Ἀλεξίου διὰ τὸν ἴδιον αὐθέντην. Τότε δέ, τοῦ Ἀλεξίου ἐν τῷ Μίνθρῳ διατρίβοντος, ἐπανεστάτησάν τινες κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀνοίξαντες δὲ τὴν εἰρκτὴν ἐν ἣ ἐκρατεῖτο ὁ τοῦ ἐν Σι-νώπῃ θανόντος Κομνηνοῦ Ἰωάννου υἱός, ἠλευθέρωσαν αὐτὸν φυγόντα πρῶτον μὲν εἰς Καφάν, εἶτα δὲ εἰς Παλατᾶν πρὸς τοὺς Γενουσιούς, οὓς ἐξώθει κατὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὁμοειθῶν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ παρακα-τιόντες. Τέλος, καταπαύσαντος τοῦ βουβῶνος, εἰσῆλθεν ὁ Ἀλέξιος εἰς Τραπεζοῦντα καὶ κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1364 ἀνεπέωσε τὴν μεταξὺ αὐτοῦ τε καὶ τῶν Βενετῶν συνθήκην ὡς ἐξῆς :

« Πᾶσιν οἷς τὸ παρὸν ἡμῶν εὐσεβὲς ἐπιδείκνυται σιγγίλιον.

Ὁ αἰόδιμος ἐκεῖνος καὶ ἐν βασιλευσίᾳ ὡς ἀληθῶς τρισμακάριος ὁ παρὰ πατρός πάππος τῆς βασιλείας μου κύριος Ἀλέξιος ὁ Μέγας Κομνηνός, καλῶς ποιῶν καὶ βασιλικῶς, ὁ παρὰ πολλοὺς ἀπλῶς εἰπεῖν τοὺς βασι-λεῖς τῆς γῆς ἀξιωμακτόνος καὶ τοῦ μακρὰν καὶ ἐγγὺς τὴν εὐνοίαν

(1) Ἡ ἐπιδημία αὕτη ἐφάνη καὶ αὐθις ἐπὶ Ἀλεξίῳ, κατ' Ἰούλιον τοῦ 1362, καὶ ἐλυμήνατο τὴν τε Τραπεζοῦντα, τὴν Ματσούκαν, τὴν Τριχομίαν καὶ μέρος τῶν Σουρμένων μέχρι Δρύωνας· διήρκεσε δὲ ἐπὶ ἑπτὰ μῆνας ἤτοι μέχρις Ἰανουα-ρίου τοῦ 1363.

(2) Τὴν συνθήκην ταύτην ἰδὲ παρὰ Pasini, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Γουρῖνου Τόμ. Α' σελ. 222—224. Ἴδὲ καὶ Miklosich.-Müller, Acta Patriarchatus etc. Τόμ. Γ' σελ. 130—135.

φιλικήν εἶγε μαίαν, αὐτοκρατορικὴν ἐφελκύσας πραγματευόμενος, οὐδὲ τὴν εὐδαίμονα παρέδραμε Βενετιαν, ἀλλ' ἔτι τοῖς ζῶσι συνταττόμενος ὢν, καὶ τὰ βασιλικά διθύων σκῆπτρα, χρυσόβουλλον ἐκείνου λόγον τῷ μεγαλεπιφανεστάτῳ Δουκὶ Βενετίας κυρίῳ Ἰωάννῃ τῷ Σουμπράντῃ ἐκείνῳ ἐξέπεμψε διὰ τοῦ τηλικαῦτα ἀπεσταλμένου ἐκ Βενετίας ἀποκρισιάρχου τοῦ εὐγενοῦς κυρίου Μιχαὴλ τοῦ Παντολέοντος ἐπὶ φιλικῇ ἐνώσει καὶ δεξιότητι καὶ συμβιβασμάτων καταστάσει καὶ περιλήψει, κατὰ ἢ χρυσοβουλλικὴ ἐκείνου, κεφαλαιωδῶς ἐπεγκλεῦετο πρόσταξις γενομένη ἐν μηνὶ Ἰουλίου ἐνδ. 6' τοῦ 1507' ἔτους, ἥς τὸ ἴσον ἐν τοῖς βεστιαρικοῖς καταστίχοις τῆς βασιλείας μου ἐγγέγραπται' ἐπειδὴ οὖν καὶ ἡλικῶν ἀνωμαλίᾳ καὶ τῷ μακρᾷ τῷ καιροῦ τό τε χρυσόβουλλον ἐκείνο διέφθαρτο καὶ ἐκ Τραπεζοῦντος τῶν Βενετικῶν κατέπαυσεν ἔλευσις, τρόπον, ὃν ἴσασι οἱ πολλοί, διὰ φροντίδος ὅτι πολλῆς εὐσα ἢ βασιλεία μου ἀπεδέχετο καὶ αὐθις τούτους κατιδεῖν ἐνταῦθα καὶ τῆς ἐκ τούτων ἀπολαμβάνειν εὐνοίας καὶ φιλικῆς ἀγάπης καὶ δεξιώσεως, καὶ δὴ τοιοῦτοτρόπως ἔχόντων τῶν πραγμάτων, κατέλαθε τῶν ὧδε ὁ εὐγενὴς ἄρχων καὶ ἀποκρισιάρχος Συργουλιάρμος Μιχάλης, ἀποσταλεὶς παρὰ τοῦ πανευγενοῦς καὶ μεγαλεπιφανεστάτου Δουκὸς Βενετίας κυρίου Λαυρεντίου τοῦ Ζίλση, καὶ παρὰ τοῦ εὐγενοῦς Μπαίλου Κωνσταντινουπόλεως, κυρίου Ἀνδρέου Κυρῆ καὶ τῶν αὐτοῦ εὐγενικῶν ἀρχόντων καὶ βουλευτῶν, καὶ ἀνεζήτησαν τὴν ἀναδοχὴν καὶ ἀγάπην, καὶ εὐνοίαν τῆς βασιλείας μου, καὶ ἵνα ποιήσωνται καὶ πάλιν οὗτοι ἐνταῦθα τῇ εὐδαίμονι καὶ θεοφυλάκτῳ πόλει Τραπεζοῦντος τὴν σκάλαν αὐτῶν κατὰ καὶ οἱ Γενεῦνται τὴν ἀποστολὴν καὶ τοιοῦτον αὐτῶν ἀποκρισιάρχον, καὶ τὰ μνησθέντα ζητήματα ἀσμένως πάντῃ καὶ χαρωπῶς ἢ βασιλεία μου προσδεξαμένη τὸν παρόντα ταύτης χρυσόβουλλον λόγον αὐτοῖς ἐπὶ ὁρέγεται' δι' οὗ καὶ ὀφείλουσι τὸ ἀπὸ τοῦδε, ὡς ἐξ ἕρισμοῦ τῆς βασιλείας μου, οἱ εὐγενεῖς ἄνδρες καὶ δούλοι πιστοὶ τῆς εὐδαίμονος Βενετίας, ἀπὸ μεγάλων ὡς μικρῶν πάσης καὶ παντοίας ἀναδοχῆς καὶ εὐνοίας ἀπολάβωσιν ἀπὸ τῆς βασιλείας μου, καὶ ὑπάγωσι καὶ ἔρχονται ἐνταῦθα καὶ ἐν ὅλῃ τῇ χώρᾳ θαρρούντως πάντῃ καὶ προσηνῶς ἔτι δὲ ἀκωλύτως καὶ ἀπαρεμποδίστως διαφυλαττόμενοι ἐν ὅλῃ τῇ χώρᾳ τῆς βασιλείας μου καὶ τοῖς κάστροις αὐτῆς ἔτι δὲ ταῖς πολιτείαις καὶ τοῖς συνήθεσι λιμέσιν ἀνενόχλητοι, ἀκαταδυναστευτοὶ καὶ ἄφοβοι ἀπὸ τε τῆς βασιλείας μου, τῶν ἀρχόντων καὶ κεφαλίδων μου, τῶν κατέργων, καραβίων καὶ ἐτέ-

ρων τοιούτων ξύλων μου, ἤγουν καὶ αὐτοὶ καὶ τὸ προσὸν αὐτοῖς διάφορον καὶ παντοῖον πρᾶγμα, τὰ κότεργα, τὰ καρᾶδια καὶ τοιαῦτα αὐτῶν ἕτερα ξύλα καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης· καὶ ἰκθειάζουσι τὰς δοκούσας καὶ νενομισμένας αὐτοῖς συνήθεις πραγματείας, κατὰ τὰ δοκοῦντα καὶ νομιζόμενα αὐτοῖς, καὶ οἷον δῆτινα τρόπον καὶ ἐπὶ τῇ ἀποδώσει τοῦ συνήθους κουμερκίου. Ἐπειδὴ παρεκλήτευσαν τὴν βασιλείαν μου, καὶ τὸ πᾶν τῆς γνώμης αὐτῶν εἰς ταύτην ἀνέθεντο, διὰ τοιοῦτο καὶ δι' ἣν ἐνεδείξαντο καὶ εἰς ἔπειτα μελλοῦσιν ἐνδείκνυσθαι δουλοσκευὴν ὀλοσχερῶς εἰς τὴν βασιλείαν μου, προστάσει ἡ βασιλεία μου καὶ ἐπεγκελεύεται διὰ τοῦ παρόντος χρυσοβούλλου λόγου αὐτῆς· ὡς ἂν ἀπεκβάλλουσι καὶ οὗτοι τὸ σύνθηθες ὡς εἴρηται κομέρκιον ἐνταῦθα κατὰ τῶν Γενουιτῶν τάξιν τε καὶ συνήθειαν, καὶ οὔτε πλέον οὔτε μὴν ἔλαττον ἄνευ καὶ τοῦ ζυγίου ἀπεκβολῆς καθὼς μέλλει ρηθῆσθαι κάτωθεν. Ἴνα δὲ καὶ κατὰ μέρος τὰ τῆς ἀπεκβολῆς καὶ ἀνωνόμως διορισόμεθα· ἔσται οὕτως ἐπὶ τῇ ἐλεύσει τῶν διὰ θαλάσσης παντοίων γωμαριῶν, ὅσα μὲν τούτων καὶ ἐν ταῖς ἐξῶ μέρεσιν ἀπέρχονται ἐν τῇ ἐκβολῇ ἵνα ποιῶνται τὴν ἀπεκβολὴν εἰ πραγματευταὶ ὑπὲρ ἐνὸς ἐκάστου γωμαρίου ἄσπρα τε χαρχῆς τῆς βασιλείας μου εἴκοσιν· ὅσα δὲ τούτων λύονται καὶ διαπωλῶνται ἐνταῦθα, εἰ μὲν ἡ διαπωλωμένη πραγματεία πέφυκε διὰ ζυγίου καὶ πρὸς ἄλλογενὲς πρόσωπον καὶ μὴ ἐκ Βενετίας ὃν γε φυλῆς, ἵνα δίδωσιν ὁ διαπωλητῆς εἰς τὰ ἑκατὸν δύο, τρία γὰρ ὑπῆρχον πρότερον, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ κουμυλίου Βενετίας τιμὴν, καὶ τὴν ἀξίωσιν τοῦ τοιοῦτου ἀποκρισιάρχου καὶ τῶν Βενετικῶν ποιεῖ δωρεᾶν ἡ βασιλεία μου, ἵνα εἰσὶ δεο ὡσαύτως ἵνα δίδωσιν ὁ τοιοῦτος διαπωλητῆς, καὶ ὑπὲρ ζυγίου δύο ἢ μῆσον τοῦ ζυγίου, νῦν τέσσαρα ἢ μῆσον καὶ ὁ ἀγοραστῆς κατὰ τὴν προκειμένην καὶ προτέραν συνήθη· εἰ δ' ἴσως οὐκ ἔστι διὰ ζυγίου, ἵνα διδῆ τρία μόνον εἰς τὰ ἑκατὸν, ἂν δ' ὅ τε πωλῶν καὶ ὁ ἀγοράζων ὡς Βενετικοὶ καὶ διὰ ζυγίου, ὁ πωλητῆς δύο ἢ μῆσον, καὶ ὁ ἀγοραστῆς ὁμοίως δύο ἢ μῆσον, εἰ δ' ἄνευ ζυγίου, καὶ ἄμφω τὸ παρὰ πᾶν οὐδέν· ἔστω δὲ γινῶσθαι τὸ γομάριον τὸ μῆτε λυθὲν, ἢ λυθὲν καὶ τηρηθὲν καὶ μὴ διαπωληθὲν, μῆτε εἰς ἐξωτιᾶν ἀποσταλέν, ἀλλ' ὀπίσω μεταστραφέν ἀκομέρκευτον διαφυλαχθήσεται· ἔτι δὲ χρυσίον, ἄργυρον, λιθομαργαριτάριον, ζωνάρια καὶ τὰ παραπλήσια, ὡς συνήθως ἀκομέρκευτα καὶ ταῦτα συντηρηθήσονται· πλὴν δ' ἐν τῇ ἐκβολῇ τῶν γωμαριῶν, τὰ τούτοις ἀνήκοντα εἴκοσιν ἄσπρα συνήθως ἀπαιτηθήσονται· καὶ

περὶ μὲν τῶν διὰ θαλάσσης ἔρχομένων παντοίων γομαρίων, ὡς εἴρηται, οὕτω διαπραχθήσεται, περὶ δὲ τῶν διὰ ξηρᾶς ἔρχομένων ὁμοίως καὶ αὐθις οὕτω, πλὴν ἐπὶ τῇ ἐκβολῇ τῶν γομαρίων, ἄσπρα δώδεκα καὶ ἐπὶ τῇ πωλησίᾳ εἰς τὰ ἑκατὸν ἐν ἀπαιτηθήσονται· πρὸς τούτοις, Βενέτικος διαπωλῶν ἢ καὶ ἀγοράζων βλαττία, κυλιχάρτια, καὶ ἕτερα τοιαῦτα παντοῖα εἶδη, πλείστα ἢ καὶ ὀλίγα εἰς τὰ ἑκατὸν ἐν ἀποτίσειεν. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω κατὰ τὴν Γενουϊτῶν ἔσται συνήθειαν· εἰ δ' ἴσως καὶ ἐξ ἀλλοδαπῆς φυλῆς τινος ἕτεροι συνάμα αὐτοῖς ἐνταῦθα καταλάβωσιν οὐ κατ' αὐτόθι οὗτοι κομμερευθήσονται, ἀλλ' ὡς ξένοι τυχὸν καὶ ἀλλότριος τὴν δὲ τοιαύτην δουλείαν τοῦ κομμερκίου ἢ βασιλεία μου καὶ τὸ θεοφρούρητον αὐτῆς βεστιάριον καθέξει πάντοτε καὶ πρὸς ἀλλότριον οὐκ ἐκδώσει πρόσωπον εἰ μὴ πῶ γε πρὸς αὐτούς δὲ τοὺς Βενετικούς, ὀπηνίκα δὴ συμβιβασθέντες θελήσωσιν· ἔτι ἐπεγκλειύεται ἡ βασιλεία μου ἔχειν τοὺς οὖς ἴδιον ζύγιον καὶ πεκουλικόν, ἔτι δὲ σπῆθα μὲν καὶ ταλαλαίους ἐκ τοῦ προσγένους, κατὰ δὴ δὲ οἱ Γενουῖται κέκτηνται ἐπειδὴ καὶ τόπον εἰς διανάπαυσιν οὗτοι διὰ τούτων παρὰ τῆς βασιλείας μου ἐζητήσαντο, ἠγησαμένη δὲ τοῦτο δέον αὐτοῖς, διορίζεται διὰ τοῦ παρόντος χρυσοβούλλου λόγου πρὸς αὐτούς, ὡς ἂν ἔχωσι καὶ νέμωνται ἐλευθερίαν καὶ ἀκαταζήτητον πάντη χάριτα καὶ δωρεᾶν παρὰ τῆς βασιλείας μου, ἢ τοποθεσίαν καὶ οὖσαν καὶ διακειμένην κάτωθεν τῆς Μονης τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος καὶ σεβαστοῦ Θεοδώρου τοῦ Γαβρα, ἧτις δὲ τοποθεσία περιορισθεῖσα μεμετρημένη τοιαύτην ἔχει διατυπωσιν· ἀρχεται ἀπὸ τὴν ἐξοδὸν ἐκ τῆς ἀκρογωνίας τοῦ χαμαστέγου οἰκήματος, καὶ ἀπέρχεται κατὰ ἀνατολὰς τὴν ὁδὸν τοῦ ἁγίου Χριστοφόρου καὶ τοῦ ἁγίου Νικήτα ἕως εἰς ἄλλην γωνίαν οἰκήματος, ἐνθα ἔστιν ἑτέρα ὁδός, καὶ κατέρχεται κατὰ θάλατταν τὴν αὐτὴν ὁδὸν πρὸς τὴν λατινικὴν ἐκκλησίαν, εἶτα κυκλοιδῶς ὀδεύει πρὸς δύσιν ἕως τὴν . . . . καὶ τοῦ ἁγίου Χριστοφόρου, καὶ ἀναδραμοῦσα ἀποδίδωσιν ὄθεν ἤρξατο, καὶ γίνεται οὐργιῶν βασιλικῶν δέκα, χειροσπιθᾶμων ὀγδοήκοντα πέντε· τὰς τοιαύτας δηλονότι ὁδοὺς ἀκαταδουλώτους φυλάττουσα γύρωθεν ὥσπερ εἰσὶ νῦν, τοῦ δὲ ναοῦ τοῦ ἁγίου Χριστοφόρου καὶ τοῦ ἁγίου Νικήτα προστάτομεν εἶναι ἀκαταδουλώτους καὶ ἐξω τοῦ τοιούτου περιορισμοῦ· ὁ μὲν ἅγιος Χριστόφορος ἵνα ἔχη ἀπὸ δύσεως εἰς νομὴν αὐτοῦ τὴν ἐκείσε πηγὴν, ἀπὸ δ' ἀνατολὰς οὐργίαν μίαν, ὁ δὲ ἅγιος Νικήτας ἀπὸ μὲν δύσεως τὴν γωνίαν τοῦ φωτόπλου, ἀπὸ δὲ ἀνατολῆς οὐργίας δύο, εἰς γούν

τὴν τυπωθεῖσαν τοῖς τοιοῦτοις Βενετικοῖς περίοδον ὀφείλουσιν ἀνεγείραι ἐκκλησίαν καὶ τάξαι φερρίους ἐν αὐτῇ τρόπον ὃν βούλονται, καὶ ἀνοικοδομήσασιν οἰκήματα παντοῖα καὶ λώντζαν συνήθη καὶ ἀναγαγεῖν ἐνταῦθα καὶ Μπαϊούλον εἰς κρίσιν καὶ ἀποκατάστασιν τῶν Βενετικῶν, ἔχοντες τοὺς συνήθεις πλατζιαρίους καὶ τὰ τούτων ἀρχοντόπουλα καὶ παιδόπουλα, κατὰ τὴν τῆς Ρωμανίας συνήθη, καὶ κατ' ἔλευσιν ὁ τοιοῦτος Μπαίλος πολιτεύεται εἰς ἀποσόβησιν τοῦ ἀδίκου καὶ δικαίου· ταῦτο γὰρ δὴ καὶ βασιλεία μου, κατὰ τὸ προσῆκον, ἀσπάζεται καὶ ἀποδέχεται ἐπεγκλειύεται δὲ καὶ τοῦτο κεφαλαιωδῶς εἰπεῖν ἡ βασιλεία μου εἴτ' ἂν κατὰ τὴν μεταξὺ ταύτης, τοῦ μεγαλεπιφανεστάτου Δουκὸς Βενετίας, τῶν ἐκεῖσε βουλευτῶν, καὶ τοῦ ρηθέντος ἀποκρισιαρίου προβάτων φιλικὴν ἔνωσιν καὶ διάθεσιν, ἐνθα τὸ θεόσωστον ναυστόλημα τῆς βασιλείας μου καὶ ἡ τῶν Τραπεζουντίων καρβόπλια ἐντύχως τοῖς κατέργοις καὶ καρβοπλοῖμοις τῶν τοιοῦτων Βενετικῶν ἔχωσιν ἐν μέσῳ παντοῖαν καὶ πᾶσαν εἰρηνικὴν κατάστασιν καὶ φιλότητα, ἕκαστον μέρος ἐκάστω παραχωροῦντες, τὸ ἀνενόχλητόν τε καὶ ἡσυχον· καὶ ἀποθεράπευσιν μὲν τῶν φιλοῦντων, ἀποτροπὴν δὲ τῶν μισούντων καὶ ἀποσόβησιν. Ἔτι ἐνταῦθα ἵνα τηρηθῆσονται καὶ διαφυλαχθῆσονται παρὰ τῆς βασιλείας μου οἱ τοιοῦτοι Βενετικοὶ καὶ πάντα τὰ περὶ αὐτοῖς πράγματα, ἀνενόχλητοι καὶ ἀκαταδυναστευτοὶ ἀπὸ πάντ' ἐχθρὸν καὶ ἐναντίον αὐτῶν. Καὶ ἡ μὲν σὺν Θεῷ βασιλεία μου τοιοιουτρόπως διὰ τοῦ παρόντος χρυσοβούλου λόγου αὐτῆς διορίζεται καὶ βέβαια δὴ καὶ ἀπαράθραυστα, τὰ δὲ διωρισμένα θεσπίζει διαφυλάττεσθαι μέχρι παντός· ὁ δὲ γε τολμίζων ἐμπροδισμόν ἐπάξει καὶ διενόχλησιν ὅποιος ἔρα καὶ εἴη, ὄργην βαρείαν καὶ σφοδρὰν ἀγανάκτησιν καὶ ἐπεξελεύσιν, ὡς ἄπιστος ὑποστήσεται παρὰ τῆς βασιλείας μου, τῇ ἐμφανείᾳ τοῦ παρόντος χρυσοβούλου λόγου τῆς βασιλείας μου, ἐν ᾧ καὶ τὸ ταύτης εὐσεβὲς καὶ θεοπρόβλητον κράτος τὰ συνήθη συνήθως ὑπεσημήνατο κατὰ τὸν παρόντα μῆνα, καὶ 6' ἰνδικ. τοῦ 5ωοβ' ἔτους.

Ἀλέξιος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ πάσης Ἀνατολῆς Ἰσθῆρων καὶ Περαιτίας ὁ μέγας Κομνηνός.»

Περὶ δὲ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1364 ἐν ᾧ ὁ αὐτοκράτωρ ἐκάθητο παρὰ τὸν ποταμὸν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου, κατὰ τὴν θέσιν Καταβατόν, αἰφνης συνωμόται, ἀπὸ πολλοῦ τῆς συνωμοσίαν αὐτῶν διοργανίσαντες, ἐπιπίπτουσι κατ' αὐτοῦ· τὴν συνωμοσίαν ἀπετέλουν οἱ ἀρχοντες Καβασίται, (Τ. Ε. ΕΥΑΓΓ. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ)

ὁ μέγας Λογοθέτης κύρ Γρηγόριος ἢ Γεώργιος ὁ Σχολάριος καὶ ἄλλοι (1) ὁ Ἀλέξιος καταδιώχθη μέχρι τοῦ Κουλα, ἀλλ' οἱ Καβασίται διὰ ξηρὰς φυγόντες καὶ καταδιωχθέντες συνελήφθησαν καὶ ἐφυλακίσθησαν, ἀλλ' ὁ μέγας Λογοθέτης ἐσώθη καταφυγὼν εἰς Κερασσοῦντα καὶ ἐκείθεν εἰς Ἀμισόν.

Δυστυχῶς ὅμως ἡ συνθήκη αὕτη τοῦ Μαρτίου 1364 δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ· διότι τρία μετὰ ταῦτα ἔτη, ἤτοι τῷ 1361, ὁ δόγης τῆς Βενετίας Μάρκος Κορνάρος ἀπίστευεν εἰς Τραπεζοῦντα τὸν ἀπεσταλμένον Πίτρον Δάλμερ, διὰ καλῶς ἐξηρημένης γαλέρας, ὅπως ζητήσῃ τοῦτο μὲν ἐλάττωσιν τοῦ ἐμπορικοῦ δασμολογίου τῆς συνθήκης τοῦ 1364, τοῦτο δὲ ὅπως ἀπαιτήσῃ τὴν τοῖς Βενετοῖς χορήγησιν θέσεως ἐκτεταμένης παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Ἡ κατάσταση ἐν ἣ διατέλει τὸ κράτος ὑπεχρέωσε τὸν Ἀλέξιον τὸν Γ' νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν Βενετῶν καὶ νὰ παραχωρήσῃ τὰ αἰτούμενα. (2)

Κατὰ τὸ ἐπόμενον δὲ ἔτος 1365 (13 Ἀπριλίου μεγάλη Κυριακὴ τοῦ Πάσχα) ἐν ᾧ ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος περιεφέρετο εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς πόλεως (μαϊτάνιν = μεϊδάν) ἐγένετο μεγάλη ὄχλαγωγία διὰ τὴν δε τὴν αἰτίαν: Εὐγενῆς τις Γενουήσιος, Μάγολος Λερκάρης καλούμενος ἦτο μὲν ἐγκαταστημένος ἐν Καφᾶ χάριν ἐμπορίου, συνεχῶς δὲ διέτριβε καὶ ἐν Τραπεζοῦντι. Ἐνεκα δὲ τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ πλούτου αὐτοῦ, εἶχεν εἰσαχθῆ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀλεξίου, ἐν ἣ δια τῶν ποικίλων γνώσεων καὶ τῆς πνευματώδους συνομιλίας αὐτοῦ εἶχε λάβει τοιαύτην οἰκειότητα καὶ φιλίαν μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστε παρῶξυνε μεγάλως τὴν ζηλοτυπίαν τῶν Ἑλλήνων αὐλικῶν. Ἡμέραν τινα παίζων πεσσούς, ἦλθεν εἰς λόγους πρὸς τινα νέον ἀπολαύοντα τῆς εὐνοίας τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ νέος οὗτος Ἕλλην ἐπὶ τοσοῦτον προέβη αὐθαδείας, ὥστε καὶ ἐπληξε κατὰ κεφαλῆς τὸν Γενουήσιον, ὃν οἱ παρυσυρθέντες αὐλικοὶ ἠμπόδισαν νὰ ἐκδικηθῆ ἀμέσως· ὁ Λερκάρης, ὡς εἰ-

(1) Φαίνεται ὅτι ἐν τῇ συνωμοσίᾳ ἦν ἀναμειγμένος καὶ ὁ μητροπολίτης Τραπεζοῦντος Νήφων ὁ Πτερυγωνίτης, ὅστις καὶ συλληφθεὶς περιωρίσθη ἐν τῇ Μονῇ τῆς Σουμελας. Βραδύτερον ὅμως αὐτός τε καὶ ὁ ἐν Ἀμισῷ τὰς διατριβάς ποιούμενος μέγας Λογοθέτης, μεσάζοντος τοῦ Ντζιανῶτου Σπίνου καὶ τινος Στεφάνου, ἔτυχον ἀμνηστίας καὶ ἀφέθησαν ἐλεύθεροι ἐν Τραπεζοῦντι.

(2) Ἴδὲ Heyd, ἐνθ' ἀνωτέρω τόμ. Β' σελ. 107.

κός, ἤτησε παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἱκανοποίησιν, ἀλλ' οὗτος θεωρήσας τὴν ὑπόθεσιν ἀσήμαντον οὐδεμίαν ἔδωκε προσοχὴν εἰς τὰ παράπονα τοῦ Γενουησίου. Ἀγανακτήσας ὁ Λερκάρης κατέλιπε τὴν Τραπεζοῦντα διακηρύττων ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐμελλε νὰ δώσῃ μετ' οὐ πολὺ λόγον διὰ τὴν αὐθάδειαν τοῦ εὐνοουμένου αὐτοῦ. Πράγματι ὁ Λερκάρης ἀπῆλθεν εἰς Γένουαν ἔνθα ἐξαρτήσας δύο γαλέρας, ἀπῆλθεν ἐπὶ σκοπῶν νὰ ριφθῆ ὡς καταδρομεὺς εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον. Τῷ ὄντι μετ' οὐ πολὺ ἐφάνη πρὸ τῆς Τραπεζοῦντος, συνέλαβε πλείστους αἰχμαλώτους πρὸς οὓς προσεφέρετο μετὰ φρικώδους σκληρότητος καθ' ὅτι πάντων τῶν ὀπωσθήποτε συγκαταλεγόμενων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ αὐτοκράτορος ἀπέκοπτε τὴν βίνα καὶ τὰ ὄτα. Ὁ Ἀλέξιος, οὐρίου πνέοντος τοῦ ἀνέμου, διέταξε νὰ ἀνοιχθῆ εἰς τὸ πέλαγος μοῖρα τις συγχειμένη ἐκ τεσσάρων γαλερῶν, ὧν τὰ πληρώματα συνέκειντο ἐκ τῶν καλλιτέρων τῆς αὐτοκρατορίας ναυτῶν, οὐδόλως διστάζων περὶ τελείας τινὸς νίκης. Ἄλλοι Γενουήνσιοι τοσοῦτον ἐπιτηδείως ἰθαλασσοδρόμου καὶ τοσαύτην ἀνέπτυξαν τόλμην, ὥστε καὶ τὰς τέσσαρας γαλέρας ἐκυρίευσαν τὴν μίαν κατόπιν τῆς ἄλλης, οἱ αἰχμάλωτοι ἅπαντες ἠκρωτηριάσθησαν καὶ ἐρρίφθησαν διὰ τῶν λέμβων εἰς τὴν παραλίαν. Μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων εὐρίσκετο καὶ γηραιὸς τις ναύτης μετὰ τῶν δύο υἱῶν αὐτοῦ. Οὗτος καθ' ἣν στιγμήν ἐμελλον νὰ ἀκρωτηριάσῃ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, ἰδεθήθη νὰ θανατώσῃ αὐτόν, ἀλλὰ νὰ φεισθῆ τῶν τέκνων αὐτοῦ, ἅπερ λαβόντα τὰ ὄπλα κατὰ τῶν Γενουησίων, οὐδὲν ἄλλο ἐπραξαν ἢ νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὸν πατέρα αὐτῶν. Κατανυγείς ὁ Λερκάρης ἐκ τῆς εὐγενοῦς ταύτης παρακλήσεως ἔλαβεν οἶκτον διὰ τὰ θύματα τῆς διαγωγῆς τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν, καὶ ἰδωρῆσατο τῷ γέροντι τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, ἀλλ' ἀνέθηκεν αὐταῖς νὰ φέρωσι τῷ αὐτοκράτορι πίθον πεπληρωμένον ταριχευμένων ῥινῶν καὶ ὄτων τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ πρὸς τούτοις ἀπέστειλεν αὐτῷ καὶ ἐπιστολὴν δι' ἧς ἐγνωστοποιεῖ, ὅτι τὸ μόνον μέσον τῆς ἀπαλλαγῆς τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοιοῦτου φόρου ἦτο ἢ εἰς τὸν Λερκάρην παράδοσις τοῦ ἐξουβρίσαντος αὐτὸν αὐλικοῦ νεανίου. Ὁ Ἀλέξιος οὐ τὰ καλλίτερα πλοῖα εἶχον συλληφῆ, οἱ δὲ ὑπήκοοι εὐρίσκοντο ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν μανίαν τῶν Γενουησίων, ἠναγκάσθη νὰ ὑπόβληθῆ εἰς τοὺς ὄρους τούτους. Ὅτε δὲ ὁ νεανίας εὐρέθη ἀπέναντι τοῦ φιλεκδίκου Γενουησίου, προσέπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ ἀναλυθεὶς εἰς δάκρυα παρακάλει νὰ θανατώσῃ αὐτόν ἀνευ βασάνων, ὁ Λερκάρης, οὐ εἶχεν ἱκανοποιηθῆ ἢ ἔ-

λαζονία διὰ τοῦ ἐξευτελισμοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, ὑποβλήθέντος εἰς τοὺς δρους αὐτοῦ, ἄνευ ἀντιρρήσεως, περιεφρόνησε τὸν ἄτιμον νεανίαν καὶ ἠρέχεσθη εἰς τὸ νὰ λακτίσῃ αὐτὸν διὰ τοῦ ποδὸς μετὰ μειδιάματος ἐπιλέγων: «οἱ ἄνδρες οὖν δὲν ἐκδικοῦνται πλήττοντες γυναῖκας». (1) Μετὰ τὴν οὕτως περατωθεῖσαν ὑπόθεσιν ταύτην, ὁ Ἀλέξιος ὑπεχρεώθη νὰ παραδώσῃ τοῖς ἐν Τραπεζοῦντι Γενουηνοῖς οἰκοδόμημά τι, ὅπως χρησιμεύσῃ αὐτοῖς ὡς ἀποθήκη. Τοῦτο ἔμελλε νὰ εἶνε εὐρύχωρόν τι κτίριον, ὅμοιον τοῖς καραθάν-σεραγίοις τῆς Ἀνατολῆς, ἐν οἷς ἔμποροι ἐναπέθετον τὰ δέματα αὐτῶν, κατόικον ἐντὸς αὐτῶν καὶ ἠδύνατο νὰ ὑπερασπίσῃσιν ἑαυτοὺς διὰ τῶν ὀπλων. Οὕτως ὁ αὐτοκράτωρ ἐπεκύρωσεν ἅπαντα τὰ προνόμια, ὧν ἀπήλαυον ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ αὐτοῦ οἱ Γενουήνσιοι ἔμποροι, πρὸς οὓς προὔπῃρχον, ὡς εἶπομεν, συνθήκαι. Ἀπὸ τοῦ γεγονότος τούτου καὶ ἐντεῦθεν, ἐπὶ πολὺ, ἐπεκράτησεν εἰρήνη μετὰ τῶν Τραπεζοῦντιων καὶ Γενουηνοῖν· βραδύτερον δέ, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἀνεψιοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ' Ἀλεξίου τοῦ Δ', ἐγένετο καὶ αὐθις πόλεμος μετὰ τῶν δύο λαῶν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ οικείῳ τόπῳ.

Ὁ Ἀλέξιος ὁ Γ' εἰ καὶ δὲν ἀνεφάνη οὔτε εὐτυχῆς στρατιώτης, οὔτε ἐπιτήδειος πολιτικός, ἔζησε μεθ' ὅλα ταῦτα ὡς ἡγεμῶν μετὰ τινος ἀξιοπρεπείας κατὰ τὸ φαινόμενον. Παῖς ἔτι ὧν εἶχεν ἀναλάβει τὸ κράτος ἐν πλήρει ἀναρχίᾳ, μικρὸν δὲ κατὰ μικρὸν εἶχεν ἐπαναφέρει τὰξιν ἅμα καὶ διοίκησιν. Πρὸς ἀπάρτισιν τοῦ ἔργου τούτου ἔπραξε πᾶν τὸ ἀπ' αὐτοῦ ἐξαρτώμενον, ὅπως προσκλήσῃται καὶ τὴν τοῦ κλήρου συνδρομήν. Τὰ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου χορηγηθέντα τῇ ἐκκλησίᾳ κληροδοτήματα, πολιτικῆς ἕνεκα, ἦσαν πλουσιώτατα. Ἐπεσκευάσε πολυτέλειστατα τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Εὐγενίου, καὶ κατ' ἔτος ἐφόραζε μετὰ μεγάλης πομπῆς τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου δι' ἐξόδων τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου. Ἀνωκεδόμησε διαφόρους ἄλλας ἐκκλησίας καὶ ἀνίδρυσεν

(1) Τὸ γεγονός τούτου δὲν ἀναφέρει ὁ τῶν ἀνακτόρων χρονογράφος Μιχαὴλ Πανάρετος, λέγων μόνον ὅτι: «ἐγένετο ἔχλησις μέσον τοῦ Κοινούλου καὶ τοῦ Παῖλου (Bailo) εὐρίσκειται ὅμως ἐν τοῖς Γενουηνοῖς χρονικοῖς. Idē Petri Bizari, Senatus Populique Genuensis Rerum Gestarum atque Annales, Antwerpiae 1579 σελ. 145 Βιβλ. VII. — Uberti Foliettae, Historia Genuensium Βιβλ. VIII σελ. 483 — Fallmerayer, Gesch. des Kais. von Trap. σελ. 200—202, Finlay, History of the Byzantine Empire, London 1851 Τόμ. Ε' σελ. 351 καὶ ἐφεξῆς. Πρὸς καὶ Heyd, ἐνθ' ἄλλαχού τόμ. Β' σελ. 360—361.

ἡ ἐπισκέυασε μοναστήρια καὶ νοσοκομεία. Ἡ γυναικεία μονὴ τῆς *Παναγίας Θεοσκεπάζτου* κειμένη ἐν θαυμασίῳ τινὶ χωρίῳ, κατὰ τὴν εἴσοδον σπηλαίου τινὸς τοῦ ὄρους Μινθρίου, ἐπλατύνθη καὶ διεκοσμήθη πλουσίως ὑπ' αὐτοῦ. Περί τούτου λαλεῖ ὁ γάλλος περιηγητὴς Τουρνεφόρτ ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς περιηγήσεως αὐτοῦ. Τὸ εὐρύχωρον μοναστήριον τῆς Παναγίας τῆς Σουμελάς, ὅπερ ἐκρύπτετο ἐν μέσῳ βράχων, δασῶν καὶ χειμάρων, ὑπῆρξεν ἐπίσης ἀντικείμενον τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐτοῦ ἐλευθεριότητος· ἐν τῷ μοναστηρίῳ τούτῳ τηρεῖται εἰσέτι τὸ χρυσόβουλλον ἢ ὁ τῶν προνομίων χάρτης, φέρων τὴν ὑπογραφήν τούτου τοῦ ἡγεμόνος.⁽¹⁾ Ἐπιγραφή δέ τις σωζομένη μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἀνέφερε τὸ ἔργον τοῦτο τῆς ἀνοικοδομῆς τῆς Μονῆς :

ΚΟΜΝΗΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΘΘΕΝΩΝ
 ΠΙΣΤΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΣΤΕΡΡΟΣ ΜΝΔΘΕΟΣ ΜΕΓΑΣ
 ΑΕΙΣΕΒΑΣΤΟΣ ΕΥΣΕΒΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ
 ΠΑΣΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΤΕ ΚΑΙ ΙΒΗΡΙΑΣ
 ΚΤΙΤΩΡ ΠΕΦΥΚΕ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΑΥΤΗΣ ΝΕΟΣ
 ΕΤ. ϚΩΕΗ (1360) ΙΝΔ. ΙΖ'

Ἄλλὰ τὸ μεγαλοπρεπέστερον τῆς τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ' ἐλευθεριότητος μνημεῖον, τὸ μέχρις ἡμῶν διασωθέν, εἶναι τὸ ἐν τῷ Ἄθωνι μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Διονυσίου, ὃ ἱδρύται ἐν τερπνοτάτῳ χωρίῳ παρὰ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν πλευρὰν τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Τοῦτο εἶναι μεταγενέστερον τῶν εἴκοσι καὶ δύο μεγάλων μοναστηρίων, ἅτινα κατέστησαν πολύκροτον τὸν Ἄθω ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ ἐν τοῖς ἀρχαίοις τῆς Μονῆς τηρούμενον χρυσόβουλλον τοῦ Ἀλεξίου Γ' ⁽²⁾ εἶναι τὸ πολυτιμότερον δεῖγμα τῆς γραφικῆς καὶ καλλιγραφίας τοῦ μέσου αἰῶνος. Τὸ αὐτοκρατορικὸν τοῦτο ἔγγραφον εἶναι γεγραμμένον ἐπὶ τιβνιας χάρτου ἐνὸς καὶ ἡμίσεως ποδῶς πλάτους, δέκα πέντε δὲ ποδῶν μή-

(1) Τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο ἐδημοσίευσεν ὁ Φαλμεράυερ, ὡς εἶπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρονολογεῖται δὲ : ἔτει 1361 μηνὶ Δεκεμβρίῳ τῆς Γ' Ἰνδικτιῶνος.

(2) Καὶ τοῦτο ἐδημοσίευσεν ὁ Φαλμεράυερ, Original—Fragmente κτλ. σελ. 87—91 — Πρβλ. Κ. Σιμωνίδου, Ὁρθοδόξων Ἑλλήνων Θεολογικαὶ Γραφαὶ τέσσαρες

κους, καὶ κοσμεῖται ὑπὸ πολυτελῶν εἰς τὸ περιθώριον ἀραβουργημάτων. Οἱ αὐτοκρατορικοὶ τίτλοι εἶναι γεγραμμένοι διὰ κεφαλαίων ἐχόντων μέγεθος τριῶν δακτύλων καὶ κεχρωματισμένων διὰ κυανοῦ χρώματος καὶ χρυσοῦ δσάκις δ' ἐν τῷ χάρτῃ τούτῳ ἀπαντᾷ ἡ λέξις *μεγαλειότης* ὑπάρχει γεγραμμένη ὡς καὶ ἡ ὑπογραφή τοῦ αὐτοκράτορος διὰ πορφύρας μελάνης, ἧς μόνον ὁ αὐτοκράτωρ ἐποιεῖτο χρῆσιν. Ἡ ἀξία τοῦ περιέργου τούτου χειρογράφου ὀφείλεται πρὸ πάντων, εἰς τινα γραφήν, ἐν ἣ παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἔχων τεταμέναις τὰς χεῖρας καὶ εὐλογῶν τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον καὶ τὴν αὐτοκράτειραν Θεοδώραν· αἱ δύο αὗται μέχρι ποδῶν εἰκόνες ἔχουσιν ὕψος δεκαεξὶ περίπου δακτύλων· τὰ πρόσωπα δὲ τῶν Αὐτοκρατόρων, τὰ στέμματα, οἱ πολυτελεῖς ἐπενδύται καὶ οἱ περιλαμπροὶ λίθοι καὶ τὰ λοιπὰ εἶναι ἐξωγραφημένα μετ' ἐντελεστάτης ἐπιστασίας καὶ σπανίας ἐπιτηδειότητος τῆς Βυζαντινῆς καλλιτεχνίας· κάτωθεν δὲ τῶν εἰκόνων καὶ ὑπὸ τούς αὐτοκρατορικοὺς τίτλους εἶναι καὶ αἱ αὐτοκρατορικαὶ βούλαι ἔχουσαι μέγεθος ἐνὸς πενταφράγκου, ἐν αἷς παρατηροῦνται αἱ προτομαί, οἱ τίτλοι καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ Ἀλεξίου καὶ τῆς Θεοδώρας· αἱ δὲ βούλαι αὗται εἶναι προσηλωμέναι ἐπὶ τοῦ χρυσοβούλλου μετὰ πορπῶν χρυσῶν.

Τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Τιμίου Προδρόμου τιμωμένην ἰδρύσατο ὁ Ἀλέξιος διὰ τοῦ ἐκ Κορυσοῦ τῆς Καστορίας (Μακεδονίας) ἐν Ἁγίῳ Ὁρει μοναχοῦ Διονυσίου, ὃν ἀπελθόντα εἰς Τραπεζοῦντα συνέστησε τῷ αὐτοκράτορι ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Θεοδόσιος, πρῶν μὲν ἡγούμενος τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὁρει Μονῆς τοῦ Φιλοθέου, εἶτα δὲ μητροπολίτης Τραπεζοῦντος (1370—1380). Ὁ αὐτοκράτωρ γνωρίσας ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸν Διονύσιον, καὶ θαυμάσας τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ ὑπέσχετο δοῦναι αὐτῷ σῶμα 100, ἕκαστον τῶν ὁποίων περιέχει 8,160

ἐν Λονδίῳ 1859 σελ. 120 καὶ ἐφεξῆς. J. Dräseke, ἐν τῇ *Byzantinische Zeitschrift* τόμ. Β' σελ. 86 καὶ ἐφεξῆς. Ἴδὲ καὶ τὰς ἀντιβολὰς τοῦ Zachariae von Lingenthal, *Über ein Trapezuntisches Chrysobull* (ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τοῦ φιλοσοφικοῖστοροφιλολογικοῦ τμήματος τῆς Ἀκαδ. τῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Μονάχου 1881 σελ. 292 καὶ ἐφεξῆς καὶ Σ. Π. Λάμπρου, *Byzan. Zeitschrift* τόμ. Β' σελ. 613 καὶ ἐφεξῆς. Τοῦ αὐτοῦ Κατάλογον τῶν ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἑλληνικῶν Κωδίκων, Κανταβρυγία 1895 σελ. 344. Οὕτω διορθωτέον τὸν τίτλον τοῦ κ. Λάμπρου ἐν τῷ ἡμετέρῳ «Γενναδίῳ» σελ. 88 σημ. 1.

φράγκα χρυσά, επομένως τὰ 100 σώμια ἀνέρχονται εἰς 816,000 φράγκων, ἐξ ὧν προκατέβαλεν αὐτῷ τὰ ἡμίση ἦτοι 408,000 φράγκων, τὰ δὲ λοιπὰ ἀπέδωκε μετὰ τρία ἔτη. Μετὰ τὰ τρία δ' ἔτη ὑπεσχίθη νὰ διδῆ ἑτησίως καὶ 1,000 ἀσπρα Κομνηνάτα, ἀπερ ὤφειλεν ὁ Διονύσιος νὰ στέλλῃ εἰς Τραπεζοῦντα ἄνθρωπον νὰ λαμβάνῃ ἐκ τοῦ βεστιαρίου τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ. καὶ παραγγέλλει ἐν τῷ χρυσοβόλλῳ λόγῳ τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ ἵνα εἰς τὸ διηνεκές πληρώνωσι τῇ Μονῇ τὰ 1,000 ἀσπρα. Ἀντὶ δὲ τῶν δωρεῶν τούτων ὁ Ἀλέξιος ἐξησφάλιζε φιλοξενίαν τοῖς τυχόν εἰς Ἅγιον Ὄρος ἀποδημοῦσι Τραπεζουντίοις. Ὁ χρυσοβόλλος λόγος οὗτος ἐξεδόθη μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ἰνδ. ΙΓ' τοῦ ζωπγ' ἔτους ἀντιστοιχοῦντος τῷ 1375 ἔτει τῆς ἐνσάρκου παρουσίας τοῦ Κ. Η. Ι. Χ., επομένως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι καὶ ἡ Μονὴ τοῦ Διονυσίου ἀνηγέρθη μετ' οὐ πολὺ, ἀλλ' ὁ Πορφύριος ἀναφέρει ὅτι ἰδρύθη τῷ 1380 ἢ 1385. (1)

Ἐὰν ἀπιδώμεν εἰς τὰς γενομένας μεγάλας δαπάνας τοῦ Ἀλεξίου πρὸς οἰκοδομὴν ναῶν καὶ μοναστηρίων, φρουρίων τε καὶ πλοίων, θέλομεν εὖρη ἀλανθάσως, ὅτι, μεθ' ὅλους τοὺς ἐπὶ τῇ τεσσαρακονταετοῦς βασιλείας αὐτοῦ γενομένους πολέμους, αἱ δημόσιοι πρόσοδοι ἦσαν ὑπερηξημέναι· διότι οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ, εἴπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε, ἠτύχουν, διὰ τοῦ ἐμπορίου· πρὸ πάντων δὲ ἰσχυροποίησαν αὐτὸν αἱ πρὸς τοὺς ἀστυγεῖτονας ἡγεμόνας ἐπιγαμίαι· διότι ἡ μὲν Μαρία (Δέσποινα χατ) ἡ ἀεελφὴ αὐτοῦ ἐνουμφεῖθη τὸν Χοντζουπέκην (χουτλούμπεγην) ἡγεμόνα τῶν Τουρκομάνων, ἡ δὲ Θεοδώρα τὸν Ἐμίρην τῆς Χαλδίας Χατζῆ Ἐμίρην (χατζύμυριν) ἡ δὲ θυγάτηρ αὐτοῦ Εὐδοκία πρῶτον μὲν τὸν Ταζετὶν Τζελεμπῆ (8 Ὀκτωβρίου 1379), εἶτα δὲ εἰς δεῦτερον γάμον τὸν Ἰωάννην Ε'. αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1341—1376 καὶ 1379—1391), ἡ δὲ δευτερότοκος Ἄννα τὸν Παγκράτιον ΣΤ'. (2) βασιλεία τῆς Ἰθρηίας καὶ Ἀθασγίας τὸν Παγκράτιον, ἡ δὲ τρίτη τὸν Τεχαρτὶν ἐμίρην τῆς Ἀρσίγκης (Ἐρζιγκιάν). Ἡ Ἄννα δὲ ἀναφέ-

(1) Μ. Δήμητρα Μακεδονικά, Ἀθῆν. 1874 μέρ. Β' σελ. 463—Μ. Γεδεών, ὁ Ἄθως, Κων]πολις 1885 σελ. 180—181, 202 — Muller, ἐν Σλαβικῇ Βιβλιοθήκῃ 140 — V. Langlois. Mont Athos, Paris 1867 σελ. 24 καὶ Θεοδ. Οὐσπένσκη ἐν Ἐφ. τοῦ Ρωσ. ὑπουργ. Παιδείας Τόμ. 58 σελ. 60. — H. Brockhaus, Die Kunst in der Athos Klöstern, Leipzig 1891 σελ. 237.

(2) Οὗτος ἦν υἱὸς τοῦ Γεωργίου ΣΤ'. καὶ ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 1360—1397

ραται ότι ἐνυμφεύθη, ἴσως χήρα, τὸν Πρωτοβεστιάριον Ἰωάννην Μουρούζου. Ὁ Ἀλέξιος Γ' μετὰ τὰ ἀτυχῆ συμβάντα τοῦ 1365 μεταξὺ αὐτοῦ τε καὶ τῶν Γενοσηναίων ἐφυσούχασεν ἐπὶ μικρὸν μέχρι τοῦ 1369 ὅτε κατελήφθη ἡ Γόλαχα κλοπικῶς, ὡς λέγει ὁ Πανάρετος ἀπὸ τῶν περὶ τὸν Κιλιτσιασλάν (Γλιστζιασθλάνης) ὁ αὐτοκράτωρ ἀνταπεξήλθεν εἰς Χαλδίαν ἐπὶ τετράμηνον, ἀλλ' οὐδὲν κατορθώσας ἐπέστρεψεν εἰς Τραπεζοῦντα, ἵνα μετὰ ἓν ἔτος (κατὰ Μαΐον τοῦ 1370) ἐπισκεφθῆ τὰ Παρχάρια. Κατὰ τὴν 21 Μαΐου, λαβὼν περὶ τοὺς 100 ἵππεις ἀπῆλθε κατὰ τὰ μέρη τοῦ Μαρμάρου, ἀλλὰ τυναντᾶ καθ' ὁδὸν σῶμα Τούρκων συγκροτούμενον ἐκ 500 ἵππέων καὶ 300 πεζῶν. Ὁ Ἀλέξιος μεθ' ὄλην τὴν σμικρότητα τῶν δυνάμεων αὐτοῦ, συγκροτήσας μάχην ἐκ τοῦ συστάδην νικᾷ τοὺς Τούρκους, κατὰ κράτος, καὶ τρέπει αὐτοὺς εἰς φυγὴν, συλλαβὼν δέ τινας ἔστειλε τὰς κεφαλὰς αὐτῶν εἰς Τραπεζοῦντα μετὰ τῆς σημαίας αὐτῶν. Ἀλλὰ τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα τῆς νίκης ταύτης δὲν διήρκεσαν ἐπὶ μακρόν· διότι κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1373, ἐκστρατεύσαντος τοῦ Ἀλεξίου κατὰ τοῦ φρουρίου τῆς Χεριάνης, βαρὺς ἐπεγένετο χειμῶν, οἱ δὲ Τούρκοι τούτου ἐπωφεληθέντες, ἐπιπεσόντες κατὰ τῶν ἡμετέρων ἐφόνευσαν περὶ τοὺς 140. (1)

Κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1374 ὁ υἱὸς τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου Μιχαήλ, ἀφίκετο πρὸ τῆς Τραπεζοῦντος μετὰ δύο μεγάλων κατέργων καὶ ἐνὸς μικροτέρου. Ὁ λόγος τῆς ἐπελεύσεως αὐτοῦ εἶναι ἄγνωστος· τοῦτο δὲ μόνον γινώσκομεν ἐκ τοῦ Πανάρετου, ὅτι συνεπήγετο μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν βεστιάριον Ἰωάννην Ἀνδρικόπουλον, ὅστις μετὰ τὴν πενθήμερον τοῦ Μιχαήλ πρὸ τῆς Τραπεζοῦντος διαμονὴν καὶ τὴν ἐκείνου φυγὴν, ἐξελθὼν εἰς Τραπεζοῦντα ἐγένετο ὑπόσπονδος τῷ βασιλεῖ Ἀλεξίῳ. Ἐκτοτε παρῆλθον τρία ἔτη, ὅτε, κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1377, οἱ στασιάζσαντες Χαλδαῖοι καταλαμβάνουσι τὴν Γόλαν, φρούριον ἰσχυρόν, ἀλλ' ἐπελθὼν ὁ Ἀλέξιος κατέλαβεν αὐτήν, ἧς οὐκ ᾔρξεν, ἐπὶ μακρόν, διότι καὶ αὐθις κατέλαβον αὐτήν οἱ Χαλδαῖοι. (2)

ἰδὲ Klaproth, Reise in den Kaukasus, Τόμ. Β' σελ. 190. Οὗτος ἐγέννησεν υἱὸν τὸν Δαβίδ αἰχμαλωτισθέντα μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρός ὑπὸ τοῦ Ταμερλάνου ἐν ἔτει 1386 κατὰ μῆνα Νοέμβριον, ὡς λέγει ὁ Πανάρετος καὶ ὡς θέλομεν ἰδεῖ παρακατιόντες.

(1) Τούτων τινὲς ἀπέθανον ἐκ τοῦ κρύους.

(2) Σημειωτέον, ὅτι τῇ 14 Μαρτίου 1376 ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς Ἀνδρόνικος

Κατὰ τὸν Αὐγούστου τοῦ 1379 ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος εὕρισκετο ἐν Κερασσοῦντι· ἐκεῖ διατρίβων μετὰ τῆς θυγατρὸς Εὐδοκίας μανθάνει ὅτι ὁ Κιλίτζ-Ἀσλάν ἐμελλε νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Τραπεζοῦντος. Ὁ Ἀλέξιος εὐθὺς ἀμέσως παραλαβὼν δύο μεγάλα κάτεργα καὶ δύο Παρασάλμια ἔρχεται εἰς Τραπεζοῦντα μετὰ τῶν περὶ αὐτῶν, καὶ δυναμώσας τὰ φρούρια ἀπῆλθεν εἰς Οἶνεον ἔνθα ἐτέλεσε τοὺς γάμους τῆς Εὐδοκίας μετὰ τοῦ Ταζαντίν-Τσελεμπῆ, ὡς εἵπομεν. Κατὰ τὸν Φεβρουάριον δὲ τοῦ 1380 ἀπῆλθεν ὁ αὐτοκράτωρ κατὰ τῶν Τσαπνίδων Τούρκων κατὰ τὴν ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, οὓς ἐνίκησεν ἐλευθερώσας πολλοὺς αἰχμαλώτους ἐκ τῶν ἡμετέρων. Καὶ μέχρι μὲν τοῦδε ἐπολέμει αὐτὸς κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν καὶ τῶν ἄλλων ὑπηκόων αὐτοῦ ὅσοι εἰς θέσεις ὑψηλὰς διοριζόμενοι ἐζήτουν νὰ ἀνακτῆσονται τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν ἀπὸ τῆς κεντρικῆς ἐν Τραπεζοῦντι ἐξουσίας, ἀλλ' ἤδη τὰ πράγματα ἔλαβον ἄλλην τροπὴν, καὶ ὁ Ἀλέξιος κατὰ τὰ τε-

ἐκρημνίσθη ἀπὸ τῶν ἀνακτόρων τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ· ἀμέσως δὲ κομιτθεὶς εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀλεξίου, ἀπέθανε καὶ ἐνεταφιάσθη ἐν τῇ Μονῇ τῆς Θεοσκεπάστου, παρακολουθούντος τοῦ πατρὸς, τῶν δεσποινῶν, τῆς μάμμης καὶ τῆς μητριᾶς αὐτοῦ. Ἐνταῦθα εὗρε τὴν λάρνακα αὐτοῦ ὁ Φαλμεράυερ τεθραυσμένην κατὰ τὰς τοῦ 17 αἰῶνος ταραχὰς τῶν ἐν Τραπεζοῦντι Τούρκων. Ἐπ' αὐτῆς ἀνέγνω ὁ γερμανὸς ἱστορικὸς τὴν δε τὴν ἐπιγραφὴν :

«Εἶπατε τὸν δε τὸν σθεναρὸν γεννάδα — ἤρωα τοῦτον ἤπερ γεννάδα . . . Ἀπὸ βασιλικῆς ὀσφύος κατηγμένον — οὗτος τοῦ κλεινοῦ ἦν υἱὸς Ἀλεξίου αὐτοκράτορος φίλιος χαρίεις — παρ' οὗ κυδρούται τίτλω τῷ τοῦ Δερπότη ἀλλὰ τί πέπονθα . . . ἐντεῦθεν — ἐντεῦθεν τῶν ἀνακτόρων κρηκρημνισκόμενος ἀποθνήσκει βαβαὶ ὁ τηλικὸς δεσπότης — ὁ Κομνηνὸς Ἀνδρόνικος ὁ . . . εἰκοστὸν δεῦτερον πνέων χρόνου — ἀλλὰ Θεὸς εἰθέ μοι τοῦτον μετρίσαι . . . ἄσιον τῶν εὐσεβῶν ἀνάκτων — μὴνὶ Μαρτίῳ εἰς τὴν ἰδ' ἡμέραν ἰδικτ. ἰδ'. (τοῦ ἔτους 590πδ'). Τὸ ἔτος συνεπληρώσαμεν ἐκ τοῦ χρονικοῦ Μιχαήλ τοῦ Παναρέτου παρὰ Φαλμεράυερ, σελ. 136) Ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐπίσης μανθάνομεν ὅτι ὁ Ἀδρόνικος ἦν μεμνηστευμένος μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Ἰθηρίας Δαβὶδ **Κουλιανχάτ**, καὶ ὅτι μετὰ τὸν οἰκτρὸν θάνατον ἐκείνου ἐμνηστεύθη ὁ ἕτερος υἱὸς τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Μανουήλ, οὗ οἱ γάμοι ἐγένοντο τῇ 5ῃ 7ῆς βρίου 1378 ἐν Τραπεζοῦντι, ἐπικληθείσης τῆς **Κουλιανχάτ Εὐδοκίας**.

Ὁ Ἀθ. Παπαδ. Κεραμεὺς ἐν τῷ ἀρχαιολογικῷ Παραρτήματι τοῦ ἐν Κων)πόλει Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου, τοῦ τόμ. ΙΖ' σελ. 114—116 διορθῶ ἀναφερόμενος εἰς τοῦ G. Perrot, Exploration dans la Galatie et la Bithynie σελ. 18 Ἀριθμ. 21, εἰς Κομνηνάνθης, κατὰ τὸ Πορφυράνθης.

λευταία ἔτη τοῦ βίου αὐτοῦ ἔβλεπε τοὺς ἰδίους γαμβροὺς πολεμοῦντας πρὸς ἀλλήλους. Οὕτω κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1386 ὁ ἀμυράς τῶν Λιμνίων καὶ γαμβρὸς τοῦ Ἀλεξίου Τααζεπὸν-Τζελεμπῆς ἐπῆλθε κατὰ τοῦ ἐπίσης γαμβροῦ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ υἱοῦ τοῦ ἐκ Χαλυβίας Χατζῆ Ἐμίρη Σουλεϊμὰν Μπέη μετὰ στρατοῦ συγκροτουμένου ἐκ 12000 ἀνδρῶν. Ἀλλὰ, μάχης συναφθείσης, πίπτει ὁ Τατζιτίνης, ἐκ δὲ τῶν ἀνδρῶν περὶ τὰς 6,000, οἱ δὲ λοιποὶ ἔφυγον γυμνοὶ, ἀποβαλόντες ἵππους καὶ ἀπειρα ὄπλα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ (9. 7)βρίου 1386) καὶ ὁ ἕτερος γαμβρὸς αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς τοῦ Τυφλισίου (Τυφλίδος) Παγκράτιος συνελήφθη αἰχμάλωτος αὐτός τε καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἄννα, θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξίου, καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Δαβὶδ ὑπὸ τοῦ περιβοήτου κατακτητοῦ τοῦ Μεσαίωνος Ταμερλάνου, ὅστις ὀδηγῶν, ὡς λέγει ὁ Πανάρετος, ὑπὲρ τὰς 800,000 ἀνδρῶν Τατάρων, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν τρόμον καὶ φόβον ἐμποιῶν εἰς τὰς χώρας δι' ὧν διήρχετο. Οὗτος τὴν Ἰθηρίαν διαδραμῶν πῦρ καὶ σιδήρῳ ἐφόνευσε πολλοὺς ἀπόποσα δὲ πράγματα εἶλε καὶ ὄσας εἰκόνας ἔγδαρε καὶ κατέκαυσε, καὶ λιθίους τιμίους καὶ μαργαριτάρια, καὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον ἀπεφέρετο οὐ δύναται τις γραφῆ παραδοῦναι», λέγει τῷ χρονικῶν τοῦ Τραπεζουντίου αὐλικοῦ Μιχαῆλ Παναρέτου, οὐπερ πολλὰκις ἐμνήσθημεν. Ὁ Ταμερλάνος προὔχῳρει ὀλονέν πρὸς Δ. ἀφείς ἀπείρακτον τὴν Τραπεζοῦντα, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος δὲν ἐπέζησε νὰ ἴδῃ τὸν Βαγιαζήτ ἐγκλειστον ἐν σιδηρῷ κλωβῷ μετὰ τὴν περίφηρον μάχην τῆς Ἀγκύρας (1402).

Ὁ Ἀλέξιος Γ', ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν Κομνηνῶν, εἶχε μεγαλοπρεπὲς τὸ ἀνάστημα, ὄψιν εὐγενῆ καὶ κανονικὴν, γρυπὴν τὴν ρίνα, ἐθεωρεῖτο ὁμῶς βίαιος καὶ παθητικὸς καὶ ἐπιρρεπὴς εἰς ὀρέξεις ἀνοικείους· ἡ εἰκὼν δὲ αὐτοῦ καὶ τῆς Θεοδώρας σώζεται ἐν τῇ *Μονῇ τῆς Θεοδοσκεπάστου* πρὸς τὸν ἀριστερὸν χορὸν τῶν ψαλτῶν, ἀλλὰ δύσδιάκριτος· ὁμοίως δὲ καὶ ὀπισθεν τῆς *Χρυσοκεφάλου* ὑπὸ τὴν στέγην τοῦ ἱεροῦ ἐν μουσιώματι. Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὸ ἦθος τοῦ Ἀλεξίου περιγράφονται ὑπὸ τοῦ συγχρόνου αὐτῷ Ἰωσήφ μητροπολίτου Τραπεζοῦντος, ὃν ἀφίνομεν νὰ λαλήσῃ: «ὅ ἐν Βασιλεῦσι περιφανέστατός τε καὶ ἀξιάγαστος Ἀλέξιος ἐκεῖνος ὁ Μέγας Κομνηνός, ὁ ὑπέρτατος καὶ ἔρρωμανέστατος ἰσχυρῶν ἀνθρώπων πάλιν διαβεβοημένων, οὗς Ἕλληνες ἔτι διὰ φήμης ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ ὁ ποιητὴς ἐμποιήσει γενναίους ἐκθειάζεται ὁ Ὅμηρος, ἢ τε καθ' ἡμᾶς ἱστορία παραδηλοῖ τοῦτο Σαμψῶν φημί καὶ

τούς παραπλήσιους αὐτῷ τυγχάνοντας· μάρτυρες δὲ τούτου καὶ ἄλλοι μὲν πλείστοι ἔλεγε καὶ αὐτὸς τοῦ τρισαριστέως ἥρωος, ὡς χρὴ τάληθῆ λέγειν, ἐκείνου τε δούλος καὶ παιδεύμα, τίμιος οὐκ ἄτιμος εἰς μαρτυρίαν κατὰ γε τῶν νόμων τὴν εἰσήγησιν, οὐδ' ἐνδεὴς καὶ ἐπίψογος ὡσπερ οἱ ἀποτρόπαιοι· τὰ δὲ ἐκείνου οὐ πάντα διέξειμι· πολλοὶ γὰρ ἴσασι· μάλα τὰ κατ' ἐκείνον τὸν ἥρωα καὶ λαμπρῶς ἐξεθείαζον οὐ τῶν ἐγγύς μόνον καὶ τῶν οἰκείων, καὶ τῶν ὑποτελῶν ἀλλὰ γε δὴ καὶ τῶν πόρρω Πέρσαι καὶ Μῆδοι, Αἰγύπτιοι τε καὶ Ἴταλοί, καὶ Σκυθῶν γε Βαρβάρων σχεδὸν πᾶν γένος· οἷτοι πάντες φαιδρῶς ἀκούοντες ἐξεπλήττοντό τε καὶ δῶρα πόρρωθεν, εἴα δούλις προσφέροντες τούτῳ . . . Ἄλλὰ πάντα τὰ ἐκείνου σαφῶς οὐ ῥᾶδιον καταλέγειν καὶ διδόναι γραφῆ, τὴν ὄραν ὄλου τοῦ σώματος, τὸ μέτωπον καὶ τὸ προμετωπίδιον, καὶ τὰς ἐν αὐτῷ γραμμὰς στολίδας τε καὶ εὐμαριγὰς ὁμοίας ἀντικρυ μαρμάρῳ καὶ τὸ τῶν βλεφάρων ἐκτεταμένον δέρμα, ὄμματά τε τὰ ἐνόφθαλμα καὶ ὄξυδερκῆ καὶ ἔντονα, καὶ τῆς ῥινὸς τὸ εὐθύγρυπον καὶ ὄντως βασιλικὸν κατὰ Πλάτωνα, τὸ τε τῶν ὠτων ἐξάκουστον, καὶ παρεῖαν κοκκοβαφίς, καὶ οἶον λαμπηδόνας ἀποπεμπουσῶν καὶ τὸ τοῦ πώγωνος εὐγένειον λεῖόν τε καὶ χρυσοειδές, καὶ στόμα δὲ καὶ χεῖλη καὶ ὀδόντων ὄρκος· κάλλος αὐτῷ ταῦτα ἀμήχανον. Ποῦ δὲ θήσομαι αὐτῷ τὸ δημηγορεῖν ἢ εἰς ἄκρον εὐφωνον σάλπιγγι παραπλήσιον ἠδύφωνον, καὶ τὸ ὑπερμένως ἔχειν γενναίως τὰς ὠμοπλάτας, τράχηλόν τε καὶ παρωτίδας μαρμαρώδεις καὶ τὰ μετὰ φρένα αὐτοῦ εἰς χρυσίον· ἄλλος γὰρ αὐτὸς ἦν νέος Ἄδαμ ἢ πάγκαλος Ἴωσήφ . . . καὶ στρατάρχας ἐπιλέκτους ἠτοίμασε, ῥήτορας τε καὶ φιλοσόφους, ἀξέστορας ἅμα καὶ ἀστρονόμους λογάδας ἐπιλεξάμενος προσεκτήσατο, πλούτου δὲ καὶ τιμῆς ὑπερεμπλήσας αὐτοῦ· δεινὸς δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἀτάκτους, πρὸς τοὺς εὐτάκτους πραῦς, ἠδὺς καὶ μειλίχιος». Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα ἐγκώμια ἐπισωρεύων ὁ Τραπεζοῦντος Ἴωσήφ διηγεῖται ἐφεξῆς τὸν κατὰ δράκοντος φοβερόν ἀγῶνα, καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου καταστροφὴν αὐτοῦ, οὐ τὸ δέρμα ἔλαβεν· ὁ ὄπισθεν δὲ τῆς Χρυσοκεφάλου κρουνὸς κεφαλὴν χαλκῆν ὄφεος παριστῶν καὶ μέχρι σήμερον σωζόμενος ἐπὶ τῆς βρύσεως εἶναι τὸ ὁμοίωτον ἐκείνου τοῦ δράκοντος.

Ὁ Ἀλέξιος ἦν λίαν ἀγερώχου χαρακτήρος καὶ ἐζήτει, παντὶ τρόπῳ, τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ τε καὶ τῆς Τραπεζουντιακῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλῃς Ἐκκλησίας· πρὸς τοῦτο δὲ διάφορα

μετῆλθε μέσα, ἀλλ' οὐδαμῶς διεπράξατο τὸ ποθοῦμενον. Τὴν εἶδῃσιν ταύτην ἔχομεν ἐκ τινος ἐγγράφου γραφέντος κατὰ Σεπτέμβριον Ἰνδικ. ΣΤ' τοῦ ἔτους 6891 = 1382, δημοσιευθέντος δὲ ἐν τοῖς Acta τοῦ Miklosich καὶ Müller (Τόμ. Α' σελ. 42, ἔγγρ. 356). Τὸ ἐγγραφον τοῦτο εἶναι ὑπόσχεσις τοῦ Μεγάλου Πρωτοσυγγέλου Μύρων, ὅστις ἐφυλακίσθη ὡς νεωτεριστής, ἀλλ' ἀπελύθη τῆς φυλακῆς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ ἐστάλη εἰς Τραπεζοῦντα. Δι' αὐτοῦ ὁ πρωτοσύγγελος ὑπόσχεται, ὅτι δὲν θὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Τραπεζοῦντος, ζητοῦντος νὰ καταλύσῃ τὴν Ἐκκλησίαν ἢ προβιβάσῃ τὴν Τραπεζοῦντα εἰς Ἀρχιεπισκοπὴν αὐτοκέφαλον ἢ Πατριαρχεῖον, καὶ ὅτι δὲν θὰ ἐπιτρέψῃ νὰ γίνῃ ἐν Τραπεζοῦντι χειροτονία τις εἰς τινὰ τῶν ἐκεῖ Μητροπόλεων.

Τοιοῦτος ἦν, κατὰ τὸ ἐγκώμιον (1) ὁ Ἀλέξιος ὁ Γ', ὅστις ἔκτισε καὶ τὸν πύργον τὸν ὑψούμενον πρὸς ΝΔ. τῆς γεφύρας, τῆς ἐνούσης τὰ σκέλη τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ὡς ἐπιγραφή τις σωζομένη ἐπὶ τιτανολίθου προσηρμοσμένου ἐπὶ τοῦ πύργου λέγει :

ΠΙΣΤΟC ΕΩC ΚΑΙ ΠΕΡΑΤΙΑC ΑΝΑΞ
 ΚΟΜΝΗΝΟC ΑΔΕΞΙΟC ΕΝΧΩ ΜΕΓΑC
 Ο ΤΟΥΔΕ ΚΤΗΤΩΡ ΤΟΥ ΠΥΡΓΙΚΟΥ ΠΟΥΡΤΖΙΟΥ
 ΟΥ ΣΚΕΠΕΙ ΘC ΤΟ ΚΡΑΤΟC ΕΙC ΑΙΩΝΑ
 Ο ΔΟΥΛΟC ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΗΜΩΝ ΑΥΘΕΝΤΟΥ ΚΑΙ
 ΒΑΣΙΛΕΩC ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΟΜΝΗΝΟΥ ΚΑΙ
 ΕΠΙCΤΑΤΕC ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ
 ΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΟC ὁ . . . . . (2)

Τοιοῦτος ἦν ὁ Ἀλέξιος Γ', ὅστις καὶ ἐν ταῖς σωζομέναις ἐπιγραφαῖς

(1) Τὸ κείμενον τοῦτο τοῦ εἰς Ἀλέξιον ἐγκωμίου τοῦ Ἰωσήφ μητροπόλιτου Τραπεζοῦντος διεφθαρμένον ὄν ἄλλως παρ' ἄλλῳ ἔχει. Πρβλ. Βλ. Φαλμεράιερ. Original—Fragment σελ. 86—87 καὶ Σάββα Ἰωαννίδου, Ἱστορ. καὶ στατιστικὴ Τραπ. σελ. 95—96.

(2) Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἐδημοσιεύθη καὶ ἐν τοῖς Annali τοῦ 1861 σελ. 178 ἑλλιπῶς, ἐν οἷς ἐδημοσιεύθη καὶ ἄλλη ἐπιγραφή ἐπιτύμβιος 1861 σελ. 170: Κων-

καὶ ἐν τοῖς χρυσοβούλλοις (1) τιτλοφορεῖται : *Ἀλέξιος Ἀυτοκράτωρ Τραπεζοῦντος, Ἰβηρίας καὶ Περσείας πάσης Ἀνατολῆς ὁ Μέγας Κομνηνός*. Ὁ Ἀλέξιος ἀπέθανε τῇ 20 Μαρτίου τοῦ 1390, ἡμέρα Κυριακῆ τῆς πέμπτης ἐβδομάδος τῆς τεσσαρακοστῆς, κατὰ τὰς 2 ὥρας τῆς ἡμέρας, βασιλεύσας 40 ἔτη καὶ τρεῖς μῆνας ἐν ηλικίᾳ 51 ἐτῶν· κατέλιπε δὲ τὴν ἀρχὴν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Μανουὴλ τῷ Γ'. (2)

σταυρίνου πέφυκα Λουκίου τάφος. Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα ὅτι Περσεία εἶναι ὁ Κιμμέριος Βόσπορος, ὅστις ὀνομαστικῶς μόνον ὑπήγετο ὑπὸ τοὺς Κομνηνοὺς. Ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ Βοσπόρου (CIG. 8, 742) Κύρ' Ἀλέξιος τις Τραπεζοῦντος ἴσως βασιλεύς ὀνομάζεται αὐθέντης πόλεως Θεοδώρου.

(1) Περὶ τῶν χρυσοβούλλων τῶν Τραπεζοῦντος αὐτοκρατόρων ἰδὲ τὰ ὑπὸ Mich. Deffner ἐν τοῖς Arch ivfür Mittel—und Neugriechische Philologie, Athen 1880 I, σελ. 164 καὶ ἐφεξῆς Zach. von Lingenthal, ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Μονάρχου τμήμα φιλοσοφικοφιλολογικο-ιστορικῶ τοῦ 1881 τεῦχος Γ' σελ. 292—297 — Ath. Papad. Kerameus ἐν τοῖς αὐτοῖς Πρακτικοῖς τεύχος Γ' τοῦ Ἰουλίου 1886 σελ. 299—302 — Miklosich-Müller, Acta Patriarchatus cte Τόμ. Ε' σελ. 261—264. 576—281, 466—469. Πρὸλ. καὶ Τόμ. Α' σελ. 199—201. Ἀθ. Παπαδ. Κεραμέως, ἐν τῷ Παραρτήματι τοῦ περιοδικοῦ τοῦ ἐν Κων)πέλει Ἑλλ. Φιλολ. Συλλόγου τοῦ 1884 σελ. 77—78 καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα ἀρχαιολογικοῖς Παραρτήμασιν ἐν οἷς πλὴν τῶν χρυσοβούλλων ἐδημοσίευσε καὶ ἄλλα ἔγγραφα δικονομικὰ κτλ. Σημειούσθω δ' ἐνταῦθα, ὅτι ὁ τε Α. Παπαδ. Κεραμεὺς καὶ ὁ διευθυντὴς τοῦ ἐν Βυζαντίῳ Ρωσικοῦ ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Θεόδωρος Οὐσπένσκις, καθὰ ἔμαθον ἔχουσι πολλὰ ἔγγραφα ἀναγόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Τραπεζοῦντος.

(2) Εἰς Ἀλέξιον τὸν Γ' στίχους ἐγκωμιαστικούς ἔγραψεν ὁ πρωτονοτάριος Στέφανος ὁ Σγουρόπουλος, οὗς ἐδημοσίευσεν ὁ Ἀθ. Παπ. Κεραμεὺς ἐν τοῖς Ἀναλέκτοις, ἐνθ' ἀλλαχοῦ σελ. 431—437. ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τῶν Ἱεροσολυμ. Κώδ. 370 φύλ. 455—471. Ὁ τοῦ Βυζοντίου αὐτοκράτωρ Μανουὴλ Β' ὁ Παλαιολόγος (1394—1425) ἔγραψε πρὸς τὸν Μανουὴλ Γ' ἢ Ἀλέξιον τὸν Δ' ἐπιστολὴν, ὡς ἀναφέρει ὁ Κάρολος Κρουμβάχερ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Βυζαντιακῆς Φιλολογίας (σελ. 209). Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἔχει ᾧδε κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ φιλολόγου Ε. Λεγρὰν (Lettres de l' Empereur Manuel Paleologue, Paris 1893 σελ. 83) :

νδ'. — Τῷ βασιλεῖ τῆς Τραπεζοῦντος.

«Ὅτε τοῦτο τὸ βιβλίον ἐπήγγελλες, οὕτω τέλος ἦν ἐσχρηκός, ἀλλ' ἐξυφαινέτο γε· καὶ διὰ τοῦτο οὗτ' αὐτίκα σοι παρεγένετο, οὔτε εὐθὺς μετέπειτα κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τὴν ἡμετέραν· τὸ μὲν γὰρ πάντως οὐκ ἔδει ἡμιτελὲς ἐλθεῖν· τὸ δὲ βραδύναι, τοῦ καιροῦ, οὐχ ἡμέτερον. Νυνὶ δὲ τέλος λαβὼν ἤκει σοι πελάγους κατατολμῆσαν· καὶ εἴη γε ἄξιον τῶν σῶν ἐλπίδων τοῦτο φανῆναι καὶ δοῦναι τι λυσιτε-

ΙΖ.

Μανουήλ ὁ Γ'.

(1390 — 1417)

Ὁ Μανουήλ γεννηθεὶς, ὡς εἶπομεν, τῷ 1364, ἐκ μικρᾶς ἡλικίας, δωδεκαετῆς συμπεριληφθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς ὡς βοηθὸς εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους, ἐκληρονόμησε τὴν περὶ τὴν διπλωματιαν ἰκανότητα αὐτοῦ, ἣν συνώδευσεν ἰκανὴ φρόνησις ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε κατώρθωσε νὰ προλάβῃ τὴν πρόωρον διάλυσιν τοῦ Τραπεζουντιακοῦ κράτους ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τοῦ τρομεροῦ Ταμερλάνου, καθ' ἣν πολλὰ ἰσχυρότερα αὐτοῦ κράτη διελύθησαν πρὸ τῆς ἀκαθέκτου ὁρμῆς τοῦ ἐπιδωρομέως. Ὁ Μανουήλ εὐρίσκετο εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ὅτε παρέλαβε τὸν θρόνον.

Τὸ κράτος αὐτοῦ, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου, ἦν ἰκανῶς εὐρύχωρον, ἀλλὰ τὰ ἀπόκεντρα μέρη αὐτοῦ ἦσαν οἰονεὶ ἡμικνεξάρτητα. Καὶ πρῶτος τοιοῦτος φόρου μὲν ὑποτελής εἰς τὸν Αὐτοκράτορα Τραπεζοῦντος, ἀλλ' αὐτόνομος ἦν ὁ Ἀρμαδεύρ, ὁ τῆς Εὐδοξίας υἱὸς καὶ ἡγεμῶν τῶν Λιμνίων, εἶτα ἄλλος τοιοῦτος ἐν Οἰνῇ ὁ Μελισσηνός· ὁ δὲ Λέων Καθασίτης, ἀρχηγὸς ἰσχυρᾶς οἰκογενείας καὶ δουξ τῆς Χαλδίας, ἐκράτει τῶν πρὸς τὴν μεσημβρίαν χωρῶν· ἐκυβέρνηα ὄχυράν τινα χώραν ἐπὶ τῶν ὀρέων, καὶ κατεῖχε πλείστα ὄχυρά φρούρια, δι' ὧν καθίστατο κύριος τῆς πρὸς μεσημβρίαν τῆς πρωτεύουσῃς λεωφόρου τῶν караθανίων καὶ ἄτινα

λὲς εἶναι τῷδε τῷ βίῳ· δόξειε δ' ἂν ἴσως τοιοῦτον. εἰ πρὸς τὴν ἔννοιαν ἀπλῶς τῶν γεγραμμένων ἑρῆς, μηδὲν τι περαιτέρω ζητῶν· ὡς ἂν εἰς τὴν τάξιν ἀπίδης τῶν νοημάτων καὶ τὴν τῶν ὀνομάτων ἐπιζητήσης ἀκρίβειαν, καὶ ὅλως οἷς ἂν χάριεν ἀγώνισμά τι τοιοῦτον ἔχοι φανῆναι. δέδηκα μὴ σοὶ κενὴ μακαρία ταῦτα φανῆ, καὶ «ἀνθρακες» βοήσεις «οἱ θησαυροί», καὶ μὴ θαυμάσης, εἰ, οὕτως ἔχων δόξης περὶ τὸ πόνημα, τοῦτο πέπομφα, σοὶ γὰρ ἐθέλων χαρίζεσθαι, ὑπερεῖδον ὅπερ ἄμεινον ἦν ἐμοὶ πρᾶξαι.»

Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης συνάγομεν ὅτι αὕτη ἐστάλη εἰς ἀπάντησιν προγεγενηστέρας τοῦ αὐτοκράτορος Τραπεζοῦντος εἰτησαμένου βιβλίον τι τον Μανουήλ, ὅστις στέλλων ἤδη αὐτὸ γράφει καὶ τὴν ἐπιστολήν.

συνεχώρουν αὐτῷ νὰ εἰσπράττη φόρους ἐξ ὄλων τῶν ὁδοιπόρων, οἵτινες, διερχόμενοι τῆς χώρας αὐτοῦ, διηθύνοντο εἰς τε τὴν Περσίαν καὶ Ἀρμενίαν. Ὁ σύγχρονος ἰσπανὸς περιηγητὴς Ρουὸ Γουζάλες δὲ Κλαβίγιος ⁽¹⁾ ἀποσταλεὶς ὑπὸ Ἑρρίκου τοῦ Γ'. βασιλέως τῆς Καστίλλης (1390—1406) ὡς πρεσβευτῆς παρὰ τῷ Ταμερλάνῳ, κατέλιπεν ἡμῖν περιέργον ἀφήγησιν περὶ τῆς ἰσχύος τοῦ Λέοντος Καθασίτου, καὶ περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐξήσκει τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ ὁ δούξ τῆς Χαλδίας. Ὁ ἰσπανὸς περιηγητὴς εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τινα ἀπεσταλμένον πρὸς ὃν ὁ Τιμουρ ἀναλαβὼν τὴν ὁδὸν τῆς Σαμαρκάνδης εἶχεν ἀναθέσει ἀποστολὴν τινα παρὰ τῷ Ἑρρίκῳ τῆς Καστίλλης. Ἄμα εἰσελθόντας ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ Λέοντος τοῦ Καθασίτου, συνέλαβεν αὐτοὺς ἀπαιτῶν πληρωμὴν τελωνειακῶν δικαιωμάτων ἢ τὴν διὰ δῶρων ἐξαγορὰν αὐτῶν. Ὁ ἀπεσταλμένος Μογγόλος διεμαρτυρήθη λέγων, ὅτι ὁ πρεσβευτὴς τοῦ Μεγάλου Τιμουρ δὲν ὤφειλε νὰ ὑποβληθῇ εἰς πληρωμὴν τελωνειακῶν δικαιωμάτων ὡς τις ἔμπορος, ὑπεστήριξε δέ, ὅτι εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ διέρχηται ἔλευθέρως τόπον τελούντα φέρων εἰς τὸν Μέγαν Μογγόλον, καὶ ὅτι ὁ Λέων ὑποχείριος ὢν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος, δὲν εἶχε λόγον οὐδὲ ἀφορμὴν ἢν τινα δηποτε ὅπως φορολογήσῃ τὸν ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ, ἔχοντος κυριαρχίαν ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἡγεμόνος. Εἰς ταῦτα πάντα ὁ Λέων ἀπεκρίνατο ὅτι εἰς αὐτὸν ἦτο ἀνατεθειμένη καὶ ἦτο εἰς βῆρος αὐτοῦ ἢ τε διατήρησις καὶ ἀσφάλεια τῆς ὁδοῦ, ἢ ὑπηρεσίαι δ' αὐτῆ ἐδίδεν αὐτῷ δικαίωμα νὰ λαμβάνῃ διόδια ἀφ' ὄλων τῶν ὁδοιπόρων ἂν, ἔλεγε, δὲν διέτρηε ἐπὶ μισθῷ στρατιωτικόν τι σῶμα πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Τουρκομάνων, αἱ κλεισώρειαι τῶν ὁρέων μετ' οὐ πολὺ τοῦ ἐγγίνοντο ἀδιάβατοι· καὶ τέλος πάντων ἡ ἐπαρχία αὐτοῦ ἦτο τόσον πτωχὴ, ὥστε πολλάκις ἠναγκάζετο νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὰς γονιμωτέρας τοῦ κράτους ἐπαρχίας, ὅπως προμηθεύηται χρήματα καὶ τροφίμα ὅταν ὑπῆρχε σπάνις ὁδοιπόρων. Οὕτως ὁ μὲν Κλαβίγιος προσέφερεν αὐτῷ ἐρυθρὸν ὕφασμα, ἀργυρᾶν τινα συσκευὴν, ὁ δὲ Μογγόλος πρεσβευτῆς ἔδωκεν ὠραίας ὀθόνας καὶ ἐρυθρὰ ἐνδύματα, ἀλλ' ὁ Λέων δὲν ἠρέσθη εἰς αὐτά, διὸ οἱ δύο ἀπεσταλμένοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀγοράσωσι διάφορα δέματα

(1) Ἐξέδωκε τὸ Δρομολόγιον αὐτοῦ περιλαμβάνον τὴν Κωνσταντινούπολιν, Τραπεζοῦντα, Ἀρμενίαν, Χορασάν, Σαμαρκάνδην, ἐν Σεβίλλῃ τῷ 1582. Ἐν αὐτῷ περιέχονται πολλαὶ εἰδήσεις περὶ τῶν Τραπεζουντικῶν πραγμάτων.

ἰμπορευμάτων παρά τινος караθανίου ὅπως προσθέσωσιν αὐτὰ εἰς τὰ ἀνωτέρω δῶρα. Τότε ὁ Λέων Καρσίνης περιποιήθη αὐτοὺς ὡς ἰδίους ξένους, καὶ εὗρε τὸν τρόπον τοῦ νὰ ἐπωφεληθῇ ἔτι ἐκ τῆς διαβάσεως αὐτῶν, ἰνοικιάζων αὐτοῖς ἰσαγμένους ἵππους πρὸς μεταφορὰν τῶν ἐφοδίων αὐτῶν εἰς Ἐρζιγγιάν (Ἀρσήγγην). Οὗτοι δὲ ἅπαντες ἦρχον ἐν ὀνόματι τοῦ Μανουήλ, καὶ εἶχον θέσιν ὑποτελῆ αὐτῷ ἡγεμόνων. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐπῆλθεν ὁ Ταμερλάνος ὡς ἀστραπὴ καὶ κατέκτα τὰ ἐν τῇ Ἀσίᾳ διάφορα κράτη ἐμπνέων καὶ μακρόθεν τὸν τρόμον εἰς πάντας. Μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων ὁ μεγίστης χαίρων εὐνοίας παρὰ τῷ Ταμερλάνῳ ἦτο ὁ Ταχαρτίνος, ὁ γαμβρὸς καὶ στενὸς σύμμαχος τοῦ Μανουήλ. Δι' αὐτοῦ λοιπὸν κατέρωθωσε νὰ κολακεύσῃ τὸν πανοῦργον καὶ ἀδυσώπητον Ταμερλάνον καὶ νὰ προσληφθῇ σύμμαχος κατὰ τῶν ἄλλων, καὶ ἰδίως τοῦ Βαγιαζήτ τοῦ Κεραυνοῦ (Βαγιαζίδ-Γιλδριμ 1389—1402) Σουλτάνου τῆς Προύσης καὶ ἰσχυροτάτου τότε βασιλέως τῶν Ὀσμανιδῶν⁽¹⁾ ἵνα ἀποφύγῃ τὴν ἀφευκτον καταστροφὴν. Οὕτω λοιπὸν ἐπὶ πολλὰ ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὁ Μανουήλ Γ' συνέδει τὰς πολιτικὰς καὶ πολεμικὰς αὐτοῦ ἐργασίας πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ Ταμερλάνου· διότι, πάντων τῶν ἄλλων ἐκλειψάντων ἀπὸ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς, ἔμνε μόνος ὁ Ταμερλάνος καὶ οὗτος εὐνοϊκῶς διακείμενος αὐτῷ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ταμερλάνος προὔτιμησε νὰ ἔχῃ τὴν συμμαχίαν τοῦ Μανουήλ καὶ τοῦ ἐν Βυζαντίῳ Αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ζ' τοῦ Παλαιολόγου, ἵνα χρησιμεύσωσιν αὐτῷ διὰ θαλάσσης κατὰ τοῦ Βαγιαζίτ· διότι ἐφοβεῖτο μήπως ὁ Βαγιαζίδ λαμβάνων ἐκ τῶν ἐν Εὐρώπῃ Τούρκων βοήθειαν, ἧ καὶ εὐκολυνόμενος, κατὰ θάλασσαν, φέρει τὸν πόλεμον ὅπου καὶ ὅπως ἤθελεν. Ἐντεῦθεν δὲ βλέπομεν ὅτι ἐπιστολὴ γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Ταμερλάνου δύο μῆνας (15 Μαΐου 1402)⁽²⁾ πρὸ τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ μάχης, πρὸς Ἰωάννην τὸν Ζ'. Αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου, διατάττει νὰ ἐτοιμάσῃ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἴκοσι γαλέρας, καὶ νὰ ἔχῃ αὐτὰς ὅπως συνενώσῃ

(1) Ἰδὲ τὴν ἐμὴν Ἱστορίαν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, Ἀθῆναι 1894. σελ. 105—115.

(2) Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐν ἀντιγράφῳ εὑρηται ἐν Βενετίᾳ, μετεφράσθη δὲ ἰταλίστι ὑπὸ τοῦ Μαρίνου Σανούττη ἐν τῇ Vite de Duchi di Venezia, παρὰ Muratori τόμ. KB'. σελ. 86. ἀνεδημοσιεύθη καὶ ὑπὸ τοῦ Φαλμεράϋερ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζούντος, σελ. 224—225.

—1464). Πράγματι ὁ Πίος, μετὰ τὰς μὴ περισωθείσας ἐπιστολάς τοῦ Δαβίδ, ἀπέστειλεν εἰς Τραπεζοῦντα τὸν Πάτερ Λουδοβίκον, μοναχόν ὡς ἰδιαιτέρον ἀπεσταλμένον πρὸς τὸν Δαβίδ, ὅστις περιελθὼν τὴν Ἰθρηϊαν, Γεωργίαν, Διαρβεκὴν, Μικρὰν Ἀρμενίαν, Καραμανίαν καὶ ἄλλας χώρας, ἐζήτην νὰ κατορθώσῃ νὰ ἀποστείλωσιν ἀπεσταλμένους εἰς Ρώμην καὶ ἐστάλησαν, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Πάπα. (1) Ὁ Πίος μάλιστα ἔγραψε καὶ ἐπιστολάς πρὸς ἅπαντας τοὺς ἡγεμόνας τῆς χριστιανωσύνης ἐν Εὐρώπῃ, οἷς συνίστα συνέδριον ἐν Μαντούῃ, ἐν ᾧ νὰ ἀπεφασίζετο νὰ προύλαμβάνετο διὰ ταχέων καὶ ἐπικαίρων μέτρων ἡ ἰσχυρομένη πτώσις τῆς Τραπεζοῦντος καὶ ἡ ὀλοσχερὴς τῶν Ὀσμανιδῶν καταστροφή, σώζεται δέ, ὡς εἶπομεν, ἐπιστολὴ τοῦ Πίου Β' πρὸς τὸν Φίλιππον Γ. τῆς Βουργονδίας, ἣν ἀνωτέρω ἐδημοσιεύσαμεν ἐκ τοῦ Λατινικοῦ μεταφράσαντες. Ὡς εἶδον οἱ ἡμέτεροι ἀναγνώσται ἐν τῇ τοῦ Δαβίδ ἐπιστολῇ, ὁ Φίλιππος ἐν περιπτώσει νίκης θὰ καθίστατο βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀλλὰ μεθ' ὅλας τὰς γενομένας ὑποσχέσεις τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας, μεθ' ὅλην τὴν ἀποστολὴν ἀπεσταλμένων ἐξ Ἀνατολῆς πρὸς τε τὸν Πίον καὶ τὸν Φίλιππον, οὐδὲν ἐγένετο. Πράγματι τῷ 1460 ἀνεχώρησαν εἰς Ἑσπερίαν πολλοὶ ἀπεσταλμένοι τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀνατολῆς, ἐν οἷς καὶ ὁ τῆς Τραπεζοῦντος Μιχαὴλ Ἀλιγέρης(;), αὐτὸς ἐκεῖνος, ὅστις τῇ 14—15 Δεκεμβρίου 1460 ὑπέγραψεν ἐμπορικὴν συνθήκην μεταξὺ Δαβίδ καὶ τῆς Φλωρεντινῆς δημοκρατίας, καθ' ἣν οἱ Φλωρεντίνοι εἶχον Πρόξενον καὶ ἐμπορικὴν Ἀποθήκην ἐν Τραπεζοῦντι, καὶ ἐπλήρωνον 2 0/0 ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων καὶ οὐδαμῶς ἐπὶ τῶν ἐξαγομένων προϊόντων. (2) Οὗτοι φέροντες καὶ ἐπιστο-

(1) Περὶ τῶν ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἰδὲ ἐν ἐκτάσει: K. N. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, Ἀθήναι 1869 σελ. 1—11. Πρὸς Barante, Histoire des Ducs de Bourgogne Paris 1854 τόμ. Ζ' σελ. 328 καὶ ἐφεξῆς καὶ Laugier, Istoria della Republica di Venezia, 1778 τόμ. Ζ' σελ. 171.

(2) Ἰδὲ Documenta sulle relazione Toscan. σελ. 186 καὶ ἐφεξῆς. Φαίνεται ὅτι ὁ Μιχαὴλ Ἀλιγέρης ἦν ἰππότης (miles) καὶ μέγας Τραπεζοῦντιος ἔμπορος, ὅστις περιελθὼν ἅπαντα τὰ ἐμπορικὰ σημεῖα τοῦ Εὐξείνου ἴδρσε πρακτορεῖα. Τοῦτον ἀπαντῶμεν καὶ ἐν ἔτει 1470 ὅτε ἤδη οἱ Τοῦρκοι πρὸ ὀκταετίας ἦσαν κύριοι Τραπεζοῦντος. Ἰδὲ Vigna, Codic-Tauro-Lig. τόμ. Β' 677 καὶ Heyd, ἐνθ' ἀνωτέρω τόμ. Β' σελ. 364. Ἡ Φλωρεντινὴ Δημοκρατία ἠὲ χαρίστησε τῷ Δαβίδ ζωηρῶς διὰ γράμματος ἐπὶ ταῖς παρασχεθείσαις τοῖς ὑπηκόοις αὐτῆς προνομίαις, ἀλλὰ δὲ (Τ. Ε. ΕΥΑΓΓ. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ) 19.

λὰς (1) διήλθον δι' Ούγγαρίας καὶ Αὐστρίας εἰς Βενετίαν καὶ ἐκείθεν εἰς Ρώμην πρὸς τὸν Πάπαν Πιον Β', ὅστις μετὰ συστατικῶν ἀπίστευτε εἰς πρὸς διαφόρους εὐρωπαϊκοὺς ἡγεμόνας. Οὕτω, κατὰ Μάιον τοῦ 1461, εὐρίσκομεν αὐτοὺς ἐν Γαλλίᾳ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Καρόλου Ζ' καὶ εἶτα, κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα, παρὰ τῷ Δουκί τῆς Βουργονδίας Φιλίππῳ, ᾧ συνήντησαν ἐν Σαιντ-Όμέρ. (2) Ἐκ Σαιν-Όμέρ μετέβησαν εἰς Γάνδην τῆς Βελγικῆς (4—8 Ἰουλίου 1461), καὶ ἐκείθεν διὰ Γαλλίας (κατ' Αὐγουστον) εἰς Ρώμην πάλιν, καὶ ἐκείθεν εἰς τὰς οἰκείας χώρας ἕκαστος ἵνα ἀναγγεῖλῃ τῷ ἀποστείλαντι αὐτὸν τὰ κατὰ τὴν ἀποστολὴν, ἣτις εἰς οὐδὲν ἤνυσεν, καίπερ ἰδρυθέντος ἱεροῦ συνδέσμου μεταξὺ τοῦ Ματθίου Κορβίνου τοῦ υἱοῦ τοῦ Οὐνούδου βασιλέως τῆς Ούγγαρίας (1458—1490) τοῦ Γεωργίου Καστριώτου (Σκενδέρ-Βέη, 1435—1467), Βενετικῆς Δημοκρατίας, βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου Ζ', τοῦ Νικηφόρου (1422—1461), καὶ τοῦ Δουκὸς τῆς Βουργονδίας Φιλίππου Γ' (1419—1467) καὶ ἐπὶ τέλους ὑπέκυψεν ἡ μόνη ἐν Ἀνατολῇ χριστιανικῇ κυριαρχία τῆς Τραπεζοῦντος, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τοῖς μετέπειτα, ὡς ὑπέκυψε πρὸ ὀκταετίας καὶ ἡ τοῦ Κωνσταντίνου πόλις, ἐξ ἀγνώστου ὀλιγωρίας τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων τῆς Ἑσπερίας, οἵτινες, ὑπὸ τοῦ Πάπα πεισθέντες ὑπέσχοντο μὲν βοήθειαν, ἀλλ' ὀλονὲν ἀνέβαλλον αὐτὴν ἕως οὐ ἐπῆλθε τὸ μοιραῖον τέλος. Ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ τῆς Τραπεζοῦντος, πλὴν τῶν πρὸς Πάπαν καὶ τὸν δούκα τῆς Βουργονδίας ἐπιστολῶν, ἔστειλεν ἀπεσταλμένον μετὰ γραμμάτων καὶ πρὸς τὸν Δόγην τῆς Βενετίας μεθ' ἧς, ὡς εἶδομεν, ἀπὸ τοῦ 1416 εἶχον ἀνανεώσει οἱ Τραπεζοῦντιοὶ τὰς συνθήκας αὐτῶν καὶ εἶχον ἤδη σχέσεις σφιγκτοτέρας (3), ἀλλ' ἅπαντες οὗτοι ὑπέσχοντο μὲν, δὲν ἐξετίλουν δὲ τὰ ὑπεσχημένα,

στουχῶς δὲν ἠδυνήθη ἐπὶ μακρὸν νὰ καλλιεργῆσθαι τὰς φιλικὰς σχέσεις, διότι ἐπῆλθεν ἡ πτώσις τῆς Τραπεζοῦντος. Οὐχ ἥττον ἔχομεν ἀπόφασιν τῆς Φλωρεντινῆς κυβερνήσεως τοῦ 1462 (Diplom. Florent. Ἀριθμ. XLVI σελ. 253—255) δι' ἧς ἀπεστέλλοντο μία ἢ δύο Γαλέραι εἰς Τραπεζοῦντα.

(1) Ἰδὲ Jobellini (Πίου Β') Commentarii σελ. 127 καὶ ἐφεξῆς — Voigt, Enea Silvio de Piccolomini, τόμ. Γ' σελ. 643 καὶ ἐφεξῆς.

(2) Buchon, Choix de Chroniques τόμ. Η' σελ. 172 π. 6λ. καὶ Heyd, ἔνθ' ἀλλαχοῦ τόμ. Β' σελ. 363—364.

(3) Ἰδὲ J. B. Ramusio, Delle Navigazione, Venezia 1550 Τόμ. Β' σελ. 85.

ἕως οὗ ὁ κατακτητὴς Μωάμεθ ὁ Β' θέλων νὰ διαλύσῃ τὴν ἐν Ἀνατολῇ συμμαχίαν πάντων τῶν ἀσιατικῶν ἡγεμόνων, παρασκευάσας, κατὰ τὴν ἀνοιξίν τοῦ 1461 στρατὸν καὶ στόλον ἀξιόμαχον, ἀπεφάσισε νὰ κατενέγκῃ τὴν τελευταίαν πληγὴν, καὶ διαλύσας τὸν συνασπισμὸν ὑποτάξῃ τὰς χώρας τῶν κατ' αὐτοῦ συμμαχησάντων ἡγεμόνων· τὴν τοιαύτην ἀπόφασιν τοῦ Μωάμεθ ἔδει νὰ εἶχεν ἐννοήσῃ ὁ Δαβίδ, ὅτε ἡ μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ συζύγου αὐτῆς Οὐζοῦν Χασάν ἔχουσα ἀνεψιὰ αὐτοῦ Αἰκατερίνη, ἔστειλε πρέσβεις πρὸς τὸν Μωάμεθ, κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1459, δι' ὧν παρεκάλει τὸν Σουλτάνον ὅπως ἀπαλλάξῃ τὸν Δαβίδ τοῦ ἐπαχθοῦς φόρου τῶν 3,000 χρυσῶν καὶ ἐξοφλήσῃ ὀφειλὴν τινα πρὸς τὸν Οὐζοῦν Χασάν. (1) Ὁ Μωάμεθ ἀπεκρίθη πρὸς τοὺς πρέσβεις ὑποκριτικῶς λέγων: «*ἐπάγετε ἐν εἰρήνῃ, καὶ ὅταν ἔλθω εἰς Μεσοποταμίαν, θὰ ἐξοφλήσω ὅλους τοὺς λογαριασμοὺς μου.*» Πράγματι δὲ οἱ πρέσβεις ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι, ὁ δὲ Μωάμεθ καθυποτάξας τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ Ἕλληνας καὶ συνθηκολογήσας πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Κροτίας Γεώργιον Καστριώτην ἢ *Σκευδὲρ Βέην* (Ἰούνιος τοῦ 1461) καὶ πάσας τὰς ἐν Εὐρώπῃ ἐξομαλύνοντας ὑποθέσεις, ἐξώπλισεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, κατὰ τινὰς μὲν 100, κατ' ἄλλους δὲ 200 γαλέρας, ἐν δὲ τῇ Προύσῃ ἠτοίμαζεν ἰσχυρὸν στρατὸν, ὡς λέγει ὁ Μιχαὴλ Κριτόβουλος ὁ Ἰμβριος. Ἐρωτηθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ Μολλά τῆς Προύσης ποῦ διευθύνεται, εἶπεν ἀπαντῶν πρὸς αὐτὸν τὸ περιλάλητον ἐκεῖνο: «*Ἄν μία θορὴ τοῦ πάγωνός μου ἐγνώριζε τὰ μυστικά μου, θὰ τὸν ἀπέκοπτον.*» (2)

Αἱ εἰδήσεις περὶ τῶν μεγάλων παρασκευῶν διεδόθησαν ἀπανταχόσε, εἰς Σινώπην, Τραπεζοῦντα, Καφάν καὶ εἰς αὐτάς τὰς νήσους τοῦ Ἄρχιπελάγους, Ρόδον, Χίον, Λέσβον, ἀλλ' οὐδεὶς ἐγίνωσκε κατὰ τίνος ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ ὁ Μωάμεθ. Ὁ τῆς Σινώπης δυνάστης Ἰσμαὴλ βλέπων τὸν κίνδυνον ἔγραψε πρὸς τὸν Πάπαν Πίον Β' ἀλλ' εἰς μάτην·

(1) Πράγματι ὁ Μωάμεθ, ὡς διάδοχος τοῦ θρόνου τῶν Ὀσμανιδῶν, ὤφειλε πρὸς τὸν Οὐζοῦν Χασάν διότι πρὸ ἐξηκονταετίας, ἤτοι τῷ 1399, ὁ Βαγιαζίτ εἶχεν ἐξαγοράσῃ τὴν συμμαχίαν τοῦ πάππου αὐτοῦ Οὐζοῦν Χασάν ἀντὶ ἐτησίου φόρου 1000 ταπήτων (σιδζαδὲ) καὶ 1000 χαλκῶν, ἀλλ' ὁ φόρος οὗτος μετὰ τὴν ἐν Ἀγκύρᾳ καταστροφὴν τῷ 1402 δὲν ἐπληρώνετο, καὶ εἰς τὸν φόρον τοῦτον ἀναφερόμενος ἀπήτησε τὴν ὀφειλὴν.

(2) Ἰδὲ Ἰωάννην Δούκαν Κεφ. 45. σελ. 192.

διότι ἡ ἀπάντησις ἦν : «longum est Christianos, non modo armare sed consulturos de sumendis armis congregare.» (1)
 Ὁ Μωάμεθ μαθὼν ταῦτα προσεπάθησε νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῆς συμμαχίας τῶν ἄλλων ἀσιατικῶν ἡγεμόνων τὸν ἡγεμόνα τῆς Σινώπης Ἰσμαήλ· διότι ἡ κατοχὴ τῆς Σινώπης, οὔσης ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ Εὐξείνου καὶ ἐχούσης λιμένα μάλιστα χρήσιμον δι' αὐτὸν καὶ πρόσφορον πρὸς ἐπιθεσιν κατὰ τῆς μεσογείου Μικρᾶς Ἀσίας, ἦτο αὐτῷ ἀναγκαιοτάτη. Ἡ Σινώπη τότε ἔχουσα τὰς χώρας τὰς ἀπὸ τῆς Ποντικῆς Ἡρακλείας μέχρι τῆς Παφλαγονίας καὶ τῶν χωρῶν τοῦ δυνάστου Τουργούτη, ἦν πλουσιωτάτη μετὰ προσόδου εἴκοσι μυριάδων χρυσοῦ στατήρων, ὡς λέγει ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, ἦτο δὲ ἀρκετὰ ἰσχυρά, καὶ ἐκείνητο ναυτικὸν πολὺ ἀνώτερον τῶν ἄλλων, ἔχουσα πλοῖα σημαντικῆς δυνάμεως καὶ δυνάμενα, κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, νὰ κατανικήσωσι πάντα στόλον· ἡ δὲ φρουρὰ αὐτῆς συνέκειτο ἐκ 12000 ἀνδρῶν, ὧν οἱ 2,000 ἦσαν ὀπλισμένοι διὰ τηλεβολίσκων, οἱ δὲ προμαχῶνες αὐτῆς πανταχόθεν εἶχον 400 τηλεβόλα, ὥστε μόνη ἡ Σινώπη ἠδύνατο νὰ παραλύσῃ ἕλας τὰς δυνάμεις τοῦ ἐπερχομένου Μωάμεθ. Ταῦτα καθορῶν ὁ Μωάμεθ ἐζήτηε νὰ καταλάβῃ αὐτήν. Ἐφ' ᾧ καὶ ἀποστέλλει τὸν μέγαν στόλον αὐτοῦ ὑπὸ τὸν σατράπην Καλλιπόλεως Κασίμην, καὶ τὸν ναύαρχον Γιαγούπην κατ' αὐτῆς, αὐτὸς δὲ ἐκκινήσας ἐκ Προύσης στρατοποδεύει ἐν Ἀγκύρᾳ τῆς Γαλατίας. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ πέμπει, μαθὼν τὰ γινόμενα ὁ Ἰσμαήλ, ἐκ Σινώπης τὸν υἱὸν αὐτοῦ πρέσβυν πρὸς τὸν Μωάμεθ ἥδη ἐν Ἀγκύρᾳ εὕρισκόμενον. Ὁ Μωάμεθ μετὰ πολλὰς παρακλήσεις καὶ παντοίας ὑποσχέσεις προσθεῖς, ὅτι σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι κατὰ τῶν ἀπίστων καὶ ὑπὲρ τῆς ἱερᾶς πίστεως, καὶ δὲν πρέπει νὰ ἐμποδίζηται ὑπ' αὐτῶν, ἀλλὰ μάλιστα ἀπαιτεῖ αὐτῶν καὶ τὴν συνδρομὴν, καὶ ἄλλα πολλὰ, ἐδελέασε τὸν ἄπειρον νέον, ὡς λέγει ὁ Σααδ'-Ἐδδίν, καὶ οὕτω συνῆψε μετ' αὐτοῦ συμμαχίαν. Ἀλλὰ μόλις ὑπεγράφη ἡ συνθήκη, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσμαήλ εἶδεν ἑαυτὸν οἰοῦναι αἰχμάλωτον τοῦ Μωάμεθ, ὅστις λαβὼν αὐτὸν καὶ ἐλθὼν πρὸ τῆς Σινώπης, κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1461, ἠγάγασε τὸν πανίσχυρον Ἰσμαήλ καὶ ἔδωκε τὴν Σινώπην εἰς ἀνταλλαγὴν πρὸς τὴν Φιλιππούπολιν, καὶ ἀνεχώρησεν ἐκεῖσε ἐν τᾷ

(1) Ἰδὲ Acneas Sylvius, Historia de Asia Minore, σελ. 334.

χει λαβῶν καὶ ἀποζημίωσιν χρηματικὴν μεγάλην. (1) Οὕτως ὁ Μωάμεθ ἐγένετο κάτοχος τῆς Σινώπης ὡς, ἐγένετο καὶ τῆς Γενουσησιακῆς Ἀμάστριδος, ἣν κατέλαβεν ἀκωλύτως, τῶν Γενουσησίων μὴ ἀντιταχέντων ἵνα μὴ, διὰ τοῦ πολέμου, ἀπολέσωσι τὸ ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ἱμπτόριον! Ἐννοεῖται ὅτι μετὰ δέους ἤκουσαν ὁ τε Δαβίδ, ὁ Οὐζζούν Χασάν καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι τὴν τῆς Σινώπης ὑποταγὴν, μεθ' ἣν ὁ Μωάμεθ διαβαίνων διὰ τῆς Ἀμασειᾶς καὶ τῆς Σεβαστείας, ἔρχεται κατὰ τῶν τοῦ Οὐζζούν Χασάν Τουρκομάνων, (2) ἤδη καὶ αὐτῶν ἑπερχομένων κατ' αὐτοῦ· ἀλλὰ κατανικᾷ αὐτούς, καὶ οἱ Γενίτσαροι κατέκοψαν τὴν ἑμπροσθοφυλακὴν αὐτῶν· ὁ Οὐζζούν Χασάν, ἐντρομος διὰ τὴν ταχύτητα τοῦ ἔχθρου καὶ τὰς πρώτας νίκας, ἀναγκάζεται νὰ στείλῃ πρέσβυν τὴν ἰδίαν μητέρα Σάρρα-Χατοῦν, τὸν Χασάν Σιέρτ καὶ ἄλλους ἀρχηγούς, ζητῶν εἰρήνην, ἣν ἔλαβεν ἐπὶ τῷ μόνῳ ὄρω ὅπως ἀποχωρισθῆ τῆς συμμαχίας τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τῶν λοιπῶν: *ἀέφ' ᾧ μὴ ἐπιβῆναι ἐπαύθεις τῆς χάρας ἡμῶν καὶ μηδὲ τῷ βασιλεῖ τῆς Τραπεζοῦντος ἐπαμύνειν καὶ ὑπερμαχεῖν*, ὡς λέγει ὁ Χαλκοκονδύλης.

Τοιοῦτοτρόπως αἱ μετὰ τοσοῦτων κόπων καὶ ἀγῶνων γενομένα ὑπὸ τοῦ Καλογιάννη συμμαχίαι, ἐφ' αἷς ἐπεστηρίζοντο τόσοι πόθοι καὶ ἐλπίδες, ἐναυάγησαν καὶ ἐμηδενίσθησαν οἰκτρῶς. Ὁ Δαβίδ κατελείφθη μόνος, διὰ νὰ ὑποστῆ τελευταῖος τὰς τρομερωτέρας συνεπείας τῆς οὕτω ματαιωθείσης συμμαχίας διὰ τῶν τοῦ Μωάμεθ ἐνεργειῶν.

(1) Τὰ κατὰ Μωάμεθ καὶ Ἰσμαήλ περιγράφει διὰ μακρῶν ὁ Χαλκοκονδύλης Βιβλ. Θ' σελ. 485 καὶ ἐφεξῆς τῆς ἐκδ. Βόννης, καὶ ὁ Μιχαήλ Κριτίδουλος ὁ Ἰμβριος ἐν τῷ Δ' Βιβλίῳ 1—4.

(2) Κατὰ τοὺς Τούρκους ἱστορικοὺς τὴν κατὰ τοῦ Οὐζζούν Χασάν ἐκστρατεῖαν ὁ Μωάμεθ ὁ Β' ἀπεφάσισε κατόπιν ὀνείρου, ὅπερ οἱ τῆς αὐτῆς ἀστρολόγοι ἐξήγησαν ὡς ἄριστον οἰωνόν. Τὸ ὄνειρον τοῦτο εἶχεν ὧδε: Ὁ Μωάμεθ ὠνειρεύθη ὅτι ἔβλεπε τὸν Οὐζζούν Χασάν περιβεβλημένον στολὴν παλαιστοῦ περιφερόμενον ἐν εὐρείᾳ τινὶ πεδίαδι καὶ προκαλοῦντα πάντας τοῦ αἰῶνος τοὺς ἥρωας. Ὁ Μωάμεθ ὤρμησε κατὰ τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλ' αἱ πρώται προσπάθειαι δὲν ἀντεπεκρίθησαν εἰς τὴν γενναϊότητα αὐτοῦ. Ὁ Οὐζζούν Χασάν ὑπεχρέωσεν αὐτὸν νὰ γονατίσῃ. Ἡ ἀγανάκτησις τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ ἐδιπλασίασε τὰς δυνάμεις καὶ ἀμέσως ἐγεργήθει πλήρης λύσεως κατέβαλε τὸν Χασάν, ἔθραυσε τὰς πλευράς καὶ ἀφήρσε τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ, ὁ δὲ δυστυχῆς Χασάν ἔφευγεν ἀκατάσχετος ἐκπέμπων φρικαλέας κραυγὰς!

Καὶ εἶχε μὲν ὁ Δαβὶδ ἀπὸ τοῦ 1459 ἑτοιμον στρατὸν 20,000 καὶ 30 πολεμικὰ πλοῖα, ὡς ἔλεγεν ἐν τῇ πρὸς τὸν Δοῦκα τῆς Βουργονδίας ἐπιστολῇ, ἀξιοὶ δὲ λόγου ἐπίκουροι ἦλθον ἐκ Γεωργίας, πολλοὶ δὲ τῶν Ἑλλήνων καὶ Φράγκων καὶ στρατιωτικοὶ καὶ ναῦται ἐπιδέξιοι ἐπλήρουν τὸ ναυτικὸν αὐτοῦ, καὶ πολλὰ πολεμοφόδια καὶ τηλεβόλα ἐκόμισαν οἱ Βενετοί, ἀλλὰ πάντα ταῦτα παρέλυσαν ἅμα ἠκούσθη ἢ μετὰ τοῦ Οὐζοῦν Χασάν συμμαχία τοῦ Μωάμεθ. Ἦδη δὲ καὶ ὁ στόλος τοῦ Μωάμεθ, διαρκουσῶν εἰσέτι τῶν μετὰ τῶν πρέσβειων τοῦ Οὐζοῦν Χασάν διαπραγματεύσεων, ἀφείς τὴν Σινώπην, ἤρχετο κατὰ τῆς Τραπεζοῦντος, ἐν ᾧ ὁ κατὰ ξηρὰν στρατὸς ἤρχετο κατὰ τοῦ Οὐζοῦν Χασάν. Ὁ στόλος λαβὼν πάντα τὰ μέτρα, ὅπως παρακωλύη πᾶσαν βοήθειαν ἀπὸ Θεοδοσίας καὶ Γεωργίας, ἦλθε πρὸ τῆς Τραπεζοῦντος. Ὁ ἐν αὐτῷ Τουρκικὸς στρατὸς ἤρξατο ἀποβιβαζόμενος καὶ λεηλατῶν τὰ προάστεια τῆς Τραπεζοῦντος, ἧτις καὶ ἐπολιορκεῖτο ἐπὶ 32 ἡμέρας, χωρὶς ἀποτελέσματος. Ὅτε δὲ ἦλθεν ἡ εἰδησις, ὅτι κατετροπώθη ὁ Οὐζοῦν Χασάν καὶ παρητήθη τῆς συμμαχίας τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων, δυνάμει συνθηκῶν, τότε ὁ Δαβὶδ κατελείφθη ὑπὸ δεινῆς ἀπελπισίας, καὶ ἤρξατο νὰ διανοῆται περὶ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς τιμῆς αὐτοῦ τε καὶ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν ἀνδρείαν τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, ὅπως πείσῃ ὑπὲρ τιμῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ κράτους, θυσιαζόμενος ἐνδόξως ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ ἐγείρῃ οὕτω μνημεῖον αἰώνιον ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ τῇ καρδίᾳ τῶν Ἑλλήνων. Οὕτως ἐχόντων τῶν ἐν Τραπεζοῦντι, ἐπήρχετο ἀκωλύτως ὁ Μωάμεθ πρὸς τὴν πόλιν τῶν Κομνηνῶν, διαβαίνων τὰς ὄχυράς κλεισσίας τῆς χώρας ἄνευ ἀντιστάσεως. Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ αὐτοῦ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μαχμούτ Πασᾶν κατέλαβε τὴν Σκυλολίμνην (Κιοιτζαήρ). Κατὰ τοῦ τρομεροῦ τούτου ἐχθροῦ δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀντιστῇ ὁ Δαβὶδ, ἀλλ' ἤρχισε νὰ διαπραγματεύηται προτείνων τὰς παλαιὰς συνθήκας, εἰς ὧν τὰς διαπραγματεύσεις μεσάζων ὑπῆρχεν ὁ Πρωτοβεστιάριος Γεώργιος ὁ Ἀμοιρούτσης, πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ στρατηγοῦ Μαχμούτ Πασᾶ, Ἕλληνας ἐξωμότου. (1) Ἡ ἱστορία κατακρίνει τὸν Γεώρ-

(1) Αἱ μητέρες αὐτῶν ἦσαν ἀδελφαὶ ἐκ Τραπεζοῦντος. Ἡ μήτηρ τοῦ Μαχμούτ Πασᾶ ἦν κυρία τῆς τιμῆς ἡγεμονίδος τινὸς ἐκ τῶν Κομνηνῶν, ἧτις ἐνουμφρεύθη τὸν Δεσπότην τῆς Σερβίας καὶ εἶχεν ὑπανδρευθῆ Σέρβον προὔχοντα. Ση-

γιον ὡς προδοτικῶς καὶ ὑπὲρ τῶν Τούρκων διεκπεραιώσαντα τὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Δαβίδ ἐμπιστευθείσης αὐτῷ πρεσβείας· ἀλλὰ καὶ ἡ ὕστερον διαγωγή αὐτοῦ, τιμηθέντος διὰ σιτηρείου καὶ ἄλλων ἀξιομάτων ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ, ὡς οὐδείς ἄλλος τῶν Ἑλλήνων, ἐπεκύρωσε τὴν ὑποψίαν ταύτην τῶν Τραπεζουντίων (1) διότι καὶ ὁ Δαβίδ καὶ ὁ λαὸς ἦσαν διατεθειμένοι, κατ' ἀρχάς, νὰ δοκιμάσωσι τὴν τύχην διὰ τοῦ πολέμου, ἀλλὰ κατέπεισε τὸν Δαβίδ ὁ Γεώργιος Ἀμοιρούτσης καὶ ἐβίασε νὰ ὑποκύβῃ εἰς τὰς αἰσχρὰς ἐκεῖνας συνθήκας. Κατ' αὐτὰς ὁ Μαχμούτ ἐκ μέρους τοῦ Μωάμεθ προσκαλεῖ εἰς τελείαν ὑποταγὴν διὰ τοῦ Γεωργίου Ἀμοιρούτση γράφων πρὸς τὸν Δαβίδ ταῦτα, κατὰ Λαόνικον Χάλκοκονδύλην: «*Βασιλεῖ Τραπεζούντος γένους τῶν Ἑλλήνων βασιλείου, Βασιλεὺς μέγας τάδε λέγει, ὃς ὄρθς μὲν ὄσσην χώραν διαπορευόμενος ἐξουσιάσατο· εἰ μὲν οὖν αὐτίκα τὴν πόλιν παραδῶς τῷ βασιλεῖ, καὶ χώραν μὲν παρέχεται σοι, ὡς καὶ τῷ Ἑλλήνων ἡγεμόνι τῆς Πελοποννήσου Δημητρίῳ ἐδώρησατο εὐδαιμονίαν τε καὶ νήσους, καὶ Αἴνον πόλιν εὐδαιμονα, καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ ὧν κάθηται εὐδαιμονῶν· ἦν δὲ μὴ πειθόμενος ἀντέχειν ἐθέλης, ἴσθι τὴν τε πόλιν ἐξανδραποδίσαι οὐ πολλῷ ὕστερον· οὐ γὰρ ἂν ἀπαναστήσεται μὴ ἐξελὼν πρότερον ὑμᾶς καὶ αἰσχίστω παραδοῦς θανάτῳ.*» Πρὸς ταῦτα δὲ τοῦ Μαχμούτ Πασᾶ ἀπαντῶν ἔλεγε διὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ Κολχίδος Δαβίδ: «*Ἄλλ' ἡμεῖς καὶ πρότερον τὰς Βασιλέως σπονδὰς οὐ παραβαίνοντες, τὸν τε ἀδελφὸν τοῦ Βασιλέως πέμψαντες, ἐτοιμοὶ ἤμεν, ἐφ' ὅτι ἂν ἄρα κελεύοι ὁ Βασιλεὺς ἴσθαι αὐτίκα πειθόμενοι, καὶ νῦν τῷ Ναυάρχῳ τοῦ Βασιλέως τό δε ἐλέγομεν, ὡς ἂν μὴ τὴν χώραν κακῶς ποιοῦντες ληΐζονται· ὡς ἡ ἐπίη Βασιλεὺς προῦχωρήσειν αὐτῷ παρσκευάσμεθα.*»

μειούσθω ἐνταῦθα, ὅτι, κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, ὁ Μαχμούτ ἐπληρώθη καιρίως διὰ δολοφόνου χειρός, ὡς λέγει ὁ Κριτόβουλος ὁ Ἰμβριος, ἀλλ' ὁ κατακτητῆς Μωάμεθ, ὅστις ἔτρεφε μεγάλην ὑπόληψιν πρὸς αὐτὸν θεράπευσε διὰ τοῦ ἱατροῦ αὐτοῦ Γιαγούπη.

(1) Ἴδὲ Δωρόθεον Μονεμβασίαν, χρονογράφον ἔκδ. Βενετίας 1631, σελ. 553 — Martini Crusii, Turco-Graecia σελ. 21. — Marini Sanuti, Vite de Duchi, di Venezia παρὰ Muratori Τόμ. KB' σελ. 1159. Ὁ τελευταῖος οὗτος ὠρισμένως ἀναφέρει ὅτι: *il Turco aquisito l' imperio di Trabisonda più con fronde che col arme.*

Ταῦτα δὲ λέγων ὁ Δαβὶδ, ἤξιον νὰ συνάψῃ συνθήκας μετὰ τοῦ Μωάμεθ, δίδων τὴν τε θυγατέρα αὐτοῦ Ἄνναν ἐκείνῳ εἰς γάμον, καὶ χῶραν αὐτῷ. Ἄλλ' ἐκ τούτων ἐννοήσας ὁ Μωάμεθ, ἤδη καταφθάσας πρὸ τῆς πόλεως, τὴν ἀδυναμίαν τοῦ Δαβίδ, ἐνέκειτο ζητῶν τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως, ἐπαπειλῶν ὅτι θὰ ἐκπολιορκήσῃ καὶ θὰ ἐξανδραποδίσῃ αὐτήν. Εἰς τοῦτο δὲ προήγετο, ὡς λέγει καὶ ἡ *Ἐκθεσις Χρονικῆ ἀνωρύμου* (1) καὶ ἐκ τινος Δερβίση *Σάχ Τζουνεϊτη* καλουμένου, ὅστις γενομένης ποτὲ πανώλους (θανατικῆ) ἐν Τραπεζοῦντι καὶ φυγόντος τοῦ βασιλέως καὶ πάντων τῶν ἀρχόντων εἰς τόπον παράλιον, αὐτὸς εἰσπηδήσας αἰφνης μετὰ τοῦ λαοῦ ἐφόνευσε πολλοὺς καὶ τοὺς καλλίστους καὶ ἀνδρείους τοῖς ὅπλοις· διότι ἐν ἀμεριμνησίᾳ ἐκοιμῶντο, καὶ ἀρπάσας βίον, καὶ ἄρμα α, καὶ ἵππους ἀπέδρασεν. Ἐκ τούτου ὁ Μωάμεθ κινηθεὶς ἀπεφάσισε τὴν κατάληψιν τῆς Τραπεζοῦντος. Ἐξ ἄλλου δὲ ὁ Δαβὶδ νομίζων ὅτι ἡ ἀντίστασις κατὰ τσαούτης δυνάμειος ναυτικῆς καὶ πεζικῆς, ἦτο ματαία, καὶ μὴ θέλων τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος, καθ' ὅσον ἤδη ἐπολιορκεῖτο στενωῶς πανταχόθεν, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ, καὶ τῆ παρακινήσει τοῦ γραμματέως τοῦ Μωάμεθ Θωμᾶ Καταβοληνοῦ, ὡς λέγει ὁ Κριτόβουλος, ἀπεφάσισε νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν ὑπὸ ὄρους, οὗς ἡ Σάρρα Χατοῦν, τῆ παρακινήσει τῆς αυτοκρατεῖρας Εἰρήνης ἢ Ἑλένης, φυγούσης ἐκ Τραπεζοῦντος πρὸ τῆς τοῦ στόλου καταπλεύσεως παρὰ τῷ γαμβρῷ *Οὐξοῦν Χασάν*, συνῆψε μετὰ τοῦ Μωάμεθ. Ὄντως δὲ ἡ Χατοῦν συνομολογήσασα μετὰ τοῦ Σουλτάνου ὑπέστρεψε πρὸς τὸν Δαβὶδ καὶ εἶπε: «Γνωστὸν ἔστω τῇ σῇ βασιλείᾳ ὅτι οὐκ εἰμι ἐναντίος σοὶ ἀλλὰ πορευθεὶς ποίησον, ὡς βούλει.» Συνομολογήθη συνθήκη καθ' ἣν θὰ ἀφίετο ἡ πόλις ἀνέπαφος, καὶ ὅτι δὲν θὰ διεπράττετο οὐδὲν κακὸν τοῖς κατοίκοις, οὔτε θὰ ἐστέρουν αὐτοὺς τῆς ἰδιοκτησίας αὐτῶν. Ἐπὶ τούτοις λοιπὸν τοῖς ὅροις ὁ Δαβὶδ ἔστειλε τὰς κλεῖς τῆς Τραπεζοῦντος τῷ Μωάμεθ τῇ 15 Αὐγούστου 1461, (2) ὡς κοινῶς φέρεται· καὶ ἐξ ἐνός μὲν μέρους εἰσῆρχοντο οἱ Γε-

(1) Παρὰ Κ. Ν. Σάβα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη Τόμ. Ζ'. Παρίσιαι 1894. σελ. 605.

(2) Τὰ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως τῆς Τραπεζοῦντος ἄλλως παρ' ἄλλω ἔχει. Τινὲς θεωροῦσιν ὅτι ἐγένετο τελευτῶντι τῷ ἔθει τοῦ 1462 ἔξαρτῶντες τὴν χρονολογίαν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Σινώπης· οὕτως ὁ W. Heyd, ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ

νίτσαροι εἰς τὴν πόλιν καὶ κατελάμβανον τὴν ἀκρόπολιν, ἐξ ἐτέρου δὲ ὁ Δαβὶδ ἐξήρχετο ὀδηγούμενος εἰς τι πλοῖον παραδούς τὴν πόλιν τῷ ναυάρχῳ τοῦ στόλου, ὁ δὲ διορισθεὶς ἑπαρχος τῆς πόλεως **Χιτῆρ Μπίης** ταυτοχρόνως ἐποίησατο κατοχὴν τῆς πόλεως. Αἱ κακώσεις ὁμοίως καὶ οἱ φόνοι καὶ αἱ διαρπαγαί, καὶ ὅσα ἄλλα κακὰ ἐπεσυνέβησαν, μετὰ τὴν παραλαβὴν τῆς πόλεως, ἐδικαίωσαν τὴν ἰδίαν τοῦ λαοῦ, ὅστις ἐπεθύμει μᾶλλον δι' ἐνδόξου πολέμου ἢ δι' αἰσχροῦ παραδόσεως νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν τῶν πατέρων αὐτοῦ, ἦν τὸσάκις διὰ τῆς ἀνδρείας καὶ τοῦ αἵματος ἔσωσαν· διότι ἐπίστευον, ὡς καὶ ἐγένετο, ὅτι περισσότερα κακὰ θὰ προῦκυπτον ἐκ τῆς παραδόσεως ἢ ἐκ τῆς, μετὰ ἀντίστασιν γενναίαν, ἀλώσεως τῆς Τραπεζοῦντος.

Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ, κατὰ τὰ συμπεφωνημένα, ἐπιβιβασθεὶς ἐπὶ Τουρκικοῦ πλοίου μετὰ τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν θησαυρῶν αὐτοῦ, ὡς καὶ τοῦ **Καβαζήτου** καὶ πάσης τῆς γενεᾶς αὐτοῦ, τοῦ μεγάλου μεσάζοντος Ἀρταμουρίου, τοῦ φιλοσόφου Ἀμοιρούτση τοῦ πρωτοδουβιαντοῦ, ἀνεχώρησεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἐκεῖθεν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, εἰς τὸ **Μαῦρον ὄρος** πλησίον τῶν Σερρῶν ἢ εἰς Ἀδριανούπολιν, ὡς λέγει ὁ Φραντζῆς, ἐνθα διέμενε καὶ ὁ δεσπότης Δημήτριος ἠκολούθησαν δὲ αὐτὸν καὶ πολλοὶ οἰκογένεια εὐγενῶν Τραπεζοῦντιῶν, κατὰ διαταγὴν τοῦ **Μωάμεθ**, ὡς ἡ τῶν Δορανιτῶν καὶ λοιπῶν, ἔλαβον δὲ εἰς ἀνταλλαγὴν τῆς Αὐτοκρατορίας ὡς ἰδιοκτησίαν τὰς ἐκεῖ χορηγηθείσας αὐτοῖς χώρας.

Ὁ δὲ **Μωάμεθ** ἐξαλλος ἐκ τῆς νίκης διέμεινεν ἐφ' ὄλον τὸν χειμῶνα ἐν Τραπεζοῦντι συμπληρῶν τὴν ὑποταγὴν τῶν πέριξ χωρῶν· καὶ τὴν μὲν Τραπεζοῦντα ἐπέτρεψεν, ὡς λέγει ὁ Χαλκοκονδύλης, τῷ ναυάρχῳ τῆς Καλλιουπόλεως, (2) εἰς φύλαξιν τοῦ ὁποῖου ἔδωκεν ἐκ τῶν ἰδίων 400 ἄνδρας ἀγκίμουσ, καὶ καθίστα νέους κατοίκους εἰς τὴν ἀκρόπολιν καὶ ἀξάπιδες εἰς τὴν πόλιν· εἶτα δὲ πέμψας τὸν ὑπαρχον τῆς Ἀμα-

ἀνατολικοῦ ἐμπορίου κατὰ τὸν μεσαῖωνα λέγει ὅτι ἡ ἄλωσις ἐγένετο τῷ 1461, καὶ ἀναφερόμενος εἰς τινὰ ἀπόφασιν τῆς Φλωρεντινῆς Δημοκρατίας τοῦ 1462 (Dipl. Florentina (ἀνέκδοτα) Ἀριθμ. XLVI σελ. 253—255) ἵνα ἀποστείλῃ ἐν ἡ δύο πλοῖα εἰς Τραπεζοῦντα, ἀναγράφει ὅτι ἡ ἀπόφασις αὕτη ἐλήφθη μὴ γνωσθεῖσης τῆς ἀλώσεως τῆς Τραπεζοῦντος ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἴδὲ σελ. 365 καὶ 393.

(2) Κατὰ τὸν Κριτ. βουλον τὸν Ἰμβριον Βιβλ. Δ', 1—4, οὗτος ἦν σατράπης Καλλιουπόλεως καὶ ὠνομάζετο Κασίμης.

σειας Χιτήρ Μπέην παρέλαβε τὰ μεσογειότερα χωρία τοῦ Μεσοχαλδίου, ἔνθα ἤρχον οἱ Καθασίται. Ἐπίσης καὶ ἡ Κερασσοῦς ὑπετάγη εἰς τὴν πρώτην διαταγὴν καὶ οἱ κάτοικοι τῶν ὁρέων παρεδόθησαν ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀντιστάσεως, εἰ καὶ παραδόσεις τινές καὶ δημοτικὰ ἄσματα παραδίδουσι τούναντιον.

Ὁ Μωάμεθ μεταχειριζόμενος πολιτικὴν καὶ συμπεριφορὰν ἐναντίαν τῶν συμπεφωνημένων πρὸς τοὺς παραδοθέντας χριστιανούς, ἐστέρησεν αὐτοὺς τῶν ἀγαθῶν, ἀπέδιωξε τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν ἰδιοκτησιῶν καὶ ἀπηγόρευσε αὐτοῖς νὰ εἰσέρχωνται ἐντὸς τῶν τειχῶν, καὶ ἐπὶ πολὺν καιρὸν οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ πλησιάσῃ τὰς δύο γεφύρας τὰς ἐνούσας τὴν πόλιν πρὸς τὰ προάστεια. Διέταξε δὲ ὅπως οἱ χριστιανοὶ σκηνώσωσι πρὸς τὸ Ἴπποδρόμιον, τὸν Ἅγιον Φίλιππον, καὶ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν.

«Τραπεζοῦς μὲν οὕτως ἐάλω, λέγει ὁ Χαλκοκονδύλης, καὶ ἡ τῶν Κόλχων χώρα σύμπασα ὑπὸ βασιλεῖ ἐγένετο, ἡγεμονία καὶ αὕτη Ἑλλήνων οὕσα καὶ εἰς τὰ ἤθη τε καὶ διαίταν τετραμμένη Ἑλλήνων, ὥστε ἀναστάτους γενέσθαι ὑπὸ τοῦδε τοῦ βασιλείως οὐ πολλῶ χρόνῳ τοὺς τε Ἑλληνας καὶ Ἑλλήνων ἡγεμόνας, πρῶτα μὲν τὴν Βυζαντίου πόλιν, μετὰ δὲ ταῦτα Πελοπόννησόν τε καὶ Τραπεζοῦντος βασιλεῖα καὶ χώραν αὐτήν.» Πράγματι δὲ ὁ Μωάμεθ τὴν Τραπεζοῦντα εἰς μοίρας διελόμενος, ἐν μὲν μέρος παρ' ἑαυτῷ κατεκράτησε ποιήσας *σιλικιαρίους* καὶ *σπαχογλάνους* ὕστερον εἰς τὰς θύρας αὐτοῦ (δηλαδὴ ἐν τοῖς ἐν Κων)πόλει ἀνακτόροις) κρατήσας αὐτοὺς καὶ χάριν ὑπηρεσίας καὶ εἰς τὰ παιδικά, μέρος κατέφικισεν ἐν Βυζαντίῳ καὶ τὸ ἄλλο μέρος ἔκαμε Γενιτσάρους, ἧτοι ἐξισλάμισε καὶ μετέβαλεν εἰς δουλευτάς ἐν σκευαῖς, ἐκλέξας 800 παῖδας, οὓς ἔταξεν εἰς τὴν τάξιν τῶν νεηλῶδων κατοίκων τῆς Τραπεζοῦντος. (1)

Οὕτω δεινὴ καὶ ζοφερὰ νύξ ἐπεσκίασε τὴν πόλιν τῶν μεγάλων Κομνηνῶν, καὶ τὰ πρὶν λαμπρὰ ἀνάκτορα τῶν Αὐτοκρατόρων, ἀπερ περιγράφει ὁ Εὐγενικός, ὁ Βησσαρίων καὶ ὁ Κλαβίγιος, μετεβλήθησαν εἰς κατοικίαν ἀπλοῦ διοικητοῦ. Καὶ αἱ τῶν Δουκῶν δὲ καὶ τῶν ἄλλων εὐγενῶν οἰκίαι καὶ ὅλη ἡ πόλις ἐδόθη εἰς κατοικίαν τῶν παρακλουθούτων τῷ Μωάμεθ Ἀζάπιδων, οἱ δὲ ὠραῖοι παῖδες καὶ αἱ νεάνιδες ἐπλή-

(1) Τὰ κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τραπεζοῦντος ἰδὲ ἐν ἐκτάσει παρὰ Χαλκοκονδύλη, Δούκα καὶ Φραντζῆ.

μέγιστοι, οἱ στρογγυλοειδεῖς οὖν ἄλλως ἔτυχον ἐξ ἀρχῆς εὐρεθέντες. Κατὰ τὴν μεσότητά οὖν τοῦ σταυροῦ, λίθος ὑπάρχει πολυτελῆς δυσεύρετος δέ, ὡς βασιλεῦσι μόνοις τοῦτον κεκτῆσθαι, χαρίτων μεγίστων καὶ χρωμάτων ἀνάπλευς, οὗ τὴν καλλονὴν τε καὶ ποικιλότητα πᾶς τις θαυμάσει τῶν εἰδόντων, ὡς καὶ ἡμεῖς εἰδότες αὐτὸν μεγάλως ὑπερθαυμάσαμεν. Κάτωθεν δὲ ὑποκρέματα σφαιροειδῆς τι χρυσοῦν ἐγκόλπιον, ἔχον ἔσωθεν σίδηρον ἐκ τῶν τιμίων ἤλων τῶν προσηλωθέντων τῇ τοῦ Χριστοῦ μοι σαρκί, δεικνύουσί τε τούτων τὴν πίστιν, καὶ αἱ ἐν αὐτῇ ὑπογραφαὶ διὰ γραμμάτων ἐγκολαπτῶν, πῆ μὲν εἰσαινοῦντα τὸν εἰρημένον λίθον λέγοντα : «πολλὴν ὁ λίθος ἀνδρείαν τε σοί, ξένε, δείξει, κατ' ἔχνος αὐτὸν εἰ βλέπειν θέλεις.» πῆ δὲ τοῦ μεγάλου ἀριστέως καὶ βασιλέως Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ τὸ ὄνομα ἐπιφέροντα ἑκείνου γὰρ ἐτύγχανεν ὁ εἰρημένος σταυρός. Ὁμοίως καὶ ἐν τῷ ἐγκολπίῳ μαρτυρεῖται τὸν σίδηρον εἶναι ἐκ τιμίων λίθων. Ἐξωθεν δὲ τοῦ σταυροῦ θήκη ἀργυρᾶ ἴστιν, εἰς ἣν ἐκ μὲν τοῦ ἐμπροσθεν μέρους «*Ἰησοῦς νικᾷ*» ἐπιγέγραπται, ἐκ δὲ τοῦ ὀπισθεν, τέσσαρα Ε εἰσὶ δηλοῦντα : «*Ἐδρην εὐρημα ἐκ Θεοῦ Ἐλένη.*» Καὶ ταῦτα εἰς τέσσαρα μέρη εἰσὶ γεγραμμένα· κατὰ δὲ τὸ μέσον ἀετὸν δικέφαλον κέκτῃται, ὃς σημεῖον ὑπάρχει βασιλικόν· κάτωθεν δὲ τοῦ ἀετοῦ δύο γράμματα εἰσὶ Α. Κ. ἧγουν : «*Ἀλέξιος Κομνηνός.*» Τοῦτον τὸν σταυρὸν ἠγόρασεν ὁ Γεώργιος Πόλος ἀνὴρ εὐσεβής, καὶ χάριν τοῦ σταυροῦ ἐδόθη τὸ σιγγιλιῶδες γράμμα τοῦ Σωφρονίου εἰς πίστωσιν.

Μετὰ τὸ σιγγίλιον τοῦτο, ἐξ οὗ οὐκ ὀλίγας ἱστορικὰς εἰδήσεις ἐμάθομεν, οὐκ ἀπὸ σκοποῦ ἠγούμεθα νὰ δημοσιεύσωμεν ἐνταῦθα, καὶ ἐπιστολὴν τινα τοῦ φιλοσόφου Γεωργίου Ἀμοιρούτση, πρὸς τὸν Τραπεζούντιον καρδινάλιν Τούσκλων Βησσαρίωνα τὸν πολύν, ἐξ ἧς ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ ἐξαγάγῃ ἴδια συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν ἄλωσιν τῆς Τραπεζούντος καὶ τὴν μετ' αὐτὴν γενομένην διαρπαγὴν καὶ λεηλασίαν, παρὰ τὰ συμβεβλημένα :

«Γεώργιος Ἀμοιρούτσης Βησσαρίωνι.

«Αἰδεσιμώτατε καὶ σεβασμιώτατε ἐν Χριστῷ πάτερ καὶ δέσποτα, εἰς μοι ὑγιαίνων καὶ εὐ ἔχων ἐν ἅπασιν.

« Ἄ πάλαι προὔλεγον καὶ διεμαρτυρόμην πρὸς τοὺς ἡμετέρους πολί-
 τας, ἔγραφον δὲ καὶ πρὸς τὴν σὴν κυριότητα, δεόμενος ἵνα γοῦν μοι τῶν
 παιδῶν δεξάμενον διασῶσαι, γέγονε καὶ πέρας ἔχει. Καίτοι δεινὰ μὲν
 ἀγγέλων οἶδα καὶ οἶα οὐκ ἂν ἀδακρυτὶ παρέλθοις, ἀλλὰ μικρὰν σοὶ
 καταθείμην χάριν, τὰς κεινὰς ἀποκρυψάμενος συμφοράς. Τίς γὰρ ὄνησις
 ἀγνοίᾳ συνεῖναι τῶν οἰκείων κακῶν, ἀμα δὲ καὶ μάτην ἂν εἴην αὐτὰς
 σιωπῶν, ἃ πανταχοῦ νῦν οἶμαι, διεβόησε καὶ διетραγώδησεν ἡ φήμη.
 Ἴσθε τοίνυν τὴν κοινὴν πατρίδα, φεῦ! ὑπ' ἄλλοφύλων ἐαλωκυῖαν καὶ
 εἰς πείραν ἀφιγμένην τῶν δεινοτάτων, καίτοι ἐξ ὁμολογίας ἐάλω, ἀλλ'
 οὐδὲν ὄνατο τῶν ξυμβάσεων, ἐφ' αἷς προὔδοθη, πέπονθε δὲ παραπλήσια
 τοῖς πολέμοις κατὰ κράτος ἐαλωκόσι. Τὸ μὲν οὖν κεφάλαιον τῶν κα-
 κῶν εἴρηται, ἐφ' ᾧ πολλὰς μὲν ἡμέρας, πολλὰς δὲ νύκτας, οἶμαι, πεν-
 θήσεις, συμπαθῆς τε ὦν ἄλλοτε καὶ πρὸς Ἕλληνας, καὶ τὴν πατρίδα
 φιλῶν εἰς τὰ μάλιστα. Δεῖ δὲ καὶ ὅπως πέπρακται διὰ βραχέων προσ-
 θεῖναι, ὡς ἂν τοῦτο γοῦν τὸ μέρος μὴ ἀθυμήσῃς· τὸ γὰρ δεινὸν ὅπως γέ-
 γονεν ἀγνοοῦμενον μᾶλλον εἴωθεν ἀνιᾶν.

« Ὁ γὰρ τοίνυν μέγα δυνάμενος καὶ πλείστων καὶ μεγίστων ἔθνῶν
 ἄρχων, Ἑλλήνων τε καὶ Ῥωμαίων ἤδη βασιλεύς, ἐγκαλεῖν μὲν ἴσως ἔ-
 χων οὐδέν, ἔρωτι δὲ δόξης καὶ μείζονος ἀρχῆς ἐπιθυμία, στόλον μέγαν,
 οὐ πλήθει τριήρων τοσοῦτον (ἦσαν γὰρ οὐ πολλῶ τῶν ἑκατὸν πλείους),
 ὅσον παρασκευῆ παντοῖα καὶ μηχαναῖς, ἐξαρτήσας, κατὰ Σινώπης καὶ
 τῶν ἄλλων Παφλαγόνων ἀπέστειλεν· αὐτὸς δὲ πεζὴν ἄγων στρατιάν
 ὑπὲρ τὰς πέντε καὶ δέκα μυριάδας, οὐδενὸς ἔτι λόγον ποιούμενος, εἰς
 τὴν Ἀσίαν διέβη. Οὕτω δὲ παραβόλως εἰς τὴν πολεμίαν ἐμβαλῶν,
 πάντα παρὰ δόξαν ἐκράτησεν· οὔτε γὰρ εἰς ὄπλα, οὔτε εἰς τριβὴν ἔτι
 καὶ χρόνον εἶδον οἱ Παφλαγόνες, ἀλλ' ὡς οὐδαμῶθεν ἔτι χρηστὸν ἐλπί-
 ζοντες, καὶ τὴν τύχην αὐτὴν, ἣ πολλοὺς πολλάκις μεγάλων ἐξείλετο
 κινδύνων, ὑπερεῖδον. Τὰς τε οὖν πόλεις καὶ τὰ φρούρια μετὰ τοῦ σφῶν
 ἡγουμένου παραδόντες, δεσπότην αὐτὸν εὐθύς ἐποίησαντο. Οὕτω δὲ τῶν
 πραγμάτων κεχωρηκότων, μείζον τι σὺν λόγῳ φρονήσας, τὸν μὲν στόλον,
 ὡς εἶχεν, εὐθύς ἀκραιφνῆ καὶ κακῶν ὅλως ἀπειρατον καθ' ἡμῶν ἀπέ-
 στειλεν, αὐτὸς δὲ κατὰ τῶν Καππαδοκῶν καὶ Μεσοποταμίας ἄρχοντος
 ἐπορεύετο. Ὁ δὲ τὸ πρῶτον ἀκούων ἠπίστει, καὶ κόμπον ἐνόμιζεν εἶναι
 μόνον· ἐπίστευε γὰρ οὐδεὶς ἡμῶν γε ζώντων, τοσοῦτον τῆς ἀρχῆς αὐτὸν
 ἀποστῆναι. Ὡς δ' ἔγνω ἀληθῆς ὄν καὶ τοὺς πολεμίους ἐμβεβληκότας εἰς

τὴν αὐτοῦ πύθοιτο, κατεπλάγη καὶ οὐκ ἔτι τῶν γενναίων ἦν λογισμῶν, ἄλλως τε καὶ ἐπιβουλῆς ὑπονοουμένης ὑπ' ἀδελφῶν, ἀλλ' ὄκνος αὐτὸν εἶχε καὶ ἀνάδυσσι, καὶ οὐκ ἐθάρρει τὸν ὑπὲρ τῶν ὄλων κῦβον ἀναρρίψαι. Ταχὺ οὖν τὴν χώραν ἔρημον ἀνδρῶν ἀποδείξας, δι' ἧς ἔμελλον οἱ πολέμιοι διελθεῖν, αὐτὸς αἰεὶ μικρὸν ὑπεχώρει καὶ τοῦ στρατοπέδου ἐξίστατο. Οὐ μὴν οὐδ' οὗτος διώκων ἐπέκειτο, ἀλλ' ἠγάπα τὸν ἐχθρὸν ἐξανιστάμενον, ἀδάκρυτον λαμβάνειν νίκην.

«Οὗτος μὲν οὖν τοὺς πολεμίους ἐκείωξάμενος (ἀλλ' ἐκδιδαξάμενος), ἐπειδὴ παρὰ τῆς ἡμετέρας ὁρίοις ἐγένετο καὶ τῶν παρόδων ἐκράτησε, πάντα τᾶλλα ἀφείς, ἐφ' ἡμᾶς ἐχώρει. Ὁ δὲ στόλος πρότερον αἰφνίδιον εἰς τὴν ἡμετέραν φανείς, ἐκπληξιν παρείχε καὶ φόβον. Δοκῶν γὰρ ἡμῖν οὐκ ἂν ἐπελθεῖν διὰ τε τοὺς ὄρκους, οἱ ἐναγχος ἐγένοντο, τὸ μηδὲν τῶν ὁμολογηθέντων ἐκλειοπίναί, τριβὴν τε ἅμα καὶ χρόνον ἐλπίδος οὐσης, πολιορκουμένης Σινώπης, οὐκ ὀλίγον γενέσθαι, ἐξαίφνης ἐπιπλέων τῇ πόλει ἐφαίνετο. Οὔτε οὖν, οὓς εἶχομεν στρατιώτας συναγαγεῖν οἴοι τε ἦμεν ἔτι, οὔτε τὰ ἐκ τῶν ἀγρῶν εἰσκομίσασθαι, μόνην δὲ τὴν πόλιν ὑπ' ἀνάγκης ἐδόκει φυλάττειν. Οὔτω δὲ καθ' ἡσυχίαν ἀποθάντες οἱ πολέμιοι, μυρίων ὄντες οὐκ ἐλάττους, ἀριστα ἐξηρτυμένοι, μέχρι μὲν τινος ἐδήουν τὰ πρὸ τῆς πόλεως, τὸν τε σῆτον φθείροντες καὶ τὰς οἰκίαις ἐμπιπρῶντες, ἔπειτα ἡμᾶς εἰς τὰ τείχη κατακλείσαντες ἐπολιόρκουν.

«Ἡμέρας μὲν οὖν περὶ μ' ὁ πόλεμος ἦν, ἐν αἷς ἐδοκοῦμεν αἰεὶ κρατεῖν καὶ πλεῖστα βλάπτειν τοὺς πολεμίους· οὔτε γὰρ ἐκ τῶν ἀγρῶν καταθέοντες ἐκάστοτε καὶ συμπλεκόμενοι πολλοὺς ἀνήρουν, αὐτοὶ τε ἐπαξιόντες, τὰ χεῖριστα διετίθεμεν, ἐλπίς τε ἀγαθὴ τὰς ψυχὰς ἔτρεφεν, ὡς πάντα διαφθεροῦμεν τὸν στόλον. Κἂν ἐχειργάσμεθα τὸ ἔργον, εὐ ἴσθι, εἰ μὴ ὤφθη πρότερον ὁ κατ' ἡπειρον ἅπας στρατὸς μετὰ τοῦ σφῶν ἀρχοντος ἀνωθεν ἐπελθῶν. Τοῦτο γὰρ ἐκείνους ἐγγυτάτω τοῦ διαφθαρήναι ἐλθόντας καὶ νυκτὸς δρασμὸν διανοουμένους ἔσωσεν, ἡμᾶς δὲ τελείως ἀπώλεσεν· οὐ γὰρ ἐχώρησε τὸν στρατὸν οὔτε τὰ πρὸ τῆς πόλεως πεδία, οὔτε αἱ παρ' ἐκάτερα φάραγγες, ἀλλὰ καὶ βουνοὶ ὄρωμενοι, καὶ γήλοφοι οὐκ ἤρκεσαν στρατοπεδεύσασθαι. Εὐθύς οὖν ἐνεργὸς ἦν, καὶ τὰς μεγίστας τῶν ἐλεπολεων, ὧν μείζους οὐπω εἶδεν ἥλιος, στήσας ἐχρῆτο κατὰ τῆς πόλεως. Ἡ δὲ ἐν ἀμηχανίᾳ εὐθύς ἦν καὶ χρηστοτέρα αὐτὴν καθάπαξ ἐλπίς ἀπολέλοιπε. Τὰ τε γὰρ ἐπιτήδεια ἐσπάνειν ἤδη, καὶ τὸ ὕδωρ καθάπαξ ἀπέλιπε, πρᾶγμα ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος μηδέπω γεγενη-

μένον, ὅτι δῆμος οὐκ ἤθελε ἔτι εἰς προὔπτον κίνδυνον ἑαυτὸν ἐμβαλεῖν, ἀλλ' εἰς ξυμβάσεις εἴωρα. Οὐδὲν γὰρ ἔτι ἐδόκει ἐκ τῶν παρόντων οἶόν τε εἶναι τὸν πόλεμον διενεγκεῖν, ἀλλὰ δῆλον ἦν ἤδη κατὰ κράτος ἀλώσασθαι οὕτω δὲ βουλευομένους τοὺς πολλοὺς ἐδόκει δημολογίᾳ προσχωρεῖν, ὡς μὴ αἰχμάλωτοι γῆν πᾶσαν καὶ θάλατταν προσαιτοῦντας ἐπελθεῖν. Οὕτω τοίνυν τῶν δημολογιῶν πεπραγμένων, τὴν μὲν πόλιν καὶ ἑαυτοὺς παρέδωκαν, καὶ ἡ ἐλευθερωτάτη τῶν πόλεων, πολλοὺς μὲν ὑπὲρ ἐλευθερίας τὸν πρόσθεν χρόνον λαμπρῶς ἀγωνισαμένη, εἰς μέγα δὲ ἀξίωμα καὶ κλέος ἐλθοῦσα, ὑπ' ἄλλοφύλους φεῦ! ἐγένετο, καὶ νῦν τὴν ἀτιμον δουλεύει δουλείαν, πένθος μέγα οὐ μόνον τοῖς δημοδόχοις, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἐν Ἀσίᾳ βαρβάροις.

Ἄπει δὲ τῆς πόλεως ἐκράτησαν, καὶ πάντας ὥσπερ ἐν μιᾷ σαγήνῃ τοὺς Κομνηνοὺς ἔσχον ὑποχειρίους, παῖδάς τε εὐθύς καὶ κόρας ἐλάμβανον ἀνδραποδιζόμενοι σχεδὸν ἅπαντας, ὅσους ὥρας τι προσῆν, ἐν οἷς καὶ τὸν ἐμὸν φεῦ! υἱόν, ὃν αὐτὸς διὰ τῆς μητρὸς ἐκ τοῦ θείου λουτροῦ λαβῶν υἱὸν ἐποίησω, τὸν καλὸν Βασίλειον· ἔτι δὲ καὶ τὸν θυγατρὸς νυμφίον, ὅτι νέος τε ἦν καὶ καλὸς ἐδόκει, ἐλάχιστον χρόνον ἀπολαυκόντα τοῦ γάμου· τὸν δὲ βασιλεῖα σὺν πάσῃ τῇ συγγενείᾳ καὶ τοὺς ἐν τέλει σχεδὸν ἅπαντας εἰς τὰς τριήρεις ἐμβαλόντες, εἰς τὴν Κωνσταντίνου πόλιν ἤγαγον, ἐκείθεν δὲ πάλιν εἰς τὴν Ἀδριανοῦ ἀγαγόντες κατῴκησαν. Καὶ νῦν εἰμὶ ἐνταῦθα κορυφῆς ἀγεχνῶς ὑπερτέλλοντα δειμαίνων πέτρον. Καίτοι πολλάκις κατὰ τὴν πολιορκίαν ἐφειδῆσα ἑμαυτοῦ, ὥστε θανεῖν, ἀλλ' οὐπω ἐγένετο τούτου τυχεῖν, τῆς Προνοίας, οἶμαι, ἐπὶ τὸ χεῖρον φυλαττούσης, ὅπως ἐπὶ πλέον τιμωρηθεὶς χρόνον, ἔπειτα ἀποθάνω. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα φέρειν οἷός τέ εἰμι, πενίαν φημί καὶ τὴν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἀναλεύθερον βιοτήν, ἡ δὲ τοῦ παιδὸς στερήσις ἐμπιπρᾶ μου τὰ σπλάγχνα· πρὸς γὰρ τοῖς ἄλλοις αἰκιζόμενον αὐτὸν ὑπὸ τοῦ πάντων κρατοῦντος καὶ μαστιζόμενον ἐκάστοτε μανθάνων, ἔκφρων γίνομαι· αἴτιον δέ, φρονήματος ἐπιλημμένος οὐμὸς παῖς, ὥστε ἄλλως φύσει περὶ ἀρετὴν ἱερμός, τὴν πάτριον οὐ προδίδωσι δόξαν. Καὶ τὴν οὖν ἀρχὴν λόγους αὐτὸν ἐπεχειρεῖ πείθειν καὶ δώροις ὁ κρατῶν· ἐπεὶ δὲ ἦν τούτοις ἀνάλωτος, ἐπὶ τὰς βασιάνους ἐτράπετο. Ἐπεὶ δὲ πάντα ποιήσας οὐδὲν ἴσχυσε, τὴν μὲν ἀρετὴν ἐθαύμαζε τοῦ παιδὸς καὶ τὴν μετὰ φρονήματος ἐνστασιν, οὐ μὲν, ἣ προσῆκεν, ἐλεύθερον αὐτὸν ἐποίησεν· ἀλλ' ἀπογνοὺς τὴν μεταβολὴν ἀποδόσθαι ἔγνωκε· τσσαύτης αὐτὸν φιλάνθρωπίας ἤξιωσε.

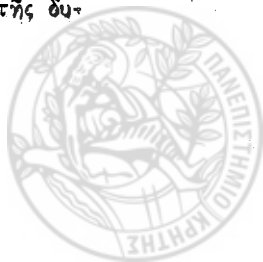

Πλείστου δὲ αὐτὸν ἀποδίδοται, καὶ ὅσον αὐτοὶ οὐκ ἀνέχονται ἱκανοὶ ἐσοίμεθα λυτρώσασθαι.

«Τὰ μὲν οὖν ἡμέτερα ἐν τούτοις, καὶ πολλῶ χειρόνα ἔτι δεῖσθαι σε βουλόμενον χεῖρα ὀρέξαι, οὐ πολλῶν ἠγοῦμαι δεήσασθαι λόγων· ὁ γὰρ πολλοῖς τῶν ἀθλίων Ρωμαίων τὴν αἰχμαλωσίαν λυσάμενος, οὐ δῆπου πολίτην ἓνα δεόμενον περιόψει. Καίτοι τὸν πρόσθεν χρόνον εὐλαβῆς ἦν αἰτῶν τι παρὰ τῆς σῆς κυριότητος, ἀλλὰ νῦν οὐκ ἂν αἰσχυνοίμην τὸ πρᾶγμα. Δέομαι τοίνυν τῆς σῆς κυριότητος, αἰδεσιμώτατε δέσποτα, μνημένον τῆς πολλῆς ἡμῶν ἀεὶ περὶ σέ εὐνοίας, καὶ τῶν πολλῶν ἐπί σοὶ καὶ μεγάλων ἐλπίδων, ὧν ἔχοντες ἠδέως διεβιώσαμεν τὸν μέχρι τῆς ἀλώσεως χρόνον, ὡς εἶδεν ὁ πάντα ἐφορῶν ὀφθαλμός, ἔτι δὲ τῆς παρὰ σοῦ πρὸς ἡμᾶς εὐεργεσίας, ἣν εἴ τις τῶν ἡμετέρων ἀφέλη, οὐκ οἶδ' εἴ τι περιλειφθήσεται, καὶ τῆς καθαρᾶς ἐκείνης καὶ εἰλικρινοῦς φιλίας, ἣν οὐ χρόνος, οὐ πραγμάτων μεταβολαί, οὐ τοσοῦτον διάστημα ἴσχυσεν ὀπωσοῦν ἀμαυρῶσαι, τὰ προσήκοντα τῇ παρούσῃ τύχῃ βοηθῆσαι· καὶ πρῶτον μὲν ἡμῶν τὸν Βασιλείον ἐλευθερῶσαι, δεῦθεν τούτου τυχῶν εὐθὺς παρὰ σοὶ ἤξει δοῦλος ἐσόμενός σοι· ἔπειτα καὶ ἡμῖν τινα χορηγίαν εἰς τὸ μέλλον πορίσασθαι, ἀφ' ἧς ἐν τῇ παρούσῃ τύχῃ διαβιώσομεν. Εἰ δὲ μέγαλα ταῦτα καὶ ἀμφοτέρω οὐ βῆδιον, τὸ νῦν ἔχον, γενέσθαι, οὐδὲ τὸν παῖδα λυσάμενος· τὰ μέγιστα εὖ ποιήσεις, καὶ οὐ μείζον ἡμῖν οὐκ ἂν γένοιτο, αὐτὰ δὲ τὴν ἄλλην τύχην οὐ χαλεπῶς οἴσομεν, ὄρωντες τοὺς ἀθλίους Ρωμαίους, οἱ ἅπαντα πρᾶττουσιν ὅπως τῆς ἐφημέρου τροφῆς εὐπορήσωσιν.

«Ἀλλὰ σοὶ ὁ πάντα διεπών Θεὸς μακρὸν μὲν αἰῶνα δοίη, ἐρρωμένον δὲ ἡμῖν καὶ ἄθυμον διαφυλάττοι· σέ γε ἔχοντες καὶ αἰχμαλωσίαν καὶ πενίαν, καὶ πᾶσαν τύχην, οὐ χαλεπῶς οἴσομεν. Πρὸς Θεοῦ δὲ μὴ ἀπαξιώσης ἡμῖν ἀεὶ γράφειν, ὡς ἡμῖν καὶ τὰ σὰ πρᾶγματα μόνω μεγίστην φέρει παραμυθίαν· ἐνταῦθα δὲ ἡμῖν ἐπιστέλλειν βῆδιον· πολλοὶ γὰρ ἐκ Βενετίας, οἱ δὲ ἐκ Φλωρεντίας εἰς τὴν Κωνσταντινίου πόλιν ἀφικνουσίνται, ἐντεῦθεν δὲ εἰς τὴν Ἀδριανου τριῶν ἡμερῶν ὁδός ἐστιν, ὥστε ἔστι καὶ γράμματα καὶ ἄλλο τι ἀσφαλῶς πέμπειν· καὶ γὰρ αὐτὸς μαθῶν τι παρὰ σοῦ ἦκειν, τάχιστα εἰς τὴν Κωνσταντινίου ἀφίξομαι.

«Ὁ παρὼν ἄνθρωπος, ὁ τὰ γράμματα κομίζων, ἐστὶν ἡμέτερος πολίτης, συγγενῆς καὶ οἰκείος τοῦ Παρασκευᾶ τοῦ τῆς μητρὸς θεράποντος, ἀπώλεσε δὲ καὶ αὐτὸς παῖδα καὶ γυναῖκα, ὧν, εἰ βοηθείας τῆς δυ-

νατῆς ἀξιώσεις, τῇ μητρὶ καὶ θανούσῃ δόξεις χαρίζεσθαι· καὶ γὰρ αὐτὸς δι' ἐκείνην πρὸς σέ ἐδραμεν. Ἐρρωπό.» (1)

Τὰ πλούτη, ἡ ἰσχύς καὶ ἡ ἄλλη εὐμάρεια τῶν κατοίκων τῆς Τραπεζοῦντος, ὧν ἀπόδειξις τρανῆ εἶναι τὰ περισωθέντα περικαλλῆ δημόσια τε καὶ ἰδιωτικά μέγαλα, καὶ οἱ πολυπληθεῖς ναοί, ὧν τινες ἐφάμιλλοι πρὸς τοὺς ἐν Βυζαντίῳ, δὲν προήρχοντο ἐκ τῆς εὐφορίας τῆς Τραπεζοῦντίας χώρας οὐδ' ἐκ τῆς βιομηχανικῆς ἰδιοφυίας τῶν κατοίκων, ἀλλ' ἐκ τοῦ μεγάλου καὶ ἐκτεταμένου ἐμπορίου τῆς Περσίας, τῆς Ἰνδίας, τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου, καὶ τῶν ἄλλων ἀνατολικῶν χωρῶν. Ἄπαν τὸ ἐμπόριον τῆς ἐποχῆς διενεργεῖτο διὰ Τραπεζοῦντος, ἥτις πάραλος οὖσα, καὶ δι' ὠραίων ὁδῶν συνδεομένη πρὸς τὰς ῥηθείσας χώρας, προὔκαλει τὴν ἐμπορίαν τῶν ἐθνῶν τῆς Ἀσίας, συναλλασσομένων πρὸς τὰ τῆς Ἑσπερίας διὰ τῶν Βενετῶν καὶ τῶν Γενουηνσίων. Τοιοῦτος δὲ πλούτος εἰσέρρειν εἰς τὴν πόλιν, ὥστε μεθ' ὅλας τὰς ἐμφυλίους στάσεις, τὰς κατὰ καιροὺς πυρκαϊάς, καθ' ἅς, κατὰ τὸ Χρονικὸν τοῦ Παναρέτου, ἐκαύθη ὅλη (ἡ πόλις) ἐντὸς καὶ ἐκτός, ἡ Τραπεζοῦς ἀνεκτίσθη τάχιστα καὶ ὠραιότερα, οὕτως ὥστε, κατὰ τὰ μέτα τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ἦν χρῆμα ιδέσθαι, ὡς λέγει ὁ Εὐγενικός καὶ ὁ Βησσαρίων. Τὸ μέγα ἰνδικὸν ἐμπόριον, ὅπερ ἐτελεῖτο διὰ Κτησιφῶντος, Σελευκείας, Κόνφας καὶ Βασσόρας, Ἰσπαχάν καὶ Ταυρίδος προσεῖλκυε μέγαν συνωστισμόν εἰς τὴν πόλιν, ἥτις ἦν γενικὴ ἀποθήκη καὶ κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, ὡς ὁ Καρᾶς καὶ ἡ Τάναϊς, ἐνθα οἱ Γενουήνσιοι εἶχον τὰς ἀποθήκας αὐτῶν, ὡς λέγει ὁ Βησσαρίων: «Τινὸς ἐργαστηρίου κοινῶ ἢ ἐμπορίου τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἡμῖν οὔσης τῆς πόλεως.» Πράγματι δέ, πᾶν ὅ,τι ἐκ τοῦ Εὐξείνου Πόντου μέχρι τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Σινικῆς παρήγετο εἴτε ἔργον τέχνης, εἴτε γῆς προϊόν ἐκεῖτο ἐν τοῖς ἐμπορικοῖς πρακτορείοις τῆς Τραπεζοῦντος, τὰ δὲ πλοῖα ὅλων σχεδὸν τῶν λαῶν προσήγγιζον εἰς τὴν πόλιν ἵνα ἀνταλλάξωσι τὰ προϊόντα αὐτῶν. Τὰ ἐκ Βαγδάτης χρυσοῦφानτα καὶ τὰ ἐκ Καΐρου μεταξωτὰ καὶ βαμβυκερὰ ὑφάσματα, τὰ ἐξ Ἰνδιῶν καὶ Σινικῆς νήματα καὶ ὑφάσματα, (2) οἱ μαργαρίται καὶ οἱ ἐλέφαντες τῆς Κεϋλάνης καὶ τῆς Γολκόνδης, τσόχαι τῆς Κιλικίας, τῆς Φλανδρίας καὶ Ἰταλίας, ποτήρια, καὶ ἐκ χάλυβος

(1) Ἰδὲ F. I. Boissonade, Anecdota Graeca Τόμ. Ε' σελ. 389 καὶ ἐφεξῆς.

(2) Σῆρ νήματα τῶν Σινικῶν.

ἀντικείμενα ἐκ Γερμανίας, κινάβαρι καὶ μέλι ἐκ Μιγγρελίας, δημητριακὰ ἐκ τῆς Ταυρικῆς Χερσῶνος, ὑφάσματα ἐκ Φλωρεντίας, καὶ ἐν γένει πᾶν ἔργον τέχνης καὶ καλλιτεχνίας ἐκ Πίζης, Βενετίας, καὶ Φλωρεντίας. Ἐννοεῖται ὅτι πάντα τὰ ἐμπορεύματα ταῦτα συνωδεύοντο καὶ ὑπὸ ἐμπόρων, ὧν τινες κατόικον ἐν Τραπεζοῦντι, ἐντεῦθεν δὲ δύναται τις νὰ φαντασθῇ τὴν ποικιλίαν τῶν ποικίλης προελεύσεως καὶ περιβολῆς καὶ γλώσσης ἐκείνων ἀνθρώπων, τῶν πληρουντῶν τὴν παραλίαν καὶ τὴν ἀγοράν, καὶ νὰ σχηματίσῃ ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς πόλεως, ἣτις, κατὰ τινα γάλλον συγγραφέα, τὸν Πεῦσσονέλ, εἶχεν 100,000 πληθυσμοῦ. Ἄλλὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ δὲν δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ ἀποδεχθῶμεν· διότι οὔτε ὁ Βησσαρίων, οὔτε ὁ Εὐγενικός, οἱ περὶ αὐτῆς γράψαντες, ἀναφέρουσιν, οὔτε ἐσώθησαν ἀρχεῖα φορολογικά, ἐξ ὧν νὰ δυνηθῶμεν νὰ σχηματίσωμεν ἀσφαλῆ στατιστικὴν τῶν κατοίκων τῆς τε πρωτεύουσας καὶ τοῦ ὅλου Τραπεζουντιακοῦ Κράτους.

Ἐκεῖνοι ὅμως, οἵτινες, εἰπὲρ τινας, καὶ ἄλλους, ἔδρων περισσότερον ἐν Τραπεζοῦντι ἦσαν οἱ Βενετοὶ καὶ οἱ Γενουήνσιοι, ὧν φαίνεται, ὅτι οἱ Γενουήνσιοι πρῶτοι ἐπέληφθησαν τοῦ Τραπεζουντιακοῦ ἐμπορίου, ὡς εἶδομεν ἐν ταῖς μεταξὺ τῶν λαῶν τούτων καὶ τῶν Τραπεζουντιῶν αυτοκρατόρων γενομέναις ἐμπορικαῖς συνθήκαις, αἵτινες ἐκανόνιζον τὰ τῆς διενεργείας τοῦ τε εἰσαγωγικοῦ καὶ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου, ὡς καὶ τοῦ φορολογικοῦ συστήματος καὶ τοῦ δασμολογίου, καθὼς εἶδον οἱ ἡμέτεροι ἀναγνώσται ἐν σελίδι 109 τοῦ παρόντος βιβλίου. Σημειωτέον δ' ὅτι, δυνάμει τῆς συνθήκης ἐκείνης, ἰταλοὶ μοναχοὶ (Φραγκισκανοὶ) εἶχον τὸ δικαίωμα ἐν τῷ αὐτόθι ναϊδρίῳ αὐτῶν νὰ ἐκτελῶσι τὴν θείαν λειτουργίαν κατὰ τὸ λατινικὸν δόγμα, καὶ ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν Βενετῶν (Βαῖλος) εἶχεν, ὡς ἐν Βυζαντίῳ, τὴν ἐξουσίαν, νὰ ἔχη μουσικὸν θιασον καὶ ἰδίους ὑπηρέτας καὶ ἀκολούθους.

Διὰ τοῦ τεραστίου τούτου ἐμπορίου οἱ Τραπεζούντιοι πλούσιοι γενόμενοι, κατέστησαν ἀπράγμονες ἐν ἀργίᾳ τοῦ πλοῦτου αὐτῶν, ἀπολαύοντες καὶ μικρὸν ἢ οὐδόλως, τὸ ναυτικὸν ἐμπόριον μετερχόμενοι, περιοριζόμενοι δὲ εἰς τὸ παραγγελιοδοχικόν, ὡς λέγομεν σήμερον, ἐμπόριον, ἢ τὴν ἀκτοπλοίαν, πρὸς ἐξαγωγήν τῶν ἐπιτοπιῶν εἰδῶν ἥτοι οἴνου καὶ ἰχθύων (χαμψίων). Τοιοῦτοι δ' ὄντες, καὶ τῶν ἄλλων ἀφθιτον πλοῦτον εἰς Τραπεζοῦντα εἰσαγόντων, οἱ Τραπεζούντιοι κατέτριβον τὸν χρόνον εἰς ἰψασίας καὶ θήρας, καὶ οἰκιακὰ ἀνατολικά παίγνια, ἥτοι *τάβλι*, ὡς

λέγει ὁ Πτωχοπρόδρομος, Ζατρίκιον, (σκάκι) καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ μεταβαίνοντες εἰς τὰ ἵπποδρόμια καὶ τὰ θέατρα οὐ μόνον οἱ ἀπλοῖ ἄσται, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς μετὰ τῶν περὶ αὐτοῦς. Τοιαύτη δ' ἦτο ἡ πρὸς τὰ τοιαῦτα θεάματα κλήσις αὐτῶν, ὥστε ἀπανταχόθεν συνέρρεον αὐτοῖς θεατρικοὶ καὶ γυμναστικοὶ θίασοι καὶ ἄλλοι τυχοδιῶκται καὶ ἀγύρτα ἐξ ἀπάσης τῆς ὑψηλίου ὀνομαστί δὲ ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ χρονογράφου Νικηφόρου τοῦ Γρηγοῦ (VIII, I'), ὅτι ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Β' (1282—1328) πρὸ τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν, οὓς εἶδομεν, ἦλθεν εἰς Τραπεζοῦντα θίασος γυμναστικὸς ἐξ εἴκοσι προσώπων συγκροτούμενος, ὅστις ἐξετέλεσε γυμναστικὰς ἀσκήσεις τοιαύτας, ἃς οὐδέποτε εἶχον ἰδεῖ οἱ φιλοθεάμονες Τραπεζοῦντιοὶ: «οἶους οὐδεὶς πω τῶν ἡλικία προβεβηκότων οὐτ' ἀκοῆ ἔσχεν οὐτ' ὄψει τεθέαται», ὡς λέγει ὁ Γρηγοῦ (Τόμ. Α' σελ. 348).

Ἐκ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν Τραπεζοῦντιῶν γινώσκουμεν ἐκ τοῦ Ἀνδρέου Λιβαδηνοῦ, ὅτι, οὗτοι, ἦσαν φιλόξενοι καὶ εὐσεβεῖς, καὶ λίαν ἐπεμελεῦντο τῶν παιδῶν, οὓς παραπέμπον εἰς τὰ παιδευτήρια ἐν ἡλικία δὲ δώδεκα ἐτῶν ἐνύμφευον, ὡς πολλαχοῦ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μιχαὴλ Παναρέτου εἶδομεν, καὶ ὡς ἐκ τοῦ βίου τοῦ Τραπεζοῦντιοῦ Ἀγίου Δωροθέου τοῦ Χιλιοκωμίτου, ὅστις εἰς Ἀμισὸν μεταβάς ἐκ Τραπεζοῦντος ἐκάρη μοναχός, καὶ πολλὰ ὑπὲρ τε τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἔθνους εἰργάσατο, ἐξάγεται. (1) Νωθρὸν δ' ἐν γένει βίον, ὡς εἶδομεν, διάγοντες οἱ Τραπεζοῦντιοὶ, ἐγένοντο ἄμαχοι ἄνδρες, καὶ ὡς ἀπεκάλεσεν αὐτοὺς ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Καλογιάννης *γυναικοτοῦς καὶ ἀνάδρους*, κατὰ τὸν Χαλκοκονδύλην (Θ' 466). Ἐκτὸς δ' ὀλιγίστων μαχῶν, ἃς συνῆψαν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος, πάσας ἀπώλεσαν, εἰς φυγὴν φυγόντες ἄτακτον, κατὰ τὸ Χρονικὸν τοῦ Τραπεζοῦντιοῦ συγγραφῆως Μιχαὴλ Παναρέτου. Καὶ ἐν τούτοις, ὅτε Εὐγενικός καὶ ὁ Βησσαρίων ἐν τοῖς ἐγκωμίοις αὐτῶν εἰς Τραπεζοῦντα ἐπαινοῦσι τὴν ἀνδρείαν τῶν στρατιωτῶν τῶν τε τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης. Μὴ λησμονῶμεν ὁμῶς ὅτι οἱ συγγραφεῖς οὗτοι γράφουσιν οὐχὶ ἱστορίαν, ἀλλ' ἐγκώμια, καὶ τῶν ἐγκω-

(1) Ἰδὲ Acta Sanctorum τῶν Βολλανδιστῶν Τόμ. Α' τοῦ Ἰουνίου σελ. 594, καὶ ἐν Migne, Patrologia Graeca, 120 σελ. 1051—1074. Τὸν βίον αὐτοῦ ἔγραψεν ὁ πολὺς Ἰωάννης Μαυρέπου.

μίων τὸ περιεχόμενον ἀείποτε εἶωθε νὰ εἶναι ὑπερβάλλον τῆς ἀληθείας. Ἄλλως τε δέ, φαίνεται, ὅτι καὶ ὁ στρατὸς τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Τραπεζοῦντος δὲν ἦτο ποτὲ μέγας οὐδ' ἀξιόμαχος, κατὰ τινα δὲ στατιστικὴν, ἣν περιέσωσεν ἡμῖν ὁ Βενετὸς Μαρῖνος Σανούτης, (ἐνθ' ἀλλαχοῦ σελ. 962) περιέχουσαν τὰς κατὰ τὸ α' ἡμισυ τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος δυνάμεις τῶν χριστιανικῶν κρατῶν, ἡ Τραπεζοῦς δὲν ἠδύνατο νὰ παρατάξῃ πλέον τῶν 25,000 ἀνδρῶν ἐφίππων ἐντὸς τῆς χώρας, ἐκτὸς δ' αὐτῆς περὶ τὰς 15,000· διότι ἐν ἐκτὸς τῆς χώρας ἐκστρατεῖα ὁ μισθὸς ἦτο διπλάσιος. Κατηνάλισκον δὲ ἰτησίως διὰ τὸν στρατὸν τοῦτον 700,000 Δουκάτων, πρὸς, ὅπερ καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας ἔχων τῶ 1414 στρατὸν ἐξ ἰππέων 15,000. Βραδύτερον δέ, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Δαβὶδ πρὸς τὸν Δοῦκα τῆς Βουργονδίας Φίλιππον τὸν Γ' (22 Ἀπριλίου 1459), δὲν ἠδύνατο νὰ παρατάξῃ πλέον τῶν 20,000 ἀνδρῶν μετὰ 30 τριήρων. Ὡστε, ὡς βλέπομεν, ὅσημέραι ὁ Τραπεζουντιακὸς στρατὸς ἐμειοῦτο, ἡ δὲ Τραπεζοῦς ἀπὸ δευτέρας τάξεως στρατιωτικῆς τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων ἀπέβη τρίτης. Τοῦ στρατοῦ ἀρχιστράτηγος ἦν ὁ αὐτοκράτωρ, ὃς εἶχε τοὺς ὑφ' ἑαυτὸν κατωτέρους στρατηγούς, μεγάλους στρατοπεδάρχας (1) δοῦκας καὶ λοιπούς, οἵτινες εἶχον μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπ' αὐτοῦ, ὡς καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης ἐν τῇ διευθύνσει τῶν τοῦ Κράτους, ὅτε καὶ περιέστελλον τὴν δύναμιν αὐτοῦ μετὰ τῶν ἄλλων πολιτικῶν ἀρχόντων. Θανόντος δὲ τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ θρόνος περιήρχετο, κληρονομικῶς, καὶ εἰς τὰ δύο γένη, ἀλλ' ὡς εἶδομεν, πολλάκις παρεβιάσθη ἡ συνήθεια αὕτη, καταλαβόντων τὸν θρόνον ἄλλων οὐχὶ ἀμέσων κληρονόμων.

Ἐκ τῶν περὶ ἐμπορίου ἐν Τραπεζοῦντι λεχθέντων, συνάγομεν, ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν Τραπεζουντιῶν, ὡς ἐκ τῆς μετὰ πολλῶν καὶ διαφόρων λαῶν συνάλλαγῆς, ἦν ἰδιάζουσα τις καὶ ἐν πολλοῖς παρεφθαρμένη, ἀλλ' ἐν τῇ αὐτῇ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ ὠμιλεῖτο καὶ ἐγράφετο ἐν τοῖς ἐπι-

(1) Πλὴν τῶν ἀξιωματῶν τούτων, ὑπῆρχον, ὡς ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Παναρέτου εἶδομεν, ὁ Δεσπότης, ὁ Πανέβαστος, ὁ Μέγας Δούξ, ὁ μέγας Δομέστικος, ὁ Πρωτοβεστιάριος, ὁ Μέγας λογαριαστής, ὁ Παρακοιμώμενος, ὁ Μέγας Κοντόσταυλος, ὁ Ἐπικέρνης, ὁ Μέγας Μεσάζων, ὁ Πρωτοσπαθάριος, (οἱ Σπαθάριοι) ὁ Ἐπιφ Τσαούσης, ὁ Τατᾶς, ὁ Πρωτοστάτωρ, ὁ νοτάριος, οἱ Κριταὶ καὶ ἄλλοι, ὡς εἶπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

σήμεροι ἐγγράφοι καὶ τοῦ τελευταίου αἰῶνος τῆς Τραπεζουντιακῆς ἐλευθερίας, *φράσεις ἑλληνικωτάτη*, ὡς λέγει ὁ Ἰωάννης ὁ Κομνηνὸς ὁ τελευταῖος τῶν Κομνηνῶν, ὡς εἶπομεν ἐν τῷ περὶ Ἄθω ἔργῳ αὐτοῦ.⁽¹⁾ Ἄλλ' ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Τραπεζουντίου Μιχαὴλ Παναρέτου, θὰ εἶδωμεν ὄντως ὅτι κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ἡ γλῶσσα εἶχεν ὀπωσοῦν διαφθορῇ· ἡ τοιαύτη δὲ διαφθορὰ ἐγένετο πολὺ πρὸ τῆς γενομένης καὶ ἐν Βυζαντίῳ, καὶ ἐν ἄλλῃ οἰαδῆποτε ἐμπορικῇ ἑλληνικῇ τοῦ μεσαίωμος πόλει, ἔνθα ἡ συρροὴ τῶν ξένων ἐπέβαλλε, τρόπον τινά, τὴν ἐπὶ νέων βάσεων μὲρφοσιν ἰδιώματος γλωσσικοῦ ἀγοραίου, ὅπερ ἀνεπαισθήτως εἰσεπήδησε καὶ εἰς τὸν ἐγγραφον λόγον· διότι, κατὰ φυσικὸν κανόνα, καθ' ὃν αἱ γλῶσσαι μορφοῦνται ἀναλόγως τῆς πολιτικῆς ὑποστάσεως καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν ἠθνῶν, ἡ γλῶσσα τῶν Τραπεζουντίων καὶ τῆς ὑπαίθρου χώρας, ὡς ἐκ τῆς συχρῆς πρὸς Φραγκικὰ καὶ Ταταρικὰ φύλα ἐπιμιξίας, συνεμορφώθη πρὸς τὴν ἐν γένει κατάστασιν τῆς ἐποχῆς. Πολλαὶ λέξεις τῆς ναυτιλίας, τοῦ ἐμπορίου, τῆς πολιτικῆς δικονομίας, τῆς αὐλῆς καὶ τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν ἄλλων δημοσίων γραφείων, ὑπίστησαν τὴν ἐπίδρασιν τῶν ξένων στοιχείων· καὶ ἐντεῦθεν, ὡς ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Παναρέτου εἶδομεν, εἰσῆχθησαν αἱ λέξεις *κάστρου*, ἀντὶ τῶν ἀκρόπολις καὶ βασιλείας, *κουλάς*, *βάρμα* ἢ *βάρμης*, στρατὸς *καβαλλαρικὸς* ἢ *καβαλλάριος*, ἀντὶ τοῦ ἰππικόν, ἰππέυς, *τέντα* ἀντὶ τῆς σκητῆς, *ἀλάγιοι* ἀντὶ στρατός, *ἀμυρτζαυτζος* (ἐμίρ-Τσαούς), *κοῦρσοι*, *κουρσεύω* κτλ. Ἄλλὰ καὶ οἱ Τραπεζούντιοι ἱκανῶς ἀπεξζημιώθησαν μετοχτεύσαντες διὰ τῶν μοναχῶν, τῶν εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ Κράτους ἀποστελλομένων, πολλὰς ἑλληνικὰς λέξεις, ὡς *πεῦκος*, *ἐλάτη*, πολλὰς τῆς ἐκκλησίας τῆς λειτουργίας λέξεις σωζομένας μέχρι σήμερον. Οὐχ ἦττον μεθ' ὅλα τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα περὶ τῆς διαφθορᾶς τῆς Τραπεζουντίας διαλέκτου, δύναται τις νὰ εἴπῃ περὶ τούναντίου, ἤτοι περὶ τῆς γνησιότητος τῆς ἐπιχωρίου γλώσσης, ἑλληνιζούσης εἰπέρ τις καὶ ἄλλη ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν τοπικὴ διάλεκτος. Πράγματι δέ, ὁ τε Τριανταφυλλίδης, ὁ Ἰωαννίδης, ὁ Κούσης, ὁ Ξανθόπουλος καὶ ἄλλοι, ἐδημοσίευσαν πολλὰ δημοτικὰ ἔξματα, διηγήματα, μύθους, παροιμίας, αἰνίγματα καὶ τὰ τοιαῦτα, μετὰ κριτικῶν

(1) Ἰδὲ M. Montfaucon, Palaeographia Graeca, Paris 1708 σελ. 416 — Fallmerayer, Geschichte etc. σελ. 322.

ἐπιστασιῶν, δι' ὧν ἀπέδειξαν, ὅτι αἱ ἐν χρήσει λέξεις εἶναι ἑλληνικώταται καὶ ἀρχαιόταται, οὐδαμῶς ἢ σπανίως ἐν χρήσει οὔσαι ἐν ἄλλαις ἑλληνικαῖς χώραις, τῆς τ' Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης. Αἱ σπουδαιότεραι δὲ τῶν γλωσσικῶν παρατηρήσεων εἰσὶν αἷδε : Ἐκ τῶν ἀλφαθητικῶν στοιχείων ἡ Τραπεζουντία διάλεκτος τὸ μὲν γ προφέρει λίαν ἐλαφρῶς καὶ ὡς τὸ ι, τὸ δ' ἠ, ἐν πάσῃ περιστάσει καὶ ἐν ταῖς λέξεσι καὶ ταῖς ἐγκλίσεσι τῶν ῥημάτων, ὡς ε μακρόν : κῆπος = κέπος, νύφη = νύφε, ἐστήθην = ἐστέθειν τὸ υ ὡς κ' τὸ δὲ χ πρὸ μὲν τῶν α, ο, ω καὶ τῶν διφθόγγων τῶν ἐχουσῶν ἀρκτικὸν τὸ α ἢ τὸ ο ὡς χ, πρὸ δὲ τῶν λοιπῶν φωνηέντων ὡς σ δασύ : χέρι = σέρι χειμῶν = σειμῶν. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ Τραπεζουντιακὴ διάλεκτος περιέχει πολλὰς, περισσοτέρας ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην νεοελληνικὴν διάλεκτον, ἀρχαίας λέξεις καὶ φράσεις, ὡς δύναται τις νὰ ἴδῃ ἐν τοῖς δημῶδεσι ποιήμασι καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Ξανθοπούλου, Κούση, Ἰωαννίδου καὶ Κοντοπούλου, ὅστις ἔγραψεν ὀλόκληρον βιβλίον : ἡ Ἀθανασία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ὁ δὲ Μιχαὴλ Δέσφινερ ἔχει ἔτοιμον ἀνέκδοτον Λεξικὸν δίτομον τῆς Τραπεζουντίας ὡς καὶ τῆς περὶ τὴν Ὀριν διαλέκτου, ὀγκωδέστατον, περὶ οὗ οἱ ἐπαίοντες ὁμοφώνως ὁμολογοῦσιν ὅτι εἶναι ἡ ἀρίστη τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων περὶ Τραπεζουντιακῆς διαλέκτου ἐργασιῶν.

Συνέπεια τῆς, ὡς ἐκ τῆς συμφύσεως μετὰ ξένων καὶ βαρβάρων στοιχείων, προελθούσης Τραπεζουντιακῆς γλώσσης μεταβολῆς καὶ διαφθορᾶς, εἶναι καὶ τὰ πατρωνυμικὰ τῶν ἐπιχωρίων βαρβαρόφωνα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὀνόματα.

Ἴνα δὲ καὶ τὰ πατρωνυμικὰ τῶν ἐν Τραπεζοῦντι καὶ ἐν τῇ περὶ ἐξὸς χώρᾳ οἰκούντων, ἐπὶ παραδείγματι ἀναγράψωμεν, ἀντεγράψαμεν ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ χρυσοβούλλου τοῦ Ἀλεξίου Γ' τοῦ Κομνηνοῦ (1365), τὰ πατρωνυμικὰ τῶν παροίκων, τῶν κτημάτων τῆς ἱεράς Μονῆς⁽¹⁾ τῆς Σουμελάς, ἀπερ ἔχουσιν ᾧδε :

Τσούσης, Σαλαφούντης, Ζεέτης, Ἐλαφας, Πιτσάρης, Τσαμάς, Κούκουρος, Ζευλάνται, Τζερτέβης, Λαυδός, Παπᾶ Παῦλος, Κοσσύφης, Μάζηλας, Σκύβρος, Μαθραίας, Ρωμανός, Γουλζάπης, Καραβᾶς, Ποδάρης,

(1) Ἴδέ, Μεταξοπούλου, Θεῖαν καὶ ἱερὰν ἀκολουθίαν κτλ. Λειψία 1775 καὶ Fallmerayer, Original — Fragmente, Chroniken, Inschriften κτλ. Μέρος Α' σελ. 98.

Κόγκας, Παπα Μάπας, Δριμύκαλλος Πελαμίδης, Θεοδωρίνος καὶ Κωνσταντίνος Χαζούραι, Μαίστωρ, Παπῶ Ἀφουζίνης ὁ Ζευλινᾶς, Χαλαμά³νος, Χαβραίας, Κοντός, Χαλδογεώργιος, Χαζούρης, Δόμνος, Συμενός, Μακρός, Ψωμάς, Μασκούθης, Χουμαίας, Θεόπεμπτος. Εἰς ταῦτα δέ, προσθετέον καὶ ἄλλα ἐξ ἄλλων ἐγγράφων, ὑπὸ τοῦ Ἰ. Παπαδ. Κεραμείως δημοσιευθέντων, ἐν τοῖς παραρτήμασι τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, ὡς εἶπομεν ἄλλαχού.

Οὕτως ἔχομεν πρὸς τοῖς ἄνω : Τζανιχίτης, Σιμάτης, Λαζαρόπουλος, Πηλιῶς, Ψελλός ἢ Ψαλενός, Πυξαρίτης, Κυρομέρης, Μαρουλάς, Λυκαδόπουλος, Τζαρούας, Στρατήγης, Δορανίτης, Καμαχινός, Χαντζάμης, Χαφονομίτας, Συμενός, ἄπερ, πλὴν ὀλιγίστων, ὡς εἶδον οἱ ἡμέτεροι ἀναγνώσται, εἶναι βαρβαρικῆς καταγωγῆς. Σημειωτέον, ὅτι τὰ ὀνόματα ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς ὑψηλῆς κοινωνικῆς σφαίρας τοῦ ΙΓ' καὶ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος πρόσωπα, οἷον, δοῦκας, κοντοσταύλους, Τατάδες τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, ἐπικερνίκους, μεγάλους σκευοφύλακας, πολεμάρχας, μεγάλους πριμμικυρίους, γέροντας βασιλικούς, οἰκονόμους τῆς Μ. Ἐκκλησίας, δικαστὰς κτλ. Ἐὰν λοιπὸν πρόσωπα τοιαῦτα κατέχοντα θέσεις, ὑπὸ τοιούτων περιεχοσμοῦντο πατρωνυμικῶν ἐπιθέτων, φαντάζεται τις εὐκόλως, ὅποια τινὰ θὰ ἦσαν τὰ τοῦ χύδην λαοῦ καὶ τῶν τῆς ὑπαίθρου χώρας τῆς αὐτοκρατορίας, ἧτις ἀπανταχόθεν περιεβάλλετο ὑπὸ βαρβαρικῶν ἰθναρίων.

Ἡ Τραπεζοῦς λίαν πρωίμως εἰς τὸ ἐμπόριον ἐπιδοθεῖσα, ὡς εἶπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἡσθάνθη τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκκοπῆς νομισμάτων, δι' ὧν μόνων κατορθοῦται ἡ συναλλαγή. Πρὸς τοῦτο δ' ἔκοψεν ἐπὶ τῆς αὐτονομίας αὐτῆς ἀργυρὰ καὶ χαλκὰ νομίσματα καὶ τὰ ἀρχαιότα μὲν αὐτῆς δὲν περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς, ἔχομεν ὅμως τοῦ Δ' π. Χ. αἰῶνος καὶ τὸ Ἐθνικὸν δὲ Νομισματικὸν Μουσεῖον ἔχει ἐν μόνον νόμισμα τῆς Τραπεζουντίων πόλεως, ὡς θέλομεν ἰδεῖ παρακατιόντες, δωρηθὲν ὑπὸ τοῦ Τραπεζουντίου ἱατροῦ Γεωργίου Συμβουλίδου, καὶ καταγεγραμμένον ὑπ' ἀριθμὸν 4871. Τοῦτο εἶναι σπανιώτατον. Ὑπάρχουσι δὲ τοῦ Δ' π. Χ. αἰῶνος : Νέος γυμνὴν ἔχων τὴν κεφαλὴν, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐτέρου μέρους, Τράπεζαν ἐφ' ἧς σταφυλαί, κάτωθεν δ' αὐτῆς τὰ γράμματα : ΤΡΑ. Ἐπίσης ὑπάρχει καὶ ὁ αὐτὸς τύπος μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς, ὅτι ἐπὶ

τῆς Τραπεζῆς δὲν ὑπάρχει βότρυς ἀνθ' ἧς τὰ γράμματα: ΤΡΑ. (1)

Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι τὰ μέχρι σήμερον σωθέντα νομίσματα τῆς Τραπεζούντος αὐτονόμου οὔσης, ἀλλ' ὁ διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου I. N. Σβορώνος, ὅστις τῷ 1890 ἐξέδωκε τὰ Κρητικὰ νομίσματα, (2) μοὶ ἐπληροφόρησε, μετὰ τινος ἐνδοιασμοῦ, διότι θεωρεῖ ὅτι τὸ ζήτημα δὲν ἐλύθη εἰσέτι, ὅτι νόμισμά τι εἰς τὴν ἐν Κρήτῃ Πέτραν ἢ Ἰεράπετραν ἀποδοθὲν ὑπ' αὐτοῦ, ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ἔργῳ, δύναται νὰ ἀναφέρηται εἰς τὴν ἡμετέραν Τραπεζοῦντα. Τὸ νόμισμα τοῦτο ἐν Παρισίοις εὐρισκόμενον (Ἀριθμ. 2752) εἶναι τοῦ Γ' αἰῶνος, καὶ φέρει τὴν ἐπιγραφὴν ἄνω: ΠΕ, κάτω: VDL = ΠΕΤΡΑ ἢ ΤΡΠΕ[ΖΟΥΝΤΙΩΝ] καὶ δελφίνα ἐν τῷ κοίλῳ, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐτέρου μέρους τρίαϊναν, ἐντὸς κύκλου ἐξ ὠαρίων.

Τῆς Τραπεζούντος ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς σώζονται πολλὰ καὶ εἶναι αὐτοκρατορικά: α) τοῦ Τραϊνοῦ φέροντα ἐπὶ μὲν τοῦ ἐνός μέρους ἐπιγραφὴν: . . . ΝΕΡ. ΤΡΑΙΝΟΣ. ΣΕΒ. καὶ κεφαλὴν δαφνηστεφῆ τοῦ Τραϊνοῦ, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐτέρου: ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΩΝ. ΕΤ. Ι (ἔτος 10) ἐντὸς στεφάνης ἐκ δάφνης. β) Ἡλιογαβάλου: ΑΥ. Κ. Μ. ΑΝΤ. ΑΝΤΩΝΕ καὶ κεφαλὴν τοῦ αὐτοκράτορος δαφνοφόρον, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐτέρου μέρους: ΤΡΑΠΕΖΟΥΝ. ΕΤ. ΡΝΕ (ἔτος 155). Μορφή ἑφιππος φέρουσα τὸν φρυγικὸν πῖλον πρὸ βωμοῦ. γ) Σεβήρου Ἀλεξάνδρου: ΑΥ. Κ ΣΕΟΥΗ. ΑΛΕΞΑΝ . . . Κεφαλὴ δαφνηστεφῆς τοῦ αὐτοκράτορος, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐτέρου: ΤΡΑΠΕΖΟΥΝ . . . ΡΕΓ' (ἔτος 163), ἑφιππος μορφή πρὸ βωμοῦ.

Τοῦ Τραϊνοῦ εἶναι ἐπίσης καὶ ἄλλα τινὰ ἐν τῷ *Παραρτήματι* τοῦ Μιοννὲ ἀναγραφέντα τάδε: δ) 1. Ἐπιγραφὴ ἐξηλειμμένη. Κεφαλὴ Τραϊνοῦ, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐτέρου μέρους: . . . ΕΖΟΥΝΤΙΩΝ. Προτομὴ τοῦ Θεοῦ Λούνου, ἔχουσα τὴν κεφαλὴν κεκαλυμμένην διὰ φρυγικοῦ πετάσου. ε) 2. ΑΥ. ΚΑΙC. ΤΡΑΙΝΟC CEB. CΑΡΜΑ. ΔΑΚ. κεφαλὴ δαφνηστεφῆς τοῦ Τραϊνοῦ· ἐπὶ δὲ τοῦ ἐτέρου μέρους: ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΩΝ ΕΤ. Ν. (ἔτος 50) ἐν τέσσαρσι γράμμασι, ἐν στεφάνῃ ἐκ δάφνης. ς) 3. Μάρκου Αὐρηλίου μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς: ΑΥΤ. Κ. Μ. ΑΥ. ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ

(1) Ἴδὲ παρὰ Warwick, ἐνθ' ἀλλαχοῦ σελ. 40. Παρβλ. καὶ Barclay V. Head, *Historia Numorum*, Oxford 1887 σελ. 427.

(2) Ἴδὲ *Numismatique de la Crète*, Macon 1890 σελ. 193.

CEB. Κεφαλή δαφνηστεφής τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου· ἡ ἄλλη ἐπιγραφή ἐξηλειμμένη. ζ) 4. Σπτίμου Σεβήρου : Κεφαλή δαφνηστεφής αὐτοῦ, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐτέρου μέρους : ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΩΝ ΕΑΡ (ἔτος 135). (1) Ὁ Λοῦνος φέρων φρυγικὸν πέτασον· η) 5. τῆς Ἰουλίας Δόμνας . . . . Προτομή αὐτῆς, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐτέρου μέρους : ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΩΝ Ε. ΡΕΒ (ἔτος 162). Ὁ Θεὸς Μὴν ἔφιππος βαίνων πρὸς βωμόν, ὀπισθεν δένδρου. θ) 6. Τοῦ Καρακάλλα : ΑΥ. Κ. Μ. ΑΥ. ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ. Κεφαλή νέου δαφνηστεφής, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐτέρου μέρους : ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΩΝ ΘΑΡ (ἔτος 139). Ὁ Σέρεπις ὀρθός, ἔχων ὑψωμένην τὴν δεξιάν. Τοῦ αὐτοῦ : ΑΥ. ΚΑΙ. Μ. ΑΥΡ. ἐν δευτέρᾳ γραμμῇ : ΙΟΥΛ. ΔΟΜ. Κεφαλή δαφνηστεφής τοῦ Καρακάλλα, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐτέρου μέρους : ΤΡΑΠΕΖΟΥΝ . . . . Ὁ Θεὸς Λοῦνος ἔφιππος. ι) 7. Ἡλιογαβάλου . . . . Κεφαλή αὐτοῦ, ἐπὶ δὲ τοῦ ἄλλου μέρους : ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΩΝ (2) Ε. ΡΕΒ (ἔτος 162). Ὁ Λοῦνος ἔφιππος. ια) 8. τοῦ αὐτοῦ : ΑΥ. Κ. Μ. ΑΥ. ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ. Κεφαλή δαφνηστεφής τοῦ Ἡλιογαβάλου, ἐπὶ δὲ τοῦ ἄλλου μέρους : ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΩΝ. Λοῦνος ἔφιππος. ιβ) 9. τοῦ Γορδιανοῦ Πίου : ΑΥΤ. Κ. Μ. ΑΝΤ. ΓΟΡΔΙΑΝΟΣ CEB. Προτομή δαφνηστεφής αὐτοῦ, ἐπὶ δὲ θάτερα : ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΩΝ. Ἡ Τύχη ὀρθή. Ὑπάρχουσι πιθανῶς καὶ τῆς Σαλονίκης, ἀλλ' ἄλλοι εἰς ἄλλην ἀποδίδουσι πάλιν.

Εἰς ταῦτα προσθετέον καὶ τὸ τοῦ ἡμετέρου Νομισματικοῦ Μουσείου, ὅπερ ἐδωρήσατο ὁ Γ. Συμβουλίδης, ὡς εἵπομεν. Τοῦτο χαλκοῦν ὄν φέρει τὴν κεφαλὴν τῆς αὐτοκρατειράς *Βαρβίας Ὀρβιάνας* μετ' ἐπιγραφῆς δηλωτικῆς τοῦ ὀνόματος αὐτῆς, καὶ χρονολογίας ΡΝΓ = 143 † 63 =

(1) Ἴδὲ T. E. Mionnet, Description des medailles antiques Grecques et Romaines, Paris 1827 τόμ. Β' σελ. 356—357 Πρβλ. καὶ Παράρτημα τόμ. 4 σελ. 456—459. Ἴδὲ καὶ Warwick Wroth, Catalogue of Greek Coins, London 1889 σελ. 40. Ἴδὲ καὶ Archäologische Zeitung Τόμ. Γ' σελ. 92 καὶ IB' σελ. 209—210 — Eckhel, Doctrina num. verterum A' 2, σελ. 358 — F. Imhoof—Blumer, Griechische Münzen, München 1890 σελ. 58—59 καὶ Πίναξ V Ἀριθμ. 6, 7 καὶ 8.

(2) Παρὰ Imhoof—Blumer σελ. 59 ἔχει τοῦ Ἡλιογαβάλου τοῦ ἔτους ENP = 155 τοῦ Τραπεζουντιακοῦ ἔτους 218 μ. X. (155 † 63 = 218) ἐπὶ ταύτου ὑπάρχει Ἐρμῆς γυμνὸς πατῶν ἐπὶ πέτρας.

216, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐτέρου δυσδιάκριτόν τινα παράστασιν ὡς ἐκ τῆς ἔξει-
δώσεως. (1)

Ταῦτα εἶναι τὰ αὐτοκρατορικὰ ῥωμαϊκὰ νομίσματα τῆς Τραπεζούν-
τος. Μετὰ ταῦτα δ' ὅτε ἐν ἔτει 1204 ἐγένετο ἕδρα τῆς φερωνύμου Ἑλ-
ληνικῆς αὐτοκρατορίας, ἐκόπησαν καὶ αὐθις νέα ἑλληνικὰ αὐτοκρατο-
ρικὰ χρυσα, ἀργυρὰ καὶ χαλκὰ, ὧν πολλὰ εὐρίσκονται ἐν τοῖς Μουσειοῖς
τῆς Εὐρώπης· δυστυχῶς οὐδὲν ἐν τῷ Ἀθήνησι Νομισματικῷ Μου-
σεῖῳ εὑρηται.

Περὶ τῶν Νομισμάτων τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Τραπεζούντος ἰδὲ γε-
νικῶς μὲν : J. Sabatier, Description Générale des Monnaies
Byzantines, Paris 1862 τόμ. Β' σελ. 306—336 εἰδικῶς δέ :

F. de Pfaffenhoffen, Essai sur les aspres Comne-
nats ou blancs d'argent de Trebisonde, Paris 1847.

Mémoires τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Πετροπόλεως τοῦ
1849, 103. Περὶ Μανουὴλ Α'. Petersbourg 1850, Höhler, gesam-
melte Schriften Α'. 25. Περὶ Ἰωάννου Β'. Κομνηνοῦ αὐτόθι Α'.
25. Περὶ Ἀλεξίου Β'. Κομνηνοῦ αὐτόθι Α'. 27. Περὶ Ἀλεξίου Γ'.
Κομνηνοῦ Revue Belge, 3 Serie Β'. 275. Περὶ Δαβίδ
Κομνηνοῦ Revue Archeologique. VI, 115.

Σφραγίδες τῶν αὐτοκρατόρων Τραπεζούντος δὲν ἐτυπώθησαν μέχρι
τοῦδε. Ἡ μόνη δὲ τυπωθεῖσα εἶναι ἡ ἀτελής τοῦ τελευταίου αὐτοκράτο-
ρος Δαβίδ τοῦ Κομνηνοῦ· αὕτη ἐτυπώθη ὑπὸ τοῦ Σαρλὲν Δοριγνὺ ἐν
τῷ Bulletin Critique (N° 1 τοῦ 3 ἔτους τῆς 15 Μαΐου 1882),
καὶ ἀνετυπώθη ὑπὸ τοῦ G. Schlumberger, ἐν τῷ Sygilliogr. Byz.
σελ. 424—425. Ἡ σφραγὶς αὕτη φέρει ἐπὶ μὲν τοῦ ἐνὸς μέρους τίτλον
ὄλως ἰδιαιτέρον. Ὁ Δαβίδ παρίσταται κρατῶν σκῆπτρον ἐν τῇ χειρὶ καὶ
καθήμενος ἐπὶ θρόνου βασιλικοῦ· καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ μὲν φαίνονται τὰ
γράμματα ΔΑΔ = Δαβίδ, ΒΑΣΙΛΕΥΣ, πρὸς ἀριστερὰ δὲ Ο ΚΟΜΝΗ-
ΝΟΣ, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐτέρου μέρους : ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΣΦΑΛΕΣ ΓΡΑΦΩΝ
ΚΥΡΟΣ ΚΟΜΝΗΝΟΝ . . . ΛΕΓΓΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ. Ἐκ τῆς
τελευταίας ταύτης ἐπιγραφῆς, τὸ μὲν ἀσφαλὲς γράφων Κύρος ἐξηγι-
ται, διότι ἡ φράσις αὕτη ἀπαντᾷ καὶ ἀλλαχοῦ (Πρ. Βλ. Mordmann,
ἐν Παραρτήματι τοῦ ἐν Κων/πόλει Ἑλλην. Φιλολογ. Συλλόγου τόμ.
II' σελ. 48), ἀλλὰ δυσεξήγητα εἶναι τὰ μετ' αὐτό διότι, ὡς γνωστόν,
ὁ Δαβίδ ἦν υἱὸς τοῦ Ἀλεξίου καὶ οὐχὶ Κωνσταντίνου.

(1) Ἰδὲ A. Postolacca, Synopsis Numorum Veterum, Athenis 1878 σελ. 49,

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Καταβιβάζοντες τὴν αὐλαίαν τῆς σκηνῆς τοῦ Τραπεζουντιακοῦ θεάτρου, ἐφ' ἧς ἀπὸ τοῦ 756 π. Χ. μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, πρωτηγωνίστησε λαὸς Ἑλληνικός, φιλογενῆς καὶ φιλότιμος, μετ' ἄλλους ἀναμιμνησκομέθα τῶν τελευταίων πράξεων τοῦ δράματος τῆς τῶν Κομνηνῶν δυναστείας. Οἱ Ἕλληνες τῆς Τραπεζοῦντος, ὑπὸ τῶν Σιωπέων, εἰς τὴν ἄξενον ἐκείνην γῆν τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἐκπεμφθέντες, ἀλλ' ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἱερὸν πῦρ, ὅπερ ἐν τε ταῖς μητροπόλεσι καὶ ταῖς ἀποικίαις, κατὰ τὴν πλήρη ἔθνικῶν παραδόσεων ἐκείνην ἐποχὴν τῶν ἀποικίσεων, ἐμεγαλουργεῖ καὶ μετέβαλλε τὰ πάντα, διὰ τῆς μικρᾶς μὲν, ἀλλὰ θερμοουργοῦ ζύμης τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, συμμετέβαλλον τὰ πάντα ἐν τοῖς περὶ αὐτοὺς ἀγρίοις ἐκείνοις λαοῖς τῶν Κόλχων, τῶν Ἰβήρων, τῶν Ἀρμενίων, τῶν Καππαδοκῶν καὶ τῶν πολυωνύμων λαῶν, τῶν περιστοιχοῦντων αὐτοὺς, καὶ ἀνεπηρέαστοι ἐν μέσῳ τῶν συντελεσθεισῶν, κατὰ καιροῦς, ἱστορικῶν καὶ ἔθνολογικῶν μεταβολῶν, ἐπὶ τοσοῦτον προήχθησαν ἰσχύος, ὥστε τελευτῶντες, ἰδρυσαν τὴν μεγάλην τῶν Κομνηνῶν βασιλείαν (1204—1461), ἣτις ἐπὶ διακοσία πεντήκοντα καὶ ὀκτῶ ἔτη, εἰς τὸ πείσμα τῶν περὶ αὐτοὺς νεωστὶ ἰδρυθέντων νέων κρατῶν, ἐχθρῶν τοῖς Ἕλλησιν, ἐτήρησαν τὸν Ἑλληνισμόν καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν ἀκήρατον, μεθ' ὅλας τὰς τῶν Παπῶν ἐπεμβάσεις, καὶ ἀυστόλους περὶ βοήθειας ὑποσχέσεις, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς αὐτοκρατορίας, ὅτε σφοδρὸς ὁ τουρκικὸς χειμάρρος ἐπήρχετο κατὰ τῶν Τραπεζουντιακῶν χωρῶν. Ὡς εἶδον οἱ ἡμέτεροι ἀναγνώσται, ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Τραπεζουντιακῶν πραγμάτων, οἱ Μεγάλοι Κομνηνοὶ δὲν ἱπαύσαντο παλαιόντες διηνεκῶς κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐπὶ δύο καὶ ἡμισυ αἰῶνας καὶ πλέον, οἱ Τραπεζοῦντιοὶ, οὐδ' ἐπὶ μακρὸν κατέθεντο τὰ ὄπλα, ἀλλ' ἀείποτε ὡς ἀκοίμητοι φρουροὶ τῶν ἔθνικῶν παραδόσεων, ἄσπερ ἐκληρονόμησαν ἀπὸ τοῦ πρεσβυγενοῦς Βυζαντιακοῦ Κράτους, ἐξ οὗ τὸ τῆς βασιλείας σκῆπτρον ἔλαβον, ἠγωνίζοντο ἐπὶ τε τῶν ἐπάλλξεων τῶν τειχῶν τῆς Τραπεζοῦντος, καὶ ἀνὰ τὴν ὑπαιθρον χώραν καθ' ὑπερτέρων ἐχθρικῶν δυνάμεων, καὶ εἰ ἐνίοτε κατεβάλλοντο, πάντοτε ὁμῶς ἀνεφαίνοντο

ὑπέρτεροι αὐτῶν, οὕτως ὥστε οὐδ' αἱ ἰσωτερικαὶ δονήσεις, οὐτ' αὐτοὶ οἱ κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα ἰσχυροὶ Πέρσαι, οὓς ὁ Ἡράκλειος κατετρόπωσε κατὰ τὴν Β' αὐτοῦ ἐκστρατείαν, τὴν διὰ Τραπεζοῦντος γενομένην, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἱστορίᾳ τοῦ Ἡρακλείου, οὔτε οἱ Τουρκομάνοι, οὐτ' οἱ Τοῦρκοι, οὐτ' αὐτὸς ὁ τὸν κόσμον σύμπαντα διαταράξας Ταμερλάνος ἰσχυσαν νὰ ἐξαφανίσωσιν. Ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως ὁμῶς ταύτης, ὁμολογητέον, ὅτι συνήργησαν καὶ διπλωματικὴ ἰκανότης καὶ στρατιωτικὴ, καὶ τὸ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀφθόνως χυθὲν αἷμα. Ἡ ἱστορία χλευαστικῶς ποιεῖται μνεῖαν τῶν εὐγενῶν προσπαθειῶν τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν, ὡς εἶδομεν, ἵνα διατηρήσωσι τὴν αὐθυπαρξίαν αὐτῶν, ὁ δὲ Φαλμεράϋερ καὶ ὁ Φίλλαῦ, πολλὰ κατ' αὐτῶν καθημάξουσιν, ἀλλ' ὀφείλει πᾶς ἡμερολήπτως τὰ πράγματα κρίνων, νὰ μὴ θεωρήσῃ ὡς αἰτίαν τῆς πτώσεως τῆς Τραπεζοῦντος τὴν ἀνανδρίαν, οὐδὲ τὴν διαφθοράν, οὐδὲ τὴν δειλίαν· ἀλλὰ νὰ ὁμολογήσῃ μεθ' ἡμῶν, ὅτι, ἡ ἐποχὴ, ἡ πληθὺς τῶν διαφορῶν ἐχθρῶν, ἡ φύσις τῆς πάλης τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῶν ἀναριθμήτων ἐχθρῶν, ἦν ἡ ἐπενεγκοῦσα τὸ μοιραῖον τέλος, ὅπερ πάντως δὲν θὰ ἐπήρχετο, εἴαν ὁ Μωάμεθ, διὰ τῆς δεκαετοῦς μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀλβανίας Γεωργίου Καστριώτη (Σκενδέρβη) ἀνακωχῆς (1461), δὲν ἀπηλλάσσετο τῶν ἐν Εὐρώπῃ παραχῶν.

Πάντες σὺν ἡμῖν ὀφείλουσι νὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι ἡ Τραπεζοῦς ὑπῆρξε τὸ τελευταῖον προπύργιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Ἀνατολῇ, καὶ ἐστὶν πνευματικὴ ἰκανῶς παραγωγικὴ, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῶν λογίων, ἐν μέσῳ τῶν ἀξέστων καὶ ἀκατεργάστων ἐκείνων ἀσιατικῶν λαῶν, οὓς διὰ τῶν ἐκπαιδευτικῶν κέντρων, τῶν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ καὶ ταῖς διαφορῶν Μοναῖς, τοῦ Σουμελαῖ, Βαζελῶνος, Περιστερᾶ καὶ τῶν λοιπῶν, ἐξηθρόπωσε, καὶ ἐξήγειρεν ἐκ τοῦ βαθέως ὕπνου τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς ἀγροικίας εἰς ὃν ἦσαν ἐρριμένοι ἀπὸ αἰῶνων.

Εἰς τὰ εὐεργετικὰ ταῦτα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Τραπεζοῦντος ἀποβλέποντες πλεονεκτήματα, δὲν δυνάμεθα, καταστρέφοντες τὸν λόγον, νὰ μὴ ἐγκαυχηθῶμεν, πρὸς τιμὴν τοῦ καθόλου Ἑλληνισμοῦ, ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τῆς γενικῆς δεισιδαιμονίας καὶ ἀμαθείας τῆς Εὐρώπης, ὅτε κατὰ χιλιάδας ἔθανατοῦντο διὰ τοὺς δε ἢ τοὺς δε τοὺς λόγους, δι' ἀποφάσεων τῆς φρικαλέας ἱεράς ἐξετάσεως, οἱ ἄνθρωποι, οὐδεὶς διὰ θρησκευτικούς λόγους ἀπέθανεν, οὐδὲ ἡ ἀνθρωπίνῃ γνῶσις ἰθεωρήθη ἀντιχριστιανικὴ, ἀλλὰ καὶ πολιτεία, καὶ θρησκεία καὶ ἀνθρωπίνῃ γνῶσις,

ἰθάδιζον πάντοτε ἐκ παραλλήλου. Λαὸς καὶ ἄρχοντες ἐργάζοντο ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τῆς ἐπιστήμης· ὅτε δὲ ἐν τῷ πληρώματι τοῦ χρόνου ἐπῆλθεν ἡ πτώσις τοῦ Βυζαντίου, καὶ ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος ἐπιπτεν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, τὸν καλὸν ἀγωνιζόμενος ἀγῶνα, ἡ Τραπεζοῦς ἰδέξατο πολλοὺς τῶν λογάδων τοῦ ἔθνους, ἕως οὗ καὶ αὕτη ὑπέκυψεν ὑπὸ τὸ φάσγανον τοῦ τρομεροῦ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος κατακτητοῦ, παραδοθεῖσα οὐχὶ ἔνεκεν τῆς δειλίας, φιλοζωίας, καὶ φιλοκτημοσύνης τοῦ Δαβίδ, ἀλλὰ διὰ προδοσίας, ὡς ἀπέδειξεν ὁ μαρτυρικός θάνατος ἐν Βυζαντίῳ, τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος καὶ τῶν ἀρρένων αὐτοῦ γόνων, τῷ 1466.

Τ Ε Λ Ο Σ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Παρθένιος Μεταξόπουλος. Ἱστορικὸν τῆς πόλεως Τραπεζοῦντος καὶ τῶν βασιλείων αὐτῆς ἀπὸ 718 μέχρι τῆς ἀλώσεως, ἐν Λαϊψίᾳ, 1775.

Ἡ Τραπεζοῦς ἐν *Πανδώρα*, τόμῳ Α', (1851), σελ. 352—355 ὑπὸ Ν.

Ἡ πόλις Τραπεζοῦς ἐν τῷ ἡμερολογίῳ *Χρόνος* τοῦ 1862 σελ. 87.

Τραπεζοῦς ἐν τῷ ἐν Σμύρνῃ ἐκδιδομένῳ *Ὀμήρῳ*, τόμ. Γ' (1875), σελ. 321—327, ὑπὸ Α' (Κ. Ξανθοπούλου).

Ἡ Τραπεζοῦς ὡς κέντρον τοῦ κατὰ Πόντον Ἑλληνισμοῦ, ἐν τῷ ἐν Τραπεζοῦντι ἐκδιδομένῳ ὑπὸ Α. Ἱεροκλείους *Εὐξείνου Πόντου* Ἀριθ. 12, (1880).

Ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ κατὰ Πόντον Ἑλληνισμοῦ, ὑπὸ Περικλείους Τριανταφυλλίδου ἐν τῷ ἡμερολογίῳ *ὁ Χρόνος* τοῦ 1870 σελ. 66—72.

Πέντε Ἑβδομάδες παρὰ τοῖς ἀρνησιθρήσκαις ἐν Ὀφει, ὑπὸ Μιχαήλ Δίφνερ ἐν *Ἑστία*, τοῦ ἔτους 1877, ἀριθ. 87. (Παρβλ. «Κλειώ» 1863).

Στατιστικὴ τῆς ἐπαρχίας Ὀφειως τοῦ νομοῦ Τραπεζοῦντος, ὑπὸ Ι. Παρχαρίδου ἐν *Παρνασσῷ* τοῦ 1879, σελ. 224—232. Περὶ τῶν τριῶν περὶ ἡμᾶς ἐξαρχιῶν ἐν τῷ ἐν Τραπεζοῦντι, ὑπὸ Α. Ἱεροκλείους ἐκδιδομένῳ *Εὐξείνου Πόντου*, ἔτος Α', Ἀριθμ. 13 καὶ 14 (1880).

Ἡ Μονὴ τοῦ Σουμελα. Ἐκδρομὴ ἀπὸ Τραπεζοῦντος εἰς Ἀργυρούπολιν ἐν τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκδιδομένῳ ὑπὸ τοῦ Τανταλίδου *Κόσμος* ὑπὸ Ψ. ἔτος 1883, σελ. 604—609.

Διαλεκτικαὶ ἐπιγραφαὶ Τραπεζοῦντος ἐν τῷ Περιοδικῷ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου. Παράρτημα ΙΖ' τόμου, σελ. 114 καὶ ἐφεξῆς.

Ε. Κούσης, περί τῆς Τραπεζουντίας διαλέκτου ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ ἐν Ἀθήναις διδασκαλικοῦ Συλλόγου «Πλάτων» τοῦ 1881 τόμ. Ε'.

Π. Καλλιγᾶ, Μελέται Βυζαντινῆς ἱστορίας, Ἀθήναι 1894 σελ. 425, 550, 756.

M. Mérengo, vice-consul d' Espagne à Trébisonde, Missions Catholiques, τόμ. XI σελ. 315.

Ἐπίσης ὁ Γερμανὸς γενικὸς πρόξενος αὐτόθι, Dr. Bla u, ἔγραψε περὶ Τραπεζοῦντος ἐν τοῖς Miscellen zur Alten Geographie (ἐν τῇ Zeitschrift für Allgemeine Erdkunde, n. F. τόμ. XII 1862, σελ. 298 καὶ ἐφεξῆς. Ἐπίσης ἔκθεσιν περὶ ἐμπορίου Τραπεζοῦντος ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ «Κυανῇ Βίβλῳ» τῆς Ἀγγλίας, ὁ ἐν Τραπεζοῦντι πρόξενος αὐτῆς, ὡς λέγει ἡ «Κλειῶ» τῆς 19 Αὐγούστου 1879. Ἀριθμὸς 148.

W. Streck er, Beiträge zur Geographische Erklärung der Zehntausend ἐν τῇ Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin 1870 τόμ. 4.

J. Koch, Zug der Zehntausend.

Ruy Gonzales Clavijo, Historia del Gran Tamerlan Scville 1582.

Εὐτύχιος ἰκδ. Pockock, Oxford 1658.

Ὁ Gabriel Millet ἔγραψε Les Monastères et les Eglises de Trébisonde ἐν τῷ Bulletin de Correspondence Héliénique τόμ. ΙΘ' (1895 σελ. 419—459), μετὰ πολλῶν ἐπιγραφῶν καὶ σχεδίων τῶν ναῶν καὶ μοναστηρίων ἀρχιτεκτονικῶς ἐξεταζομένων. Ὁ αὐτὸς Gabriel Millet, ἐξέδωκεν ἐπιγραφὰς τινὰς τῆς Τραπεζοῦντος ἐν τῷ αὐτῷ Περιοδικῷ, τόμ. 20 (1896), σελ. 496—501.

Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Τραπεζοῦντος, ὡς ἐκ τῶν εἰκονοκλαστικῶν ἐρίδων, βλαβεῖσαι, ἐπεσκευάσθησαν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνας, κατὰ τὸ τέλος τοῦ Θ' αἰῶνος διὰ τινος Ἀσπαστοῦ καλουμένου, (ιδὲ Byzantinische Zeitschrift τόμ. Ι' σελ. 1 καὶ ἐφεξῆς), ἐνθα ἄρθρον τοῦ ἀυστριακοῦ ἀρχαιολόγου ἀρχιτέκτονος Jos. Strzygofski.

Ἐπαμεινώνδα Θ. Κυριακίδου, Βιογραφίαι τῶν ἐκ Τραπεζοῦντος κτλ. λογίων, Ἀθήναι, 1897.

Ἐθνασίου Παπαδούλου Κεραμίας: Fontes imperii Trapezuntiaci, Petropoli 1897.

J. H. Krause, Die Byzantiner des Mittelalters in ihrem Staats—Hof—und Privatleben, Halle 1869, σελ. 262 καὶ 266.

Mich. Deffner, Die Bienezucht in Ofis und die fatalität der Zehntausend ἐν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ τῷ 1880 ἐν Ἀθήναις ἐκδοθεῖσιν: Archive für Mittel und Neue Griechische Philologie σελ. 227—234.

Τοῦ αὐτοῦ αὐτόθι: σελ. 153—174 Glossar der Ofitischen Dialekts.

Τοῦ αὐτοῦ αὐτόθι: Kaiserliche Goldbulen σελ. 187—220.

K. Hopf, Griechenland (86 τόμ. τοῦ Ersch-Grüber) σελ. 133—136 καὶ 153.

Γ. Χ. Γεωργιάδης, Γεωγρ. περιγρ. τῆς Τραπεζοῦντος, Τραπεζ. 1879.

Κ. Ξανθοπούλου, Ἄσματα τῶν παρὰ Τραπεζοῦντος χωρῶν καὶ ὀλίγα περὶ Τραπεζοῦντος, ἐν «Φιλολογικῆ Συνακδήμῳ» περιοδικῷ τοῦ 1849, σελ. 401—404, 430—432, 433—438.

Πρακτικὰ τῆς ἐν Πετροπόλει αὐτοκρ. Ἀκαδημίας τοῦ ἔτους 1854, τόμ. Β' σελ. 705—746, (ῥωσιστί).

Γαβριὴλ Δεστούνη, (ῥωσιστί) ἐν τοῖς αὐτοῖς Πρακτικοῖς τοῦ ἔτους 1881 τόμ. 39, Ἄριθμ. 6 σελ. 1—27.

Ἴδὲ καὶ τὴν ἐν τοῖς Προλεγομένοις ἀναφερομένην βιβλιογραφίαν καὶ τὰς ἐν τῷ βιβλίῳ παραπομπάς.

Π Ρ Ο Σ Θ Η Κ Η

Ὁ Βησσαρίων τῷ 1469 ἐξαπέστειλε τὸν πολὺν Ἕλληνα Γεώργιον Τραχανιάτην, κομιστὴν ἐπιστολῆς αὐτοῦ, πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ρωσίας Ἰωάννην Γ' τὸν Βασίλειβιτς, δι' ἧς προὔτεινεν αὐτῷ ὡς σύζυγον τὴν Σοφίαν Παλαιολόγου, κόρην τοῦ Δεσπότη Πελοποννήσου Θωμᾶ Παλαιολόγου. Ἡ πρότασις ἐγένετο δεκτὴ καὶ ἡ Σοφία ἐκ Ρώμης ἀπῆλθεν εἰς Μόσχαν τῇ 12 Νοεμβρίου 1472. Ἐν παρόδῳ εἰρήσθω ἐνταῦθα, ὅτι ὁ Τραχανιάτης παρέμεινεν ἐν Μόσχᾳ, καὶ ἄτε εἰδήμων εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν καὶ τῆς Ρωσικῆς, ἦν ἔμαθεν ἐν Ρωσίᾳ, ἀπεστάλη πρεσβευτῆς τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν Φρειδερίκον Γ' τῆς Αὐστρίας (1489), παραμείνας καὶ ἐπὶ τοῦ διαδεξαμένου αὐτὸν Μαξιμιλιανῷ. Βραδύτερον δὲ καὶ ἄλλος Ἕλληνας ὁ Νικόλαος Γ. Σπαθάρης (1676), ἀπεστάλη πρεσβευτῆς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Μιχαήλοβιτς εἰς Πεκίνον. (1)

(1) Ἴδὲ Κ. Α. Παλαιολόγου, Ἕλληνες διπλωμάται ἐν Ρωσίᾳ ἐν τῷ «Παρικεσφῶ» 1886, σελ. 32—39.

